

TÜRKİYE VE ORTA DOĞU AMME İDARESİ ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**KAPİTALİZMDE EKONOMİ-DIŞI ZORUN SOMUTLUKLARINDAN BİRİ
OLARAK CEZA SİYASETİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Yusuf Ziya KINACI

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Örsan Ö. AKBULUT

Ankara

Mayıs 2018

TEZ KURULU ONAY SAYFASI

Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Genel Müdürlüğü'ne,

Yusuf Ziya KINACI'ya ait "Kapitalizmde Ekonomi-Dışı Zorun Somutluklarından Biri Olarak Ceza Siyaseti" adlı bu tez çalışması Tez Kurulumuz tarafından KAMU YÖNETİMİ YÜKSEK LİSANS programı tezi olarak oybirliği ile kabûl edilmiştir.

Akademik Unvanı, Adı ve Soyadı

İmzası

Tez Kurulu Başkanı : Prof. Dr., Ali Murat ÖZDEMİR

Danışman Üye : Prof. Dr., Örsan Ö. AKBULUT

Üye : Dr. Öğr. Üyesi, Muammer KETİZMEN

Tez Sınavı Tarihi : 07.05.2018

TEZ DOĞRULUK BEYANI

TÜRKİYE VE ORTA DOĞU AMME İDARESİ ENSTİTÜSÜ KAMU YÖNETİMİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum, bu çalışmayı, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserleri her kullanışında alıntı yaparak yararlandığımı belirtir; bunu onurumla doğrularım.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlâki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

07 / 05 / 2018

Yusuf Ziya KINACI

İmza

TEŞEKKÜR

Öncelikle ve özellikle, çalışmanın tüm aşamalarındaki destekleri ve ufuk açıcı tartışmaları için tez danışmanım Prof. Dr. Örsan Ö. Akbulut'a, enstitü ile olan iletişimimin sağlanmasında fedakârlık gösteren Yusuf Karakurt'a, tezin hazırlanma sürecinde desteklerini sunan ve özetin çevirisini yapan Alper Kınacı'ya, çalışma gayretini artırıcı tartışmaları için Gülşen Kızıloğlu'ya, tüm tez süreci boyunca büyük bir sabır gösteren ve desteklerini esirgemeyen anneme, babama ve kardeşime, zihin açıcı tartışmaları sebebiyle Büşra'ya, motive edici destekleri için Muhtar'a, Salih'e ve Erman'a, tezin hazırlanışı sırasında çalışmalarından ve düşüncelerinden etkilendiğim tüm bilim insanlarına ve son olarak farkında olmadan da olsa çalışmaya esin kaynağı olan tüm "küçük burjuva ahlâkçıları"na(!) teşekkür ederim.

*"Herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacına göre!" bir dünyada büyümesi
umuduyla, Asya'ya ithaf edilmiştir...*

ÖZET

Kapitalizmde, kendinden önceki toplumsal biçimlerden farklı olarak ekonomik alan ve siyasal alan birbirinden biçimsel olarak ayrılmış, siyasal olan ise siyasal alan içinde sınırlandırılarak yeniden tanımlanmıştır. Gerçekliğin, siyasal alanın verili sınırları içinde açıklanma çabası, bir taraftan ekonomik alanın siyasallığın dışında konumlandırılmasına, öte taraftan üretim ilişkilerinin ekonomik alan içinde ve ekonomik zor temelinde işlerliğinin devamlılığını sağlayan ekonomi-dışı zorun, toplumsal içeriğinin açıklanamamasına ve daha ötesi tüm toplumun çıkarı için var olduğu iddialarına yol açmıştır. Ekonomi-dışı zorun somutluklarından biri olarak ceza siyaseti ise siyasal alanın söz konusu sınırları içinde, toplumsallıktan kopuk ve kendinden nedeni bir açıklama biçimiyle mistifiye edilmiştir. Söz konusu açıklama biçimi, hem kapitalizm hem de kapitalist toplumsal biçimdeki ceza siyaseti üzerine toplumsal bir içerik barındırmayan; üretim biçimini ve ceza siyasetini doğallaştıran, tarih-üstü ya da tarihin izlemesi gereken çizginin sonu olarak konumlandırılan bir yaklaşıma sahiptir. Bu çalışmada, hem kapitalizm hem de ekonomi-dışı zorun somutluklarından biri olarak ceza siyaseti; kapitalist toplumsal biçimde, üretim araçları mülkiyetini elinde bulunduran sınıf ve emek gücü dışında bir şeye sahip olmayan sınıf eksenindeki toplumsal antagonizma zemininde, üretim biçiminin siyasal olan ve ekonomik olanın birlikteliğinde işleyişi ortaya konulmaya çalışılarak, maddi, tarihsel ve toplumsal temelleri üzerinden bütünlüklü bir yaklaşımla tartışılmıştır.

ARSİV Kayıt Bilgileri :

Tezin Adı	: Kapitalizmde Ekonomi-Dışı Zorun Somutluklarından Biri Olarak Ceza Siyaseti
Tezin Yazarı	: Yusuf Ziya KINACI
Tezin Danışmanı	: Prof. Dr. Örsan Ö. AKBULUT
Tezin Konumu	: Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	: Mayıs 2018
Tezin Alanı	: Kamu Yönetimi / Siyaset Bilimi
Tezin Yeri	: TODAİE - ANKARA
Anahtar Sözcükler	: Kapitalizm, ceza siyaseti, ekonomi-dışı zor, siyasal olan, ekonomik zor, ceza hukuku, toplumsal gerçeklik, hukuksal gerçeklik, hukuk ideolojisi.

ABSTRACT

In capitalism, unlike the previous social formations, the economic sphere and the political sphere are separated from each other formally. The political one is redefined within the political sphere. The effort to explain reality within the boundaries of the political sphere has had two consequences. First consequence is that the economic sphere is positioned outside politicization. Second one is that production relations operate within the economic sphere and on the basis of economic coercion. The continuation of this function is provided by non-economic coercion. However, criticized approach is that non-economic coercion has led to the inability to explain the social contents. Moreover this approach leads to claims that non-economic coercion exists for the interest of the whole society. In addition this, as one of the concretenesses of non-economic coercion, penal politics has been taken apart from the sociality within the boundaries of the political sphere and has been mystified by tautological explanation. That form of explanation does not have any social context on both capitalism and penal politics in the capitalist social formation. Besides, it naturalizes the mode of production and the penal politics; positioning the mode of production and the penal politics as over the history or the end of the line that history requires to follow. In this study, both capitalism and penal politics as one of the concretenesses of non-economic coercion will be discussed with a holistic approach over material, historical and social foundations. The discussion was proceeded in the context of a social antagonism on the axis of two classes, which keeps the means of production in the capitalist social formation and which has nothing other than labor force. Furthermore, in the discussion, it was tried to reveal function of the mode of production on the political one and the economic one coexistence.

ARCHIVE Record Information :

Thesis Name	:	Penal Politics As One Of The Concretenesses Of Non-Economic Coercion In Capitalism
Thesis Author	:	Yusuf Ziya KINACI
Thesis Supervisor	:	Prof. Dr. Orsan O. AKBULUT
Thesis Status	:	Post-Graduate
Thesis Date	:	May 2018
Thesis Field	:	Public Administration / Political Science
Thesis Location	:	TODAIE - ANKARA
Keywords	:	Capitalism, penal politics, non-economic pressure, political one, economic pressure, penal law, social reality, legal reality, law as ideology.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAPİTALİZMDE ‘ZOR’UN NİTELİĞİ

1.1. EKONOMİK ZOR ve EKONOMİ-DIŞI ZOR.....	10
1.1.1. Kavramların Tarih-Üstüleştirilmesi ya da Olguların Bulanıklaşması.....	11
1.1.2. Kapitalizm: Çelişkilerin Sürekliliği.....	23
1.1.3. Biçimsel Siyasallığın Ekonomiden Dışlanması.....	30
1.1.4. Siyasal Olanın Özelleşmesi.....	45
1.1.5. Ayrışma Ekseninde İradilik ve Belirlenim Tartışmaları.....	48
1.2. KAPİTALİZMİN İÇSEL OLUŞUMU.....	60
1.2.1. Tarımsal Kapitalizm ve Toprak Temerküzü.....	61
1.2.2. Bütünleşik İç Piyasa.....	66
1.2.3. Merkezleşmenin Siyasal Boyutu.....	70
1.3. KAPİTALİZME DIŞSAL DÖNÜŞÜM.....	73
BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ.....	85

İKİNCİ BÖLÜM
KAPİTALİST CEZA SİYASETİNİN EKONOMİ-POLİTİĞİ

2.1. KAPİTALİST HUKUKUN ELEŞTİRİSİ.....	91
2.1.1. Hukuksal Kavramların Tarihsel İçeri(ksizli)ği.....	91
2.1.2. Sınırlı Siyasal Alanın “Eşit” Yurttaşları ve “Siyasal” Eşitliğe Eşlik Eden Toplumsal Eşitsizlik.....	102
2.1.3. Hukuksal Gerçeklik ve Toplumsal Gerçeklik.....	111
2.1.4. Araçsal/İşlevsel ve Belirlenimci Hukuk Yaklaşımlarının Eleştirisi.....	119
2.1.5. Hukukun İdeolojik Niteliği.....	127
2.1.5.1. İdeolojisizliğin İdeolojisi.....	131
2.1.5.2. Hukuksal Meşruluk Kavramının Yeniden İçeriklendirilmesi.....	136
2.1.5.3. İdeolojinin Epistemolojisinden İdeolojinin Ontolojisine.....	139
2.2. HUKUKUN ve CEZA SİYASETİNİN TARİHSEL DÖNÜŞÜMÜ...	143
2.2.1. Feodalizmden Kapitalizme Mülkiyet-Hukuk-Ceza İlişkisi.....	144
2.2.2. Biçimsel Eşitliğin Kapitalist Kurumlaşması: Hukuk Devleti.....	155
2.3. CEZA SİYASETİNİN MADDİ İÇERİĞİ OLARAK CEZA HUKUKU.....	162
2.3.1. Kapitalist Piyasanın Öngörülebilirlik İhtiyacı.....	163
2.3.2. Ceza Hukukunun Kapitalist Niteliği.....	171
2.3.3. Türk Ceza Hukuku Zemininde Ceza Siyaseti.....	180
2.3.3.1. Ceza Yasası ve Hukuksal Gerçeklik Bağlantısı.....	186
2.3.3.2. Bireyin Biçimsel Hakları ve Mülkiyet: Kişilere Karşı Suçlar.....	190
2.3.3.3. Toplumun Yeniden Üretimi: Topluma Karşı Suçlar	196
2.3.3.4. Siyasal Örgütlenmenin Güvenliği: Devlete Karşı Suçlar	197
2.3.3.5. Özel “Yasama”nın Hukuksal Zemini	199
SONUÇ.....	207
KAYNAKÇA.....	216
ÖZGEÇMİŞ.....	224

KISALTMALAR LİSTESİ

BK	: Bankacılık Kanunu
ÇK	: Çek Kanunu
D.K.	: Derlenen Kaynak
Der.	: Derleyen
İK	: İş Kanunu
SPK	: Sermaye Piyasası Kanunu
TBK	: Türk Borçlar Kanunu
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TMK	: Terörle Mücadele Kanunu

TABLULAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1. Yıllara Göre Çitleme Yasalarının Sayısı.....	149
Tablo 2. TCK Uyarınca Açılan Davalardaki Suç Dağılımları (2016).....	192
Tablo 3. Suç Türüne Göre Cezaevi Nüfusu Dağılımı (2016).....	193
Tablo 4. Yasa Türüne Göre Kamu Davası Oranları (2016).....	200
Tablo 5. Özel Yasalar Uyarınca Açılan Davalardaki Suç Dağılımları (2016).....	200

GİRİŞ

Kapitalist üretim biçimi temelinde gelişen kapitalist toplumsallık, biçim ve içerik kavramlarının yoğun bir şekilde kullanılarak analiz edilmesini gerektiren bir yapıya sahiptir. Birbirinden ayırmanın mümkün olmadığı üretim biçimi ve toplumsal gerçeklik, yapısal olarak birbirlerini içermektedir. Kapitalist üretim biçiminin çelişkilerle dolu yapısı, kapitalist toplumsal gerçekliğin de aynı çelişik durumlarına sebep olmakta, görünen/biçimsel yapıdan öte içeriğe dair çalışmaları gerekli kılmaktadır.

Kapitalist toplumda göze çarpan ve biçim-içerik açısından tartışılması gereken en önemli ilişki zor ilişkileridir. Kapitalizm öncesi üretim biçimlerinde ekonomi-dışı zor ve ekonomik zorun bütünleşikliğiyle süren bir ekonomik yapı söz konusudur. Feodal topluma, köleci üretim biçimine ya da mülkiyetçi toplumlara ait kapitalizm öncesi başka bir üretim biçimine baktığımızda, mülkiyetçi toplumlardaki en temel sınıfsal ayırım olan üretenler -ki kapitalizmin yarattığı biçimsel bulanıklıklar yüzünden “doğrudan üretici” gibi bir kavram kullanılmak durumunda kaldı bu kavram yerine- ve artık ürüne el koyanlar/yönetenler/sömürenler üzerinden bir yaklaşımla, ekonomi-dışı zor unsurunu elinde bulunduranların egemen konumunu, ekonomi-dışı zor ile üreticiden artık sızdırdığını ve ekonomik zorun da bu durumun temelinde yattığını gözlemlemek mümkündür. Bu anlamda ekonomi-dışı zor ve ekonomik zorun birlikteliği görünür bir durumdadır ve ekonomi-dışı zoru kullananın egemenliği belirgindir.

Bahsi geçen kapitalizm öncesi üretim biçimleri ve toplumsal biçimlerin aksine kapitalist üretim biçimi farklı bir toplumsal biçim yaratmıştır. Ekonomik zor ve ekonomi-dışı zor biçimsel olarak birbirinden ayrılmış, kurumsal olarak da

ekonomik alan ve siyasal alan içinde konumlanmışlardır. Bu biçimsel ayrım, kapitalizmin en temel farklılaşan özelliklerinden biri olmakla birlikte, toplumsal gerçekliğin içeriğinin kavranmasını engelleyici bir bulanıklık oluşturmaktadır. Bu bulanıklık, kapitalizm açısından bir meşruluk kaynağı olarak da işlev görmektedir.

Çalışmamızın temel amacı, söz konusu biçimsel ayrımların içeriğe dönük analiziyle toplumsal gerçekliğin daha anlaşılır hâle getirilmesidir. Kapitalist üretim biçiminin, toplumsallığın birçok alanında kendi gösteriyor olması bu amaçla çok geniş bir alanda çalışılabileceğini ifade etmektedir. Bizim çalışmamızda, kapitalizmde ekonomi-dışı zorun somutluklarından biri olarak ceza siyaseti tartışılacaktır. Ceza siyasetinin niteliğini, somut içeriği olarak ceza hukukunun kapitalist üretim biçimiyle birlikte oluşumsallığını, biçimsel sınırlılıklara düşmeden, maddi içeriği ve tarihselliğiyle açıklamak çalışmamızın amacını oluşturmaktadır.

Çalışmamızda temel olarak dört sav ileri sürülecektir. Bu savlar, araştırma konusuna dönük belli soruların sorulması ve bu soruların iddialara dönüştürülmesi şeklinde elde edilmiştir.

Birinci olarak, kapitalist üretim biçiminde ekonomik zor ve ekonomi-dışı zor ve bunlarla birlikte ekonomik alan ve siyasal alanın ayrı güç yapıları olarak toplumsal dengenin unsurları mı oldukları, yoksa ekonomik zor ve ekonomi-dışı zorun biçimsel ayrılığına rağmen içsel birlikteliğinden ve ekonomik alan ile siyasal alanın birbirini tamamlayıcılığından mı söz edilebileceği sorusuna cevap aranacak, ekonomik zor ve ekonomi-dışı zorun içsel birlikteliği ile birlikte ekonomik alan ve siyasal alan arasındaki ilişkinin tamamlayıcı nitelikte olduğu ileri sürülecektir.

İkinci olarak, kapitalist üretim biçiminin, tarih-üstü ve insanın doğal bir eğilimi olarak belli bir tarihsel çizgide gelişerek mi oluşumunu tamamladığı ve değişim ilişkilerinin bulunduğu her toplumda gizli olarak içerildiği ve ortaya çıkmayı mı beklediği, yoksa herhangi bir tarihsel doğallığın ya da zorunluluğun ürünü olmayıp tamamen belirli tarihsel özgünlükler temelinde ortaya çıkıp, rekabet ve dış baskılar yoluyla egemen üretim biçimi hâline mi geldiği sorusu sorulacak, kapitalist üretim biçiminin belirli tarihsel özgünlükler temelinde ortaya çıktığı ve bir zorunluluk olmadığı ileri sürülecektir.

Üçüncü olarak, hukukun ve çalışmamızın özel araştırma konusu olarak ceza hukukunun, adaleti ve eşitliği sağlayan özerk bir yapı mı olduğu, yoksa belirli bir toplumsal üretim biçiminin tamamlayıcı ögesi olarak toplumun ve üretimin devamlılığını ve yeniden üretimini sağlayan bir unsur mu olduğu sorusu sorularak, hukukun üretim biçimiyle ilişkili bir içeriği olduğu ileri sürülecektir.

Nihayet dördüncü ve son olarak, ceza siyasetinin ve bunun maddi içeriği olarak ceza hukukunun tarih-üstü adalet kavramına dayanmadığı, belirli tarihsel süreçler içinde ve üretim biçimiyle koşut oluşumsallığa, söz konusu oluşumsallık temelinde sınıfsal bir içeriğe sahip olduğu ileri sürülecektir. Bu savın ortaya konulması, diğer üç sav ile hazırlanan zemin üzerinden açıklanmaya çalışılacak bir şekilde, çalışmamızın temel amacını oluşturmaktadır.

İleri sürülen savların kanıtlanması için çalışmada öncelikle kapitalist üretim biçiminde ekonomi-dışı zor ve ekonomik zorun niteliği tartışılacaktır. Tartışmanın açıklık kazanabilmesi için öncelikle kapitalizme özgü kavramların tartışılıp belirginleştirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Kapitalizme özgü birçok temel kavramın, tarih-üstü bir düzlemde ele alınması, kapitalizmin kendisinin de tarih-üstü bir kavranışını hatta doğallığı iddialarını beraberinde getirmektedir. Bu açıdan kapitalizme dair temel kavramlar belirli bir tarihsellik içinde içeriklendirilecektir.

Yine aynı kısım içinde kapitalist üretimin yapısal çelişkilerinden bahsedilecektir. Bu çelişkilerin tartışılmasının, ekonomik zor ve ekonomi-dışı zora dair biçim ve içerik iddialarının ayrıntılandırılmasını sağlayacağı düşünülmektedir. Kapitalist üretim, belirli yönelimlerinin tam tersi yönelimleri de içerebilmesiyle devamlılığı söz konusu olan bir üretim biçimidir. Bu ilk bakışta paradoksal bir izlenim yaratmaktadır ancak kapitalizm ancak paradoksal durumları sürdürebilme kapasitesiyle devamlılığını sağlayabilmektedir. Üretim biçiminin bu paradoksal yapısı, toplumsallığa dair algı ve çözümlenmeleri de bulanık bir hâle getirmektedir.

Söz konusu birinci kısımda zorun niteliklerine dair tartışılan düşünceler, çalışmamızda ileri sürülen savlarda ifade edildiği gibi belirli bir tarihsel zemine oturtulması için ikinci kısımda kapitalizmin içsel oluşumsallığı temelinde 16. yüzyıl İngiltere'sindeki değişimler incelenecektir. Kapitalizme geçişin gerçekleştiği

İngiltere'deki yapısal değişikliklerin incelenmesi, birinci kısımda zor ile ilgili düşüncelere temel sağlayacaktır. Bu bakımdan İngiltere'nin piyasaya zorunluluklarına dayanan ekonomik yapısı, ulusal piyasası, dönüşen üretim ilişkileri ve ekonomik ve siyasal alanların ayrışması incelenecektir.

Birinci bölümün son kısmında, İngiltere'deki içsel dönüşümün belirli tarihsel özgünlükler temelinde gerçekleştiğinin ortaya konulması amacıyla en yakın rakibi ve İngiliz kapitalizminin dış baskı ve rekabetiyle kapitalistleşen Fransa incelenecektir. İngiltere'nin kapitalist tarım üretimini gerçekleştirdiğinde ve ulusal bir ortak piyasa için birçok dönüşümü gerçekleştirdiğinde, Fransa'nın hâlâ fazlasıyla parçalı bir yapıya sahip olduğu ve büyük oranda pre-kapitalist yöntemlerle artığa el koyan bir yapıya sahip olduğu, tarihsel özgünlük savımızı belirginleştirecektir.

Birinci bölümde kapitalizmle ilgili olarak oluşturulan bu kavrayış temeli ve kavram setiyle ikinci bölüme zemin hazırlanmış olacaktır. İkinci bölümde öncelikle, üretim biçimine dönük gerçekleştirdiğimiz saptamalarla bu üretim biçimine denk düşen hukuk yapısı incelenecektir. Hukukun üretim biçimi ile ilişkisi, hem üretim biçimini açıklamaya dönük yaklaşımlar ile hukuku açıklamaya dönük yaklaşımların birlikte değerlendirilmesi anlamında teorik bir çaba ile, hem üretim biçimi temelinde üretilen egemen ideoloji ve hukuk ideolojisi arasındaki bağlantının kurulması ile, hem de toplumsal gerçeklik zemininde hukukun konumlandırılması ile kurulacaktır. Tüm bu aşamalarda hukuk, toplum içerisindeki işlevinden öte toplumsal bir ilişki olarak incelenecektir.

İkinci bölümün ikinci kısmı, birinci bölüme paralel bir şekilde, hukuka yönelik soyutlamaların, tarihsel bir zeminde somutlaştırılması çabasını içerecektir. Bu kısımdaki tartışmalar, yine İngiltere'nin kapitalist dönüşümü gerçekleştirdiği döneme referansla ve bu dönemdeki hukuk ve cezalandırmadaki değişimlerden ceza siyasetinin saptanması yoluyla gerçekleştirilecektir. Çalışmanın önceki kısımlarında ortaya atılan tarihsellik ve oluşumsallık iddiaları, ceza siyasetinin kapitalist üretim biçimi ile birlikte bir oluşumsallığa sahip olduğu ve kapitalistleşme sürecinde gerçekleşen belirli tarihselliklere denk düştüğü incelemeleriyle ayrıntılandırılacaktır.

İkinci bölümün son kısmında ise, kapitalist üretim biçiminin devamlılığı için piyasa öngörülebilirliğinin gerekliliğinden bahsedilerek, bu öngörülebilirliği sağlamaya dönük unsurlar ortaya konulacaktır. Bu konunun irdelenmesi özellikle önem arz etmektedir zira kapitalist piyasanın belirli öngörülebilirlik öğeleriyle donatılmadığı sürece işlerliğinin mümkün olmayacağı çalışmanın genelinde bulunan bir yaklaşımdır. Devamında, piyasanın öngörülebilirlik ihtiyaçlarının ekonomi -dışı tamamlayıcısı olarak ceza siyasetinin kapitalist niteliği ortaya konulmaya çalışılacaktır. Son olarak çalışma boyunca yürütülen tartışmaların somut bir görünümünü elde etmek için Türk Ceza Hukuku'nun incelemesi gerçekleştirilecektir. İlgili ceza hukukunun içeriği, bahsedilen tarihsellik ve oluşumsallık kapsamında değerlendirilecek, ceza siyasetinin maddi içeriği olarak ceza hukukunun kapitalist ve sınıfsal niteliği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Çalışma konumuzun çok geniş bir tartışma alanına sahip olması ve tüm bu alanların tartışılmasının imkânsızlığı, belirli sınırlılıkları beraberinde getirecektir. Bu sebeple, temel olarak ekonomik zor ve ekonomi-dışı zor ikiliğine odaklanılmıştır. Bu ikilik açıklanmaya çalışılırken ve çalışma genelinde kullanılan kapitalist üretim biçimi ve bu üretim biçiminin içerdiği toplumsal sınıflar, kapitalist üretim biçiminin genel nitelikleri bakımından ele alınıp tartışılacaktır. Kapitalist üretim biçiminin belirli coğrafyalarda ve belirli zamanlarda nasıl uygulandığı, nasıl değişikliklere uğradığı, kapitalist üretim biçimi dışında hangi üretim biçimiyle birlikte üretimin gerçekleştiği ve bunun ne gibi farklı sınıfsal yapı ya da toplumsal katmanlara yol açtığı gibi sorular çalışmamızın kapsamı dışında bırakılacaktır. Burada kapitalizmin genel niteliklerinden bahsedileceği söylemi, belli bir kapitalist ideal tip oluşturulacağı anlamına gelmemektedir. Yine üreticiler ve artık değere el koyanlar temelinde iki sınıfsal yapı üzerinden gerçekleştirilecek tartışmalar, bunlar dışında kalan sınıfları ya da toplumsal katmanları yok sayma amacı taşımamakta, kapitalizmde temel üretim ilişkilerinin bu iki sınıf temelinde gerçekleştiğini belirtmeye dönük bir sınırlamadır.

Kapitalizmin içsel oluşumu kapsamında incelenecek olan İngiltere, 16. ve 17. yüzyıldaki ekonomik/siyasal gelişmelerle sınırlı tutulacaktır. Bu kısımda kapsamlı bir feodalizmden kapitalizme geçiş tartışması yürütülmeyecek, ifade edilen

dönemdeki İngiltere'nin kapitalist nitelikteki dönüşümü incelenecektir. İngiltere ile karşılaştırma yapmak ve tarihsel özgünlüğü daha açık bir şekilde ortaya koymak için ele alınacak olan Fransa tarihi ise, İngiltere ile benzer dönemdeki karşıtlıkları üzerinden daha da sınırlı olarak incelenecektir.

İkinci bölümde ceza siyasetinin maddi içeriği olarak incelenecek ceza hukuku, Türk Ceza Hukuku ile sınırlı olacak biçimde ele alınacaktır. Türk Ceza Hukuku'nun seçimi, Türkiye'nin yarı kapitalist bir çevre ülke olması sebebiyle, çalışmanın amaçlarına uygunluğu bakımından belirli şüpheler oluşturabilecektir. Bununla birlikte, Türk Ceza Hukuku'nun Kıta Avrupa ülkelerinden çeviri ve etkilenme yoluyla oluşturulduğu ve aynı zamanda Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum çerçevesinde ceza hukukunu uyarlama çabaları içinde olması, söz konusu ceza hukukunun incelenmesinin, bizi çalışmamız bakımından herhangi bir sorun oluşturmayacağı düşüncesine sevk etmektedir. Nitekim çalışmamızda incelenecek olan yargılama biçim ve usulleri değil –ki böyle bir incelemede, yani ceza hukukunun uygulamasına dönük bir incelemede, kapitalist yargılama usullerine örnek olarak Türkiye'nin seçilmesi ciddi sorunlar oluşturabilirdi- maddi içerik olarak ceza hukukudur. Bu açıdan Türk Ceza Hukuku, kapitalist bir ceza hukuku örneği olarak ele alınmasında herhangi bir sorun içermemektedir.

Çalışmamız, maddi olanın tarihsel ve diyalektik bir yaklaşımla soyutlaması yöntemiyle bilgi üretimine dayalı bir yöntemle şekillendirilecektir. Bu çaba sırasında literatürde var olan bilginin eleştirisi üzerinden savları gerekçelendirme gerçekleştirilecektir. Var olan toplumsallıkta kapitalist ilişkilerin yoğun bir şekilde yaşanıyor olması, 16. ve 17. yüzyıllar üzerine olan bölüm için geçerli olmasa da, kapitalizme ve kapitalist hukuka dair çözümlelerde fazlasıyla gözlem imkânı sunmaktadır. Bu anlamda içinde bulunulan 21. yüzyıl toplumsal ilişkilerinden çıkarılabilecek gözlemler de çalışmamızda kullanılacaktır.

Kapitalist toplumsal ilişkilerin yayılması ölçüsünde getirdiği durumlardan biri de bilimsel atomizasyondur. İş ilişkilerinde gerçekleşen aşırı iş bölümü ve uzmanlaşma meselesi, bilim siyasetinde de kendini göstermiştir.¹ “Bilimsel” alanlar

¹ Örsan Ö. Akbulut, “Siyaset Biliminin Siyaseti”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 44, S. 4, Aralık, 2011, s. 2.

küçük ve sınırlı çalışma alanlarına bölünmüş, bu bölünmüşlük çoğu zaman birbirinden yalıtık ve sınırlı çalışmaların gerçekleşmesine sebep olmuştur. Bu çalışma, söz konusu atomizasyonun dışında kalmaya çalışılarak, ekonomik, siyasal ve toplumsal olanın tarihsel bir anlayışla çözümlenmesi yönünde bir gayret içinde hazırlanmıştır. Dikkat edilirse, sözünü ettiğimiz, kapitalist üretim biçimindeki öncelikle aşırı iş bölümü ve sonrasında bu bölümlerin tek başına anlamsızlığı sebebiyle bir iş birliği neticesinde üretimin gerçekleştirilmesine benzer bir şekilde, kapitalist toplumun bilim anlayışındaki aşırı uzmanlaşma ve ardından gelen “disiplinlerarasılık” değildir; başka bir ifadeyle çalışmamızın disiplinlerarası bir yaklaşımla hazırlandığını iddia etmiyoruz. Zira bu kavram, bilimsel çalışmaya dönük olarak bizimkinden farklı bir kavrayışa aittir. Bizim çalışmamız siyasal, ekonomik ve tarihsel olanın bütünlüklü bir kavrayışı çabası içinde hazırlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAPİTALİZMDE ‘ZOR’UN NİTELİĞİ

Mülkiyetçi toplumlarda bulunan en temel sınıfsal ayırım, üretenler ve artık ürüne/değere el koyanlar şeklindeki temel toplumsal bölünmede ortaya çıkmaktadır. Doğanın insanın emeğiyle dönüştürülerek insanın kullanabileceği hâle getirilmesi anlamındaki üretim, üretilenin nasıl bölüşüleceğiyle ya da üretim sürecinin nasıl gerçekleştirileceğiyle ilgili düzenlemeler sonrası üretim biçimine dönüşmektedir. Üretimin insan türünün yaşamında temel bir yer işgâl ediyor olması, tüm toplumsal yaşamın üretim biçimi ile ilişkilendirilmesini söz konusu hâle getirmektedir.

Artık ürüne/değere el koyma meselesi, insanın kendi emeğinin ürününü kaybetmesi, bu anlamda hayatta kalma ihtimâlini de azaltması durumunu içerdiğinden, tarihin hiçbir safhasında gönüllülük ilişkisiyle işlememiş olmalı. Bu anlamda artığa el koyma, her zaman bir baskı/zorlama ilişkisini beraberinde getirmektedir. Üretim biçimlerinin ayırımını salt zor ilişkilerinin niteliğiyle belirlemek yeterli olmayacaksa bile, zor ilişkilerinin niteliği, üretim biçimleriyle ilgili önemli ayrımlar içermektedir.

Kapitalist üretim biçimi, zor ilişkilerinin niteliği bakımından, kendisinden önceki üretim biçimlerinden büyük farklılıklar içerir. Yukarıda bahsedildiği gibi, kapitalizmi tespit etmek için salt zor ilişkilerinin incelenmesi yeterli olmasa da, zor ilişkilerinin incelenmesi kapitalizm için ve kapitalizmin tarihsel farklılıkları adına birçok bilgi vermektedir.

Feodal üretim biçimi, kölecî üretim biçimi ya da Asyatik olarak adlandırılan üretim biçimlerine baktığımızda, ekonomik zor ve ekonomi-dışı zorun bir arada olduğu ve ekonomi-dışı zorun, artığın sızdırılmasında görünür olduğu ve aynı

zamanda ekonomi-dışı zor kullanımıyla egemenlik arasında basit bir şekilde ilişki kurulabilecek bir yapıdan söz etmek mümkündür.² Kapitalist üretim biçiminde ise bu ilişkiler çok daha karmaşık bir hâl almaktadır.

Kapitalizmde ekonomik zor ve ekonomi-dışı zor biçimsel olarak birbirinden ayrılmış olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ayrım söz konusu zor ilişkilerinin özerk hatta belli bağlamlarda birbirine karşıt olarak konumlandırılabilmesine olanak tanımaktadır. Yine söz konusu ayrım üzerinden söz konusu zor ilişkileri farklı kurumsal yapılar üretmektedir. Siyasal alan ve ekonomik alan ayrımı, bahsedilen kurumsallaşmanın sınırlarını belirlemektedir.

Bu bölümün ilk kısmında, ekonomik zor ve ekonomi-dışı zor kavramları tarihsel olarak içeriklendirilmeye çalışılacaktır. Bu içeriklendirme çabası, ekonomik ve ekonomi-dışı olana dönük algılayışımızın ortaya konulması, bu olguların ekonomik yapı içindeki içeriklerinin belirlenmesi ve toplumsallık içindeki konumlanışlarına dönük yaklaşımların irdelenmesi tartışmaları şeklinde gerçekleştirilecektir. Yapılmaya çalışılacak olan, bu kısımdaki ve sonraki kısımlardaki tartışmalar için zemin yaratılmasıdır.

Birinci bölümün ikinci kısmında, önceki tartışmaların somutlaştırılması ve ileri sürülen görüşlerin belirli bir tarihsel süreç üzerinden izlenebilmesi amacıyla, kapitalist dönüşümün ilk gerçekleştiği yer olarak İngiltere incelenecektir. İngiltere'nin özellikle 16. ve 17. yüzyıllardaki dönüşümünün etkileri; kapitalist üretim biçiminin temel eğilimleri, çelişkileri ve zor ilişkileri açısından tarihsel gerçekleri ortaya koyacaktır. Söz konusu tartışmalar, feodalizmden kapitalizme geçiş tartışması niteliğinde olmayacak, daha çok kapitalizmin ilk oluşumunun ve İngiltere ekonomisinin içsel dönüşümünün izi sürülecektir.

Kapitalizmin içsel oluşumu kapsamında ele alınacak olan ikinci kısmın inceleme alanları, kapitalistleşmeye koşut olarak İngiltere'nin merkezileşmesi olgusunu, monarşi ve aristokrasinin tarihsel işbirliğinden başlayarak, tarımsal kapitalizmin ortaya çıkışı, İngiltere'de bütünleşik bir iç piyasanın ve birleşik İngiliz hukukunun oluşumu kapsamında ele alınarak tartışılacaktır.

² Ellen Meiksins Wood, *Kapitalizm Demokrasiye Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması*, (Çev. Şahin Artan), Yordam Kitap, İstanbul, 2008, s.50-51.

Bölümün son kısmında ise, kapitalist oluşumun özgünlüğünün görünür hâle gelmesi için, İngiltere'deki dönüşümün gerçekleştiği dönemdeki Fransa'nın incelenmesi ve İngiltere ile ilişkilendirilerek tarihselliğinin belirlenmesi gerçekleştirilmeye çalışılacaktır. Tarihsel ilişkinin kurulması için Fransa'nın seçilmesi ise, İngiltere'den sonra kapitalistleşmesini gerçekleştirmiş olan ve kapitalistleşme için bir model oluşturan Fransa'nın tarihsel özgünlüğü ve İngiltere'nin kapitalist dönüşümü sırasındaki Fransa'nın pre-kapitalist niteliğinin incelememiz açısından elverişli bir alan yaratması sebebiyledir.

Yukarıda kısaca bahsedilen bu bölümün içeriğinde bulunan tartışmaların temel amacı, kapitalist üretim biçimi ve zor ilişkileri açısından kavrayışa dönük bir tartışma yürütmek, bizim konuyla ilgili kavrayışımızın ortaya konulması ve en önemlisi ikinci bölümdeki ceza siyaseti incelemeleri için tartışma zemini oluşturmaktır.

1.1. EKONOMİK ZOR ve EKONOMİ-DIŞI ZOR

Üretim ve üreticiden artığın elde edilmesi çalışmanın bu kısmı için olduğu kadar diğer kısımlar ve ikinci bölüm için odak noktası durumundadır. Kapitalizmde ekonomik baskı unsurlarıyla birlikte ekonomi-dışı baskı unsurlarının belirlenmesi, hem üretim biçiminin temel özelliklerinin tespiti açısından, hem de sınıfsal konumlanışların ortaya konulması ve böylece toplumsal gerçekliğin diğer alanların açıklanması için önem arz etmektedir.

Bizim savımız, kapitalist üretim biçimindeki ekonomik zor ve ekonomi-dışı zor ayrımının biçimsel bir ayrım olduğu ve bu zor ilişkilerinin içsel bir birlikteliğe sahip olduğu şeklindedir. Kapitalizm öncesi biçimsel olarak da birlikteliği görünür olan ve kapitalizmle belirli bir ayrıma tâbi olan bu iki baskı alanı, biri olmadan diğerinin temellerini kaybetmesi anlamında birbirine bağlıdır. Ekonomi-dışı zorun maddi temellerini ekonomik zor sağlarken, ekonomik zorun işlerliğini de ekonomi-dışı zor sağlamaktadır.

Söz konusu ayrımın ortaya konulması ve birliktelik savımızın tartışılması birinci bölümün temel eksenini belirleyecektir. Bu amaçla öncelikle kapitalist üretim

biçimini belirli bir tarihsel zeminde tartışmak amacıyla, didaktik bir içerik ve amaç taşımadan kavramsal bir inceleme yapılacaktır. Kavramsal incelemenin ardından, kavramları açıklığa kavuşturulan kapitalizmin çelişkileri tartışılacaktır. Bu kısımda kapitalist üretim biçiminin içsel çelişkilerinin incelenmesinin, bölümün temel tartışma konusu olan ekonomik zor ve ekonomi-dışı zor ayrımının çelişkili durumunun ortaya konulması için önemli olduğu düşünülmektedir. Üçüncü ve dördüncü alt başlıkta, bölümün temel eksenini oluşturan ekonomik-zor ve ekonomi dışı zor ayrımı açıklığa kavuşturulacaktır. Son başlıkta ise, ayrışma tartışmalarının bir başka boyutta, ekonominin ve siyasetin birbirlerine karşı konumlanışının iradiliği ya da belirlenimciliği temelinde yeniden tartışılarak bu kısım tamamlanacaktır.

1.1.1. Kavramların Tarih-Üstüleştirilmesi ya da Olguların Bulanıklaşması

Belirli bir konu, olay ya da olgu tartışılırken hangi kavramların kullanıldığı ya da kullanılan kavramların nasıl içeriklendirildiği, tartışmayı yürütenin konu, olay ya da olguya nasıl yaklaştığı ve nasıl kavradığı/algıladığı/anlamlandırıldığı ile ilgili ipuçlarını barındırmaktadır.³ Dolayısıyla kavramları kullanım biçimi, salt etimolojik bir sorun değil, açıklanan olgunun içeriğine dönük anlama/anlatma çabalarıyla ilgili bir sorundur. Kavramlaştırmanın can alıcı önemi, Üşür'ün başka bir bağlamda kullanmasına rağmen buraya uyarlanarak ifade edilecek olursa, kapitalizmin "...epistemolojisi, kavramlaştırmanın ontolojisinde yatmaktadır."⁴ ifadesiyle belirtilebilir. Bunlara ek olarak, tartışması yürütülen konu, olay ya da olgu ile ne ifade edilmek istendiğinin açık bir şekilde anlaşılabilmesi için kavramların da açıkça ortaya konulmuş olması gerekmektedir.

Kapitalizm üzerine yürütülen tartışmaların temel sorunlarından biri, bize göre, kavramlar üzerinde farklı öznelerin veya düşünce akımlarının farklı içeriklendirmelere sahip olmasıdır. Bu farklı anlamlandırma meselesinin çözümü olarak tekçi bir yaklaşım ileri sürmemekteyiz. Bununla beraber, kullanılan

³ Örsan Ö. Akbulut, *Küreselleşme, Ulus Devlet ve Kamu Yönetimi*, TODAİE Yayınları, Ankara, 2007, s.254.

⁴ Üşür, bu cümleyi, feodalizmden kapitalizme geçiş için kullanmıştır. İşaya Üşür, "<<Kapitalizmin Gelişmesi Üzerine İncelemeler>> ve Geçiş Tartışmaları: Bir Takdim", Dobb, Maurice, *Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler* içinde, Belge Yayınları, İstanbul, 2007, s. 358.

kavramların tarihsel özgünlükleri temelinde analiz edilmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

Kavramlar üzerine gerçekleşen sorunların bir başkası ise kavramların tarihsizleştirilmesi/tarih-üstü bir konumda kullanılmasıdır. Kavramların tarih-üstü içeriklendirmesi, kavramlarla açıklanmak istenen olguların da tarih-üstü bir içeriğe bürünmesine yol açmaktadır. Bu durum ise, belirli tarihsel gerçekliklere sahip olguların anlamlarının ve kavranışlarının bulanıklaşmasına, belirli bir zemine oturtulamamasına ve daha kötüsü -özellikle kapitalizmle ilgili açıklamalarda da karşılaştığımız gibi- olguların doğallaştırılması, insan türünün doğal gelişiminin bir parçası, yönelimi hâline getirilmesidir. Söz konusu doğallaştırma eğilimi, olgulara yaklaşım açısından bir eksikliği ifade edebileceği gibi, ideolojik bir yönelimi de ifade edebilmekte ya da yaklaşımsal kusurlar ideolojik sonuçlara yol açabilmektedir. Kavramlardan bu denli bahsedilmesi bir çeşit kavram fetişizmi olarak adlandırılmamalıdır. Yapacağımız tartışma, salt kavramlar üzerinden yapı çözümlenmesi değildir.

Kapitalist üretim biçimi üzerine bir tartışma yürütürken kullanacağımız kavramların başında kapital/sermaye gelmektedir. Birçok kavramsal analizde yapıldığı gibi ‘geniş anlamda’ ya da ‘dar anlamda’ ayrımları, sermaye kavramı için de yapılagelmektedir. Böylesi ayrımlara gitmekten ziyade, sermayenin tarihsel özgünlüğüne odaklanarak açıklama yapmak, kapitalist üretim biçiminin anlaşılabilirliğini artırmak için daha anlamlı olacaktır.

Sermaye ile herhangi bir birikimi eşleştiren kullanım literatürde sık rastlanan bir durumdur. Tilly, sermayeyi, “...elle tutulabilir her türlü menkul ve üstünde hak iddia edilebilen kaynak dâhil olmak üzere geniş anlamda”⁵ düşünmekten söz etmektedir. Böylece mülkiyetçi toplumların tamamında gözlemlenebilecek bir sermaye kavramı ortaya çıkmaktadır. En iyi ihtimâle, Tilly’nin cümlesini dar anlamda yorumlarsak, değişim aracı olarak herhangi bir eş değer kullanıldığı herhangi bir ekonomik biçimde, söz konusu eş değer biriktiği her yerde sermaye görünmektedir. Böylece sermaye kavramı belirli bir tarihsel içeriğe değil, tarih-üstü

⁵ Charles Tilly, *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*, (Çev. Kudret Emiroğlu), İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s. 43.

bir kavram olarak tüm insanlık tarihinin doğal bir gerçeği şeklinde yorumlanabilecektir.

Paranın sermayeye dönüşümü bahsinde Marx, “para olarak para” ve “sermaye olarak para” ayrımı ile dolaşım alanındaki her biçimin sermaye olamayacağını açıklamaktadır. M-P-M döngüsünde para, yalnızca bir eş değer olarak başka bir metaya ulaşım için değişime aracılık yaparken; P-M-P’ döngüsünde ise para, kendini artırmak için dolaşıma girer, amaç başlangıçtakinden daha fazla bir parayı elde etmektir. Başlangıç değeri ile sürecin sonundaki değer arasındaki fark ise “artık değer” oluşturmaktadır. Satın alınan metanın yeniden satılması paranın miktarını artırmayacağı yani değer yaratmayacağı için, paranın miktarını artıracak ve artık değer ortaya çıkaracak şey ancak meta olarak emek gücü ile mümkün olmaktadır. Bu açıdan paranın veya metanın varlığı ya da dolaşımı sermayeyi oluşturmazken, sermaye ancak emek gücünün satın alınması ve artığına el konularak sermayenin büyümesi ve de bu sürecin sürekli tekrarlanmasıyla ortaya çıkar.⁶

Sermaye kavramının, mâli varlıklar, para ve üretim araçları topluluğu olarak tanımlanmasını ana akım ekonomi yaklaşımına özgüleyen ve eleştiren Filho, böylesi “şeyler topluluğunun” uzun bir tarih boyunca var olduğunu belirterek bu tanımlı hatalı bulmaktadır. Mâli varlıklar, para ve üretim araçları, ancak ücretli emeğin istihdamı ve kâr üretimi koşuluyla sermaye olarak adlandırılabilir. Öteki türlü bu şeyler, yalnızca hayvan, banknot ya da alet olarak ifade edilebilir. Sermaye, sömürünün sınıf ilişkisidir.⁷ Bu açıdan sermaye, “...kapitalistlerle emekçiler arasındaki ilişkinin saptanması bir yana bırakılırsa...”⁸ kavranamayacağı gibi, basit bir mal, alet ya da banknot birikimi değil, toplumsal/sınıfsal bir ilişkidir. Yatırıma sokulan mal veya paranın, ücretli emek tarafından dönüştürülerek artık değer üretimi, bu artığa el konulması ve el konulan değer gerçekleşmesinden sonra kendi varlığını artırmış olarak süreçten çıkan birikimin, aynı sürece yeniden ve yeniden sokulması sermaye ilişkisini ortaya çıkarmaktadır. Böylece sermaye, “...bir yandan

⁶ Karl Marx, *Kapital: Ekonomi Politiğin Eleştirisi C.1*, (Çev. Mehmet Selik & Nail Satlıgan), Yordam Kitap, İstanbul, 2014, s. 151-172.

⁷ Alfredo Saad Filho, “Değer, Sermaye ve Sömürü”, *Kapitalizme Reddiye: Marksist Bir Giriş*, (Çev. Emel Kahraman), Alfredo Saad Filho (Ed.), Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s. 54-55.

⁸ Rodney Hilton, “Yorum”, *Feodalizmden Kapitalizme Geçiş*, (Çev. Çetin Yetkin), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000, s. 115.

kapitalistlerle işçiler arasındaki sosyal ilişkiler toplamının özeti, ama öte yandan da kendini büyütme peşindeki değer bitmeyen devinimi...”⁹ olarak ifade edilebilir. Sermaye kavramının böyle bir içerikle açıklanmasının tek etkisi kavramın kendi algılanışına dönük olmamakta, bu kavram üzerinden açıklanacak diğer kavram ve olguların da açıklanma/algılanma biçimini değiştirmektedir.

Yukarıda bahsedilen sermaye kavramından yola çıkan Tilly, devamında, kapitalistler için “sermayenin birikimi, satışı ve alımında uzmanlaşmış kimselerdir” ifadesini kullanmakta ve arkasından kapitalistlerin sömürü alanında yer aldığını belirtirken, bu sömürünün, üretim ilişkilerinde ve değişimde üretilen artı değerden oluştuğunu iddia etmektedir.¹⁰

Dikkat edilirse Tilly’nin herhangi bir birikim olarak kavradığı sermaye, kapitalisti de bu birikimi gerçekleştiren bir gömüleyici ya da bu birikimi satım ve alımıyla uğraşan bir tefeci biçiminde kavramasını beraberinde getirmiştir. Gömüleyici, parayı dolaşım alanından çıkararak paranın çoğalmasıyla uğraşırken, kapitalist parayı sürekli olarak dolaşım alanına dâhil ederek sermayeyi büyütmeyle ilgilenir.¹¹ Toplumsal ilişki boyutuyla ilgilenilmeden açıklanmaya çalışılan sermaye kavramının -kabaca- salt para olarak, kapitalistin de para sayıcısı olarak görülmesi şaşırtıcı olmamaktadır. Böylece daha önce sermaye için ifade ettiğimiz şey kapitalist için de geçerli olmakta ve kapitalist tarih-üstü bir konuma çıkarılmasa da, değişimin olduğu ve bu değişimin herhangi bir eşdeğer ile gerçekleştiği her topluma genellenmiş olmaktadır.

Birbiri ardına gelen kavramsal açıklamalar, kendi mantık zinciri içinde anlamlı ve tutarlı görünmektedir. Bahsedilen kavramlaştırmalarıyla tutarlı bir şekilde Tilly, tarihte kapitalistlerin tüccar, girişimci ve finansör olarak çalıştıklarından söz ettikten sonra, kapitalizmin kendisinin sermayenin tarihinden çok sonra ortaya çıktığını ifade etmektedir. Sermayeyi yukarıda bahsedildiği gibi anlamlandırınca Tilly’nin bu tarihsel çıkarımı hatalı değildir. Ancak daha ilgi çekici cümlesi olan

⁹ Costas Lapavistas, “Kapitalist Ekonomilerde Para Olarak Para ve Sermaye Olarak Para”, *Kapitalizme Reddiye: Marksist Bir Giriş*, (Çev. Cihan Gerçek), Alfredo Saad Filho (Ed.), Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s. 86.

¹⁰ Tilly, *a.g.e.*, s.43.

¹¹ Marx, *a.g.e.*, s. 157.

'kapitalistlerin kapitalizm olmadan da var olduğu' tespiti, paradoksal görünse de kendi içinde tutarlı görünmekte ve Tilly'nin böyle bir tespite ulaşmış olması şaşırtmamaktadır.¹² Yine belirtmek gerekir ki sözünü ettiğimiz tutarlılık, kendi içinde ve kendi -tartışmalı- varsayımları çerçevesindedir.

Tilly'nin çalışmasının ana eksenini "zor" ve "sermaye" etrafında oluşmaktadır. Sözünü ettiğimiz sermaye kavrayışı çerçevesinde, sermayenin biriktiği ve yoğunlaştığı yerlerde kentleri ürettiği ileri sürülmektedir.¹³ Tabii ki buradaki birikim menkul veya kaynak birikimidir. Aksine sonraki kısımlarda üzerinde duracağımız ve sermaye birikiminin ve yoğunlaşmasının gerçekleştiği İngiltere kırsalı, Tilly'nin savıyla çelişmektedir. Şunu da hemen belirtelim ki, bu ifademizle sermaye birikiminin kentte olamayacağı ya da kentleştirmeyi artırmayacağı gibi bir iddia ortaya atıyor değiliz. Sermayenin ilerde bahsedeceğimiz gibi toplumsal bir ilişki olduğu ve salt mekân üzerinden açıklanamayacağını belirtmek istemekteyiz.

Zor kavramına yaklaşımını "... eylemli veya potansiyel zararın bilincinde olan kişi veya grupların kendilerine veya mallarına zarar veya yıkım getirebilecek her türlü uygulamayı içerir." şeklinde belirten Tilly, sermayenin sömürü alanını, zorun ise tahakküm alanını tanımladığından bahseder. Zorun araçları silahlı güç, hapsedmek, mülksüzleştirmek, aşağılamak ve tehdit olarak sıralanırken, zor uzmanı gruplar olarak da askerler ve büyük toprak sahiplerinden söz edilmektedir.¹⁴ Böylece Tilly, zor kavramını, bizim yaklaşımımızda ekonomi-dışı zora denk düşen bir içerikle açıklamış ve kendi zor yaklaşımını içinde ekonomik zor gibi bir kavramdan bahsetmemekle birlikte, sermaye yaklaşımını içinde de herhangi bir zor ilişkisinden bahsetmemiş, bir anlamda sermaye gizli bir şekilde özgürlükler alanı olarak kavranırken, zor ise salt devlet ve silahlı güçlerle ilişkilendirilmiştir. Zor uzmanı olarak bahsedilen büyük toprak sahipleri açıklaması, üretim içindeki herhangi bir zor ilişkisini kastetmemekte, feodal toprak sahiplerinin doğrudan baskı araçları kastedilmektedir.

Böylelikle, zor ve sermayeyi iki ayrı ve özerk ve çoğu zaman birbiriyle ilişkisiz yapı olarak ele alan Tilly, sermaye birikiminin kentleri kurduğu savının

¹² Tilly, *a.g.e.*, s. 43.

¹³ *A.g.e.*, s.44.

¹⁴ *A.g.e.*, s.46-47.

tamamlayıcısı olarak, zor birikiminin ve yoğunlaşmasının da devletleri ortaya çıkaracağını ifade etmektedir.¹⁵ Zor içinde ekonomik zordan bahsedilmemiş olması bir yana, kendi kavramlaştırması içinde sermaye ve zor arasında doğrudan ilişki kurulmamakta ve farklı kutuplara yerleştirilmektedir. Bu kutuplu yapıyı çalışmasının sonraki kısımlarında sermayeleşmiş-zor¹⁶ gibi bir kavramla aşmaya çalışmaktadır. Ancak bu kavramla kastettiği, bizim sonraki kısımlarda ileriye süreceğimiz gibi bir ekonomik ve siyasal olanın birbirini tamamlayıcılığı meselesi değil, bu iki kutupta yer alanların işbirliği kastedilmekte, yani bu aşamada bile zor ve sermaye arasındaki ilişki dolaylı ve konjonktürel olarak kurulmaktadır.

Tilly'nin sermayenin kentleri oluşturduğu ve zorun da devletleri oluşturduğu şeklinde yaklaşımının bir başka tartışmalı noktası ise, Tilly'nin iddialarının aksine, ilk dönem kentlerin feodal otoriteye bağlılığıdır.¹⁷ Bağımsız görünen kentlerin çoğu, toprak sahibi birkaç aristokratın egemenliğindedir. Kentlerin çoğu yabancı oluşumlar olmayıp, feodal inisiyatifle ve feodal toplumun ögesi olarak kurulmuşlardır.¹⁸ Feodal çağda, ticaretin tamamen yok olmasının aksine, kentlerin ek feodal gelir kaynağı olduğu düşünülürse,¹⁹ kentlerin bağımsız ve salt “sermaye” yoğun alanlar olarak görülmesi ve bir adım öteye kapitalizmin gelişim alanları olarak varsayılması tartışmalı hâle gelmektedir.

Söz konusu çalışmasında Tilly, savaş ve devletler sistemi temelinde geliştirdiği açıklamaların sonuç bölümünde Avrupa devletler sisteminin belirli bir tarihsel gerçekliğe sahip olduğu, hep var olmadığı gibi sonsuza kadar da var olmayacağını müjdesini vermektedir.²⁰ Siyasal ve ekonomik olanı bu kadar keskin bir ayrılık üzerinden kavrayan Tilly, devleti ya da zorun biçimini belirli bir tarihselliğe oturtabilirken, zorun maddi temeli olarak üretim biçimi için daha açıkçası kapitalizm için böyle bir tarihsel bakış öne sürmemektedir. Tersine sermayenin tarih-üstüleşmesiyle, bir anlamda kapitalizmin de anlamı bulanıklaşmaktadır.

¹⁵ *A.g.e.*, s. 90.

¹⁶ *A.g.e.*, s.65.

¹⁷ Maurice Dobb, *Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler*, (Çev. F. Akar), Belge Yayınları, İstanbul, 2007, s. 65.

¹⁸ *A.g.e.*, s. 71.

¹⁹ *A.g.e.*, s. 72.

²⁰ Tilly, *a.g.e.*, s. 375.

Tilly'nin çalışmasında yukarıda sıralanan tartışmalı kavramlaştırmalar, kavramların tarih-üstüleştirilmesi ve beraberinde olguların bulanıklaşması söz konusu olmakla birlikte, ulus devlete dönük de tartışmalı bölümler bulunmaktadır. Bu tartışma sonraki kısımlarda gerçekleştirilecektir ancak belirtmek gerekir ki Tilly çalışması içinde “bir dizi toplumsal ilişkiyi tek bir noktaya”²¹ indirgeyerek incelediğini ifade ederek bir anlamda günah çıkartmaktadır ancak bu cümleden bile anlaşılmaktadır ki -bize göre bütün bir açıklama çerçevesini tartışmalı hâle getiren-yaptığı indirgemelerin önemsiz yöntemsel ayrıntılar olduğunu düşünmektedir.

Kapitalizmin tarihsel bir sistem olduğunu vurgulamak için “tarihsel kapitalizm” olarak adlandıran Wallerstein, sermayeye ilişkin açıklamalarında, geçmiş birikimlerin yalnızca daha fazla biriktirmek için kullanıldığında “sermaye” olacağını, sermaye birikiminin öncelik kazandığı her sistemin de kapitalist sistem olduğunu ifade etmektedir.²² Dikkat edilirse Wallerstein'ın sermayeye yaklaşımı, daha fazla birikim için varolan birikimin yeniden yatırılması anlamında, Tilly'nin salt herhangi bir birikime indirgenmiş sermaye yaklaşımından farklılaşmaktadır. Elbette Wallerstein'ın sermaye yaklaşımı kapitalizme dönük daha açıklayıcı bir içerik taşımaktadır ancak bu birikimin yeniden birikim için kullanılması meselesinde artığa el konulması aşaması ve birikimin böyle bir sınıfsal ilişki üzerinden sağlandığına değinilmemesi, birikimin nasıl sağlandığı konusunu açıkta bırakmaktadır. Gerçi Wallerstein kapitalist için, emek, pazarlama, dağıtım ve alıcı grubunun gerekliliğinden söz eder²³ ancak sermaye birikimi üzerinden kurulan toplumsal ilişki tam anlamıyla tartışma konusu edilmez.

Kapitalizmin ne olduğuna dönük açıklama biçimleriyle ilgili olarak Dobb, üçlü bir sınıflamaya gitmektedir. Bu sınıflamadan birincisini Sombart'ın “ruh” temsiliyle yaygınlaştırdığı yaklaşıma dayandırmaktadır. Bu yaklaşıma göre kapitalizmin içeriği üretim ilişkilerinde değil, “...girişim ya da serüven ruhu ile hesaba ve usallığa dayanan “burjuva ruhunun” bir sentezi...”²⁴nde aranmaktadır. Dobb'un ikinci sınıflamasına göre, kapitalizm, pazar örgütlenmesiyle ve gelir

²¹ Tilly, *a.g.e.*, s. 72.

²² Immanuel Wallerstein, *Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık*, (Çev. Necmiye Alpay), Metis Yayınları, İstanbul, 2012, s. 16.

²³ *A.g.e.*, s.17.

²⁴ Dobb, *a.g.e.*, s. 6.

sağlamak için para yatıran kişilerin varlığında içeriklendirilen, Alman Tarih Okulu'nun yaklaşımıyla açıklanmaktadır.²⁵ Dikkat edilirse bu iki yaklaşımın kapitalizme dönük açıklaması pazar ve ticaret temelinde birikimin artırılmasını öngörmektedir. Dobb, bu benzerliği belirtmekle birlikte, yaklaşımların odaklarının farklılaştığını ifade etmektedir. Yine dikkat edilirse bu bakış açısı, yukarıda söz konusu ettiğimiz Wallerstein'ın birikim temelli açıklamalarıyla benzerlikler içermektedir.

Kapitalizmin ne olduğunu salt pazar ve ticaret üzerinden açıklama biçimi tartışmalı görünmektedir. Bizim yaklaşımımızda kapitalizm, bir üretim biçimi ve buna denk düşen bir toplumsal biçimdir. Pazar ve ticaret yaklaşımı ise, kapitalizmin önemli bir ögesi olan daha fazla birikim için var olan birikimin yatırımını içerse bile, bu ancak dolaşım alanının sınırları içinde ifade edilmektedir. Dolaşım alanı kapitalist üretim biçimi için şüphesiz önemli olmakla birlikte, üretim biçiminin karakteristiğini üretim ilişkilerinde değil de dolaşım alanında aramak, söz konusu açıklama biçimlerini tartışmalı hâle getirmektedir.

Dobb'un ilgili çalışmasında söz ettiği ve benimsediği, kapitalizme dönük üçüncü sınıflama ise Marx'ın yaklaşımıdır. Marx, kapitalizmin özünü üretim biçiminde ve toplumsal ilişkilerde aramaktadır. Bu anlamda kapitalist üretim biçimi, salt bir meta değişimi değil, emek gücünün meta hâline gelmesi ve alınır-satılır hâle gelmesidir. Bu ilişkinin tarihsel ön koşulu ise, üretim araçları sahipleri ve emek gücünden başka piyasada satışa çıkaracak bir şeyi bulunmayanlar temelinde gerçekleşen sınıfsal ayırmadır. Yine Dobb'un belirttiği gibi buradaki ayırıcı nokta, birikim sahibi kişilerin varlığının kapitalizm için yeterli olmaması, bu birikimin artık yaratılmasında ve emek gücünün boyunduruk altına alınmasında kullanılmasıdır.²⁶ Marx'ın kapitalist üretim biçimine dönük açıklaması, dolaşım alanında sınırlı kalan ve dolaşıma sokulan değerın kaynağının ne olduğunu söz konusu etmeyen yaklaşımların aksine, doğrudan üretim ilişkilerine odaklanarak, sermayenin özüne dönük açık bir çözümleme içermektedir.

²⁵ Dobb, *a.g.e.*, s.7-8.

²⁶ Dobb, *a.g.e.*, s. 8-9.

Yukarıdaki açıklamalarıyla ilişkili olarak Dobb, “Ticari Kapitalizm” gibi bir dönemden de söz edilemeyeceğini ifade etmektedir. Kapitalist üretim biçimini, üreticinin kapitaliste doğrudan bağımlı olduğu bir üretim biçimiyle tanımlamaktadır. Daha ötesi, yaptığı iş, üretici ve tüketici arasında aracılık etmek olan bir tüccar sınıfının, üretim biçiminde bir değişiklik ortaya çıkaramayacağı, ancak varolan üretim biçimine bağlı olabileceğini ileri sürmektedir.²⁷ Bir başka nokta ise, piyasa düzeyinde çözümlenmelerin, kapitalizmi mistik bir hâle getireceği, değişime sokulan her şeyin değişim nesnesi olması dışındaki niteliklerinden soyutlanarak benzer birer varlığa indirgeneceğidir.²⁸ Söz konusu mistifikasyon ise bu kısımda bahsettiğimiz olguların bulanıklaşmasında önemli bir etkidir. Ticaretin kapitalizm ile ilişkisine dönük tartışmayı sonraki kısımlarda yapacağımız için, bu ilişkiye dönük tartışmayı bu noktada daha fazla ayrıntılandırmayacağız.

Mülkiyetçi toplumlarda temel sınıfsal ayrımının üreticiler ve artık ürüne/değere el koyanlar şeklinde olduğundan söz etmiştik. Kapitalizmde bu ayrım, ücret karşılığında emek gücünü değişime sokan/işçi ve üretim araçları sahibi/kapitalist sınıf olarak belirginleşmektedir. “Üretici” kavramı da bu sistemde anlamı farklılaşan/bulanıklaşan kavramlardan biridir. Kapitalist sınıfın, kapitalist üretim biçiminden önceki üretim biçimlerindeki artığa el koyan sınıflardan farklı olarak, üretimin doğrudan plânlanması ve denetimine yüksek oranda sahip olması, zaman içinde “üretici” olarak adlandırılmaya başlaması şeklinde bir karışıklığa neden olmuştur. Yalnız dikkat edilirse, kapitalist sınıf üretmemektedir, birikiminin kaynağı olan üreticiden/ücretli çalışandan daha fazla artık çekebilmek adına üretimin plânlanması ve yine artık değer oranını plânlanan seviyede tutabilmek için üreticinin/ücretli çalışanın denetlenmesi işlemlerini gerçekleştirmektedir. Kaldı ki çoğu durumda söz konusu plânlama ve denetim işlemlerini de gerçekleştirenler - doğrudan üretim içinde yer alan ücretli çalışandan toplumsal tabakalaşma açısından farklılaşsa da- ücretli çalışanlardan oluşmakta, kapitalist ise kârını hesaplayan bir onay mercii şeklinde konumlanmaktadır.

²⁷ A.g.e., s. 16-17.

²⁸ A.g.e., s.29.

Kapitalist sınıf için “üretici” kavramının kullanılmasını günlük kullanımda, resmi açıklamalarda, günlük yayınlarda²⁹ görmekle birlikte, literatürde de bu kullanıma rastlamaktayız. “Üreticinin amacı sermaye birikimidir demek, üretici, verili bir üründen olabildiğince çok üreterek kendisine en yüksek kâr marjını sağlayacak biçimde satışa sunmaya çalışacak demektir.”³⁰ açıklamasını yapan Wallerstein, “üretici” kavramıyla, emeğini doğanın dönüşümünde kullanarak ürün/ürünün bir parçasını/değer ortaya çıkaran ücretli çalışanı kastetmemektedir; ortaya çıkan değere el koyan kapitalisti anlatmaktadır.

Hemen belirtmemiz gerekir ki Wallerstein’a yönelik yukarıdaki eleştirimizde, Wallerstein’ın genel olarak kapitalist sınıf ve ücretli çalışan sınıfa dönük kavrayış sorunları tartışma konusu edilmemektedir. Zira Wallerstein, kapitalizmdeki en temel mücadelenin, “...sistemin büyük yararlanıcılarından oluşan küçük grupla, sistemin kurbanlarından oluşan büyük grup arasında...”³¹ olduğunu belirtmektedir. Bu noktada ifade etmek istediğimiz şey, kavram karmaşasının yaygınlığıdır ki bu, önemsenemeyecek bir konu değildir, zira bu kavram farklılaşmaları, kapitalist üretim biçimine dönük anlamlandırma sürecini ve çözümleme sürecini farklılaştırmaktadır.

“Üretici” tanımının, kapitalist toplumsal biçimde, üretimi gerçekleştiren işçi sınıfı yerine artığa el koyan kapitalistler için kullanılmasının ideolojik bir yönü olmakla birlikte, tarihsel kökenlerini, kapitalistleşmenin gerçekleştiği dönemdeki İngiltere’de aramak, bugünkü kullanım için açıklayıcı bilgiler sunabilmektedir. Kapitalizm öncesi, köylünün ürettiği ürünü el koyan sınıflar, kendilerini “üretici” olarak adlandırmazlardı. Kapitalist üretim biçimine geçişle birlikte, rekabet içinde üretkenliği artırmaya dönük önlemler almaya zorlanan kapitalist sınıf, geleneksel rantiyeli sınıflardan farklı olarak toprağı “üretken” bir şekilde kullanma yönünde bir itkiyle artığa el koyma faaliyetlerini sürdürmek durumunda kaldılar. Geleneksel toprak sahiplerinden farklı olarak, toprağı geliştirme/ıslah etme yaklaşımı, kapitalist toprak sahiplerinin “üretici” olarak adlandırılmasında etkili olmuş görünmektedir. Bu

²⁹ Wood, işçinin kapitalist şirketle bütünleştirilerek sunulduğu yönündeki ideolojik yaklaşıma gönderme yaparken, bunun günlük hayattaki yansımalarına, gazetelerin ekonomi sayfalarında üreticiler ile işçi sendikalarının karşılaşması üzerine yapılan haberleri örnek vermektedir. Wood, *Kapitalizm Demokrasiye Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması*, s.187.

³⁰ Wallerstein, *a.g.e.*, s. 21.

³¹ *A.g.e.*, s.54.

noktada, “rantiyelerin pasif mülk sahipliği” ile “kapitalistin aktif üretken mülkiyet biçimi”, iki farklı mülkiyet biçiminin tarihsel karşıtlığını göstermektedir.³² Yine aynı tarihsel dönemde, John Locke’un öne sürdüğü düşüncelerde, efendinin, uşağın emeğine el koymasının, uşağın çalışma faaliyetinden farklı görülmemesi, çalışanın üretiminin, el koyanın üretimi olarak görülmesi, “üretici” kavramının tarihsel gelişimi hakkında bilgi vermektedir.³³

Söz konusu tarihsel kökene ek olarak, kapitalizmin yapısal olarak yarattığı görünüm de bu durumun bir başka sebebi gibi görünmektedir. Feodal üretim biçiminde üretim araçları ve üreticilerin ayrılmamış olması, üretimdeki bir artışın üreticinin etkinliği olarak gözlenmesini kolaylaştırırken, kapitalist üretim biçiminde üretim araçları ve üreticilerin ayrılmış olması, üretimdeki artışın sermayenin üretkenliği gibi görünmesine yol açmaktadır.³⁴ Zira işçinin emek gücü, bir meta olarak karşılığı ödenmiş bir görünüm kazanmakta ve artık değere el koyma işlemi de bu meta ve karşılığı ödeme görüntüsü altında kaybolmaktadır.

Kavramsal tarihsizleştirmeye verilebilecek bir başka örnek ise toplumsal sınıfların açıklanma biçimidir. Kapitalist üretim biçimini veri alan ana akım açıklamalarda toplumsal sınıflar, gelir seviyelerine göre oluşturulmakta ve böylece, toplumun o anki üretim seviyesine göre, göreceli bir yaklaşımla, üst, orta ve alt gelir grupları; üst, orta ve alt sınıflar olarak ifade edilmektedir. Bu açıklama biçiminin yetersiz geldiği noktalarda katmanlar yeniden göreceli farklılaştırmalara tâbi tutulup üst-orta ve alt-orta sınıflar gibi yeni kavramlar geliştirilmektedir. Bu tür bir sınıflandırma, belirli analitik çalışmalar için gerekli ya da kullanılabilir olmakla birlikte, sınıfsallığın tarihselliğini, hem göreceli katmanların belli bir an üzerinden açıklaması, hem de göreceli katmanlaştırmanın farklı üretim biçimlerinde ve farklı tarihsel yapılarda gerçekleştirebilecek olması sebebiyle ortadan kaldırmaktadır. Daha ötesi, açıklanmaya çalışılan üretim biçiminin ne tür ilişkileri içerdiği ile ilgili bir bilgiyi değil, salt gelir üzerinden bir yaklaşımı içermektedir.

³² Wood, *Kapitalizm Demokrasiye Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması*, s. 189.

³³ Ellen Meiksins Wood, *Kapitalizmin Kökeni: Geniş Bir Bakış*, (Çev. A. Cevdet Aşkın), Epos Yayınları, Ankara, 2003, s. 124.

³⁴ H. K. Takahaşi, “Tartışmaya Bir Katkı”, *Feodalizmden Kapitalizme Geçiş*, (Çev. Çetin Yetkin), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000, s. 84.

Sınıfın kuramsal olarak açıklanmasında, sınıfı hiyerarşik bir yapı içinde, gelir, piyasa fiyatları ve mesleğe göre katmanlandırarak açıklama biçimine Wood, “jeolojik model” tanımlamasıyla eleştiri getirmekte ve bu açıklamanın yapısal konumlara dayandığını belirtmektedir. Toplumsal ilişkilerin çözümlenmesi yerine, üretim biçimleri ve ilişkilerinin gelir farklılıklarına indirgenmesi, sömürü ve uzlaşmaz sınıfsal çelişki yerine “piyasa fırsatları”na vurgu yaparak, sınıfsal farklılıkları önemsizleştirme ve belirsizleştirme gibi bir hataya sebep olmaktadır. Bu açıdan sınıfın açıklanmasında ve tarihsel bir zemine oturtulmasında çözümlenmesi gereken, el konulan artığın miktarı değil, artığa el koymanın gerçekleştiği toplumsal ilişki ve bu ilişkinin içinde bulunan zorlama ilişkisinin özgüllüğü olmalıdır.³⁵

Dobb, toplumsal sınıfların belirlenmesinde, gelirin miktarından çok kaynağının önemli olduğunu, daha ötesi kaynağın yeterli olmadığını, belirli bir toplumsal kesimin üretim süreciyle ve toplumun diğer kesimleriyle olan ilişkilerinin önemli olduğunu ifade etmektedir.³⁶ Mülkiyetçi toplumların, üreticiler ve üretimi el koyanlar temelinde bir sınıfsal yapıya sahip olduğu yönünde bir genelleştirme yapabiliriz ki, bu yukarıda eleştirdiğimiz kapsamda bir tarihsizleştirme değildir. Bu genel sınıfsal yapı, farklı üretim biçimlerinde farklı sınıf biçimlerine -ancak bahsedilen içeriği kaybetmeden- sahip olabilmektedir. Özel olarak kapitalist üretim biçiminde ücretli çalışan/işçi sınıfı³⁷ ve kapitalist sınıf şeklinde bir ayırmadan söz etmek mümkündür. Kapitalist sınıf, üretim araçları mülkiyetinin sahipliği ve toplumun geriye kalan kısmının mülksüzlüğü ve bu mülksüz kesimin üretim araçlarına ulaşmasının koşulu olarak üretimlerinin, kendi yeniden üretimlerini aşan kısmını kapitaliste bırakmasını dayatarak kendini var etmektedir.

Kapitalist toplumsal biçimin, kendi özgül/tarihsel yapısı içinde anlam kazanan kavramları açıklama çabası, bir yönüyle, kapitalizme dönük olarak

³⁵ Wood, *Kapitalizm Demokrasiye Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden yorumlanması*, s. 95, 115, 132.

³⁶ Dobb, *a.g.e.*, s. 15.

³⁷ Kapitalizmde sömürü, sözleşme ilişkisine dayalı olarak belirli bir ücretle çalıştırılanlar üzerinden gerçekleştirildiği için, ücret karşılığı kapitalist sınıfın hesabına çalışmak zorunda olan tüm kesimleri işçi sınıfı olarak ifade etmekteyiz. İşçi sınıfı, toplumsal ilişkideki konumu üzerinden tespit edilebilmesine rağmen kendi içinde katmanlar oluşturabilmektedir; bu anlamda işçi sınıfını homojen tek bir yapıya indirgiyor değiliz. Sosyolojik olarak bu katmanların araştırılması önemli olmakla birlikte, bizim çalışmamızdaki saptamalarda bir değişiklik yaratmayacağı için tartışma dışı bırakılmıştır.

çalışmamızın kavrayışı hakkında bilgi verirken, diğer yönüyle çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde, sermaye, kapitalizm, üretici ve sınıf ifadelerinde neyi anlatmak istediğimiz ile ilgili zemini oluşturacaktır. Bu bağlamda önemli olan bir başka nokta, kavramları açıklarken kullandığımız yaklaşımın, yani açıklama biçiminin toplumsal ilişkilere ve bu ilişkilerin tarihselliğine dayanan yaklaşımın, çalışmamızın yöntemi hakkında da bilgi veriyor olmasıdır.

Kapitalizme dair olguların kavranışının bu kısımda yeniden ele alınması aynı zamanda, sonraki bölümlerde tartışılacak olan, kapitalizmde ekonomik alan ve siyasal alan ve bu alanlara özgülünen zor ilişkilerinin açıkça ortaya konulması için gerekli olan açıklama çerçevesini sağlamaktadır. Yine olguların/kavramların belirli bir tarihsellik içerisinde ortaya konulması, kapitalizmin tarihselliği savımızın bir boyutunu ispatlamaktadır. Şüphesiz, kapitalizm, salt kavramların tartışılması üzerinden kavranabilecek bir toplumsal biçim değildir. Bu açıdan, kapitalist üretim biçiminin işleyiş biçimini çözümlmek için, içinde taşıdığı çelişkilerin tartışılması önem kazanmaktadır.

1.1.2. Kapitalizm: Çelişkilerin Sürekliliği

Kapitalist üretim biçiminin kavranışına dönük, bir önceki başlıkta tartıştığımız kavramsal sorunlardan sonra, tartışılması gereken bir başka konu kapitalizmin çelişkilerden oluşan yapısıdır. Yapının içinde taşıdığı çelişkili sistemik hareketler, hem üretim biçiminin içeriğine dönük kavrayışı hem de kapitalizme yönelik açıklamaları tartışmalı hâle getirmekte, bu açıklamalar yüzeysel/görünümsel bir düzeyde kalmaktan öte, manipülatif içeriğiyle ideolojik bir işlev görmekte ve meşruluk kaynağı olarak kullanılabilir.

Şüphesiz tüm üretim biçimlerinin içinde taşıdığı gerilimler ve çelişkiler tespit edilebilir. Ancak kapitalist üretim biçimini bu açıdan özgün kılan, tartışacağımız çelişkilerin, herhangi bir sistemik gerilim ya da arızı bir çelişki değil, tamamen yapısal nitelikler taşımasıdır. Fine, kapitalizmin başarılarıyla birlikte, eşit olmayan gelişme, azınlığın zenginliği, çoğunluğun yoksulluğu, çevre felaketleri, ırk-cinsiyet

ayrımları gibi hastalıklarının bulunduğunu ileri sürmektedir.³⁸ Biz bu iddianın aksine, kapitalist üretim biçiminin, birçok çelişkiyi bir arada bulunduran bir yapıya sahip olduğunu ve bu çelişkilerin, sistemin işleyişinin bir kusuru, hastalığı ya da sistemin işleyişini sekteye uğratan şeyler değil, doğrudan sistemin işlerliğinin bir koşulu olarak bulunduğunu öne sürmekteyiz. Bu anlamda kapitalizm, çelişkilerin sürekliliği üzerinden işleyen bir toplumsal biçimdir.

Kapitalist üretim biçiminde kâr elde etmek üzere meta üretimi ve üretilen metanın değişime sokularak kârı gerçekleştirilmesi önemlidir.³⁹ Kârın elde edilmesi ise, üretim araçlarına, dolayısıyla kendi yeniden üretim imkânlarına sahip olmayan mülksüz üretici sınıfın, üretim araçlarına ve kendi yeniden üretim imkânlarına ulaşım için, emek gücünü sözleşme ilişkisi içinde ücret karşılığı satması, ancak harcadığı emekle ortaya çıkardığı değer karşılığını değil, bu değer yalnızca kendi yeniden üretimini karşılayacağı kadarını alıp, geri kalan kısmı emeği talep eden sermayeye bırakması ile gerçekleşir. Başka bir ifadeyle ücretli çalışan, artık emeğini sermayeye bırakma zorunluluğuyla üretim araçlarına ulaşabilmektedir. Sermaye ise bu artık emeğe el koyma/sömürü⁴⁰ mekanizmalarıyla kendisini büyütmektedir.

Sermaye ve emek karşıtlığı, kapitalizmin temel çelişkilerinden biridir. Eş değerlerin değişiminin kâr üretmeyeceği düşünüldüğünde,⁴¹ kapitalist kârın gerçekleşmesi eşitsiz bir ilişkiyi ortaya koymaktadır. Bölüşümün sermaye lehine gerçekleşmesinin sonucu olarak üretimi gerçekleştiren işçi sınıfının yoksullaşması, uzlaşmaz bir karşıtlık oluşturmaktadır.⁴² Sınıfsal karşıtlıkların tüm mülkiyetçi toplumlarda geçerli olduğu ifade edilebilir ancak burada emek ve sermaye karşıtlığının yapı içindeki konumlanışları, birçok sistemsel çelişkiyi beraberinde getirmektedir. Bu anlamda kapitalist üretim biçiminin çelişkili yapısı ile ilgili çözümlenemeyen, sınıfsal karşıtlıklardan daha fazlasını içermektedir.

³⁸ Ben Fine, "Rekabet Halindeki Emek Piyasaları", *Kapitalizme Reddiye: Marksist Bir Giriş*, (Çev. Emel Kahraman), Alfredo Saad Filho (Ed.), Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s.101.

³⁹ Ben Fine ve Alfredo Saad Filho, *Marx'ın Kapital'i*, (Çev. Nail Satlıgan), Yordam Kitap, İstanbul, 2012, s. 38.

⁴⁰ Çalışmamız boyunca kullanılan "sömürü" ifadeleri, ahlâki bir içerik taşımamaktadır zira çalışmanın genel yöntemi böyle ahlâki/değer yüklü bir yaklaşımı içermemektedir. "Sömürü" ifadesi, işçinin ürettiği değer, kendi yeniden üretimi için gerekli olan dışındaki kısmına, kapitalist tarafından el konulması durumunu, dolayısıyla somut bir gerçekliği ifade etmek için kullanılmıştır.

⁴¹ Marx, *a.g.e.*, s. 166.

⁴² Jayati Ghosh, "Sermaye", *Marksist İktisat Kılavuzu*, (Çev. Koray R. Yılmaz), Ben Fine ve Alfredo Saad-Filho (Ed.), Dipnot Yayınları, Ankara, 2015, s. 57.

Genel olarak doğanın dönüşümünü sağlayarak kullanım değeri hâline getirmek olan üretim, kapitalist biçiminde değişim değerine odaklanmıştır. Böylece üretilen her şey, bir kullanım nesnesi değil, bir değişim nesnesi olarak anlam kazanır; metalaşır. Kapitalizm öncesi toplumlarda da meta ya da değişim söz konusu olabilmektedir ancak kapitalizmin ayırt ediciliği meta biçiminin genelleşmesi ve yaygınlaşmasıdır.⁴³ Daha ötesi ve bir başka ayırt edici nokta, emeğin bir meta olarak gerçeklik kazanmasıdır.⁴⁴ Böylece insanın en temel yaşamsal etkinliği alınır-satılır bir meta hâline gelmiştir. Ancak emek gücünün tam anlamıyla bir meta hâline geldiğini ifade etmek mümkün değildir. Zira emek gücü, değişim için üretilen bir meta değildir; yalnızca kullanım potansiyeli değişim ilişkisinde kullanılır. Bu anlamda emek gücü “özel” bir metadır.⁴⁵ Emek gücünün bir tür meta hâline gelmesi ve değişim ilişkisine girmesiyle artık emeğe el konulması piyasa tarafından dolaylıdır. Kuşkusuz meta üretimde kapitalist kârı oluşturan artık değer üretilmesidir. Artık değer üretimi, işçinin emek gücünün değerinden fazlasını üretmek zorunda bırakılmasıyla gerçekleşir.⁴⁶ Fakat yalın gerçeklik düzeyinde gerçekleşen, artık değere veya emek gücünün zorunlu olan kısmından fazlasına el konulması değil, piyasa koşullarında gerçekleşen bir değişimden ibarettir. Ancak yalın gerçeklik düzeyi, gerçeğin görünümde olanından, biçimsel olanından fazlasını ifade etmek için yeterli değildir.

Emek gücünü sözleşme ilişkisiyle değişime sokan üretici, harcadığı emek gücü karşılığında ve yine sözleşme gereğince belirli bir ücret almaktadır. Söz konusu ücret, ücretli çalışanın kendi emek gücünü yeniden üretebilmesi için ve böylece emek gücünü yeniden değişime sokabilmesi için gerekli olan tüketim araçlarına harcanır.

Ücret salt bir kendini yeniden üretim aracı değildir. Emek gücünü satan için kendini yeniden üretim aracı olan ücret, kapitalist için bir mâliyet unsuru ve aynı zamanda talep kaynağıdır.⁴⁷ Kapitalist üretim biçiminin en temel çelişkilerinden biri

⁴³ Filho, “Değer, Sermaye, Sömürü”, s. 45.

⁴⁴ Fine ve Filho, *a.g.e.*, s. 39.

⁴⁵ Marx, *a.g.e.*, s. 175.

⁴⁶ *A.g.e.*, s. 486.

⁴⁷ Bob Jessop, *Kapitalist Devletin Geleceği*, (Çev. Ahmet Özcan), Epos Yayınları, Ankara, 2009, s. 44.

bu noktada ortaya çıkmaktadır. Kapitalist piyasa ekonomisinde birikim rekabet baskıları ve rekabete cevap verilebildiği oranda gerçekleşmektedir. Rekabet ve kâr maksimizasyonu, kapitalist piyasanın temel hareket yasalarıdır.⁴⁸ Üretim sürecinde kapitalist, "...tek artı değer (dolayısıyla kâr) kaynağı..."⁴⁹ olan emek gücünden elde ettiği artığı artırmak, dolayısıyla kârını maksimize etmek ve dolayısıyla rekabet baskılarına cevap vermek için ücretleri minimum düzeye, işçinin kendi yeniden üretimini gerçekleştirebileceği seviyeye, hatta fırsatını bulduğunda daha da aşağıya indirme yönünde bir itkiyle hareket edecektir. Öte yandan üretilen değer gerçekleşmesi, dolaşım alanında fiyatını gerçekleştirme genel olarak yine ücretli çalışanların talep kaynağı olarak ücretlerinin seviyesine bağlı olmaktadır. Böylece mâliyet kaynağı olarak ücreti düşürmekle, talep kaynağı olarak ücretin yüksek olması gerekliliği arasında çözümsüz çelişki kapitalizmin yapısal bir parçası olarak sürmektedir.

Ücret düzeylerinin daha alt seviyeye çekilmesinin bir boyutunu da sosyal yardım kapsamında gerçekleştirilen destekler oluşturmaktadır. Buradaki kritik nokta, kapitalistin daha düşük ücretle işçi çalıştırmasının mâliyetinin, tüm topluma ödettilmesidir. Bu durumu, kapitalizmin henüz oluşum aşamasında, 17. yüzyıl İngiltere'sinde, Yoksulluk Yasaları'nda gözlemlemek mümkündür.⁵⁰

Evrenselcilik ile evrenselliği sınırlamanın eş anlı gerçekleşmesi bir başka kapitalist çelişki oluşturmaktadır. Kapitalizm, kendi çelişkilerini aşmak için, değer gerçekleşmesine dönük yeni piyasaların oluşturulması için, yine bu yeni piyasalardan ucuz emek gücü sağlanarak emek gücü mâliyetlerinin düşürülmesi için sürekli yayılma, genişleme ve kendi piyasa zorunluluklarını yeni coğrafyalara dayatma ve uç noktada tüm dünyada tek bir kapitalist piyasa oluşturma yönünde evrenselleşme itkilerine sahipken, bu yayılmanın sermaye açısından zararlı olabilecek sonuçlarını engellemek ve sınırlamak ihtiyacını da taşımaktadır. Yine bu durumu, İngiltere'nin kapitalist zorunlulukları İrlanda'da yerleştirmeye çalışırken, İrlandalı kapitalistlerin

⁴⁸ Wood, *Kapitalizmin Kökeni: Geniş Bir Bakış*, s. 24, 45.

⁴⁹ Jessop, *Kapitalist Devletin Geleceği*, s. 44.

⁵⁰ Christopher Hill, *İngiliz Devrimler Çağı 1530-1780: Demokratik Devrimden Sanayi Devrimine*, (Çev. Lale Akalın), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2015, s. 83.

rekabet etmeye başladığı anda bunu sınırlamaya dönük önlemler aldığı örnek üzerinden ya da o tarihten bu yana sayısız örnek üzerinden izlemek mümkündür.⁵¹

Kapitalizme dair bahsedilebilecek yapısal çelişkiler, kapitalist sınıf ve işçi sınıfı arasındaki uzlaşmaz karşıtlıktan ibaret değildir. Sınıf içi çelişkiler kapitalist toplumsal biçimde önemli olgu olarak karşımızda durmaktadır.⁵² Bu çelişki yine kapitalist piyasanın hareket yasalarının bir sonucudur. Piyasa bağımlılığı ve piyasa şartlarına tâbi olma durumu yalnızca ücretli çalışan sınıf için değil, kapitalist sınıf için de geçerlidir.⁵³ Bu anlamda piyasanın işleyişi, kapitalist bir biçimde olmasına rağmen, bireysel olarak kapitalistleri aşan, bu anlamda kişilik-dışı ve kendine tâbi kılan bir yapıya sahiptir. Bir sınıf olarak kapitalistlerin çıkarı, kâr maksimizasyonu için, işçi sınıfından daha fazla artığın sızdırılmasının mekanizmalarını üretmek ya da pekiştirmek şeklinde ortak bir amaca yönelirken, bireysel olarak kapitalistlerin çıkarı, birbiriyle rekabet üzerinden kâr maksimizasyonunu içerir. Bu açıdan bireysel kapitalistlerin hareket biçimi, kendi varlığının devamlılığı için diğerlerini yok etmek şeklinde bir eğilim ile gerçekleşir.

Bireysel olarak kapitalistin çıkarı, kendi içinde yeni bir çelişkili gelişim kalıbı yaratmaktadır. Kapitalistlerin kendi aralarındaki çıkar savaşımı, bir taraftan tekellilik eğilimine yol açarken, diğer taraftan tekelci eğilimi yıkmaya dönük (ya da nihayetinde başka bir tekellilik oluşum için) rekabet eğilimi ile sürmektedir. Bu kendi içinde hem bir çelişki, hem bir sarmal ilişkiye dönüşmektedir. Böyle bir üretim yapısının “istikrarlı” olabileceği ise son derece tartışmalıdır.⁵⁴

Tekelleşme/rekabet gerilimine, değerlerin gerçekleşmesi temelinde yaklaşan Dobb, başka bir temel çelişkiyi ortaya koymaktadır. Buna göre kapitalist üretim, bir yönüyle birikimi artırmak için üretimi, pazarları ve nihai olarak tüketimi sürekli artırma yönünde bir genişleme eğilimine sahiptir. Bununla birlikte, diğer yönüyle yatırılmış sermayenin kârlılığını korumak için tekellilikten sınırlamalara ihtiyaç

⁵¹ Wood, *Kapitalizmin Kökeni: Geniş Bir Bakış*, s. 167.

⁵² Ghosh, *a.g.m.*, s. 57.

⁵³ Ellen Meiksins Wood, “Küreselleşme ve Devlet: Sermayenin İktidarı Nerede?”, *Kapitalizme Reddiye: Marksist Bir Giriş*, (Çev. Emel Kahraman), Alfredo Saad Filho (Ed.), Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s. 156.

⁵⁴ Wallerstein, *a.g.e.*, s. 33.

duymaktadır.⁵⁵ Başka bir ifadeyle, kapitalizm sürekli üretimi artırma yönünde hareket etse de, “kontROLSÜZ” bir üretim artışı, piyasada fiyat gerçekleşmesini ve sermaye kârlılığını engelleyebilmektedir.

Değerin gerçekleşme sorunu, üretici güçlerin gelişiminde bir başka çelişkiye işaret etmektedir. Kapitalist rekabet ve kâr maksimizasyonu baskıları, bir taraftan kapitalisti sürekli üretim araçlarını geliştirme yönünde bir yönelime sevk ederken, diğer taraftan sabit sermaye yatırımlarının artması, sömürü oranı ve kârlılığın düşmesi sorunuyla karşılaşır.⁵⁶ Başka bir ifadeyle, daha fazla kâr elde etmek için geliştirilen ve toplumsallaştırılan üretim güçleri, aynı zamanda kârları azaltıcı bir etkiye sahiptir.

Kapitalist üretim biçiminin, üretim kapasitesini ve miktarını daha önce görülmedik derecede yükseltme potansiyeline karşı, aynı zamanda bunu sınırlama gerekliliği, bizi kullanım değeri ve değişim değeri ya da ihtiyaç için üretim ve kâr için üretim ayrımına götürmektedir. Kapitalist üretim biçimi, ihtiyaç için değil, tamamen kâr amacıyla üretime ve dolayısıyla değişim değerine odaklanmıştır. Kapitalist, elbette ki talebe göre üretim yapmak durumundadır ve değişim değeri de belirli bir kullanım değeri içermek zorundadır, ancak burada talep, ihtiyacı tam olarak yansıtmazken, talep edenin alım gücü ve piyasa fiyatları yoluyla dolaylı olarak tespit edildiğinden ihtiyacı karşıladığı da ifade edilemez.⁵⁷ Bu bağlamda, arz ve talep birbirinden ayrılmış, üretim ile tüketim arasında düzenli bir dengesizlik kapitalizmde süreklilik kazanmıştır.⁵⁸

Değişim değerine ve kâr maksimizasyonuna odaklanmış üretim biçimi, tarihsel olarak görülmedik derecede maddi ilerlemeleri getirmiştir. Ancak bu bütün bir toplumun maddi refah artışı anlamına gelmemektedir. Bir yandan çok yüksek üretim kapasiteleriyle diğer yandan büyük kitlelerin mülksüzlüğü ve yoksulluğu kapitalizmde bir arada olan başka bir çelişkidir. Bunu tüm kapitalizm tarihi boyunca

⁵⁵ Dobb, *a.g.e.*, s. 198.

⁵⁶ Wood, *Kapitalizm Demokrasiye Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması*, s. 169.

⁵⁷ Filho, “Değer, Sermaye ve Sömürü”, s. 47.

⁵⁸ Wood, *Kapitalizmin Kökeni: Geniş Bir Bakış*, s. 152.

izlemek mümkün olmakla birlikte, kapitalizmin henüz oluşum aşamasında,⁵⁹ toprak temerküzü ve toprakların geliştirilmesi/ıslahı, tarımsal üretkenlik artışıyla birlikte, sömürü, yoksulluk, evsizlik ve geleneksel haklardan dışlanmayı da beraberinde getirmiştir.⁶⁰

Kapitalist üretim, yalnızca proleterleşen kitleler açısından yıkım getirmemiştir. Aynı zamanda, kapitalist yüksek üretim kapasitesi ve kâr maksimizasyonu ile rekabet zorlamalarının etkisi altında, kabaca doğayı dönüştürmek anlamına gelen üretim, çok hızlı bir doğal yıkımı da beraberinde getirmiştir. Üretim mikro düzeyde/işletmeler düzeyinde, kapitalist akılcılık temelinde düzenlenirken, makro düzeyde çevre felaketleri gibi akıl dışılıkları içermektedir.⁶¹ Kapitalist akılcılığa dayanan birikim ve birikimin akılcı olmayan yollarla sağlanması bir arada var olmuştur.⁶²

Kapitalizmde, buraya kadar bahsettiğimiz, gerek karşıt sınıflar arası çelişkilerin biçimleri, gerekse de sınıf içi çelişkilerin biçimleri, yapısal olarak “...bizatihi kapitalizmin kendini yeniden üretmesiyle birlikte zorunlu olarak yeniden üretilirler.”⁶³ En başta ifade ettiğimiz gibi, bu yapısal çelişkiler, kapitalizmin kusurlu yönlerini değil, bizatihi kendisini, işleyiş biçimini oluşturmaktadır. Bununla birlikte “...ne bir bütün olarak kapitalizm ne de kapitalizmin çelişkili ve zıt dinamiğinin bağlı olduğu emek-sermaye çelişkisi, saf piyasa ilişkileriyle yeniden-üretilebilir.”⁶⁴ Bu bağlamda, kapitalist üretim biçiminin, salt ekonomik alanda bu çelişkilerin üstesinden gelemeyeceği ve siyasal alanın tamamlayıcılığına, bu anlamda biçimlendirici müdahalelerine gereksinim duyulacağı açıktır. Kapitalizmde ekonomik alan ve siyasal alanın biçimsel ayrılığı ve birbirlerine karşı konumları, kapitalizmin yapısal çelişkileriyle sürekliliğini sürdürmesinde ekonomik alan içinde önemli olan ekonomik zor ve ekonomik zorun tamamlayıcısı olarak ekonomi-dışı zorun açıklığa kavuşturulması önem kazanmaktadır.

⁵⁹ Sürekli olarak 17. yüzyıl İngiltere’ sine atıfta bulunmamız, kapitalizmin tarihselliğini ve oluşumunu ön plâna çıkartmak içindir, yoksa burada bahsedilen çelişkiler, herhangi bir kapitalist devlette gözlemlenebilir.

⁶⁰ *A.g.e.*, s. 208, 210, 211.

⁶¹ Paul Burkett, “Kapitalizm, Doğa ve Sınıf Mücadelesi”, *Kapitalizme Reddiye: Marksist Bir Giriş*, (Çev. Erkan Ünal), Alfredo Saad Filho (Ed.), Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s. 140.

⁶² Akbulut, *Küreselleşme, Ulus Devlet ve Kamu Yönetimi*, s. 338.

⁶³ Jessop, *Kapitalist Devletin Geleceği*, s. 50.

⁶⁴ *A.g.e.*, s. 41.

Ekonomik zor ve ekonomi-dışı zor ve ekonomik alan ve siyasal alan tartışmalarına geçmeden hemen önce burada belirtmemiz gereken bir başka çelişki de, doğrudan ekonomik alan ve siyasal alan ayrımına ilişkindir. Kapitalizmde siyasal alan sınırlandırılmış bir biçimde yeniden tanımlanmış, ekonomik alan siyasetin dışında konumlanmış ve böylece kapitalist demokraside, siyasal alanda bireylere tanınan biçimsel özgürlük ve eşitlik, toplumsal eşitsizlik ve sömürü ile bir arada varolabilmiştir. Kapitalist üretim biçiminin yapısal nitelik ve çelişkilerinden farklı olmayan ve onların bir sonucu olan toplumsal eşitsizlik ve “siyasal” eşitlik çelişkisi, özellikle ikinci bölümdeki hukuk ve ceza siyaseti tartışmalarımızda önemli bir yer tutmaktadır.

1.1.3. Biçimsel Siyasallığın Ekonomiden Dışlanması

Kapitalist toplumsal biçimi, kendinden önceki toplumsal biçimlerden ayıran temel farklılıklardan biri kuşkusuz ekonomik zor ve ekonomi-dışı zorun biçimsel olarak birbirinden ayrılmasıdır. Feodal ya da köleci toplumda, ekonomik zor ve ekonomi-dışı zorun biraradalığı görünür bir şekilde ortadadır. Feodal üretim ve üreticiden artığın sızdırılması, ekonomi-dışı baskı unsurlarının altında gerçekleşir.⁶⁵ Bu ekonomi-dışı zoru kullananlar, kapitalizmdeki gibi herhangi bir dolayım olmaksızın, doğrudan artık ürüne el koyan sömürücüler/yöneticilerdir. Böylelikle hem sınıfsal ayırım hem de sömürü ilişkisi görünür bir şekilde cereyan etmektedir. Tabii ki bu ilişkiyi doğallaştıran ve/veya meşrulaştıran geleneksel/dinsel toplumsal öğeler bulunmaktadır. Bununla birlikte, sömürü ilişkisi kapitalizmdeki gibi dolayım olmaksızın, karmaşık hâle gelmemiştir.

Bir üretim biçiminin temel belirleyici niteliğini elbette salt artık sızdırma yöntemlerine indiriyor değiliz. Bu anlamda kapitalizme dönük kavrayışımız, onun salt ekonomik zor ile artığın sızdırıldığı bir toplumsal biçim olduğu değil, kapitalizmin, mülkiyet ilişkilerinde ve en temel insani üretim pratiklerinde köklü bir değişikliğin gerçekleştiği bir toplumsal biçim olduğu yönündedir.⁶⁶ Bununla birlikte, üreticiden artığın sızdırılması işleminin, genel olarak ekonomik baskı mekanizmalarıyla gerçekleştirildiği bir ekonomik alanda olduğu ve ekonomi-dışı

⁶⁵ Takahaşi, *a.g.m.*, s. 65, 77.

⁶⁶ Wood, *Kapitalizmin Kökeni: Geniş Bir Bakış*, s. 106.

baskı ve sorumlulukların ayrı bir siyasal alanda somutlaştığı bir toplumsal biçim, kaçınılmaz bir şekilde kapitalizme özgüdür.

Tarih-üstü bir algılayışla kullanılmasına rağmen, ücretli emek, piyasa, ticaret gibi olguların, kapitalizmdeki biçimleri, basit bir şekilde olgunlaşma ve yaygınlaşma durumuyla açıklanamaz. Elbette ücretli emek, farklı toplumsal biçimler içinde gözlemlenebilir, ancak kapitalizmde ücretli emek meta biçimini almış, farklı bir mülkiyet yapısı içinde oluşumsallaşmış ve birikimin en temel ögesi hâline gelmiştir. Aynı şekilde kapitalist piyasa, değişimin gerçekleştiği bir pazar değil, tüm zorunlulukları ve yasalarıyla üretimin koşullarını belirleyen bir anlam kazanmıştır.⁶⁷ “Tarihin şafağından” beri gözlemlenebilecek olan değişim, toplumsal üretimin temel belirleyici niteliği değildir.⁶⁸ Benzer şekilde ticaret, ucuza alıp pahalıya satmaya dayalı geleneksel ticaret olmaktan çok daha farklı bir içeriğe sahiptir. Daha ötesi ve özellikle tartışılması gereken, kapitalizmin basit bir biçimde, ücretli emek kullanımının artması ve yaygınlaşması ya da ticaretin yaygınlaşması ile açıklanabilecek bir biçim değil, daha önce görülmedik bir mülkiyet yapısı ve kendine özgü zorlama ve çelişkileriyle işleyen bir toplumsal biçim olduğudur. Bu noktada kapitalizmin ticaretin basit bir olgunlaşmasıyla oluştuğu iddialarına karşın ve kapitalizmde ekonomik zor ve ekonomi-dışı zorun biçimsel ayrılığının ortaya konulabilmesi için kapitalizm öncesi ticaretin ekonomi-dışı zor ilişkileri üzerinden işleyişinin tartışılması önem kazanmaktadır.

Ticaret ve kapitalizmi bir ardışıklık ilişkisi olarak gören kuramcılardan birisi Tilly’dir. Tabii ki Tilly’yi ileride ele alacağımız ve Wood’un “ticarileştirme modeli” olarak sunduğu açıklama biçimleriyle bir tutamayız. Tilly’nin ticaret ve kapitalizm arasında kurduğu ardışıklık ilişkisinde merkezî olgu üretim ya da dolaşım değil, savaştır.⁶⁹

Zor ve sermayeyi birbirinden kesin olarak ayıran Tilly, aynı ayrımı, zor ve sermayenin mekânsal örgütlenmesi ile ilgili de yapmaktadır. Zor yoğun bölgeler, az şehrin bulunduğu, tarımın başat olduğu ve üretimde zorun önemli rol oynadığı bölgeler iken, sermaye yoğun bölgeler, birçok şehrin bulunduğu, ticaretin başat

⁶⁷ *A.g.e.*, s. 45.

⁶⁸ Takahaşi, *a.g.m.*, s. 64.

⁶⁹ Tilly, *a.g.e.*, s. 65, 66.

olduğu ve üretimde piyasanın, değişimin, pazar için üretimin geçerli olduğu bölgelerdir.⁷⁰ Bu açıdan zor, kırsalda konumlanıp devletleri oluştururken, sermaye kentleri oluşturmaktadır.⁷¹ Daha önce de değindiğimiz gibi Tilly'nin sermayeden kastı herhangi bir birikim iken, sermaye biriktirici olan kapitalist ise tüccar ve finansördür. Kentlerde konumlanıp -ya da oluşturdukları kentlerde konumlanıp-ticaret ve finans işlemleriyle uğraşan kapitalist, üretimin denetimini eline geçirdiğinde ise kapitalizmi ortaya çıkarmıştır.⁷²

Söz konusu yaklaşımında Tilly, üretim ve devlet örgütlenmesini ayrı yapılar olarak tartışmaktadır. Kapitalizme geçişi, “kapitalist” olan tüccarın, üretime olan hâkimiyetiyle açıklaması, ticaretin üretimi de kontrol ederek yaygınlaşması yönünde bir içerik taşımaktadır. Bu sırada tüccarın, sermayenin ve kentlerin zordan uzakta oluşu yönündeki anlatım da, ticaretin zor ilişkilerinden ziyade bir özgürlükler alanı olarak varsayıldığını da göstermektedir. Gerçi bu genel anlatımdan farklı olarak Venedik örneğini verirken kent ve ticaret için askerî korumanın öneminden ve Cenova gibi rakiplerle savaştan⁷³ bahsetmektedir ancak bu askerî korumanın, ticaretin temel bir niteliği olmaktan çok, paralı askerler gibi belirli dönemlerde kullanılan askeri güç olarak kastedildiği düşünülmektedir. Zira kitabın genel akışı içinde bu vurgu pek bulunmamaktadır.

Bu sırada zorun mekânı olarak devletler ise, kırsalda, doğrudan baskı yoluyla birikim sağlayan bir yapıya sahiptirler. Doğrudan baskının gerekliliği, geniş ve bürokratik bir devleti ortaya çıkarmıştır. Bu devletler savaş araçlarını halklardan devasa yapılarıyla elde etmişlerdir.⁷⁴ Tilly'nin buradaki zor kavramlaştırması, ekonomi-dışı baskı ve savaş araçlarını içermektedir. Bununla birlikte Tilly, ne kapitalizm diye adlandırdığı dönemde, ne de kapitalizm öncesi dönemde ekonomik zor kavramından bahsetmektedir.

Tilly'nin yaklaşımında, ulus devletin ortaya çıkması ise, zordan azade olan sermaye ve zorun özel bir bileşimiyle, sermayeleşmiş-zor şeklinde bir bileşimle

⁷⁰ *A.g.e.*, s. 107.

⁷¹ *A.g.e.*, s. 24.

⁷² *A.g.e.*, s. 43.

⁷³ *A.g.e.*, s. 251.

⁷⁴ *A.g.e.*, s. 65, 97.

ortaya çıkmaktadır. Bu bileşimi ise, İngiltere ve Fransa gibi devletler sağlayabilmiş, zora dayanmayan kent devletleri bunlar karşısında yok olmuşlardır.⁷⁵ Üretim biçimlerinden pek bahsedilmemekle birlikte, salt birikim anlamında sermaye, bu devletler oluşumunda sadece bir etken olarak ele alınmaktadır. Bağlantılı bir şekilde, ulus devletin oluşumu, herhangi bir toplumsal mülkiyet ve üretim ilişkilerine değil, devletlerin savaş ihtiyaçlarına ve bu savaş ihtiyaçlarını çok özel bir bileşimle en iyi karşılayan sermayeleşmiş-zora dayandırılmıştır.

Bu bileşimle birlikte, asıl devlet oluşturucu olan savaşlardır. Zira Tilly'nin devletlerin oluşumu ile ilgili yaklaşımının temelini savaşlar oluşturmaktadır. Avrupa devletlerini ulus devlete çeviren büyük savaşlardır. Hatta ulus devlet “savaş ve askeri kapasite yaratma isteği”⁷⁶ nin bir yan ürünüdür. Uluslaşmayla birlikte, merkezileşme, uzmanlaşma ve özerkleşme de yine güçlü devletlerin savaş biçimlerini destekleyen yan ürünler olarak ifade edilmektedir.⁷⁷ Sermayeleşmiş-zor, savaş yapma konusunda en iyi olanakları sağladığı için ön plâna çıkmıştır. Yoksa ulus devletin oluşumu, belirli bir birikim ve baskının birlikteliğinin içinde bir oluşumsallıkla gerçekleşmiş değildir.

Ulus devletin savaş araçları konusunda üstün yönleri vardır. Kendi halkından büyük ve sürekli askeri yalnızca ulus devletler çıkarabildiği için ulus devlet baskın hâle gelmiştir.⁷⁸ Uluslaşmanın kaynağı savaşın mâliyetli hâle gelmesiyle daha ötesi “genç erkeklerin” eğitim ve sağlık ihtiyaçları ile açıklanmaktadır.⁷⁹ Bununla birlikte söz konusu sürecin başat aktörleri olarak İspanya ve Fransa gösterilmektedir. Bağlantılı olarak ulus devletler daima birbirleriyle rekabet içinde ve rakip devletlere karşı çıkışla kazandıkları kimlikle ortaya çıkarlar.⁸⁰ Ancak buradaki rekabet, kapitalist anlamda mâliyeti düşürme ve kârı maksimize etme yönünde bir rekabet ve böyle piyasa dolayımı bir sistemin tamamlayıcı ögesi olarak ulus devletlerin rekabeti değildir. Burada kastedilen rekabet askerî üstünlük kurmaya dönük ve savaş araçları üstünlüğünü elde etmeye dönük bir rekabet olarak görünmektedir.

⁷⁵ *A.g.e.*, s. 118, 271.

⁷⁶ *A.g.e.*, s. 343.

⁷⁷ *A.g.e.*, s. 137, 327, 306.

⁷⁸ *A.g.e.*, s. 116.

⁷⁹ *A.g.e.*, s. 183, 186, 187.

⁸⁰ *A.g.e.*, s. 53.

Birbirinden özerk olarak ele alınan sermaye ve zor arasındaki ilişki, sermayenin, ileride bizim ileri süreceğimiz gibi, kendini değerli kılmasının zorunlu bir koşulu olarak ekonomi-dışı zora olan ihtiyacından ziyade, devletlerin, kendi ihtiyaçları için zor araçları inşa ederken ve yine kendileri için sivil halkı silahsızlandırırken sermaye ve kapitalistlere bağımlı hâle gelmeleri üzerinden kurulmuştur.⁸¹

Bütün bir devletler sistemini savaş üzerinden açıklayan Tilly'nin, bu savaşların nedeni üzerine bir analiz geliştirmediği ortadadır. Daha ötesi, bu kadar savaşçı bir ortamda, kentleri oluşturan tüccarların nasıl zor araçlarına dayanmadan ticaret yaptıkları ve birikimi sağladıkları ise başka bir cevaplanması gereken soruyu oluşturmaktadır. Yine en çok askeri ve savaş aracını sağlama kapasitesi olduğu için üstün tutulan ulus devletin maddi kaynaklarının ne olduğu pek belirgin değildir. Sermaye ve zorun biraradalığından bahsedilmektedir ancak bu sermayenin niteliği ve zorun sermaye ile ilişkisi açık değildir.

Bizim iddialarımızla Tilly'nin ileri sürdüğü düşünceler birkaç noktada çelişmektedir. Öncelikle kapitalizm öncesi ekonomik zor ve ekonomi-dışı zorun birlikteliğini ileri sürmekteyiz. Feodalizmde, merkezî feodal artık çekme biçimlerinde/mutlakiyetçi devletlerde, kapitalizm öncesi gerçekleştirilen ticari faaliyetlerde ekonomi-dışı zor, ekonomik sömürünün sınırlarını belirlemektedir. Tilly ise sermaye ve zor olarak iki özerk yapı üzerinden açıklamalar sunmaktadır.

İkinci olarak bütün tarihin itici gücü olarak savaşın ele alınması tartışmalı görünmektedir. Gerçi Tilly, bütün bu iddialarının içinde, devlet oluşum sürecinin itici gücünün askerî kuvvetin genişlemesi olmasına rağmen sonuçta hükümetin sivilleşmesini şaşkıncı bulmaktadır.⁸² Ancak bize göre şaşkıncı olan Tilly'nin ulaştığı bu sonuç değil, bu sonuca rağmen tüm tarihi savaşlar üzerinden okumakta ısrar etmesidir. Ulus devlet ile birlikte askerin sivilleşmesi, bizim ileri sürdüğümüz ekonomik zor ve ekonomi-dışı zor ayrımına ve sürekli bir ekonomi-dışı zorun kapitalizmde bir gereklilik olmamasında bulunmaktadır. Bu arada hemen belirtmemiz gerekir ki, yukarıdaki eleştirilerimiz, savaşların, dış rekabet baskılarının

⁸¹ *A.g.e.*, s. 127.

⁸² *A.g.e.*, s. 212.

devletlerin oluşumunda, kapitalistleşme sürecinde etkisinin olduğunu reddetmek anlamına gelmemektedir. Kapitalist üretim biçimi İngiltere kırsalında ortaya çıktıktan sonra dış rekabet baskıları ve askerî baskılarla yayılmıştır. Ancak tüm bir kapitalistleşme süreci bu noktadan hareketle açıklanamaz.

Kapitalizmin ticaretin genişlemesi ya da savaşların doğal bir sonucu olarak açıklamaya çalışmak, kapitalizmi tarihin doğal akışının varması gereken mutlak son olarak kavranmasına yol açmaktadır. Bu yaklaşıma eleştirel bir bakış açısı sunan Wood, kapitalizme yönelik geleneksel açıklamanın, tarihin başlangıcından beri kendi çıkarını düşünen ve değişim eylemleri içinde olan bireyi varsaydığını, bu varsayımın, kapitalizmi ilerlemenin en yüksek aşaması, eski ticaretin olgunlaşması ve siyasal-kültürel baskılardan kurtuluşu olarak ele aldığından söz etmektedir. Söz konusu yaklaşımda yaygın varsayımlardan biri, yukarıda ele aldığımız çalışmada Tilly'nin de ileri sürdüğü, benzer bir şekilde Pirenne'in de iddia ettiği gibi, kapitalizmin kentlerle ilişkilendirilmesi ve kentlerin baştan beri kapitalist olduğudur.⁸³

Kapitalizmi kentler ile özgüleyen yaklaşım ile kapitalizmi ticaretin basit bir genişlemesi olarak gören yaklaşım birbiriyle iç içe görünmektedir. Her ikisinde de, Wood'un belirttiği gibi insan doğasına dönük belirli varsayımlar, tüm tarih boyunca geçerli evrensel kabûller söz konusudur. Kavram kullanımı üzerine yaptığımız tartışmada, belirli kavram kullanım biçimlerinin, kavramın kullanıldığı durum için belirli bir algılama biçimini yansıttığını bu açıdan kapitalizm ile ilgili tarih-üstü kavram kullanımının, kapitalizmin kavranışına dönük sorunlar ortaya çıkarttığından bahsetmiştik. Bu meselenin bir yönü olmakla birlikte, tüm kavrayışın kavramlar ile ilgili olduğunu iddia etmek gibi bir kavram fetişizmine düştüğümüz ileri sürülemez. Zira meselenin diğer yönü, burada ele alınan toplumsal gerçekliği açıklama biçimleriyle ilgilidir. Toplumsal biçimleri, üretim temelinde ve toplumsal mülkiyet ilişkileri ile açıklamak yerine, basit bir birikim -ki birikimin nasıl gerçekleştiği de pek önemsenmeden- ve dolaşım alanında gerçekleşen ticari etkinliklerle -ki bu ticaretin niteliği de ayrıştırılmadan- açıklama çabalarının toplumsal biçimler arasındaki değişiklikleri tespit etmek yerine değişimi doğallaştırması, tarihi nihai sonu kapitalizm olan bir aşamalar silsilesi olarak açıklaması şaşırtıcı değildir.

⁸³ Wood, *Kapitalizmin Kökeni: Geniş Bir Bakış*, s. 19, 20.

Ticaret ve kapitalizmi aynı şey olarak gören ve açıklayan modelleri Wood, “ticarileştirme modelleri”⁸⁴ olarak adlandırmaktadır. Şimdi bu “ticarileştirme modelleri” ile kapitalizm ve kent bağlantısını kuran açıklama biçimlerini birlikte alıp değerlendirmek yerinde olacaktır. Bu çaba, kapitalizm öncesi kentlerin ve ticaretin, ekonomi-dışı zora dayanan yapısını göstermesi bakımından, ekonomik zor ve ekonomi-dışı zor ayrımının kapitalizme özgü bir durum olduğu yönündeki iddiamızı destekleyecektir.

Wood, “...tarihte kapitalizmi hiçbir zaman doğurmayan yığınla kent ve ticaret”⁸⁵ in söz konusu olduğu iddiasını ortaya attıktan sonra, kapitalizm öncesi dönemde gelişmiş ticaret kenti Floransa ve belki de Avrupa’nın en ticarileşmiş devleti olarak Hollanda’yı ele almaktadır. Floransa, ileride kapitalist üretim biçiminin ortaya çıktığı ülke olarak ele alacağımız İngiltere’den, o tarihte ticari zenginlik ve kültürel birikimde çok daha ileride bir kenttir. Müthiş ticari zenginlik, imtiyazlara, ekonomi-dışı pratiklere, kapitalist üretimde olduğu gibi düşük mâliyetli üretimden çok, gelişmiş ticari ve finansal pratiklere dayanmaktadır. Birikimi elinde tutanlar, kârlı ama üretim artışı ile ilgisi olmayan işlerle meşğuldürler. Öte yandan Floransa, çevre köylü üreticilerini Fransız mutlakiyetçi devleti kadar sömürmektedir.⁸⁶

Hollanda ise kapitalizm öncesi en ticarileşmiş toplumlardan birini oluşturmaktadır. Büyük kent nüfusuna sahip Hollanda’da, kapitalizm öncesi ticarete atfedilen lüks mal ticareti olma niteliğinden öte, üreticiler temel geçim ihtiyaçlarında bile ticarete bağımlı durumdadır. Ancak buradaki tarım ve ticari faaliyet ve hatta sanai faaliyetler, kapitalist bir içeriğe sahip olmaktan ziyade, yani üretim alanındaki gelişmelerden ziyade, dolaşım alanında alım-satım yaparak kâr elde etmekle ilgilenen tüccarın hâkimiyetindedir. Yine bu ticaret de, tipik bir kapitalizm öncesi ticaret biçimi gibi, rekabet zorunlulukları ve tek bir piyasa üzerine değil, çoğunlukla askerî güce dayalı bir şekilde, ekonomi-dışı güç ile elde edilen, ticaret yollarına hâkimiyete, tekellere ve imtiyazlara dayalı olarak gerçekleşmektedir.⁸⁷ Görüldüğü

⁸⁴ *A.g.e.*, s. 24.

⁸⁵ *A.g.e.*, s. 85.

⁸⁶ *A.g.e.*, s. 96.

⁸⁷ *A.g.e.*, s. 98-101.

gibi kapitalizm öncesi kentler, Tilly'nin bahsettiği anlamda salt sermaye mekânı değil, ekonomi-dışı zorun etkin bir örgütlenmesiyle birikim sağlayabilen bir niteliğe sahiptir. Daha ötesi, kapitalist anlamda sermayenin ilk mekânı ise, ilerde ele alacağımız gibi, kentler değil, İngiltere kırsalı olacaktır.

Bu örnekler üzerinden bakıldığında -ki buna benzer birçok kapitalizm öncesi ticaret kentleri bulunmakta ve hiçbiri kapitalistleşmemekte, bunun aksine kapitalizm kırsalda ortaya çıkmaktadır- kapitalizm öncesi ticarete dair bazı temel çıkarımlar ortaya konulabilir. İlk olarak pre-kapitalist ticaret, ekonomi-dışı zora dayalı olarak gerçekleştirilmektedir. Bu ekonomi-dışı zor, ticaret yollarının denetimi ve bu yollardaki askerî üstünlüğe dayanmaktadır. Kent yönetimi ve toprak sahipliği, feodal kent yönetimine dayalı ve bu ayrıcalıklar temelde uzak mesafe ticaretinde kullanılmaktadır.⁸⁸ Uzak mesafe ticaret ise ucuza alıp pahalıya satmaya dayalı bir etkinlikten oluşmaktadır.⁸⁹ Hâliyle böyle bir ticari etkinlikte asıl olan, piyasaların parçalılığı ve parçalı piyasalar arasındaki fiyat farklarından oluşan bir kâra dayanmaktadır. Parçalı piyasa yapısında, kapitalist piyasadaki gibi bir rekabetin söz konusu olmaması bir yana, rekabetin engellenmesi kârların devamlılığını sağlamaktadır. Parçalı piyasalar ise, parçalı siyasal egemenlikler ve ekonomi-dışı zor ile korunan piyasalar anlamına gelmektedir.

Pre-kapitalist dönemdeki zenginliği veya birikimi salt dolaşım alanı üzerinden çözümlenmek gibi bir yaklaşıma sahip değiliz. Bu anlamda Takashi'nin ifadesiyle bir "dolaşımıcılık"⁹⁰ tutumu benimsediğimiz ileri sürülemez. Pre-kapitalist ticaretten ve parçalı piyasa yapısına bağlılıklarından bahsetmemiz, kapitalist piyasa ve ticaret ile farklılıklarını ortaya çıkarmak amacını taşımaktadır. Elbette pre-kapitalist dönem, belirli bir üretim biçimi temelinde gerçeklik kazanmaktadır. Üretimi gerçekleştiren üretici sınıfların, nispi olarak kendi üretim araçlarına sahipliği ve temel tüketim ihtiyaçlarını üretebiliyor olmaları, bu dönemin ticaretinin, sınırlı ve daha çok lüks mallar ticareti hâlinde işlemesine sebep olmaktadır. Ancak kapitalizm öncesi üretim biçimlerinin incelenmesi, çalışmamızın kapsamı dışındadır. Burada yalnızca, ticaret ve piyasa biçimlerinin bir incelemesi yapılmaktadır. Yoksa

⁸⁸ Dobb, *a.g.e.*, s. 77.

⁸⁹ *A.g.e.*, s. 81.

⁹⁰ Takahaşi, *a.g.m.*, s. 64.

kapitalizm öncesi birikimi salt dolaşım alanı üzerinden açıklamak gibi bir akıl yürütme biçimi tercih edilmiş değildir.

Parçalı piyasalar arası ticaretin pre-kapitalist niteliği, kent içinde gerçekleşen ticarete de görülmekte, kentte, lonca üyelikleri temelinde oluşturulmuş ticaret kısıtları söz konusu olmaktadır. Kent yönetimi ve loncalar, kimin ticarete girebileceğini imtiyazlar yoluyla ve ekonomi-dışı güçleri oranında belirleme hakkına sahiptir.⁹¹ Dobb, 14. ve 16, yüzyıllar arası tüccar sermayesinin, siyasal lütuflar ve büyük ölçüde aristokratların gereksinimleriyle büyüdüğünü ifade etmektedir.⁹² Bu da söz konusu dönem ticaretinin ekonomi-dışı niteliğini ve temel ihtiyaçlardan ziyade lüks mal ya da yüksek gelirlilerin ihtiyaçlarına dönük olduğunu göstermektedir.

Ortaya çıkan bir başka soru, parçalı piyasalar ve ekonomi-dışı baskı ve imtiyazlara dayanan tüccarın neden kapitalizme geçişi gerektireceği sorusudur. Kapitalizm, birleşik tek bir piyasada, rekabet, kâr maksimizasyonu ve bunların baskısıyla üretici güçleri geliştirmek ve üretim mâliyetlerini düşürmeye dönük bir hareket yasasıyla işlemektedir. Kârlılığın temeli, piyasaların parçalı olması ve bu parçalı piyasalardaki fiyat farklılıkları olan tüccarın, birleşik bir piyasada rekabet etmeye yönelik bir dönüşüm itkisine neden sahip olacağı sorusu bizi, kapitalizm öncesi ticari etkinliklerin, genişleyerek kapitalizme yol açmasından ziyade, kapitalizm öncesi parçalı piyasa yapısı ve ekonomi-dışı güçlere daha fazla bağlı olacağı gerçeğine götürmektedir.

Tabii ki kapitalizm öncesi ticarete dönük açıklamalarımız, ticaretin kapitalistleşmedeki önemini reddetmek anlamını taşımamaktadır. Kapitalist meta üretiminin, değerini gerçekleştirmesi ve yeniden yatırım döngüsünü sağlamak için ticarete hayati derecede bağlıdır. Ancak burada ifade etmeye çalıştığımız, kapitalizm öncesi ticaret ile kapitalist ticaretin, farklı üretim biçimleri temelinde ve farklı itki ve yapılanmalarla işlediğidir. Dobb'un belirttiği gibi, ticaret feodalizmin çözülmesine büyük oranda etki etmiştir, ancak ticaret sermayesi eski düzene bağlı bir asalaktır.⁹³ Kapitalizme geçişi sağlayacak olan ise, üretim biçiminin ve toplumsal mülkiyet ilişkilerinin alacağı yeni yapı olacaktır.

⁹¹ Doob, *a.g.e.*, s. 82-84.

⁹² *A.g.e.*, s. 110.

⁹³ *A.g.e.*, s. 81.

Toplumsal biçimin kapitalistleşmesi, ticaretin yaygınlaşması ile açıklanabilecek bir olgu değildir, zira yukarıda bahsedildiği gibi pre-kapitalist ticaretin kendi varlık koşulu kapitalizm öncesi yapılara bağlıdır. Kapitalizm ise, "...en temel insani pratiklerde tam bir dönüşümü..."⁹⁴ gerektirmiştir. Daha önceki toplumsal biçimlerden ya da pre-kapitalist ticaret pratiklerinden farklı olarak kapitalizm, üretim araçlarının mutlak mülkiyetine sahip olan kapitalist sınıf ile mülksüzleştirilmiş işçi sınıfı arasındaki daha önce görülmedik bir mülkiyet ilişkisi temelinde işlemektedir. Üretim araçlarından ve dolayısıyla kendi yeniden üretimini gerçekleştirecek imkânlardan yoksun olan bir sınıfın varlığı, doğrudan ekonomi-dışı zor unsuru olmadan sömürünün gerçekleştirilebileceği yeni bir toplumsal ilişki biçimi ortaya çıkarmıştır. Bu bakımdan üretimin kentte veya kırdaki olması, ticareti içerip-içermemesi değil, üretimin gerçekleştiği toplumsal ilişkilerin niteliği önemlidir.

Kapitalizm öncesi görece olarak üretim araçları sahipliği söz konusu olan üreticinin artık-ürününe el koymak, kaçınılmaz olarak ekonomi-dışı zorlamalarla gerçekleşmiştir.⁹⁵ Kapitalizmde ise, yukarıda bahsettiğimiz mülkiyet ilişkileri, üreticinin üretim araçlarından mutlak olarak dışlanması ve hayatta kalabilmek için üretim araçlarına ulaşma zorunluluğu yani ekonomik zorunluluk, üreticiyi, üretim araçları mülkiyetini elinde tutan kapitalist ile pazarlık yapması, daha doğrusu böyle bir pazarlığın zayıf tarafı olarak artık-emeğini kapitaliste bırakması zorunluluğunu getirmiştir.

İngiltere kırsalında üreticilerin mülksüzleştirilmesi ve toprak temerküzü ile başlayıp, rekabet baskılarıyla diğer devletlere doğru genişleyen kapitalist üretim biçimi, kendi tarihsel gelişimi içinde ekonomik zor ve ekonomi-dışı zorun birbirinden ayrılmasını getirmiştir. Üretim araçları mülkiyetine sahip olmayan sınıfın çalıştırılması ve artık emeğine el koymak için, doğrudan ekonomi-dışı zor uygulaması gerekli değildir, artık-emeğe el koyma işlemi, ekonomik alanda ve ekonomik araçlarla gerçekleşmektedir⁹⁶ ve bu anlamda ekonomi-dışı zor, ekonomik

⁹⁴ Wood, *Kapitalizmin Kökeni: Geniş Bir Bakış*, s. 106.

⁹⁵ Dobb, *a.g.e.*, s. 15, 16.

⁹⁶ Wood, *Kapitalizm Demokrasiye Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması*, s. 45.

alandan dışlanmıştıdır. Ekonomik alan, tamamen kapitalist mülkiyet ilişkileri temelinde piyasa dolayımılı bir içeriğe sahip olmuştur.

Kapitalist üretim biçiminde işçi, daha önceki üretim biçimlerinden farklı olarak, siyasal-hukuksal bağımlılıklarından kurtulmuş, biçimsel olarak özgür birey olarak tanımlanmıştır. Üreticinin bu özgürlüğü, hem hukuksal bir özgürlüğü hem de üretim araçlarından özgür/yoksun olmayı içermektedir.⁹⁷ Marx bu özgürlüğü başka bir ifadeyle, kendi emek gücünü satabilme tasarrufuna sahip bir özgür birey olma ve kendi emek gücü dışında satabileceği hiçbir metaya sahip olmama anlamında özgürlük olarak açıklamaktadır.⁹⁸ Bu çifte özgürlük, üreticiyi, kapitalist ile üretim araçlarına ulaşmak karşılığında, artık-emeğini terk etmek zorunda olacağı sözleşme ilişkisine girmeye mecbur bırakmaktadır. Üretim araçlarının mutlak mülkiyetini elinde tutan kapitalistin ise, artığa el koymak için, daha önceki toplumsal biçimlerdeki gibi ekonomi-dışı baskı araçlarına ihtiyacı kalmamıştır, ihtiyacı olan şeyi, üreticinin yoksunluğu sağlamaktadır.

Bu anlamda, üreticiden artığın sızdırılmasının ve piyasa kurallarının işleyişinin ön koşullarından biri, üreticinin üretim araçları mülkiyetinden mutlak olarak dışlanmasıdır. Polanyi, piyasa ilişkilerinin işlerliğini, ücret ilişkisine girmeyen işçinin doğrudan baskı ve şiddet kullanımıyla değil, doğal bir ceza olarak açlığın kullanımına bağlarken, bunun temelinde de bireyin aç kalmasına rıza göstermeyen “organik toplum”un ortadan kalkmasına dayandırmaktadır.⁹⁹ Toplumun geleneksel işleyişinin değişimi kaçınılmaz bir gerçektir ancak mesele yalnızca açlığa izin vermeyen bir toplum anlayışının ortadan kalkması biçiminde bir ahlâkiliğe değil, mülkiyet ilişkilerinin yeniden biçimlenmesine dayanmaktadır. Üretim araçlarına ve kendi geçim mallarına ulaşmak için işçi, piyasaya girmek ve emek gücünü satmak zorundadır.

Ekonomik alanın piyasa dolayımında gerçekleşmesi, üretim araçları sahibi olarak kapitalisti, piyasa zorunluluklarından azade kılmamaktadır. Bütün üretimin değişim için gerçekleştirilmesi, işçiyi olduğu kadar kapitalisti de piyasaya bağımlı

⁹⁷ *A.g.e.*, s. 46.

⁹⁸ Marx, *a.g.e.*, s. 171.

⁹⁹ Karl Polanyi, *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*, (Çev. Ayşe Buğra), İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 234.

kılmaktadır.¹⁰⁰ Kapitalist sınıfın artığa el koyma işlemi, ekonomi-dışı güçleriyle -ki böyle bir güce doğrudan sahip değillerdir- gerçekleşmez, piyasa dolayımıyla gerçekleşen sömürü, ekonomik mekanizmalara dayanmaktadır. İşçiler kadar piyasa bağımlılığı olan kapitalistler, rekabet ve kâr maksimizasyonu zorunlulukları altında, emek üretkenliğini teknik araçlarla artırmak zorundadırlar.¹⁰¹ Kapitalist, toplumsal konumunu korumak için işçiyi sömürmek, işçi ise temel ihtiyaçlarına ulaşmak için sömürüyü kabûl etmek durumundadır.¹⁰² Emek üretkenliğinin artırılması, işçilerin kendi yeniden üretimleri için gerekli olan çalışma süresinin kısaltılması ve artık-emek oranının artırılması yoluyla, kapitalistin daha fazla artık çekerek kârını maksimize etme ve rekabet baskılarına cevap verme gücünü artırır. Görüldüğü üzere, her iki sınıfta piyasa zorunluluklarına tâbidir ancak toplumsal üretimi gerçekleştiren, artığı ve kârı yaratan işçilerdir.

Kapitalist toplumda, ekonomik ilişkilerin piyasa dolayımı ile gerçekleşmesi, kapitalizm öncesi toplumlardaki piyasalardan ayrı bir nitelik taşımaktadır. Kapitalizm öncesi toplumlarda da, değişimin gerçekleştiği piyasalar gözlemlenebilmektedir. Ancak bu piyasalar, ekonomi içinde ön plânda olan ve üretimin biçimini belirleyen bir nitelik taşımaktan uzaktadır. Paralel bir şekilde, kapitalizm öncesi ekonomik faaliyetler, siyasal güce doğrudan tâbi ve bu anlamda belirli kişisel istekler ya da toplumsal gelenekler önemli iken, kapitalizmde ekonomik faaliyetler, kişilik-dışı piyasa mekanizmalarıyla gerçekleşmektedir.¹⁰³

Kapitalist piyasa, doğrudan baskı kullanımını gerektirmeden, kendi kurallarıyla işleyen bir yapıya sahiptir. Piyasa ekonomisi ve piyasa toplumu, kapitalizm öncesi toplumlardaki gibi, piyasalara sahip olan toplum değil, tüm üretim faaliyetinin piyasa mekanizmaları ve zorunlulukları içine yerleşmesi ve doğal olarak insan ilişkilerinin de piyasa ilişkilerinin bir parçası olması biçiminde anlam kazanmaktadır.¹⁰⁴ Piyasa, bu bağlamda, üretim süreci içinde meydana getirilen

¹⁰⁰ Wood, *Kapitalizmin Kökeni: Geniş Bir Bakış*, s. 15.

¹⁰¹ *A.g.e.*, s. 10, 11.

¹⁰² Filho, “Değer, Sermaye ve Sömürü”, s. 51.

¹⁰³ Alfredo Saad Filho, “Giriş”, *Kapitalizme Reddiye: Marksist Bir Giriş*, (Çev. Emel Kahraman), Alfredo Saad Filho (Ed.), Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s. 29.

¹⁰⁴ Polanyi, *a.g.e.*, s. 118.

malların değişiminin gerekleştii alan olmaktan öte, üretim araçlarına ulaşımın gerekleştii bir zemin olarak temel bir anlam kazanır.¹⁰⁵

Piyasa ilişkisi öylesine temel toplumsal ilişki hâline gelir ki, kamu kurumları ya da işçiler de, bu zorunluluklar temelinde hareket ederek, bir anlamda “tüccar davranışı” sergiler.¹⁰⁶ Kapitalist piyasa içinde işleyen ekonomik birimlerin mülkiyetinin bir kapitalistte olması ya da işçilerin ortak mülkiyetinde olması, rekabet ve kâr maksimizasyonunu zorunluluklarına cevap germe gerekliliğini değiştirmez. Tüm ilişkiler, piyasanın kişilik-dışı kurallarına tâbidir.

Ekonomik alanın ve ekonomik zorun işleyişi, kuşkusuz öylece “nedensiz bir neden”¹⁰⁷ olacak bir şekilde gerçekleşmemektedir. Bir önceki başlıkta tartıştığımız kapitalizmin çelişkileri, ekonomik işleyişin kendi kendine çözebileceği veya sürdürebileceği bir içerik taşımamaktadır. Siyasal alan, ekonomik alandan ayrı olarak konumlanmış, üretimin devamlılığı ekonomik alan içinde ve doğrudan ekonomi-dışı zor uygulamaları gerekmeden, ekonomik zor mekanizması ile gerçekleşir hâle gelmiştir, ancak bu madalyonun yalnızca bir yüzüdür. Diğer taraftan ekonomik zorun işlerliği, ekonomi-dışı zorun güvencesiyle, ekonomik alanın işleyişi ancak siyasal alanın düzenlemeleriyle mümkündür. Ekonomik zorun işleminin koşulu, ekonomi-dışı zorun doğrudan kapitalistler tarafından üretim anında uygulanması değil, bunun “tarafsız” devlete bırakılmasıyla mümkün olmaktadır.¹⁰⁸ Devlet, piyasa kurallarının işleyiş koşullarını güvenceye alan bir rol üstlenmiştir.¹⁰⁹

Kapitalizmde ekonomik zor, birikim koşullarını ve kapitalist mülkiyeti yaratmak, sürdürmek ve aynı zamanda artığa el koyma mekanizmalarının sürdürülebilmesi için ekonomi-dışı düzenlemelere ve baskı gücüne ihtiyaç duyar. Kapitalizm öncesi üretim biçimlerinde, ekonomik zor ve ekonomi-dışı zorun birlikteliğinde gerçekleştirilen toplumsal yeniden üretim, kapitalizmde bu iki baskı biçiminin yalnızca biçimsel olarak ayrımıyla ve yine biçimsel ekonomik alan ve

¹⁰⁵ Akbulut, *a.g.e.*, s. 191.

¹⁰⁶ Diego Guerrero, “Kapitalist Rekabet ve Kârın Dağıtımı”, *Kapitalizme Reddiye: Marksist Bir Giriş*, (Çev. Cihan Gerçek), Alfredo Saad Filho (Ed.), Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s. 92.

¹⁰⁷ Bob Jessop, *Devlet Teorisi: Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak*, (Çev. Ahmet Özcan), Epos Yayınları, Ankara, 2008, s. 143.

¹⁰⁸ Nicos Poulantzas, *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar*, (Çev. Şule Ünsaldı), Epos Yayınları, Ankara, 2014, s. 264.

¹⁰⁹ Jessop, *Kapitalist Devletin Geleceği*, s. 81.

siyasal alan ayrımıyla kurumlaşmasını gerçekleştirmiştir. Bu iki alan arasında içsel bir birliktelik ve tamamlayıcılık¹¹⁰ ilişkisi söz konusudur. Zira saf ekonomik zor, tümünden ekonomi-dışı zorun yerine geçemeyeceği gibi, ekonomi-dışı zorun desteği olmaksızın varlığını sürdüremez.¹¹¹

Biçimsel siyasal alanın üretimden dışlanması, üretim anında doğrudan baskı araçlarının bulunmaması ve üretici ile üretim araçları mülkiyetini elinde bulunduran arasında doğrudan bir “siyasal” bağımlılık ilişkisinin olmaması anlamında bir içerik taşımaktadır. Ancak ekonomik kuralların, mutlak özel mülkiyetin, sözleşme ilişkilerinin ve meta değişiminin gerçekleşmesi, ekonomi-dışı baskı ve yasal güvenceleri gerektirmektedir. Artığa el koyuş “anı” ve baskılama “anı”nın birbirinden ayrılması, ekonomik zor ve ekonomi-dışı zorun biçimsel ayrılığında öte bir anlam taşımamaktadır.¹¹²

Siyasal alanda karşımıza ulus devlet yapılanmaları çıkmaktadır. Ulus devlet, daha önce ifade edildiği gibi savaş araçları ihtiyacının bir sonucu olarak değil, kapitalizme koşut olarak ve kapitalizmin oluşumunu sağlayan aynı koşullar altında gerçeklik kazanmıştır.¹¹³ Kapitalizmin ve ona koşut ulus devletin uluslar arası rekabette, savaş araçları sağlamadaki üstünlükleri ise bir sebep değil bir sonuç olabilir. Ancak bu konu çalışmamızın kapsamı dışında kaldığı için tartışılmayacaktır.

Ekonomi-dışı baskı, ceza sistemi, polis ve ordu gibi devlet kurumlarının işlevi olarak somutlaşmaktadır.¹¹⁴ Egemenlik alanı içinde ortak ve tek bir siyasal-hukuksal yapı oluşturan ulus devlet, kapitalist mülkiyet yapısı ve sözleşme ilişkilerini yasal bir zeminde düzenleyerek, asker ve polis güçleri tarafından da korumaya alınmış bir yapıyı oluşturmaktadır. Tek bir siyasal-hukuksal yapı, birleşik bir piyasa yapısıyla örtüşmektedir. Piyasa dolayısıyla işleyen ekonomik alanda, mülkiyet ilişkilerinin ya da sözleşme ilişkilerinin ihlâl edilmesi durumunda, ulus devletin ekonomi-dışı baskı güçleri, hemen işlemeye hazır bir şekilde beklemektedir.

¹¹⁰ Akbulut, *a.g.e.*, s. 12, 13.

¹¹¹ Wood, *Kapitalizmin Kökeni: Geniş Bir Bakış*, s. 191, 192.

¹¹² Wood, *Kapitalizm Demokrasiye Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması*, s. 46.

¹¹³ Akbulut, *a.g.e.*, s. 261.

¹¹⁴ Poulantzas, *a.g.e.*, s. 263.

Piyasa ekonomisi, bir yanıyla “özgür” bireylerin sözleşme ilişkisine dayanırken, bir yanıyla, emek gücünün özgürlüğünü kısıtlayan ön koşullarla mümkün olmaktadır.¹¹⁵ Mülkiyet ve sözleşme ilişkilerini güvenceye alan kurumsal yapı, mülksüzlüğü de güvenceye almaktadır. Kapitalist üretimin devamlılığı, meta olarak emek gücünün piyasada bulunurluğuna bağlıdır. Mülkiyeti güvenceye alan koşullar, mülksüzlerin de mülksüzlüğünü devam ettiren koşullar hâlinde işlemektedir. Zira emek gücünü satarak kendi yeniden üretimini sağlayan ücretli çalışanlar, gerçekleştirdikleri üretimden, ancak temel tüketim ihtiyaçlarını karşılayabilecek kadarını almalarını, dolayısıyla mülksüzlüğünün devamlılığını sağlayan sözleşme ilişkileri ve mülkiyet ilişkileri altında çalışmaktadır. Çalışma hayatının farklı katmanlarında konumlanan, kendi yeniden üretiminin üzerinde gelir elde eden ve küçük mülk sahibi hâline gelen ücretli çalışanların varlığı ya da düşük oranlı sınıfsal geçişkenlikler, yapının genel işleyişini değiştirmeyecektir. Burada önemli olan, üretim araçları mülkiyetinin belirli bir sınıfın elinde olması ve sömürü ilişkisinin, üretim araçları mülkiyetinden dışlanmış büyük kitlelerin üzerinden gerçekleşmesi ve siyasal-hukuksal yapının bu biçimin koşullarını güvenceye almasıdır.

Devletin ekonomik alanı düzenleyici eylemliliği, üretim biçiminin devamlılığı için birincil derecede önemlidir. Ekonomi-dışı zor uygulamaları dışında, emek gücünün yeniden üretimi, sermayenin ihtiyaç duyacağı ekonomi siyasaları ve altyapı yatırımları, devletin düzenleyici eylemliliğinde önemli yer tutmaktadır.¹¹⁶ Bu anlamda devleti, yalnızca ekonomi-dışı zor uygulayan bir fail olarak ifade etmek yetersizdir. Devletin ekonomi-dışı baskı unsurları, ekonomik alanın ve ekonomik zorun işleyişinin koşullarını oluşturmakla birlikte, ekonomik alan ve siyasal alan arasındaki ilişki, bunu aşan derecededir. Bununla birlikte, devletin ekonomik alan içindeki rolünün tüm boyutlarıyla tartışılması, bu çalışmanın sınırları dışında kalmaktadır. Çalışmamızda daha çok, ekonomi-dışı zor unsurları tartışma konusu edilecektir.

¹¹⁵ Michael Perelman, “Kapitalizmin Tarihi”, *Kapitalizme Reddiye: Marksist Bir Giriş*, (Çev. Emel Kahraman), Alfredo Saad Filho (Ed.), Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s. 152.

¹¹⁶ Jessop, *Kapitalist Devletin Geleceği*, s. 86, 88.

Buraya kadar ele aldığımız ekonomik zor ve ekonomi-dışı zorun biçimsel ayrılığı, ekonomi-dışı zorun somut yansımalarından biri olarak ele alacağımız ceza siyasetinin konumlandırılması açısından önem taşımaktadır. Ekonomik zor ve ekonomi-dışı zoru içsel bir birliktelik olarak ele almamız ve ekonomi-dışı zorun güvenceye alacağı koşullar olmaksızın ekonomik zorun işlerliğinin mümkün olmayacağı görüşümüz, ikinci bölümde ele alacağımız ceza siyasetinin de, ekonomik zor ve ekonomik alan ile ilişkileri kurulmadan çözümlenemeyeceğini göstermektedir.

Ekonomik alan ile siyasal alanın biçimsel ayrılığı, ekonomik olan ve siyasal olanın da bu alanlar ile ilişkilendirilmesine yol açmaktadır. Kapitalizmde gerçekleşen söz konusu ayrımın, siyasal olan ve siyasal alan arasında ortaya çıkardığı uyumsuzluğun tartışılması, siyasallığın biçimsel sınırların ötesinde çözümlenmesi açısından önem taşımaktadır.

1.1.4. Siyasal Olanın Özelleşmesi

Ekonomik alan ve siyasal alanın biçimsel ayrılığının en önemli sonuçlarından biri, siyasal olanın, biçimsel siyasal alan içinde yeniden tanımlanması ve siyasal birçok durumun, siyasal alan içinden ve siyasal mücadele ya da taleplerden dışlanması olmuştur. Böylece birçok siyasal durum, ekonomik alan içinde, ekonomiye dair olarak ifade edilmeye ve düşünölmeye başlamıştır.¹¹⁷

Kapitalist sistemde, kapitalistin doğrudan kullanımından çıkan ekonomi-dışı zor, kapitalist sınıf için bir kayıp gibi görünmekle birlikte, çok daha fazla kazanç getirmiştir. Kapitalist sınıf, daha önce görülmedik bir şekilde üretimin yakından ve doğrudan plânlaması ve denetimini ele geçirmiştir. Kapitalistin elindeki ekonomik baskı gücü, taleplerinin anında yerine getirilmesini sağlayan bir yapıda işlemektedir. Artığa el koyan sınıfın talepleri, başka toplumsal biçimlerde böylesine anında yerine getirilmemiştir.¹¹⁸ Örneğin, toprak sahibi ve serf ilişkisinde, ekonomik zor ve ekonomi-dışı zorun biraradalığında, toprak sahibinin serften ekonomik talepleri, aynı zamanda siyasal bir talep durumunda ve talep ettiği şeyi siyasal olarak yaptırma gücünü içermektedir. Kapitalizmdeki kapitalist sınıfın talepleri, üretim ilişkileri içinde bir zorlama ilişkisi ve talebi yaptırma gücü içermesine rağmen, ekonomik alan

¹¹⁷ Wood, *Kapitalizm Demokrasiye Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması*, s. 52, 53.

¹¹⁸ *A.g.e.*, s. 47.

içinde tanımlandığı için siyasal olarak algılanmamaktadır. Böylelikle ihtiyaçlarını başkaları üzerinden gerçekleştirme ve çalışanların artığına el koyma gibi siyasal talepler, kapitalizmde siyaset-dışı ve ekonomik olarak addedilmiş, bir anlamda siyasal olan özelleştirilmiştir.¹¹⁹

Ekonomi-dışı güçlerini devlete devreden kapitalist sınıf, daha önceki toplumsal biçimlerdeki egemen/artığa el koyan sınıflardan farklı olarak, toplumsal yükümlülüklerini de terk etmiştir. Doğrudan artığa el koyma ile ilgili olan siyasal işlevler, daha genel toplumsal işlevlerden ayrılmıştır.¹²⁰ Genel toplumsal işlevleri devlete bırakan kapitalist sınıf, kendi özel siyasal gücü olarak artığa el koyma gücünü güçlendirmekle kalmamış, toplumsal mâliyetleri tüm toplumun üzerine bırakmıştır.

Kapitalist sınıfın toplumsal yükümlülüklerinden kurtulması, çalıştırdığı kişilerle arasındaki hukuksal-siyasal bağımlılık ilişkisinin olmaması, hem kapitalistlerin, hem de üretici sınıfın, hukuksal olarak özgür ve eşit bireyler olarak tanımlanmasıyla mümkün olmuştur. Böylece toplumun tüm bireyleri, birbirinden ayrı, bağımsız, özgür insanlardır. Bu eşit birey tanımlaması, sınıfsal ayrışmaları dikkate almayan, soyut bir eşitlik tanımlamasıdır. Böylece çalışma alanı, üretim araçları mülkiyetine sahip olan sınıfın özgür bireyleriyle, mülksüz sınıfın “özgür” bireyleri arasında, “özgürce” kurulmuş olan sözleşme ilişkisiyle tanımlanır. Sözleşme ilişkisiyle artığa el koyma işlemi, siyasal bir olgu değil, tamamen ekonomik bir olgu olarak tanımlanmıştır. Böylelikle, sözleşme gereği belirli süre ya da ürün karşılığı işçiyi çalıştıran sınıf, çalışma süresi sona erdiğinde herhangi bir sorumluluk ya da bağımlılık ilişkisi içine girmez ve herkes yeniden “özgür” bireyler olarak hayatına devam eder.

Özelleşmiş olan, kapitalistin kullanımında olan ama ekonomik olarak ifade edilip ekonomik alan içine yerleştirilmiş olan siyasal güçler, saf ekonomik baskı araçları olarak görünüm kazanmıştır. Kapitalistin elinde ekonomi-dışı baskı araçlarından daha güçlü baskı araçları bulunmaktadır. Çalışanların işten çıkarılması ya da işyerini kapatmak gibi “saf ekonomik” baskı araçları, ücretli çalışanı kendi

¹¹⁹ *A.g.e.*, s. 53.

¹²⁰ *A.g.e.*, s. 48.

yeniden üretim koşullarından, başka bir ifadeyle kendi varlığını koruma ve devam ettirme koşullarından dışlanacağı tehdidini içinde barındırmaktadır. Böylesi güçlü ekonomik zor mekanizmaları, üretimi görülmedik derecede disiplinli ve örgütlü hâle getirirken, üretim araçları mülkiyetine sahip sınıfların taleplerinin de çok hızlı bir şekilde yerine getirilmesini garanti altına alır.¹²¹

Şüphesiz ki, kapitalist sınıfın elinde bulunan bu “saf ekonomik” zor araçları ya da özelleşmiş siyasal güçler, ekonomik zorun kendi kendine nedenselliğiyle işlememektedir. Ekonomi-dışı zor, ekonomik zor koşullarının işlerliği için merkezileşmiş bir şekilde her an hazır bir konumda beklemektedir. Üretim süreçleri ya da artığa el koyma, ekonomi-dışı zorun ya da siyasal alanın bir işlevi olarak gerçekleşmemektedir, ancak tüm bu süreçlerin ekonomik alan içinde ve ekonomik zor mekanizmalarıyla gerçekleşmesi, ekonomi-dışı zorun ve siyasal alanın tamamlayıcılığıyla ve ekonomik alanın işlerlik koşullarını güvence altına almasıyla gerçekleşmektedir.

Ekonomik zorun, ekonomi-dışı zordan ayrılması ve toplumsal yükümlülüklerin ekonomik alandan dışlanması, kapitalist sınıf için bir başka avantajlı durumu meydana getirmiştir. Ekonomik zor ve ekonomi-dışı zorun birleşikliğinde, sözgelimi feodal üretim biçiminde ya da pre-kapitalist ticarete, ekonomik sömürünün sınırlarını, ekonomi-dışı zor belirlemektedir. Bu iki alanın birbirinden ayrılmasıyla, ekonomik sömürü, ekonomi-dışı zorun sınırlarını aşarak, çok daha geniş bir alanda yayılma imkânı bulmuştur.¹²² Kapitalist piyasa ekonomisi, ekonomi-dışı zor yardımıyla artık sızdırmaya dayanmamakta, piyasa zorunluluklarıyla işleyerek tüm dünyaya yayılabilmektedir. Tabii ki bu yayılımın gerektirdiği ekonomi-dışı koşullar, ulus devletler tarafından sağlanmaktadır.

Üreticiler ve artık ürüne/değere el koyanlar arasındaki antagonistik ilişki, siyasal olanı ortaya koymaktadır.¹²³ Söz konusu ilişkide, artığa el koyanların, üreticiden talepleri, siyasal taleplerdir. Kapitalizmde üretim ilişkilerinin ekonomik alan içinde tanımlanması ve siyasal olanın da sınırlandırılmış bir siyasal alan içinde

¹²¹ *A.g.e.*, s. 59.

¹²² Wood, *Kapitalizmin Kökeni: Geniş Bir Bakış*, s. 191.

¹²³ Akbulut, “Siyaset Biliminin Siyaseti”, s. 28.

yeniden tanımlanması,¹²⁴ üretim alanındaki siyasal ilişkilerin, saf ekonomik ilişkiler olarak addedilmesini beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla siyasal olanın bir kısmı ekonomik alan içinde tanımlanıp, ekonomik ilişkilere indirgenmiş, başka bir ifadeyle siyasal olan özelleşmiştir.

Siyasal alanın daraltılmış sınırları, siyasal mücadelenin de sınırlı bir alanda gerçekleşmesine ve yaşamın siyasal olan birçok karşılaşmasının siyaset-dışı olarak ifade edilmesine yol açmıştır. Sınırlı olarak tanımlanmış siyasal alan, siyasal-hukuksal olarak “özgür” ve “eşit” olarak tanımlanmış bireylerin “özgür”lüğünün ve “eşit”liğinin de sınırları hakkında ipuçları taşımaktadır. Siyasal alan içindeki hukuk kurumlarının toplumsal “eşit”liği ve “adalet”i, bu sınırlar içinde ne oranda ya da hangi referanslarla sağladığı tartışılması gereken bir konu olarak önümüzde durmaktadır.

Biçimsel siyasal alan ve hukuk tartışmasına ikinci bölümde girilecek olmakla birlikte, bu noktada yapılması gereken, kapitalizmde biçimsel ekonomik alan ve siyasal alan ayrımının, toplumsal gerçeklik içinde konumlanışlarının, hukukun toplumsal gerçeklik içindeki konumlanışına zemin oluşturması açısından ortaya konulmasıdır.

1.1.5. Ayrışma Ekseninde İradilik ve Belirlenim Tartışmaları

İnsanlık tarihinin gördüğü diğer toplumsal biçimlerden farklı olarak kapitalizmde ekonomik alan ile siyasal alanın ayrılmış olması, bu alanlar arasındaki ilişkinin biçiminin ne’liğini de gündeme getirmektedir. Siyasal ve ekonomik olanın bir arada olduğu toplumsal biçimlerde, toplumsal gerçekliğin bu iki olgunun birlikteliğinde olduğu bütünsel algı daha kolay olarak tespit edilebilmektedir. Ancak, siyasal ve ekonomik alanın biçimsel ayrılığında, toplumsal gerçekliğin oluşumsallığında hangisinin belirleyici olduğu tartışılırken, bütünsel bir kavrayış da zorlaşmaktadır. Bu zorluğun sebebi, kapitalizmde biçimsel ayrımların, ilişkileri tespiti zor bir hâle getirmesinde aranabilir.

Bu başlıkta gerçekleştirilecek olan tartışma, ikinci bölümde tartışacağımız hukuku ve ceza siyasetini toplumsallık içinde konumlandırmamız bakımından önem

¹²⁴ *A.g.m.*, s. 4.

taşımaktadır. Toplumsal gerçekliğin siyasal olanın önceliğinde bir iradilikle mi gerçekleştiği, yoksa ekonomik olanın önceliğinde bir belirlenimle mi gerçekleştiği meselesi, hukukun bir iradi eylemlilik sonucu mu toplumu biçimlendirdiği yoksa ekonomik olan tarafından mı hukukun belirlendiği ve ceza siyasetinin bu ayrım içinde nasıl konumlandığı konusunu açıklayıcı bir zemin sağlayacaktır.

Daha önceki başlıklarda tartışmaya dâhil ettiğimiz Tilly, devlet oluşumunun bilinçli bir tasarım olduğunu eleştirmektedir. Bu bilinçli tasarım imgesini birkaç başlıkta eleştirirken, devlet oluşumunun -ki Tilly bu oluşumlarda nihai olarak ulus devlete varır- ulus devlet öncesi yöneticilerin tasarımlarının ve önceden kestirimlerinin bir sonucu olmadığını ifade etmektedir. Ancak ulus devletlere geçişin, kimsenin tasarımında olmamakla birlikte, savaşların bir yan ürünü olarak, hesaplanmayan bir şekilde ortaya çıktığını da ileri sürmektedir. Avrupa devletlerinin nihayetinde ulus devletler biçiminde birleşmesini ise, devletler sistemi içinde bir etkileşim ve savaş sonucu olarak ele almaktadır. Bu noktada devletlerin kendi kararlarıyla hareket etmediğini, savaşların, durumu buraya sürüklediğini ifade etmektedir. Devletlerin oluşumuna bir iç etken olarak tebaanın farklı sınıfları arasındaki ittifaklar ya da direniş ve işbirliği de dâhil edilmektedir. Ancak tüm değişimin temeline özenle, savaş ve yöneticilerin savaş araçlarına ulaşım çabası ve bu sırada savaş araçlarına ulaşım için gerekli kaynağa sahip olanlarla devlet arasındaki ilişki yerleştirilmektedir. Yine tüm bu süreçlerin temelinde, sermaye ve zorun bileşimi damgasını vurmaktadır.¹²⁵

Tilly, söz konusu açıklamalarında, bir taraftan tekil yöneticilerin iradiliğini reddederken, diğer taraftan savaşları tarihsel açıklamasının temeline alarak, toplumsal oluşumların, tekil iradeleri aşmasına rağmen, bu tekil iradelerin bir arada ve birbirlerine göre güç farklılıkları temelinde -daha önceden tasarlanan bir biçimde olmasa da- gerçekleştiği yönündeki yaklaşımıyla, iradilik temelinde açıklanacağını ifade etmektedir.¹²⁶ Söz konusu çözümlenmelerde, toplumsal üretim biçimleri, çözümlenmeye dâhil edilmemektedir. “Sermaye”nin toplumsal oluşumlarda önemli olduğu ve devlet biçimlerini belirlediği ifade edilse de, “sermaye”, savaş araçları elde etmenin bir unsuru olarak, ikincil bir konumdadır. Sınıfsal konumların ifade edilişi

¹²⁵ Tilly, *a.g.e.*, s. 57-61.

¹²⁶ *A.g.e.*, s. 57-61.

bu noktada önemlidir. Toplumdaki sınıflara yapılan vurgu, yine savaşların belirleyiciliğinin gölgesinde kalmaktadır ancak, yine de siyasal olanın etkisini ifade etmektedir.

Belirtmemiz gereken önemli bir nokta, Tilly'nin bu dönüşümleri devlet temelinde aldığıdır. Ancak Tilly'nin çalışmasında toplumsal dönüşüm üzerinden bir açıklama gerçekleştirilmemekte, toplumsallık devlet temelinde işlenmektedir. Yine Tilly'nin açıklamaları, bin yıllık bir tarihe dönük genel yaklaşımlardır. Bununla birlikte, toplumsal oluşumlarda iradiliği ön plâna çıkaran bir yaklaşım olarak önem taşımaktadır.

Kapitalizm öncesini de içine alan uzun bir tarih üzerine genellemelerden, kapitalizm sonrası toplumsallığın açıklanmasına dönük tartışmalara geçmek yerinde olacaktır. İradilik/siyasal belirlenim ya da ekonomik belirlenim üzerine ayrıntılı tartışmalara girmemesine rağmen, Wallerstein'in çalışmasında, kapitalizme geçiş üzerine ele alınan bölüm, iradilik ya da belirlenim üzerine belirli ipuçları taşımaktadır. Wallerstein, feodal Avrupa'nın, kendi hâline bırakılsaydı "görelî olarak eşit küçük ölçekli üreticiler sistemi" şeklinde evrimleşeceğini daha yüksek bir ihtimâl olduğundan bahsederken, bu "kendi hâline bırakmamayı" gerçekleştiren sınıf olarak da feodal aristokrasiyi işaret etmektedir. 1450 ile kapitalizmin artık kurulmuş olduğu 1650'yi, ya da bu sınırlamanın da ötesinde 1900'lü yılları diğer ikisiyle karşılaştırdığında Wallerstein, üst tabaka aileler arasında yüksek bir süreklilik olduğunu ileri sürmektedir. Bu bakımdan "tarihsel kapitalizm"i, üst tabakaların, kendi konumlarının sarsılması korkusu karşısında kendi çıkarlarına hizmet etmesi amacıyla "yaratılmış" ve "kurulmuş" olarak ifade etmektedir.¹²⁷

Bir başka yerde Wallerstein, "evrimsel ilerleme kuramı" olarak ifade ettiği, tarihsel olarak sonra gelen toplumsal sistemin öncekinden daha iyi olduğu ve önceki egemen sınıfların yerine yeni bir egemen sınıfın geçtiği yönündeki varsayımlara sahip tarih anlayışını eleştirirken, kapitalizme geçişte "ilerici burjuvazi" ile "gerici soyluluk" arasında bir karşılaşma olduğu ve birincisinin ikincisini tarih sahnesinden sildiği yönündeki çözümleri reddetmektedir. Doğru olanın, -bir önceki paragraftaki iddialarıyla tutarlı bir şekilde- feodal soyluluğun, feodalizmin dağılması

¹²⁷ Wallerstein, *a.g.e.*, s. 40, 41.

sırasında burjuvaziye dönüşümü olduğunu ifade eden Wallerstein'in can alıcı iddiası, bu dönüşümü gerçekleştiren soyluların, sömürü güçlerini ayakta tutmak adına "yapısal cerrahi" işlemlerle süreci yönettikleri şeklindedir.¹²⁸

Wallerstein'in ifadelerine dikkat edilirse, tarihsel dönüşümün ya da tarihin akışının üst sınıfların iradiliğinde gerçekleştiği yönündeki temel eğilim fark edilmektedir. Feodal Avrupa'nın "kendi hâline bırakılması" ifadesi, feodal aristokrasiyi sanki dışsal bir öge olarak, tarihin kendi hâlinde akışına müdahale eden dışsal/üst bir irade olarak konumlamıştır. Kuşkusuz feodalizmin çözülmeye başlamasıyla feodal aristokrat sınıf, konumunu korumak için farklı coğrafyalarda farklı tepkiler vermiştir. Daha ötesi Wallerstein'in söz ettiği gibi, üst tabaka aileler konumlarını korumuş dahi olabilir. Feodalizmden kapitalizme geçiş sırasındaki toplumsal dönüşümde üst sınıfların konumlanması ve tepkileri elbette önemlidir ancak bu onları "yaratıcı", "kurucu" ya da bir sonraki toplumsal sistemin tasarımcısı, önceden belirleyen bir irade olarak ifade etmek için yeterli değildir.

Yine Wallerstein'in toplumsal dönüşümlerin önceki ve sonraki egemen sınıflar arasında basit bir karşılaşma olarak açıklanamayacağı yönündeki ifadeleri önemlidir. Feodalizmin çözülmesiyle birlikte feodal soyluların bir kısmının kapitalistleşerek sınıfsal konumunu korumaya çabaladığı gibi, bu dönüşümü gerçekleştiremeyenlerin tarih sahnesinden silindiği de doğrudur. Ancak burada da yine tartışmalı olan iddia, egemen sınıflara, tarihin akışını ve tarihsel dönüşümleri belirleyecek hatta toplumsal sistemlerde yapısal değişiklikler gerçekleştirebilecek bir iradi gücün bahsedilmiş olmasıdır. Tekrar ifade edelim, egemen sınıflar toplumsal dönüşümlerin gerçekleşmesinde, yapısal değişimlerde önemli bir etken ve belirleyici bir etkiye sahiptir, fakat bu, önceden plânlı ve egemen sınıfın toplumsal yapı üzerinde bu denli kontrol sahibi ve belirleyici olduğu şeklinde bir açıklamayla aynı şey değildir.

Toplumsal gerçekliği açıklamaya dönük iradi yaklaşımlarla birlikte, belirlenimci yaklaşımları da eleştiren Wood, Stalinci Ortodoksluğu ve Althusserci yaklaşımları, eleştirisinin odak noktasına yerleştirmektedir. Stalinci Ortodoksluğun, teorize edildiği tarihsel dönemi ve kapitalist baskıların etkisini de belirterek,

¹²⁸ A.g.e., s. 90, 91.

teknolojik belirlenimciliği merkezine aldığı, tarihin, evrensel yasalara yenik düştüğünü ifade etmektedir. Bununla birlikte, Stalinci Ortodoksluğun, salt bir teknolojik belirlenimcilikten ibaret olmadığı, bazı anlarda ise aşırı iradeci eğilimler göstererek nesnel sınırlamaları göz ardı ettiği ve bu iki uç arasında çelişkili bir salınım gerçekleştirdiğinden söz etmektedir.¹²⁹

Marxist öğretisi içinde önemli tartışma konularından biri olan altyapı ve üstyapı tartışmalarının başlangıcını, Wood, Stalinist görüşe bağlamaktadır. Stalinist görüş, ekonomik olanı temel olarak kabûl edip bağımsız olarak konumlamakta, diğer toplumsal alanları ise ekonomik temelin edilgen bir yansıması olarak ele almaktadır. Wood bu durumu, tartışmaların özünde yatan sorun olarak görmektedir.¹³⁰

Wood'un eleştirdiği diğer yaklaşım Althusserci "aşırı belirlenimcilik" iddiasıdır. Bu yaklaşımda toplumsal gerçeklik, ilişkilerin karmaşıklığı ve çokluğu vurgusuyla açıklanarak, ekonomik belirlenimcilikten uzaklaşmak yönünde bir eğilimle açıklanmaya çalışılırken, diğer taraftan ekonomik belirlenimcilik, "son bir durum" olarak korunmaktadır. Wood'a göre bu bakış açısı, kuram ile tarih arasında katı bir ikilik yaratarak söz konusu açıklama biçimini gerçekleştirmektedir. Kuramsal olarak yapısal belirlenim iddia edilip, belirlenimciliğe bağlı kalınabilirken, tarihsel dünyaya rastlantısallık atfedilerek basit ekonomizmden kurtulunabilmektedir.¹³¹

Althusserci yaklaşıma, Wood'un getirdiği bir diğer eleştiri ise, tartışmayı Stalinist görüşün ekseninden çıkartmadığıdır. Kuram ve tarih ikiliği meselesi, bir yanı sıra kuramsal olarak altyapının üstyapıyı mekanik bir şekilde belirlediği iddialarının devam etmesine, diğer yandan bu mekanikliği aşmak için tarihsel olarak mekanik belirlenimin, toplumsal ilişkilerin karmaşıklığı ile belirsiz bir "son an"a ertelenmesiyle açıklanması durumuna sebebiyet vermiştir.¹³² Her iki durumda da, ekonomik olan ile siyasal olan arasında katı bir ayrımın, Althusserci yaklaşımda aşılmamış olduğu görülmektedir. Toplumsal gerçeklik, bir bütün olarak algılanmaktan çok, belirli parçalar ve bu parçalar arasındaki belirlenim ilişkileri üzerinden okunmaktadır. Söz konusu okumalarda, ekonomik belirlenim, etraftan

¹²⁹ Wood, *Kapitalizm Demokrasiye Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması*, s. 21.

¹³⁰ *A.g.e.*, s. 65.

¹³¹ *A.g.e.*, s. 22, 23.

¹³² *A.g.e.*, s. 67.

dolaşılmaya, etkisi yumuşatılmaya çalışılsa da, temel yaklaşım olarak ortada durmaktadır.

İradeciliğin, Batılı Maoistler arasında cazip bulunduğu, maddi ve tarihsel koşullara meydan okuyarak devrimlerin yalnızca siyasal irade ile gerçekleşebileceği yaklaşımı, Wood'un bir başka eleştirdiği noktayı oluşturmaktadır.¹³³ Bu yaklaşım da, daha önce Stalinist inancın savrulduğu iradilik açıklamalarına yaptığımız eleştiriye benzer bir şekilde, nesnel koşulları çözümlenmeye dâhil etmemesi sebebiyle tartışmalı bir hâle gelmektedir.

Belirlenimci ve iradeci yaklaşımlara eleştirilerini yönelten Wood, altyapı-üstyapı benzetmelerinin, toplumu soyut bir kategori hâline getirdiğini, basit yansıtma ilişkilerinin toplumsal belirlenimleri dışladığını, böylece, Marx'ın burjuva ekonomi-politiğinin toplumu soyutlayarak kapitalizmi evrenselleştirdiği yönündeki eleştirisini yineleyerek, burjuva mistisizminin yeniden üretildiğini ifade etmektedir. Altyapı-üstyapı modelleri, Marx'tan sonra ileri götürülerek, alanlar "uzamsal" olarak keskin ayrımlara tâbi tutulmuştur. Oysa Marx, ekonomik alan ile siyasal alan arasında bir kopukluğu değil, sürekliliği izleyerek, her iki alanı da toplumsal ilişkiler alanı olarak nitelendirmektedir. Wood'a göre, siyasal biçimler ikincil yansımalar değil, üretim ilişkilerini oluşturan temel öğelerdir. Yasal-siyasal biçimleri üretim biçiminden ayrı görmeden üretimin egemenliğini söz konusu eder. Wood, üretim biçiminin salt teknolojiye indirgenemeyeceğini, toplumsal bir ilişki olarak açıklanabileceğini ve sömürü ilişkisinin üretim biçiminin içeriğini oluşturan bir iktidar ilişkisi olduğunu ifade etmektedir.¹³⁴

Ekonomik belirlenim ya da indirgemecilik yaklaşımını aşmaya çalışan bir diğer kuramcı olan Jessop, Ortodoks Marxizm üzerine Wood'un eleştirilerine benzer eleştirileri yineler. Ekonomik olan ile ekonomi-dışı olanın birbirine bağımlılığından söz eden Jessop, ekonomik olanın ya da teknolojik belirlenimin, basit yansıtma ilişkisiyle ya da herhangi bir yargıda belirleyici olamayacağını, bunun olabileceği iddiasının, ekonomik olanı nedensiz bir neden olarak ele almak olacağını ifade

¹³³ *A.g.e.*, s. 25.

¹³⁴ *A.g.e.*, s. 37, 38, 39, 43.

etmektedir.¹³⁵ Ekonominin ilk, son ya da herhangi bir yargıda belirleyiciliği, kendine yeterliliğinin eksikliği ve ekonomi-dışı düzenlemelere ihtiyaç duyması sebebiyle mümkün görülmemektedir.¹³⁶

Jessop, hem araçsalcı yaklaşımları hem de yapısalcı yaklaşımları eleştirmektedir. Araçsalcı yaklaşımlar, tekil/tikel sermayeler ya da bir bütün olarak sermayenin, devleti kendi çıkarı için kullanabileceği bir araç konumuna indirgemektedir. Devlet, siyasal güçlere açık ve kullanılabilir bir araçtır.¹³⁷ Bu açıdan araçsalcı yaklaşım, toplumsal gerçekliği açıklama yöntemi olarak, sınıf iradesinin belirleyiciliğini ön plâna almaktadır. Toplumsal oluşum ve dönüşümler, egemen sınıfın iradesi etrafında şekillenmektedir. Bir anlamda, nesnel belirlenimler, tahlilde göz ardı edilmekte veya ikincil bir konuma itilmektedir.

Yapısalcı yaklaşımlarda ise, yapının belirleyiciliği ön plâna çıkartılırken, yapının, öznenin hareket alanını belirleyen mutlak kısıtlar ürettiği belirtilmektedir.¹³⁸ Jessop'a göre uç noktada yapısalcılık, özneleri yapıların "basit aktarıcılar"ı konumuna indirgerken, araçsalcılık, özneleri nedensel olarak öncelikli bir konuma yükseltmekte(ya da indirgemekte)dir.¹³⁹

Jessop, her iki tür belirlenim ilişkisinin açıklayıcılığının yetersizliğini öne sürerek, toplumsallığın, bir belirlenim ilişkisiyle değil, olumsallık hatta "olumsal zorunluluk" ilişkisiyle açıklanabileceğini ileri sürer.¹⁴⁰ Olumsal zorunluluk yaklaşımıyla, herhangi bir yargıda belirlenim reddedilip bir olumsallığa/rastlantısallığa havale edilirken, zorunluluk ile de nedensellik ifade edilmekte, böylece nedenselliği dışlamadan, fakat basit belirlenim ilişkisinin dışında olumsal bir nedensellik kurulmaktadır.

Olumsal zorunluluk anlayışı temelinde Jessop, stratejik-ilişkisel olarak adlandırdığı bir model geliştirmiştir. Stratejik-ilişkisel yaklaşım, hem farklı siyasal güçlerin çoğulluğuna vurgu yaparken hem de siyaset-dışı kısıtlamaları çözümlenmeye

¹³⁵ Jessop, *Kapitalist Devletin Geleceği*, s. 59, 60.

¹³⁶ Jessop, *Devlet Teorisi: Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak*, s. 120.

¹³⁷ *A.g.e.*, s. 197-199.

¹³⁸ *A.g.e.*, s. 199.

¹³⁹ *A.g.e.*, s. 334.

¹⁴⁰ *A.g.e.*, s. 29, 30.

dâhil etmektedir. Ne tek başına ekonomik olana belirleyicilik atfedilir ne de sınıf öznelerinin iradesi ön plâna çıkarılır; bu ikisi arasındaki ilişkisellik vurgulanmaya çalışılmaktadır.¹⁴¹ İlişkisellik söz konusu alanlar arasında olduğu kadar, bu alanların değişebilir sınırlarında da ileri sürülür.¹⁴² Jessop'a göre stratejik-ilişkisel model, katı yapısal belirlenim iddiasındaki soyut mantığıyla, aşırı somut sınıf mücadelesi arasında ideal aracıdır; sınıf mücadelesinin sermaye ilişkisi içindeki konumu ile sermaye ilişkisinin sınıf mücadelesi üzerindeki etkileri, karşılıklı etkileşim içinde ele alınır.¹⁴³ Yine bu yaklaşımla, bir yandan yapısal kısıtlamalar, öte yandan strateji üreten “akıllı özneler” arasındaki ilişki ve denge vurgusu önemlidir.¹⁴⁴

Stratejik-ilişkisel yaklaşım, tek yönlü belirlenim yaklaşımlarını aşmaya dönük önemli bir çabayı ortaya koymakla birlikte, tüm bütünsel açıklama çabalarına rağmen, toplumsallığın parçalı özerk algısı korunmuştur. Ekonomik olan ile siyasal olan, birbirinden tamamen özerk olarak ve kendi mantığı ile işleyen yapılar olarak kabûl edildikten sonra, bunların birbirleriyle “yapısal eşleşme” ilişkisiyle, kendi mantıkları ve birbirlerine etkileri etrafında gerçekleşeceği bütünsellik kurulmaya çalışılmıştır.¹⁴⁵ Jessop'ın, yapılar ve failer arasındaki eş-evrime vurgusu, toplumsallığı belirli bir tarihsel zemine oturtur görünmekle birlikte, bunları birbirinden kopuk özerk yapılar olarak algılama biçimi, kendi özerk iç mantığına sahip yapı ve öznelerin “bir şekilde” eş-evrimiyle açıklaması tartışmalı görünmektedir.¹⁴⁶

Stratejik-seçicilik yaklaşımında bir başka tartışmalı görünen nokta, tek nedenli bir belirleyiciliği aşma yönünde ortaya atılan aşırı karmaşık ve çoklu nedenselliğin tesadüfi belirlenimi iddiasıdır. Toplumsallık, aşırı karmaşık, kontrolsüz ve anarşik olarak ele alındıktan sonra, hiçbir “son yargıda” ya da ilk yargıda belirlenimin mümkün olmayacağı, eş-evrimsel, stratejik-ilişkisel bir olumsal zorunluluğun gerçekleşeceği savlanmaktadır.¹⁴⁷ Bu yaklaşımda, bir taraftan, basit nedensellik ya da belirlenim aşılarak toplumsallığın daha bütünsel algısına dönük bir

¹⁴¹ *A.g.e.*, s. 203, 204.

¹⁴² Jessop, *Kapitalist Devletin Geleceği*, s. 77.

¹⁴³ Jessop, *Devlet Teorisi: Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak*, s. 339, 340, 346.

¹⁴⁴ *A.g.e.*, s. 358.

¹⁴⁵ *A.g.e.*, s. 480.

¹⁴⁶ *A.g.e.*, s. 481.

¹⁴⁷ *A.g.e.*, s. 481, 482, 489, 490.

düşünsel zemin oluşturulması önemli olmakla birlikte, diğer taratan, karmaşa içinde belirsiz bir belirlenim formülüzasyonu, belirlenim, bilinmeyen bir zamana ve bilinmeyen bir biçime havale edilmektedir; “etkileşimli yargıda belirlenim”in nasıl gerçekleşeceği açık değildir. Elbette bu, yapı ve özne arasındaki ilişkiselliğin ifadesine yönelik bir eleştiri değildir. Yapı ve özne arasındaki ilişkisellik Jessop tarafından özellikle vurgulanmakta ve önemli olmakla birlikte, bu ilişkinin gerçekleşme biçimi açıklamaya dâhil edilmemiş görünmektedir.

Toplumsal gerçekliği açıklamaya dönük tartışmasında Akbulut, “oluş” kavramını çözümlemesinin merkezine yerleştirmektedir. Oluş, toplumsallığın gerçeklik kazanmasında, belirleyicilik ifadesinde kendine yer bulan “tek boyutlu akıl yürütme”nin yerine, toplumsal gerçekliğin farklı yapısal unsurlarının birlikteliğine vurgu yapmaktadır. Toplumsal gerçeklik bir bütün olarak kavranarak, ekonomik oluşumlar ile siyasal oluşumların ayrı/özerk bir içeriğe veya varoluşa sahip olduğu reddedilir.¹⁴⁸ Akbulut, oluş üzerine çözümlenmelerinde, iç ve dış oluş tartışmaları yürütürken, bizim burada gerçekleştirdiğimiz tartışma, iç oluş ile sınırlıdır.

Akbulut, toplumsal yapının ortaya çıkmasının temeli olarak üretimi işaret etmektedir. Siyasal ve toplumsal unsurlar ise bu yapıyı biçimlendirmektedir.¹⁴⁹ Burada üretimin temel olarak ele alınması, yukarıda tartıştığımız yapısalıcı açıklamalardan farklı bir kavrayışı yansıtmaktadır. Üretim, insanın temel yaşamsal faaliyeti olarak toplumun temelini oluştururken, siyasal kurumlar üzerinde bir yansıma/belirlenim ilişkisini ifade etmemektedir.

Toplumsal gerçeklik, üretim biçimi ve sınıf hareketlerinin içsel varlığı ile çevrim ve yayılcılık gibi dış koşulların etkisinde oluşan bir “oluş”tur. Toplumsallığı bir biçimleniş olarak ele almayan bu kavrayışta oluş, toplumun temeli olarak üretimin gerçeklik kazanmasını ifade etmektedir. Toplumsal süreklilik, yasal/yönetimsel kurumlarla biçimlendirilerek sağlanır. Bu açıdan kapitalist toplum, üretim temelinde oluşmuş, siyasal olarak/ekonomi-dışı zor ile biçimlendirilmiştir. Wood’un ekonomik alan ve siyasal alan ayrımını takip eden Akbulut, ekonomik alan ile siyasal alan arasındaki konumlanışı “tamamlayıcılık” olarak ifade etmektedir.

¹⁴⁸ Akbulut, *a.g.e.*, s. 26-28.

¹⁴⁹ *A.g.e.*, s. 11.

Tamamlayıcılık, üretim temelinde oluşan toplumsallığın, siyasal alan tarafından biçimlendirici eylemliliği şeklinde açıklanmaktadır. Ekonomik alan ile siyasal alan, biçimsel/kurumsal olarak ikiye bölünmesine rağmen, içsel olarak birliktelik ilişkisine sahiptir.¹⁵⁰

Toplumsal üretimi, nesne ve özne açısından değerlendiren Akbulut, üretimin, yapısal olarak öznenin iradesini aşan bir nesnellik taşıdığını ifade ederken, aynı zamanda işleyiş olarak sınıf konumlanışlarını ele alarak özneliğini vurgulamaktadır.¹⁵¹ Dolayısıyla toplumsal gerçeklik, salt ekonomik yapının diğer toplumsal öğelere yansıdığı bir belirlenim ilişkisi ya da sınıfsal öznelerin salt iradiliği olarak değil, yapı ve öznenin birlikteliğinde gerçekleşen bir bütünsellik olarak algılanmaktadır.

Çalışmanın bütününde, Wood'un kapitalizmde ekonomik alan ve siyasal alan arasındaki biçimsel ayrımını ve Akbulut'un, ekonomik alan ve siyasal alan arasındaki "tamamlayıcılık" ilişkisini takip etmekteyiz. Bu açıdan, kapitalizmde, toplumsal gerçeklik, üretim temelinde gerçekleşirken, siyasal olan/alan, üretimin biçimlendirici ve tamamlayıcı unsurunu oluşturmaktadır.

Yukarıda tartıştığımız yaklaşımlardan belirli ayrıştırdığımız noktaları açıklamak, çalışmanın oturduğu zeminin açıklık kazanması açısından önem taşımaktadır. Toplumsallık, bir bütünlük olarak gerçeklik kazanmaktadır. Ekonomik olan ve siyasal olan, kapitalizm öncesi toplumsal biçimlerde bir arada ve bütünlük olarak toplumu oluştururken, kapitalizmin kendi tarihsel özgünlüğü içinde ve kendi işleyişi temelinde, ekonomik alan ve siyasal alan olarak biçimsel bir ayrıma tâbi olmuştur. Söz konusu biçimsel ayrım, kendi alanları içinde kendi kurumsal yapılarını da oluşturmuştur. Bu alanların işleyişleri, görünürde özerk hareket alanları olarak kendini ifade etse de, söz konusu özerklik, yalın gerçeklik düzeyiyle sınırlı kalmaktadır. Görünürdeki ayrılığa rağmen, ekonomik alan ve siyasal alan, içsel birlikteliğe sahiptir. Tarihsel süreçler içinde gerçekleşen alanlar ayrımı, siyasal alanın, ekonomik alanı tamamlayıcılığıyla bütünlük kazanmaktadır.

¹⁵⁰ *A.g.e.*, s. 12, 13.

¹⁵¹ *A.g.e.*, s. 18.

Biçimsel ayrılık ve içsel birliktelik, ekonomik alan ve siyasal alan içinde konumlanan ekonomik zor ve ekonomi-dışı zor için de ileri sürülebilir. Yine kapitalizm öncesi toplumsal biçimlerde bir aradılığı görünür olan ekonomik zor ve ekonomi-dışı zor, kapitalizmdeki ekonomik alan ve siyasal alan ayrımına koşul olarak, biçimsel olarak ayrı alanlarda konumlanmış ve ayrı kurumsal yapılarda somutlaşmıştır. Daha önce tartışıldığı üzere, artık değere el konulması ekonomik zor ile gerçekleşmekte ve artığa el konulması için ekonomi-dışı zora doğrudan gerek duyulmamaktadır. Bununla birlikte, bu ayrım da biçimsellikten öteye geçememektedir. Ekonomik zorun işleyişi, ekonomi-dışı zorun güvencesi ve sağladığı koşullarla tamamlanan bir yapıya sahiptir.

Toplumsal gerçekliğin üretim temelinde gerçekleşmesi, insanın türsel olarak kendi yeniden üretiminin temeli olması bakımından tartışılmazdır. Biz üretim temelinde gerçekleşme savını, ekonominin altyapı olarak siyasal üstyapıyı belirlemesi anlamında kullanmamaktayız. Tam tersine, siyasal iradenin tüm toplumsallığın temeline yerleştirilmesi de mümkün değildir. Daha önce ifade ettiğimiz gibi, siyasal olan, üretim temelinde gerçekleşen toplumsallıkta, üreticiler ve artık ürüne/değere el koyanlar arasındaki antagonistik ayrılmayı ifade etmektedir. Bu bakımdan, siyasal olan, ekonomik olandan ayrı olarak belirli bir anlam kazanmamaktadır. Bununla birlikte, ekonomik olan, salt doğanın dönüştürülmesi anlamında bir üretim faaliyetini değil, bu üretim faaliyetinin siyasal konumlanışlar üzerinden aldığı biçimi ifade etmektedir. Bu açıdan, ekonomik olan ile siyasal olan birbirinden ayrı bir varoluşa sahip değildir. Hem ekonomik olan, hem de siyasal olan, toplumsal gerçekliğin bütünsel temelini oluştururken bir aradadır. Üretim faaliyetlerindeki antagonizma olmadan siyasal olandan bahsedilemeyeceği gibi, siyasal konumlanışlar olmadan da üretim biçiminden söz edilemeyecektir. Kapitalist üretim biçimi, ekonomik olan ve siyasal olanın aynı anda varlığıyla açıklanabilir. Üretim esnasında, üretici/işçi, üretken faaliyeti gerçekleştirirken aynı anda siyasal olanla, ürettiğinin belirli bir kısmını kapitaliste bırakma zorunluluğunun bulunduğu bir siyasallıkla karşı karşıyadır. Aynı zamanda söz konusu siyasallık, üretimin hangi biçimde gerçekleşeceğini biçimlendirmektedir.

Ekonomik olan ile siyasal olandan farklı olarak ekonomik alan ve siyasal alan, kapitalizmde ekonomik olan ve siyasal olanın belirli biçimsel ve kurumsal ayrıma tâbi tutularak yeniden tanımlanmasıyla oluşmuş biçimsel yapılardır. Kapitalizmde ekonomik alan, siyasal ilişkileri de barındırırken, biçimsel siyasal alan, ekonomik alanın “saf ekonomik” bir görünüm kazanmasını sağlamıştır. Siyasal alan ise, ekonomik alandaki üretim ilişkilerinin bir biçimini içermesine rağmen, “özgür yurttaş”ların karşılaştığı, “eşitlikçi” ve “demokratik” bir yapı olarak tanımlanmıştır. Bu sebeple, kapitalizmde ekonomik olan ve siyasal olanın çözümlenmesi için, ekonomik alan ve siyasal alan biçimsel ayrımını aşmak gerekmektedir.

Jessop’un toplumsal gerçekliği, ekonomik ve siyasal olanın eş-belirlenimi üzerinden yorumlaması, bizim takip ettiğimiz tamamlayıcılık yaklaşımıyla belirli temas noktalarına sahip olmakla birlikte, ekonomik ve siyasal olan Jessop’ta özerk alanlar olarak ele alınmakta ve stratejik-ilişkisel bir yaklaşımla birbirlerini belirlerken denkleşmeleri ifade edilmektedir. Bu noktada, ekonomik olan ile siyasal olanın bütünlüğü yaklaşımımız ve özerk yapılar atfı yerine tamamlayıcılık ifademiz, Jessop’tan ayrılmaktadır.

Kapitalizmdeki ekonomik zor ile ekonomi-dışı zorun tamamlayıcılık ilişkisi, çalışmamızın ikinci bölümünde, hukuku, toplumsallık içinde konumlandırılmamız ve ceza siyasetini çözümlenmemiz için önemli bir zemin oluşturmaktadır. Bu noktada belirtmemiz gerekir ki, söz konusu tamamlayıcılık ilişkisini, birbirine karşı konumlanmış yapıların uygun düşmesi olarak kavriyor değiliz. Tamamlayıcılık ilişkisi, tarihsel olarak, ekonomik olanın ve siyasal olanın, birlikte gerçekleşen evrimsel biçimlenişleriyle kapitalizmdeki biçimini almıştır. Evrimsellikten kastımız, şüphesiz evrimci bir en iyiye ulaşma çabası gibi, kapitalizmin ulaşılması gereken en iyi olduğu yönünde bir içerik taşımamaktadır. Evrimsellik, üretimin ve sınıfsallığın, belirli tarihsel koşullar ve gelişmeler altında, tarihsel olarak ve birbiriyle ilişki içinde aldığı biçime atıfta bulunmak için kullanılmıştır. Söz konusu tarihselliğin daha açık ortaya konulması için, kapitalist üretim biçiminin olduğu İngiltere’nin incelenmesi, hem tamamlayıcılık ilişkisinin hem de ekonomik alan ve siyasal alan ya da ekonomik zor ve ekonomi-dışı zorun tarihsel evriminin izlenmesinde önem kazanmaktadır.

1.2. KAPİTALİZMİN İÇSEL OLUŞUMU

Her toplumsal yapı, maddi temelini kaybettiğinde biçimini kaybeder ve kendi özgün tarihsel bağlamında farklı bir biçim alır.¹⁵² Kapitalist üretim biçiminin oluşumunun ve yayılmacı etkileriyle genelleşmesi ve toplumsal bir biçim hâlini almasının başlangıcı, yine kendi tarihsel özgünlükleri içinde İngiltere kırsalında tespit edilebilmektedir.

Kapitalizm üzerine önceki bölümlerde yürüttüğümüz tartışmalar, kapitalizmin genel nitelikleri üzerine bir çözümlene çabasını ifade etmektedir. Kapitalizmin genel niteliklerini çözümlene ifadesindeki yönelimimiz, ideal bir kapitalizm modeli ortaya koymak şeklinde bir yaklaşımı değil, kapitalist üretim ilişkileri ve toplumsal ilişkilerin işleyişine dair temelleri ortaya çıkarma şeklindedir. Kuşkusuz, toplumsal bir biçimde, tek bir üretim biçiminin olduğu iddia edilemez. Belirli bir toplumda, birden fazla üretim biçimi bir arada gözlemlenebilir ancak bunlardan biri baskın niteliktedir ve hem üretimin ve toplumsal ilişkilerin niteliğini, hem de toplumda bulunan farklı üretim biçimlerinin niteliğini belirlemektedir.¹⁵³ Çalışmamızda, hâkim üretim biçimi olarak kapitalizmin temelleri tartışma konusu edilirken, kapitalizmin farklı coğrafyalarda ya da farklı üretim biçimlerini içeren toplumlarda nasıl görünüm aldığını tartışma konusu edilmemiştir. Bu, hem farklı bir çalışmanın konusudur, hem de farklı coğrafya ya da biçimler tartışmaya dâhil edilse bile, kapitalizmle ilgili genel çıkarımlarımızı ya da kapitalist piyasanın temel işleyişini değişikliğe uğratabilecek bir durum söz konusu olmayacaktır.

Benzer bir durum toplumdaki sınıf yapısıyla ilgili olarak da ileri sürülebilir. Belirli bir üretim biçiminin hâkim olmasına rağmen, toplum içinde bulunan farklı üretim biçimleri, farklı sınıfsal yapıları mümkün kılabilen, ya da hâkim üretim biçimi içinde farklı sınıf ya da sınıf benzeri katmanlar söz konusu olabilmektedir. Çalışmamızda, kapitalist üretimin antagonizmasında ortaya çıkan kapitalist sınıf ve ücretli çalışan/işçi sınıfı temel sınıflar olarak ele alınmıştır. Kapitalist toplum biçimi içinde, üretim alanı dışında yer alan sınıf benzeri katmanlar ya da üretim alanındaki işçi sınıfının veya kapitalist sınıfın kendi içindeki katmanları tartışmaya dâhil

¹⁵² Kurthan Fişek, *Yönetim*, Kilit Yayınları, Ankara, 2012, s. 63.

¹⁵³ Üşür, *a.g.e.*, s. 410.

edilmemiştir. Yukarıda belirtildiği gibi, bahsi geçen sınıf ya da sınıf benzeri katmanların dâhil edilmesi, çalışmanın çıkarımlarında herhangi bir farklılaşmaya yol açabilecek nitelikte değildir. Bunu belirtirken, çalışmaya dâhil edilmeyen sınıf ya da sınıf benzeri katmanların incelenmesinin önemsiz olduğu gibi bir şey ifade edilmek istenmiş değildir, ancak bu inceleme, çalışmamızın kapsamı ve amaçlarının dışındadır.

Kapitalist üretim biçimi ve kapitalist topluma yönelik söz konusu genel tespit ve tartışmalardan sonra, bu tespit ve tartışmaların tarihsel bir zeminde incelenmesi bizce önem arz etmektedir. Bu, hem toplumsal gerçekliği tarihsel bir oluş olarak ele alan yöntemimizi destekleyecek, hem de kapitalizmin temellerine dönük iddialarımızın, kapitalizmin henüz oluşum aşamasındaki izlerinde görülmesini sağlayacaktır.

1.2.1. Tarımsal Kapitalizm ve Toprak Temerküzü

Feodalizmden kapitalizme geçiş meselesi, literatürde geniş yer tutan tartışmalara yol açmış ve başlı başına ayrı bir çalışma konusudur. Bizim burada yapacağımız, böyle geniş kapsamlı bir geçiş tartışmasından çok, kapitalist üretim biçiminin İngiltere’de ortaya çıkışının tarihsel etkilerinin ceza siyaseti ile bağlantılı kısımlarını tespit etmeye çalışarak, ikinci bölümde ceza siyasetinin tarihselliğini açıklamak için zemin oluşturmaktır.

Avrupa’da feodalizmin maddi temellerini kaybetmesinden sonra, farklı toplumsal karşıtlıklar ve farklı coğrafyalarda, farklı yönelimler ortaya çıkmıştır. Yeniden biçimlenmeye başlayan toplumsal yapı, yalnızca İngiltere’de kapitalist üretim biçimini ortaya çıkarmıştır. Bu açıdan, kapitalizmin başlangıcı, tamamen kendi tarihsel ve toplumsal özgünlüğü içinde, 16. ve 17. yüzyıl İngiltere kırsalında gerçekleşmiştir.¹⁵⁴ İngiltere toplumunun kapitalistleşmesi, üretim biçimi ve toplumsal ilişkilerin içsel bir dönüşüm süreci olarak gerçeklik kazanmıştır.¹⁵⁵

¹⁵⁴ Dobb, *a.g.e.*, s. 17, 47.

¹⁵⁵ Ellen Meiksins Wood,, *Kapitalizmin Arkaik Kültürü: Eski Rejimler ve Modern Devletler Üstüne Tarihsel Bir Deneme*, (Çev. Oya Köymen), Yordam Kitap, İstanbul, 2012, s. 156.

Birbirine koşut süreçler olarak, kapitalizmin ilk ortaya çıkışı ve ilk modern ulus devlet yapılanması İngiltere’de gerçekteşmiştir.¹⁵⁶

Feodal üretim biçiminin, kapitalist üretim biçimine dönüşümü, bu bölümün birinci kısmında ileri sürdüğümüz gibi, ticaret ya da değişimin ilişkilerinin basit bir genişlemesi değil, tamamen belirli tarihsel zorunluluklara verilen tepkiden ortaya çıkmıştır. Feodal üretim biçiminin maddi temelini kaybetmesine verilen kapitalist üretim tepkisi, tarihin doğal ve ulaşması gereken bir akışı değil, İngiltere’nin özgül koşullarının sonucudur. Zamanla hâkim üretim biçimi hâline gelmesi ise, kendi kendini büyütebilen bir piyasa sistemini içermesi ile mümkün olmuştur.

Feodal toprak sahibinin, serfler üzerinden ekonomi-dışı baskılar ile elde ettiği artığın, feodal malikâne ihtiyaçlarını karşılayan temelini kaybetmesiyle, İngiltere kırsalında toprakların kiraya verilmesi ve böylece toprak sahibi, kiracı ve kiralanan topraklarda çalışan ücretli çalışan yapılanması ortaya çıkmıştır.¹⁵⁷ Bu yeni sınıfsal ilişki, tipik feodal bir hukuksal-siyasal bağımlılık ilişkisinden çok, kira sözleşmesine dayalı ekonomik bir ilişkinin başlangıcını göstermektedir. Şüphesiz, henüz başlangıç aşamasındaki bu ilişkiyi, kapitalizmin hâkim üretim biçimi hâline gelmesi ve tüm toplumsal ilişkileri belirlemesi anlamında kullanmıyoruz. Daha ötesi, muhtemelen bu ilk zamanda sözleşme ilişkisine rağmen toprak sahibi, kiracı ve ücretli işçi arasında geleneksel ve ekonomi-dışı bir takım ilişki biçimleri sürmektedir. Ancak, sözleşmeye dayalı kira ilişkisi, toplumsal yeniden üretim ve toplumsal ilişkiler açısından birçok şeyin değiştiğinin ilk işareti gibi görünmektedir.

Toprakların kiracı tarafından kullanılması, kiracıların üretimi artırma ve birbirleri ile rekabet etme zorunluluklarını beraberinde getirmiştir. Kiraladıkları toprakları kaybetmemek, daha fazla toprak kiralamak ve böylece üretimden kendi payını artırmak zorunda kalan kiracılar, piyasa zorunluluklarına tâbi hâle gelmişlerdir.¹⁵⁸ Görünüşe göre, bir taraftan toprak sahibinin taleplerini yerine getirmeye çalışan, diğer taraftan başka kiracılarla rekabet etmek zorunda kalan kiracılar, üretimi artırmak için ücretli çalışanlara baskı yapar hâle gelmiştir. Bununla birlikte, ücretli çalışanlara baskı, ekonomi-dışı zorlamalardan uzaklaşmaya

¹⁵⁶ Akbulut, *a.g.e.*, s. 263.

¹⁵⁷ Wood, *Kapitalizmin Kökeni: Geniş Bir Bakış*, s. 114.

¹⁵⁸ *A.g.e.*, s. 111.

başlamaktadır. Kiracı, üretimi eski tip ekonomi-dışı zorlamalarla değil, üretkenliği artıracak teknikler uygulayarak yapmak durumundadır. Bu süreç, kapitalizmin rekabet ve kâr maksimizasyonu zorunluluklarının belirginleşmeye başladığı bir süreçtir.

Süreç içinde, toprak sahipleri, toprak kullanımını kiracılara terk ederek, belirli bir kira karşılığında üretimi kiracılara bırakmış olmaktadır. Kiracının kârlılığı artırmak için olan piyasa bağımlılığı ile toprak sahibinin kiracıdan alacağı rant için piyasa bağımlılığı birlikte gelişmiştir.¹⁵⁹ Bu anlamda toprak sahibi, ekonomi-dışı güçleriyle değil, piyasadaki en iyi kiracıya toprağını kiralayarak ve yeterli üretimi yapamayan kiracının toprağa erişiminin engelleyerek, ekonomik güçlerine dayanarak hareket etmeye başlamıştır.

Toprakta üretim yapan ücretli çalışanın, toprak sahibiyle siyasal-hukuksal bağı zayıflamış, üretim ilişkisi, kiracı ile arasındaki ekonomik ilişkiye dönüşmeye başlamıştır. Elbette bütün mesele, toprak sahibi ile serf arasına bir aracının, kiracının girmesinden ibaret değildir. Bu süreç aynı zamanda, mülkiyet ilişkilerinin de değişime uğradığı bir süreçtir. Zira topraktaki geleneksel haklarından ve üretim araçlarını kullanma haklarından uzaklaştırılmayan serfin, ücretli bir çalışana dönüşmesi ve ekonomi-dışı baskı olmadan üretimine el konulması pek mümkün görünmemektedir.

Mülkiyet ilişkilerindeki dönüşüm, bir taraftan, feodal toplumdaki geleneksel haklardan tâbi sınıfların mahrum edilmesi, dışlanması, diğer taraftan ortak toprakların özel mülkiyete geçmesi ve toprak temerküzü ile gerçekleşmiştir.

Toprak üzerindeki geleneksel haklar, tâbi sınıflara yakacak toplama, hasat artıklarını toplama ve mera kullanımını gibi haklar tanımaktadır.¹⁶⁰ Bununla birlikte, bir feodal toprak sahibinin, kendisine hukuksal olarak bağlı yaşayan serfin belirli ihtiyaçlarını karşılaması gibi geleneksel bağlılıklar da mevcuttur. Serfin ücretli çalışana dönüşmesi sürecinde, ortak toprakların çitlenmesi ve dolayısıyla özel mülke dönüşmesi, söz konusu geleneksel haklardan mahrum kalması, topraktan dışlanması ve mutlak bir mülksüzleşmeye maruz kalması anlamını taşımıştır. Ortak kullanımdan

¹⁵⁹ *A.g.e.*, s. 63.

¹⁶⁰ *A.g.e.*, s. 118, 119.

özel kullanıma geçen arazide avlanamayan ve kereste toplayamayan köylü aileleri, temel ihtiyaçlarından dışlandıkları için iyice yoksullaşmış ve çok zor şartlarda yaşamaya başlamışlardır. Bu durum diğer bir yönüyle de, köylüyü -ya da ücretli tarım işçisi hâline gelen köylü ifadesi daha doğru olur- toprak sahibine daha bağımlı hâle getiriyordu.¹⁶¹ Bu bağımlılık, ekonomik bir bağımlılık olarak gerçeklik kazanırken, öte yandan üretici “özgür” bir birey hâline gelmiş, “ekonomi dışı” farklılıklarından sıyrılmış ve birbirinin yerine kullanılabilir ücret karşılığı çalışan işçiye dönüşmüştür.¹⁶²

Geleneksel haklarından ve ortak topraklardaki yaşamsal-geçimsel haklarından mahrum kalan sınıfların temel ihtiyaçları için toprak sahibine daha fazla bağımlı hâle gelmesi kaçınılmaz bir sonuç olmuştur. Bu yeni mülkiyet biçimi, bu yönüyle, ekonomik zorun işlerliğinin koşullarını ve gittikçe ekonomi-dışı zora doğrudan gerek kalmamasının temellerini de açıklıyor görünmektedir.

Ortak hakların yok edilmesine köylülerin kolayca boyun eğeceği düşünülemez. Bu durumda ekonomi-dışı zor, üretimin dışına çıkmaya başlasa bile, gerekliliği kaçınılmaz bir şekilde ortadadır. 1621’ e gelindiğinde, devlet arazilerinin çitlenmesi ve ortak kullanım haklarının ortadan kaldırılmasına dönük ilk yasal düzenleme yapılmıştır. Bununla birlikte, ortak toprakların çevrilmesine karşı bölgesel para cezaları da konulmaktadır. Uygulamada ise bu para cezaları, büyük toprak sahiplerinin karşılayabildiği bir vergiye dönüşmüş, toprakların çitlenmesini engellememiştir. Tabii bu engellenmemişlik küçük toprak sahipleri ve yoksullar için geçerli değildi.¹⁶³

Dönemin bir geçiş dönemi olduğunu hesaba katarsak, birbirine karşıt eğilimlerin bulunması, bir taraftan yeni mülkiyet biçimleri oluşurken bir taraftan eski mülkiyet biçiminin devam etmesi ya da kendini devam ettirme çabası, yeni sınıfsal ayrımlar ortaya çıkarken, eskinin geleneksel etkisinin değişerek de olsa kendini yeniden üretmesi gibi eğilimlerin bir arada olması sıra dışı değildir. Başka bir ifadeyle, toplum bir taraftan dönüşürken, diğer taraftan dönüşümü yavaşlatmaya ya da engellemeye dönük tepkileri de içinde barındırmaktadır. Bugünden bakıp her

¹⁶¹ Hill, *a.g.e.*, s. 97.

¹⁶² Wood, *Kapitalizm Demokrasiye Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması*, s. 245.

¹⁶³ Hill, *a.g.e.*, s. 96.

şeyin basit bir çizgi hâlinde ve sorunsuz bir şekilde gerçekleştiğini iddia ediyor değiliz. Ancak geniş bir tarihsel aralığın genel eğilimini ortaya koymaya çalıştığımız için, anlatılan tarihin böyle bir görüntü vermesi kaçınmadığımız bir durumdur.

Ortak toprakların çitlenmesi sürecini tamamlayan bir diğer öge ise, toprakların “ıslah” edilmesi yaklaşımıdır. İslah yaklaşımı, bir yanıyla toprağı daha üretken hâle getirmek ve mülkiyetin temeli olarak “ıslah”ı merkeze alarak ıslah edilmemiş topraklara el konulması yönünde bir anlam taşırken, diğer yönüyle, parasal kâr için üretim yapmak anlamına gelmektedir. İslah aynı zamanda, yeni mülkiyet biçimlerinin, toprak temerküzünün ve üretkenliği engelleyen geleneksel hakların ortadan kaldırılması anlamına geliyordu.¹⁶⁴

Toprak temerküzü, ıslah edilmemiş topraklara el konulabileceği yönündeki bir ideolojinin etkisiyle gerçekleşirken, aynı zamanda oluşmaya başlayan piyasa zorunlulukları ve rekabet karşısında üretimini artıramayan küçük mülk sahiplerinin topraklarını satmak zorunda kalmaları ile gerçekleşmekteydi. “1530’dan sonraki 125 yıl içinde İngiltere’de toprak daha önce olmadığı kadar alınır satılır oldu.”¹⁶⁵ Böylece topraklar, az sayıda kişinin elinde birikmiş büyük parçalara dönüşmekteydi.

1500 ile 1700 yılları arasında, topraklardaki yüksek yoğunlaşma, beraberinde birçok toplumsal sorunu getirmiştir. Mülksüzleşme ile birlikte yaşadığı topraklardan atılma, serseriliğin artışı, “efendisiz adamlar”ın yarattığı toplumsal çalkantılar, bu sorunlara dönük birçok yasanın yapımını beraberinde getirmiştir. Bu dönem İngiltere, toplumsal ayaklanmalara da sahne olmuştur.¹⁶⁶ Toplumsal dönüşüm, İngiltere’de içsel bir süreç olarak gerçekleşmesine rağmen, kolayca, kendiliğinden ve sorunsuz bir şekilde gerçekleşmemiş, büyük kitlelerin yoksulluğu, yoksunluğu ve isyanlarıyla bir arada olmuştur.

Bu başlıkta tartışma konusu ettiğimiz ve birbirini tamamlar nitelikteki bu süreçler, öncelikle serflerin hukuksal-siyasal bağlarının çözülerek bağımlılıklarının azalması, sonrasında ise feodal mülkiyetin kapitalist mutlak mülkiyete evrilmesi ve

¹⁶⁴ Wood, *Kapitalizmin Kökeni: Geniş Bir Bakış*, s. 117, 118.

¹⁶⁵ Hill, *a.g.e.*, s. 90.

¹⁶⁶ Wood,, *Kapitalizmin Arkaik Kültürü: Eski Rejimler ve Modern Devletler Üstüne Tarihsel Bir Deneme*, s. 197, 198.

toprağın sınırlı ellerde toplanmasıyla, üretim araçları ve toprak mülkiyetinden mutlak anlamda dışlanmış, “siyasal” olarak “özgür” ve kendi yeniden üretimini sağlamak için emek gücünü satmaktan başka yolu olmayan ücretli çalışanların oluşumunun temellerini oluşturmaktadır. Bu durum, çalışmamızda ileri sürdüğümüz, kapitalizmde ekonomik zor ve ekonomi-dışı zorun biçimsel ayrımı ve söz konusu durumun tarihselliği ile belirli toplumsal özgünlükler temelinde ortaya çıktığı savımızı somut/tarihsel bir açıklamaya kavuşturmaktadır. Bu bağlamda yeni üretim ve mülkiyet ilişkileriyle birlikte gelişen kapitalist piyasa oluşumunun incelenmesi önem kazanmaktadır.

1.2.2. Bütünleşik İç Piyasa

Toprakların sınırlı sayıda elde toplanması, ortak toprakların ortadan kaldırılması ve toprak üzerindeki mutlak mülkiyet ile birlikte topraklarından dışlananların, dolayısıyla üretim araçlarına erişimi yeni mülkiyet ilişkileriyle ortadan kalkanların, tipik olarak gidecekleri yer, Londra’dır.¹⁶⁷ Topraktan uzaklaşma, mutlak mülkiyetin oluşmaya başlamasıyla birlikte, kırsalda gerçekleştirilen üretimin piyasa zorunluluklarına tâbi olmaya başlamasıyla birlikte, rekabet baskılarına cevap verebilmek için toprakta daha az işçi çalıştırılması gerekliliğinin ve geleneksel bağların koparıldığı bir ortamda “ihtiyaç” duyulmayan nüfusun topraktan atılmasıyla gerçekleşmiştir. Topraktan uzaklaştırılan mülksüz üreticilerin Londra’da toplanması ise, temel tüketim ihtiyaçlarına ulaşmak için emek gücünü satmak zorunda olan ve bu ihtiyaçlarına piyasadan karşılamak zorunda kalan nüfusun artmasına yol açmıştır.

Mülksüzleştirilmiş nüfus, topraktan ve üretim araçlarından yoksun ve mutlak olarak dışlanmış olarak büyük yoksul kitleleri oluşturmuştur. Yoksulluğun oranı, yoksul yardım fonlarının kurulmasından gözlenebilmektedir. Söz konusu fonlar, açlıktan ölümleri ve ayaklanmaları engellemek için kurulmuştur.¹⁶⁸ Aynı zamanda emek gücünü daha ucuz istihdam etmeyi kolaylaştırmakta, sermayenin emek gücü mâliyeti tüm topluma yayılarak birikim artırılmaktadır.

Mülksüzleştirilmiş kalabalık nüfus, temel tüketim mallarının fiyatlarının artmasıyla daha da yoksullaşırken, küçük mülkü olanlar da ek gelir elde etmek için

¹⁶⁷ Wood, *Kapitalizmin Kökeni: Geniş Bir Bakış*, s. 146.

¹⁶⁸ Hill, *a.g.e.*, s. 83.

sanayide kendileri, eş ve çocuklarıyla çalışmak durumunda kalmışlardır. Malikânelerden atılan ve ortak toprakların özelleştirilmesiyle yurtların kovulanların kentlerde birikmesi, hem tarım ve sanayinin ihtiyacı olan emek gücü arzını sağlarken hem de ücretlerin düşük tutulmasına yarayan işsizler ordusunu oluşturmuştur. Yoksulluk öyle boyutlara ulaşabilmiştir ki, 16. yüzyılın sonu ve 17. yüzyılın başlarında, Londra sokaklarında açlıktan ölenler ile ilgili bilgiler mevcuttur.¹⁶⁹

16. yüzyılda Londra'nın nüfusu çok büyük bir artış göstermiş, bir önceki yüzyıla göre dört katına çıkarak, 1600'de 200.000'e ulaşmıştır.¹⁷⁰ Bu artış, yalnızca doğum oranlarının yükselmesinden değil, mülksüzleşen nüfusun buraya akmasından kaynaklanmaktadır. Bu durumun iki sonucu söz konusudur: Birincisi, kalabalık proleter sınıfın, sermaye birikiminin temeli olarak ücretli emek gücünü sağlaması, ikincisi ise piyasa için üretimi sürdürecektir kitlesel piyasanın ortaya çıkmasıdır.

Hemen belirtmemiz gerekir ki, Londra merkezli bir iç piyasanın oluşmasını ve İngiltere'nin kapitalistleşmesini salt nüfus artışına bağlıyor değiliz. Bu nüfus artışı, gerekli emek gücü arzını sağlamak bakımından önemlidir fakat yalnızca sayısal bir nüfus artışı böyle bir emek gücünü sağlamaz. Nüfusun artışının ücretli emek gücü arzını sağlaması, yukarıda bahsettiğimiz yeni mülkiyet biçimleri ile yani üretim araçları mülkiyetinin nüfusun sınırlı bir kesimin elinde toplanması ve mutlak bir mülkiyet içeriğine sahip olması, nüfusun büyük kısmının da mülksüzlüğüyle gerçekleşebilir. Bu açıdan, aynı dönemde Çin ve İrlanda'nın da benzer nüfus artışlarına sahne olmasına rağmen yalnızca İngiltere'de kapitalist üretimi ve Sanayi Devrimini tetikleme öğreticidir, çünkü yalnızca İngiltere'de daha büyük nüfus daha büyük talep ve ücretli emek gücü anlamına gelmektedir.¹⁷¹

Londra piyasası, gelişmiş tekniklerle işlenen yiyeceklerin sunulduğu bir ticaret merkezi hâline gelirken, bu durum devlet arazilerinin çitlenmesini ve piyasa için tarımı gerekli kılıyordu.¹⁷² Dikkat edilirse, Londra'da biriken proleter nüfusu oluşturanın da, devlet arazilerinin çitlenmesi, serflerin topraktan atılması ve piyasa için tarımın yani kapitalist tarımın yaygınlaşması olması sebebiyle, bu süreçler

¹⁶⁹ *A.g.e.*, s. 113.

¹⁷⁰ *A.g.e.*, s. 68.

¹⁷¹ *A.g.e.*, s. 290.

¹⁷² *A.g.e.*, s. 44.

birbirini besleyen, genişleten bir döngü hâlini almıştır. Başka bir ifadeyle, bir taraftan tarımsal kapitalist üretim ve yeni mülkiyet ilişkileri piyasayı genişletirken, diğer taraftan piyasa zorunlulukları, tarımsal kapitalist üretimin ve yeni mülkiyet ilişkilerinin yerleşmesini sağlamıştır.

Londra merkezli gelişen bütünleşik iç piyasa, belirli ticaret standartlarının oluşmasını sağlarken, rekabete dayalı piyasa yapısı ve standartları, Londra'nın dışına doğru yayılmıştır. Yayılma itkisi, iç piyasayı daha da bütünleşmiş bir tek pazar hâline getirirken, buna koşut olarak, Londra standartlarının ve Londra dilinin de yayılmasıyla, kültürel bir etki de sağlamıştır.¹⁷³ Londra merkezli gerçekleşen işbölümü, uzmanlaşma, fiyat sistemi ve bağımlılık, aynı merkezli gelişkin ulaşım ve dağıtım ağıyla tüm Britanya adalarını kapsamıştır.¹⁷⁴ Piyasa genişlemesine koşut yayılan kültürel etki, Londra merkezli uluslaşmayı ve İngiliz devletinin ulusal bir devlet hâline gelmesini de etkilemiş görünmektedir.

İngiltere'nin özgün yönü, kentlerde biriken mülksüz ücretli çalışanlardan oluşan iç piyasaya dayalı bir gelişim modeli sergilemesidir. İç piyasaya dayanma, coğrafi bir sınırlamayı değil, üretimin yoğunlaşmasını, rekabete dayalı üretkenlik artışı ve kendisi için üretim yapamayan nüfusu anlatmaktadır.¹⁷⁵ Bu durum, kapitalist üretim biçiminin oluşumunun tipik ayırt edici noktasıdır. Pre-kapitalist ticaretin genelde lüks mal ticaretine dayalı uzak mesafe ticaretinden farklı olarak, Londra temelli bütünleşik İngiliz piyasasında ticaret, iç piyasada ve temel tüketim mallarının ticaretiyle gerçekleşmektedir. Ücretli çalışanlar, hem talebin kaynağı, hem de üretim araçlarından dışlanmış olması sebebiyle emek gücünün kaynağı durumundadırlar.

Üretimin hedef kitesinin düşük gelir grubundaki bireylerden oluşması, alım gücü sınırlı bir piyasa yapısı oluşturmaktadır. Ekonominin itici gücü, temel tüketim malları piyasasıdır.¹⁷⁶ Alım gücünün sınırlılığı, daha düşük mâliyetli üretim gerçekleştirilebilmek için rekabetçi bir piyasanın oluşmasının başka bir koşulu hâline gelmiştir. Görüldüğü gibi burada üretimin temel itkisi, parçalı piyasalarda ve üst gelir

¹⁷³ *A.g.e.*, s. 44, 45.

¹⁷⁴ Wood, *Kapitalizmin Arkaik Kültürü: Eski Rejimler ve Modern Devletler Üstüne Tarihsel Bir Deneme*, s. 129.

¹⁷⁵ *A.g.e.*, s. 133.

¹⁷⁶ *A.g.e.*, s. 132.

grubuna hitap edecek ürünlerin ticareti değil, bütünleşik ve rekabetçi bir piyasada, mâliyetlerin en aza indirilmesi yönündeki bir rekabet ile daha fazla ürün satışı yönündeki kapitalist piyasa zorunluluklarıdır.

Londra merkezinde kalabalıklaşan mülksüz nüfus, aynı zamanda sanayi üretimi için de emek gücü sağlamıştır. Dikkat edilirse, tüm anlatılan süreçler birbirini tamamlar niteliktedir: Bir taraftan toprakların temerküzü, mülkiyet yapısının değişimi, tarımın kapitalist yeniden örgütlenişi ve kitlelerin Londra'ya taşınması, diğer taraftan Londra'ya gelen proleter nüfusun, kendi yeniden üretimi için emek gücünü satma zorunluluğu ve kapitalist sanayi için ucuz emek gücünü oluşturması. Temel tüketim ihtiyaçları için talep kaynağını oluşturan kalabalık Londra nüfusu, aynı zamanda sanayi üretiminin de temel ihtiyaçlar üzerine ve piyasa kurallarıyla işlemlerini beraberinde getirmiştir.¹⁷⁷

Bu dönemde İngiliz sanayisinin ağırlık verdiği kumaş üretiminin nitelik bakımından İtalyan kumaşından daha aşağı olmasına rağmen, İtalyan ticaretinin lüks mal eğilimine karşıt olarak kentlerdeki alt gelir gruplarına dayanması, iç piyasada geniş kitle için üretim yapması ve İtalyan kumaş ve ticaretinden daha ileriye gitmesi dikkat çekicidir.¹⁷⁸

Dönemin sanayi açısından bir başka niteliği, araçların ve loncaların ticari faaliyetleri engelleme güçlerinin ortadan kaldırılmış olması, Londralı tüccarın serbest bir şekilde tüm ülkede ticaret gerçekleştirebilmesidir.¹⁷⁹ Bu durum, feodal imtiyazları hatırlatan ve ekonomi-dışı baskı ve ilişkilere dayanan imtiyazların ortadan kaldırıldığı ve ticaretin ekonomik ilişkilerle piyasa zorunlulukları temelinde gerçekleşmeye başladığının göstergesi olmasıyla birlikte, her tüccarın girişine ve rekabetine açık ulusal bir piyasanın oluştuğunun ve dolayısıyla bu sürece koşut olarak ulus devlet yapısının oluşumunun da bir göstergesidir. Bu anlamda, ekonomik bütünleşmeye paralel olarak siyasal merkezleşmenin gerçeklik kazanması, toplumsal gerçekliğe yönelik bütünsel kavrayışımızın tarihsel temellerini sağlamaktadır.

¹⁷⁷ Wood, *Kapitalizmin Kökeni: Geniş Bir Bakış*, s. 151.

¹⁷⁸ Hill, *a.g.e.*, s. 119.

¹⁷⁹ *A.g.e.*, s. 207.

1.2.3. Merkezileşmenin Siyasal Boyutu

İngiliz yönetici sınıfı, Norman istilalarından bu yana az-çok birleşik bir görünüm sergilemiştir.¹⁸⁰ Bunu ifade ederken, İngiltere'nin kapitalistleşmesini, İngiliz yönetici sınıfının görece birleşik yapısına dayandırıyor değiliz ancak kapitalist üretim biçiminin yerleşmesinde, bu birleşik yapının kolaylaştırıcı bir etkisinin olduğundan söz edilebilir.

Feodal dönemde bile görece birleşik bir yapı sergileyen İngiliz yönetici sınıfı, 16. yüzyıla gelindiğinde daha da birleşik bir hâle gelerek, bir anlamda konfederasyon tipi bir görünüme ulaşmıştır.¹⁸¹ Yerel güç sahiplerinin parlamentoda temsil edilmesiyle, monarşi ve aristokrasinin birleşik yönetimi söz konusu olmuştur. Tudorlar ile başlayan yerel imtiyazların ortadan kaldırılması ve yönetimin merkezileşmesi eğilimi, askeri yönetim döneminde ve İngiliz Devrimi döneminde tamamlanmış, yönetim merkezileşirken, İngiliz gelenek hukuku da birleşik bir yapıya ulaşmıştır.¹⁸²

Ekonomik ve siyasal olanın toplumsal gerçekliği birlikte oluşturduğu yönündeki savımız göz önüne alındığında, İngiltere'nin siyasal merkezileşmesini ayrı bir başlıkta konu edinmemiz, siyasal olanı ayrı bir kategoride düşünmemizden değil, ekonomik ve siyasal merkezileşmenin eş dönüşümünü ve birbiriyle ilişkisini kurmak içindir. Bu açıdan, monarşi ve aristokrasinin birliği, tarihsel ön koşulların etkisinden öte, üretimin kapitalist bir biçim almasıyla birlikte, birleşik iç piyasaya koşut bir gelişim olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda İngiltere'nin siyasal merkezileşmesi, tarımsal kapitalizmin gelişimine koşut olarak ortaya çıkmış, birleşik İngiliz hukuku, İngiltere'ye özgü mülkiyet yapısı ve ulusal İngiliz kilisesi merkezileşmenin unsurlarını oluşturmuştur.¹⁸³

17. yüzyıla gelindiğinde, İngiliz aristokrasisi artık öncelikli olarak askeri bir sınıf değildir. İngiliz toprak aristokrasisi, toprakları kiraya vererek, hatta bizzat kendisi kiracı çiftçi davranışıyla kapitalist bir biçimde topraklarını kullanarak

¹⁸⁰ Wood, *a.g.e.*, s. 109.

¹⁸¹ Hill, *a.g.e.*, s. 50.

¹⁸² *A.g.e.*, s. 171.

¹⁸³ Akbulut, *a.g.e.*, s. 264.

dönüşüm geçirmiştir.¹⁸⁴ Parsellenmiş toprak parçaları, parsellenmiş iktidar yapıları anlamına gelmeyip, birleşik ulusal iktidarın parçaları olmuştur.¹⁸⁵ Bu dönüşümde, gittikçe aristokrasinin ekonomi-dışı zora ihtiyacı kalmamış, üretici üzerindeki baskı, artığa el koymak için ekonomik bir baskı ilişkisi biçimini alırken, ekonomi-dışı zor, aristokrasi ve monarşinin birleşikliğiyle oluşan İngiliz yönetici sınıfında toplanmıştır.

Toprak sahipleri, üretimi gerçekleştirmek için ekonomi-dışı zora ihtiyaç duymamanın ötesinde, ekonomi-dışı niteliklerinden sıyrılmanın olumlu getirilerini yaşamaktadır.¹⁸⁶ Bir yönüyle doğrudan kullanabildiği askeri ve hukuksal baskı araçlarını kaybetmiştir ancak bunu, üretimi doğrudan denetlemek gibi ekonomik yollarla telafi etmiştir.¹⁸⁷ Ekonomi-dışı niteliklerden sıyrılmak ise, salt ekonomi-dışı baskı gücünü kaybetmek anlamına gelmemekte, aynı zamanda geleneksel sorumluluklarından da kurtulması anlamına gelmektedir. Ücretli işçi çalıştırmak, toprakları kiraya vermek ya da toprakları satmak için ise, geleneksel bağların koparılması bir ön koşul olarak durmaktadır.

Bu durum bir başka yönüyle, kapitalist üretim biçiminin oluşmaya başladığı İngiltere’de, ekonomik alan ve siyasal alan ayrımlarının da başlangıcını göstermektedir. Siyasal mülkün gerilemesi ve özel mülkiyetin öne çıkması, ekonomik ve siyasal alanların ayrımını, artığa ekonomik alanda el koyma ve bu özel el koymanın garantörü olarak siyasal alanda merkezileşmiş monarşiyi beraberinde getirmiştir.¹⁸⁸ Kırsalda ya da kentte üretim, piyasa zorunluluklarına dayalı olarak, mülk sahibi ve mülksüz sınıflar arasındaki ekonomik ilişkiler biçiminde ve ekonomik alanda gerçekleşmektedir. Monarşi-aristokrasi birliğindeki yönetici sınıf ise, parlamento aracılığıyla, üretimin yasal zeminini hazırlamakta, askeri güç, yargılama vs. ekonomi-dışı zor unsurları toprak sahiplerinin değil, monarşinin elinde toplanmakta, böylece siyasal bir alanın da sınırları oluşmaya başlamaktadır.

Bütünleşik iç piyasanın siyasal merkezileşmeyle eş dönüşümünün bir diğer göstergesi ise sulh yargıçlığı ve birleşik İngiliz hukukudur. Birleşik İngiliz hukuku,

¹⁸⁴ Hill, *a.g.e.*, s. 93, 94.

¹⁸⁵ Wood, *Kapitalizmin Arkaik Kültürü: Eski Rejimler ve Modern Devletler Üstüne Tarihsel Bir Deneme*, s. 90.

¹⁸⁶ *A.g.e.*, s. 77.

¹⁸⁷ Wood, *Kapitalizmin Kökeni: Geniş Bir Bakış*, s. 110.

¹⁸⁸ Akbulut, *a.g.e.*, s. 270.

kraliyetin yargılama üstünlüğünü sağlayarak aristokrasinin parçalı hukuk yapısını ortadan kaldırmış ve İngiltere'nin merkezileşmesini sağlamıştır. Gelenek hukuku mülkiyetteki değişimlere kendini uyarlamıştır.¹⁸⁹ Sulh yargıçları merkezden, kral tarafından atanmış ve yerel lordların ekonomi-dışı imtiyazlarını devre dışı bırakarak, hem yönetimin merkezileşmesini, hem birleşik tek bir hukuk sisteminin yerleşmesini, hem de uluslaşmayı sağlamışlardır.¹⁹⁰ Hukukun bütünleşmesi ve ekonomi-dışı zorun lordların kişiliğinden ayrılması, ekonomik zor ile artığa el koyma gücünü fazlasıyla geliştirmiş olan lordlar için olumsuz bir durum değildir. Hatta daha önce bahsettiğimiz gibi, tamamen ekonomik alanda ve kişilik-dışı ilişkilerle gerçekleşen ve kendi kendini büyütme kapasitesine sahip kapitalist tarım üretimi, toprak sahibi lordların daha fazla artık çekmesi anlamına gelmiştir. Birleşik hukuk, merkezde toplanan ekonomi-dışı zor ve uluslaşma ise, ekonomik alanda gerçekleşen artık çekme yöntemlerini tamamlayıcı niteliktedir. Başka bir ifadeyle, İngiliz toprak sahiplerinin artık, ekonomi-dışı baskı unsurlarına doğrudan ihtiyaçları kalmamıştır.

Siyasal alanın ekonomik alanı biçimlendiriciliği ve tamamlayıcılığı da, bu tarihsel dönemde izlenebilmektedir. Bütünleşik iç piyasa, birleşik İngiliz hukuku ve çitleme, yoksulluk yasaları vs. gibi parlamentodan çıkan yasalarla biçimlendirilmektedir.¹⁹¹ Devletin gerçekleştirdiği yasal düzenlemeler, sınıf ilişkilerini sermaye lehine düzenlemiştir. Sözleşme ilişkileri dışında, işçilerin üretim araçlarına erişimi engellenmiş, toprakların ortak mülkiyetten çıkarılması sağlanmış, ceza hukukundaki değişikliklerin ana meselesi mülkiyete karşı işlenen suçlar olmuş ve çok ağır cezalar getirilmiştir.¹⁹² Özellikle devletin ceza siyaseti bu noktada çalışmamız için önem arz etmektedir. Ceza hukuku bir taraftan sınıfsal bir zemine oturmakta, diğer taraftan mülkiyet ilişkilerindeki dönüşümü kaydetmektedir. Ceza hukukundaki söz konusu dönüşüm ileride daha ayrıntılı tartışılacaktır.

İngiliz merkezileşmesinin bir başka unsuru ise ulusal İngiliz kilisesidir. İngiliz Reformasyonu, kilise uluslaştırılmış, monarşiye tâbi kılınmış, piskoposlar krala bağlı memur pozisyonuna getirilmiştir. Ulusal kilise, bir taraftan

¹⁸⁹ Wood, *Kapitalizmin Arkaik Kültürü: Eski Rejimler ve Modern Devletler Üstüne Tarihsel Bir Deneme*, s. 171.

¹⁹⁰ Hill, *a.g.e.*, s. 54, 55.

¹⁹¹ Akbulut, *a.g.e.*, s. 288, 294.

¹⁹² Wood, *a.g.e.*, s. 139.

Roma'ya giden vergilerin ülke içinde kalmasını sağlamıştır.¹⁹³ Diğer yönüyle, Kıta Avrupası'nda görüldüğü gibi din üzerinden siyasallaştırılan parsellenmiş egemenlik alanları İngiltere'de görülmemiş, ulusallaşma güçlenmiştir. Ulusallaşmanın siyasal boyutunu ortak dil, din, yönetim ve hukuk oluştururken, ekonomik yönünü de Londra merkezli bütünleşik iç piyasa oluşturmaktadır.

16. ve 17. yüzyılda İngiltere'deki gelişmeler; yeni mülkiyet ilişkileri ve toplumsal ilişkilerle birlikte bütünleşik bir iç piyasanın oluşması, üretimin piyasa zorunlulukları temelinde işlemeye başlaması ve tüm bu süreçlere koşturarak siyasal merkezileşmenin, modern ulus devlet yapılanmasının gerçeklik kazanmasıyla, kapitalist üretim biçimi ve kapitalist toplumsal biçimin oluşumunun tarihsel arka planını oluşturmaktadır. Kapitalizmin oluşumu, ne bir tarihsel zorunluluk ne de tarihin doğal akışı değil, İngiliz tarihinin kendi özgün koşullarının bir sonucudur. Bu durum, çalışmada ileri sürdüğümüz, kapitalizmin tarih-üstü ya da toplumsal evrimin varması gereken son nokta olarak değil belirli tarihsel özgünlüklerin sonucu mülkiyet, üretim, bölüşüm ve yönetim ilişkilerindeki kökten değişimleri ile gerçeklik kazandığı yönündeki sav ile birebir örtüşmektedir. Bu özgünlüğün daha belirgin hâle gelmesi için, aynı dönemde Fransa'nın ekonomik ve siyasal yapısının incelenmesi anlamlı olacaktır.

1.3. KAPİTALİZME DIŞSAL DÖNÜŞÜM

Kapitalizmin ilk ortaya çıktığı yer olan İngiltere ile aynı dönemde incelenmek üzere Fransa'nın seçilmesi, Fransa'nın, hem İngiltere ile tarihsel olarak yoğun ilişkiler içinde olması hem de İngiltere'den sonra sanayi devrimini gerçekleştirmiş olan devlet olarak kapitalizmin literatürdeki ideal tipi olarak gösterilmesi sebebiyledir. İngiltere ile Fransa'nın karşı karşıya gelmesinin bir başka yönü ise, incelenen dönemde İngiltere'nin kapitalist ekonomisinin uluslararası ticaretteki

¹⁹³ Hill, *a.g.e.*, 56, 57.

gücüne karşılık Fransa'nın, dönemin en güçlü mutlak monarşisi olması sebebiyledir.¹⁹⁴

Bu kısımda incelenecek olan Fransa tarihi, bütünlüklü olarak Fransa tarihinin değil, bir önceki kısımda incelediğimiz İngiltere ile karşıtlıklarının ortaya konulması şeklinde bir çaba olacaktır. Zira bu kısımdaki amacımız, Fransa'nın tarihsel gelişimini ortaya koymak ya da Sanayi Devrimi ile kapitalizmin ilişkisini ortaya koymak değil, kapitalizmin içsel ve özgün bir dönüşüm olarak İngiltere'deki gerçekliğinin, sonraki bir tarihten geriye bakılarak ya da tarih-üstü çıkarımlarla değil, kendi tarihsel dönemi içindeki diğer bir devletin nitelikleri ile ortaya konulmasıdır.

Kapitalizm, içsel bir süreç olarak İngiltere'de ortaya çıktıktan sonra, dışarıya doğru yayılmaya, kendi işleyiş ve zorunluluklarını dayatmaya başlamıştır.¹⁹⁵ Dışa doğru yayılmanın altında yatan sebeplerden biri, kapitalist rekabet ve kâr maksimizasyonu yasalarının sürekli genişlemeyi, sürekli el konulan artık-değerin yeniden yatırıma dönüştürülerek sermayenin kendini büyütme dürtüsüdür. Kapitalizm, sistemik zorunlulukları sebebiyle;

...hiç durmadan biriktirebilir ve biriktirmek zorundadır, hiç durmadan yeni piyasalar arayabilir ve aramak zorundadır, hiç durmadan yeni topraklara ve yeni yaşam alanlarına, tüm insanlara ve doğal çevreye zorunluluklarını dayatabilir ve dayatmak zorundadır.¹⁹⁶

Sermayenin kendini büyütme dürtüsü, daha önce ele aldığımız kapitalist çelişkiler yüzünden sınırlı bir coğrafyada sonsuza kadar sürdürülemez ve sermaye kendini gerçekleştirmek için sürekli yeni coğrafyalara yayılarak yapısal olarak çelişkili olan büyümeyi sağlama itkisiyle hareket eder. Elbette sömürüyü artırmak ya da piyasa krizlerini aşmak salt coğrafi yayılmaya indirgenemez. Üretim araçlarının geliştirilmesiyle sömürü oranının artırılması ve ekonomi-dışı zorun kurumsal yapısı olarak ulus devletin düzenleyici ve telafi edici eylemliliği ile sömürüyü artırmak ve piyasa krizlerini aşmak mümkün olmaktadır. Bununla beraber, bu önlemlerin belirli bir sınırı vardır ve kaçınılmaz olarak değerler gerçekleştirileceği yeni piyasalar

¹⁹⁴ Eric J. Hobsbawm, *Devrim Çağı: 1789-1848*, (Çev. Bahadır Sina Şener), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2013, s. 34.

¹⁹⁵ Akbulut, *a.g.e.*, s. 187.

¹⁹⁶ Wood, *Kapitalizmin Kökeni: Geniş Bir Bakış*, s. 108.

oluşturulması ve artık değerine el konulacak yeni proleter sınıfların oluşturulması gerçekleşmektedir.

Dışa doğru yayılmanın bir diğer sebebi, kapitalizmin üretkenliğiyle birlikte askerî ve jeo-politik üstünlükleri getirmesi ve bu askerî ve jeo-politik üstünlüklerin diğer devletler üzerinde baskı oluşturmalarıdır.¹⁹⁷ Hobsbawm'ın ifadesiyle, "...uluslararası rekabet, bir devletin kaynaklarını başka hiçbir şeyin yapamayacağı kadar imtihandan geçiren bir olguydu. Bu sınavdan geçemeyenler, sarsılıyor, parçalanıyor ya da yıkılıyordu."¹⁹⁸

Daha önceki tartışmalarımızda kapitalizmde üretimin ekonomik alanda gerçekleştiğini ve ekonomi-dışı zorun üretim alanından dışlandığını ifade etmiştik. Kapitalizmin askerî ve jeo-politik yani ekonomi-dışı baskı ile yayılacağı çıkarımı, bu savımızla çelişir görünmektedir. Yukarıda söz ettiğimiz gibi, kapitalizm zaten bir yandan kendi ekonomik mantığıyla yayılım göstermektedir. Askerî ve jeo-politik baskılarla yayıldığı savımız ise, ekonomik alan ve siyasal alanın ayrılığına rağmen, siyasal alanın üretimden mutlak anlamda ayrılmadığı, ekonomik alanın tamamlayıcı unsuru olarak konumlandığı savımız ile düşünüldüğünde çelişki ortadan kalkmaktadır. Kapitalizm, belirli bir siyasal sınır içindeki birleşik piyasa işleyişinde ekonomi-dışı zora ihtiyaç duyduğu gibi, devletlerarası ya da başka bir ifadeyle farklı siyasal sınırlar içinde konumlanan sermayeler arası rekabette de ekonomi-dışı zorun biçimlendiriciliğine ihtiyaç duyar ve bu ekonomi-dışı zor, savaş ya da savaş baskısı olabileceği gibi ekonomik rekabetleri ve çıkar çatışmalarını da içerir.

Fransa'nın kapitalistleşme süreci, İngiltere kaynaklı ekonomik dış rekabet zorlamaları ve kapitalizmin İngiltere'ye kazandırdığı askerî ve jeo-politik üstünlüklerle rekabet temelinde şekillenmiştir denilebilir. Fransa'nın kapitalistleşme sürecini bu anlamda dışsal bir dönüşüm olarak ifade etmekteyiz. Elbette Fransa'nın kapitalistleşmesini, basit bir nedensellik bağı kurarak tamamen dış etkilerin bir sonucu olarak kavrayor değiliz ya da bu şekilde bir akıl yürütme biçimine sahip değiliz. Fransa'nın kapitalizme geçiş süreci, kendi mülkiyet ve sınıfsal yapısı temelinde gerçekleşmiştir ve Fransız toplumsal gerçekliği tek nedenli bir dış

¹⁹⁷ *A.g.e.*, s. 105.

¹⁹⁸ Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 33.

biçimleniş olarak ifade edilemez.¹⁹⁹ Buradaki dışsal dönüşüm ifademiz, İngiltere’de mülkiyet ve toplumsal ilişkilerin dönüşümü, kendi iç yapısının zorlamalarıyla gerçekleşirken -ki İngiltere’nin dönüşümünde de dış baskılar yok sayılamaz ancak bu baskıların tarihsel olarak özgün ve daha önce görülmemiş bir üretim ve mülkiyet ilişkilerine dönüşümde ana eksen olması ya da olmaması burada belirleyicidir-, Fransa’da kapitalizmin ortaya çıkmadığını, ortaya çıkmış olan bir kapitalizmin dış baskıların önemli bir etken olarak varlığıyla yeniden üretiminin gerçekleştiğini ortaya koymak için kullanılmaktadır.²⁰⁰

16. ve 17. yüzyılda İngiltere’deki gelişmelerle Fransa’daki toplumsal yapı karşılaştırıldığında, İngiltere’nin kapitalist niteliği -ya da kapitalizme geçiş niteliği- daha belirgin hâle gelmektedir. İngiltere’de ücretli emek gücünün kullanımı ve üretkenliğin artırılması çabalarına koşut olarak toprakların temerküzü ve az sayıda elde toplanması ile birlikte ortak toprakların özel mülk edinilmesi gerçekleşirken, Fransa’da topraklar geçimlik tarımsal üretime koşut olarak küçük parçalar hâlinde ve küçük mülk sahipleri olarak köylülerin elinde dağılmış durumdadır.²⁰¹ Fransa nüfusunun yüzde seksenini oluşturan köylüler, genel olarak özgür ve toprak sahibi bir sınıftır. Söz konusu küçük mülk sahibi köylü sınıfı, küçük toprak mülkiyetlerini tehdit etmeyen bütün siyasal iktidarlarla ittifak kurmuş ve Fransa, Devrim’in hemen sonrasında bile çok ciddi azalışlar göstermeyen hatta belli bölgelerde artış gösteren bu tür küçük toprak mülkiyetleri ile genel olarak bir köylüler ülkesi olarak görünüm kazanmıştır.²⁰² Küçük mülk sahipliği temelindeki tarım üretimi, piyasa için üretim ve rekabet zorlamaları ile değil, geleneksel tarım faaliyetleri biçiminde varlığını sürdürmektedir.²⁰³

Toprakların küçük mülk hâlinde bulunması ve toprak üzerinde yaşayanların kendi yeniden üretimlerini sağlayabilecek mülkiyete sahip olmaları, Fransa’da, İngiltere’deki gibi bir mülksüz işçi sınıfının ve ücretli çalışma biçimlerinin ortaya çıkmasını zorlaştıran unsurlardan biri olarak ifade edilebilir. Kendi üretim araçlarına sahip köylülerin artık ürününe el koyma, üretim araçlarına erişim karşılığı artık

¹⁹⁹ Akbulut, *a.g.e.*, s. 291.

²⁰⁰ *A.g.e.*, s. 297.

²⁰¹ Wood, *a.g.e.*, s. 111, Akbulut, *a.g.e.*, s. 271, 272.

²⁰² Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 67, 169.

²⁰³ Wood, *a.g.e.*, s. 145.

emeğin bırakılmasını zorlayacak ekonomik baskı üzerinden değil, ancak ekonomidışı zor ile devam ettirebilir görünmektedir.

İngiltere'den yarım yüzyıl sonra Sanayi Devrimi'ni gerçekleştirmiş Kıta Avrupası köylü sınıfının topraktan uzaklaştırılmasıyla ilgili olarak Polanyi'nin iddiası, yukarıdaki tartışmalarla belirli karşıtlık içerir niteliktedir. Polanyi, İngiliz küçük mülk sahibi köylülerinin topraktan uzaklaştırılmalarının, onlar için konumsal bir yükselmeyi değil, düşüşü ifade ettiğini belirtirken, Kıta'da köylülerin topraktan uzaklaşmasının çitlemeyle değil, "...daha yüksek ücretler ve şehir yaşamının çekiciliği..." ile kentlere göç etmesiyle gerçekleştiğini ve bu durumun köylüler tarafından kentli bir görünüm kazanma ve toplumsal konumda bir yükseliş ifade ettiğini ileri sürmektedir.²⁰⁴ Benzer bir "kent yaşantısının çekiciliği" savı, Sweezy tarafından ama bu sefer İngiltere'de bir etken olarak ifade edilmektedir.²⁰⁵ Bu tespitler, tekil psikolojik çözümler anlamında bir gerçekliğe sahip olabilir ancak görünen o ki, İngiltere'de ya da Kıta'da, köylünün mülkünden ayrılması, kent yaşamının görünüşte "çekiciliği"ne rağmen, hayatta kalabilmek için emek gücünü satmak zorunda olan ve daha önceki alışkanlıkların aksine düzenli ve kapitalistin kontrolü altındaki sistemli çalışma yapısının dayatımı altında, kendini yeniden üretme çabasına düşmüş, temel ihtiyaçlarından yoksunluğu ile ekonomik baskılar altında sömürülen proleter kitleleri ve bu kitlelerin emek gücü üzerinden kapitalist birikimin gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Kapitalist piyasanın yaygınlaşmasıyla köylülerin ekonomik baskılar altında topraklarını terk etmeleri ve kentlere göç etmek zorunda kalmaları yine Polanyi'nin iddiasının kapitalizmin belirli bir tarihsel gelişim döneminde mümkün görünürken, uzun kapitalistleme tarihi, köylülerin mülklerini korumak için çabalamaları ve isyanları ile ayrılmaz görünmektedir.

Küçük toprak mülkiyetinin geleneksel biçimini devam ettirmesi, İngiltere benzeri yeni bir sınıfsal yapının; toprak sahibi-kiracı-ücretli işçi üçlüsünden oluşan yapının Fransa'da gözlenmemesiyle tamamlanır niteliktedir. Sınıfsal yapı, geleneksel toprak sahipleri ve serfler ya da feodalizmin çözülmesiyle küçük mülk sahibi çiftçiler ve soylular arasındaki bir ilişki biçimindedir. Soylular, geleneksel haklarına

²⁰⁴ Polanyi, *a.g.e.*, s. 244.

²⁰⁵ Paul M. Sweezy, "Bir Eleştiri", *Feodalizmden Kapitalizme Geçiş*, (Çev. Çetin Yetkin), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000, s. 29.

dayanarak, toprak üzerinde üretim yapan köylünün ürünlerine, ekonomi-dışı güçleri ile el koymaya devam etmektedir. Üretim piyasa ilişkilerine dayanmamakta ve geleneksel geçimlik ekonomi varlığını sürdürmektedir.

Feodalizmin çöküşüne Fransa'da verilen tepki, devletin mutlakiyeti kurma ve siyasal olarak merkezi bir egemenlik çabası içine girmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Mutlakiyet, kapitalist sömürü biçimini yaratmamak bir yana, feodal sömürünün merkezileşerek devamlılığını sağlamıştır. Bu durum, bir taraftan köylülerin sırtına, soyluların rant talepleriyle birlikte merkezi devletin vergi taleplerini bindirmiştir. Artığa el koymak için aynı kaynağa dayanma durumu, soylular ve mutlak monarşi arasındaki siyasal gerilimin kaynağı olmuştur.²⁰⁶ Fransız mutlak monarşisi, soylulara karşı köylüler ile ittifak kurma çabası içinde olmuştur. Bu bir yönüyle köylüleri koruyan bir güç gibi görünse de, işin diğer yönü, mutlak monarşinin koruma vaat ettiği köylü üreticiyi vergilerle sömürmesi olmuştur. Bu durum, Fransa'da köylü isyanlarının mutlak monarşiye karşı gerçekleşirken, İngiltere'de, köylüyü geleneksel ve ortak haklarından mahrum bırakan toprak soylularına yönelmesini açıklar niteliktedir.²⁰⁷

Fransa'nın merkezileşme çabası, İngiltere'deki gibi, lordların tarihsel olarak görelî birleşikliği ve ekonomik yapı temelinde yükselen aristokrasi ve monarşi işbirliği ile oluşan bir çıkar ortaklığı temelinde gelişmemiştir. Tersine, Fransız monarşisinin merkezileşme ve egemenlik iddialarıyla yerel lordların kendi toprakları üzerindeki egemenlik iddiaları sürekli bir gerilim ve çatışma içinde devam etmiştir.²⁰⁸ Söz konusu durum, Fransa toprakları üzerinde merkezi bir yönetimin kurulmasını zorlaştırmış, parçalı egemenlikler ile mutlakiyet iddiasındaki monarşinin çatışmaları hâkim olmuştur. İngiltere'ye özgü merkezileşmeye karşıt olarak, Fransa'da ve Kıta Avrupası'nın genelinde mutlak monarşiler hâkim olmuştur. Uluslararası rekabet ve İngiltere baskısı, mutlak monarşileri, rekabet baskılarına cevap verebilmek için ekonomik, siyasal ve düşünsel olarak dönüşüm ve modernleşme çabalarına zorlamıştır. İngiltere'nin kendi iç süreçleriyle gerçekleşen kapitalistleşmesi, yönetici sınıfın birleşikliğinde ve ekonomik yapının kendi içindeki

²⁰⁶ Wood, *a.g.e.*, s. 115.

²⁰⁷ Akbulut, *a.g.e.*, s. 295.

²⁰⁸ *A.g.e.*, s. 295.

etkili işleyişi, düzenlenmiş bir ussal devlet oluşumunu gerekli kılmazken, Fransa'da mutlak monarşi, ekonomik gelişme çabaları ekseninde ussal bir devlet oluşumunu gerçekleştirmeye çabalamıştır.²⁰⁹

Devletin siyasal merkezileşme çabaları içinde, soyluların bir kısmı kendi egemenlik iddialarını sürdürürken, bir kısmı devletin içine alınmış, vergi toplama hakkını içeren devlet memuriyeti karşılığında devletin bir parçası hâline gelmişlerdir. Vergi/makam yapısı içinde, siyasal olarak oluşturulmuş mülkiyetlerinde soylular, ekonomi-dışı baskı yöntemleriyle ve vergi adı altında artık çekmeye devam etmişlerdir.²¹⁰ Mutlak monarşinin unsuru/görevlisi hâline gelen soylular, ekonomi-dışı imtiyazlarını mutlak monarşi aracılığıyla devam ettirirken, siyasal bağımsızlıkları mutlak monarşi tarafından sınırlandırılmıştır.²¹¹ İngiltere'nin kendi özgün tarihselliği içinde ve kapitalist üretim temelinde, toprak sahibi aristokrasinin birliğinde oluşan devletin, aristokratlar bizzat oluşturucu bir parçası iken, Fransa'nın parsellenmiş toprak mülkiyeti ve yargılama haklarıyla birlikte toprak sahiplerinin devlette makam sahibi olmaları şeklinde gerçekleşen dönüşümde, toprak sahipleri, devletin bir taraftan rakibi diğer taraftan görevlisi olarak konumlanmışlardır.²¹² Siyasal olarak gerçekleştirilmeye çalışılan merkezileşme, İngiltere'deki gibi ekonomik olarak bütünleşmiş bir piyasayı değil, ekonomi-dışı zor ile artık ürüne el konulmasının bir başka biçimi olarak, ekonomi-dışı güçlerin merkezileştirilmesi anlamına gelmiştir. Paralel bir şekilde, Fransız toprak soyluları, devlet görevliliği aracılığıyla ekonomi-dışı sömürü imkânlarını sürdürme peşindeyken, İngiliz toprak sahipleri, ekonomik sömürü imkânlarını geliştirme çabası içinde görünmektedir.

İngiltere ile Fransa arasındaki ekonomik biçimin farklılığına dönük tespitler, salt geçmiş tarih üzerine yapılan incelemelerle sınırlı değildir. İncelenen tarihsel dönemde yaşamış olan dikkatli gözlemciler için de bu farklılıklar şaşırtıcı görünmektedir. 16. yüzyılın sonlarına doğru, Çar Müthiş İvan'ın, İngiltere kralına, İngilizlerin ondan habersiz bir şekilde mal-mülk edinebildiklerini, tüccarın

²⁰⁹ Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 31, 62.

²¹⁰ Akbulut, *a.g.e.*, s. 268.

²¹¹ Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 66.

²¹² Akbulut, *a.g.e.*, s. 301.

hükümdarın değil, kendi bireysel çıkarımı düşündüğünü söylediği andaki şaşkınlığı dikkate değer görünmektedir.²¹³

İngiltere ile Fransa'nın merkezileştirme süreçlerini karşılaştıran Poulantzas, bu iki devletteki dönüşümü, devletin burjuva sınıfı ya da toprak sahibi sınıf temelinde şekillenmesi üzerinden yorumlamıştır. Poulantzas'a göre, İngiltere, kapitalistleşmesine rağmen, devlet, yönetici sınıfını toprak sahibi sınıfın oluşturması sebebiyle feodal bir devlet tipine sahiptir. Fransa devletinin burjuva yapısının aksine, İngiltere'de devletin üst kademeleri soyluların hâkimiyetindedir. İngiltere, kapitalizmle birlikte feodal yapısını sürdürürken, Fransız mutlak monarşisi, burjuvazi lehine olarak müdahalelerde bulunarak liberal ekonomiye geçmiştir. Devrim ile birlikte feodal niteliklerinden İngiltere'ye göre daha fazla kurtulan Fransız burjuvazisi, İngiliz burjuvazisine göre "...iktidarı gerçekten ele geçirmiş...", yine İngiltere'nin mutlakiyet aşamasından geçmeden feodal nitelikleriyle gerçekleştirdiği dönüşümün aksine Fransız mutlakiyeti feodal kalıntılardan kurtulmuştur. Burjuvazinin gerçekleştirdiği dönüşümün yine de tamamlanmamışlığı söz konusudur. Bunun sebebi ise burjuvazinin ittifak kurduğu köylü sınıfı ve küçük burjuvazinin siyasal olarak engel oluşturmasıdır. Fransız burjuvazisinin soylu sınıflarla ittifakını engelleyen ise, yine küçük köylülük ve küçük burjuvaziyle ittifakıdır.²¹⁴

Poulantzas'ın söz konusu çözümlemesi, belirli noktalarda tartışmalı görünmektedir. Öncelikle çözümlemenin burjuvazi ve toprak sahibi sınıflar temelinden çıkılarak devlet yapılanmasını tespit etmeye dönük içeriği, Fransız burjuvazi sınıfı ve İngiliz toprak sahibi sınıfı ile ilgili yanıltıcı olduğunu düşünmekteyiz. Fransız devletinde önemli olan burjuvazi, kapitalist bir sınıf olarak ifade edilmezken, İngiliz devletin yönetiminde belirleyici olan toprak sahibi sınıf, feodal bir sınıf olarak ifade edilemez. İngiliz toprak sahibi sınıf, İngiltere ile ilgili bölümde de belirtildiği üzere, kapitalistleşme sürecinde ekonomi-dışı niteliklerinden sıyrılmış, ekonomik güçlerine dayanan kapitalist bir sınıf hâline gelmiştir. Parlamentoda toprak sahibi olarak yer almaları, tipik feodal ekonomi-dışı nitelikleri değil, gittikçe kişilik-dışı bir yönetim biçimi hâlini alan İngiliz devletin modern

²¹³ Hill, *a.g.e.*, s. 99.

²¹⁴ Poulantzas, *a.g.e.*, s. 197, 198, 201-204.

yapısını yansıtmaktadır. Toprak sahibi olarak toplumsal bir güç oluşturmalarına rağmen, söz konusu güç, ekonomik alan içinde ve ekonomik sömürü biçimlerine dayanmaktadır. Feodal nitelik olarak ileri sürebileceğimiz ekonomi-dışı zor uygulamaları ve üreticilerin hukuksal bağımlılığı söz konusu değildir. Wood'un ifadesiyle "...devrimlerin kapitalist olmadan burjuva ve burjuva olmadan kapitalist olabileceği sonucuna varmak zorunda kalabiliriz."²¹⁵

İkinci olarak, mutlakiyetçi bir devlet yapılanmasına gerek duymadan ekonomik dönüşümüyle feodal niteliklerinden sıyrılan İngiltere'nin aksine, Fransa, mutlak monarşi altında feodal niteliklerin yalnızca merkezileşmesini tecrübe ederken, Devrim sonrasında dahi, belli oranda ve bir süre daha feodal niteliklerinin yapısal sürekliliğiyle karşı karşıya kalmıştır. Comminel'in ifadesiyle Fransız Devrimi'nde "Burjuvazi kesinlikle kapitalist bir sınıf değildi."²¹⁶ Burjuvazinin ilgi alanını toprak gelirleri, devlet görevliliği ve kredi/borç senetleri idi. Bu anlamda burjuvazinin artığa el koymak biçiminde kapitalist bir faaliyeti -tarımsal anlamda dahi- yoktu.²¹⁷ Burjuvazi ekonomik alanda üretkenliği artırmaya ve emek sömürüsüne dayalı bir kâr peşinde değildi; kapitalist bir içerikten uzak ticaret ve buradan elde edilen gelire devlet görevliliğine erişmek, burjuvazinin temel konsantrasyonunu oluşturuyordu. Benzer şekilde soylu sınıflar da devlet görevliliği peşindeydi.²¹⁸ Soyluluk ve burjuvazi arasındaki toplumsal fark çok sınırlıydı hatta soylu statüsünden ibaretti ki bu statü burjuvazi tarafından parayla satın alınabiliyordu.²¹⁹ Comminel ile paralellik içerisinde, Wood'un ifadelerinde de Fransa'nın kapitalistleşmesinin itici gücü olarak ileri sürülen Fransız burjuvazisi, kapitalist bir sınıf değildir.²²⁰ Küçük köylü mülkiyetinin ücretli emeğin oluşumunu engelleyen yapısına ek olarak, Fransız burjuvazisinin pre-kapitalist niteliği de, Fransa'da sınai gelişimi engelleyen bir etken olmuştur.²²¹ Çünkü Fransız burjuvazisi, ekonomik alandaki güçlerine dayanan bir girişimci değil, saygı değer bir statü ile

²¹⁵ Wood, *a.g.e.*, s. 131.

²¹⁶ George C. Comminel, *Fransız Devrimi'ni Yeniden Düşünmek: Marksizm ve Revizyonist Meydan Okuma*, (Çev. Ali Çakıroğlu), İmkan Yayınları, İstanbul, 2016, s. 248.

²¹⁷ *A.g.e.*, s. 249, 250.

²¹⁸ *A.g.e.*, s. 271.

²¹⁹ *A.g.e.*, s. 250.

²²⁰ Wood, *Kapitalizmin Arkaik Kültürü: Eski Rejimler ve Modern Devletler Üstüne Tarihsel Bir Deneme*, s. 52.

²²¹ Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 60.

ifade edilen, kariyer sahibi, profesyonel, devlet görevlisi ya da rantiyedir.²²² Fransa'daki burjuvazi ve aristokrasi arasındaki sınıf çatışması, kent soylu profesyonellerden oluşan burjuvazinin, devlet imtiyazlarına ulaşmak için aristokrasi ile girdiği çatışmayı ifade etmektedir. Fransız burjuvazisinin ulaşmak istediği, İngiliz toprak sahiplerinin ekonomik alan içinde ve piyasa şartlarında gerçekleştirdikleri ekonomik zor temelindeki sömürü yapısı ile ilgili değildir, aksine aristokrasinin hâkim olduğu vergi/makam imtiyazlarıdır.²²³ Bu bağlamda Fransız burjuvazisi, kapitalist bir nitelik taşımamak bir yana, aristokrasinin sahip olduğu ekonomi-dışı güçler için çabalayan bir sınıf görünümündedir. Burjuvazinin aristokrasi ile ittifakını engelleyen ise, salt küçük köylü sınıfı ve küçük burjuvazi ile ittifakının oluşturduğu engeller değil, aristokrasi ile aynı kaynağa ulaşmak için girdiği çıkar çatışmasıdır.

Fransız burjuvazisi, kapitalist bir niteliğe sahip olmamakla birlikte, aristokrasi ile savaşımında, Paris'te bulunan mülksüz işçilerin ve köylülerin çıkarlarını da temsil ederek siyasal bir ittifak içinde olmuştur. Devrim sonrası, 1789-1791 yıllarında Kurucu Meclisi oluşturduğunda ise burjuvazi, liberal bir ekonomik çizgi izlemiş, ulusal ekonominin ve ortak piyasanın işleyişini engelleyen lonca ve birliklerin ortadan kaldırılarak ekonominin serbestleşmesi, sımai gelişimin ihtiyacı olan ucuz emek gücünün sağlanabilmesi için işçi örgütlenmelerinin yasaklanmasıyla birlikte kırsalda ortak toprakların ekime kapatılması ve tarımın kapitalistleşmesi yönünde bir siyaset gütmüştür. Tabii ki bu çabalar Fransız devleti tarafından kolayca "hazmedilememiş"tir.²²⁴

Çalışmamızın özellikle ikinci bölümü için önemli olan bir başka nokta, Fransa'nın hukuki yapısıdır. Üretim biçiminin ekonomi-dışı zora dayanması ve parçalı siyasal egemenlik yapılarına koşut olarak ve bunları tamamlayıcı bir nitelikte olmak üzere, Fransa'da hukuki yapı, parçalı bir biçime sahip olmuştur. Devrim sonrasında bile 360 farklı yerel yasa bulunmaktadır.²²⁵ İngiltere'de birleşik piyasa yapısına koşut olarak birleşik İngiliz hukuku ülkeye hâkim olmuş, mülkiyet ve sözleşme ilişkilerini düzenlemiş, birleşik piyasada üretim yapmanın gerektirdiği

²²² Wood, *a.g.e.*, s. 150-152.

²²³ Wood, *Kapitalizmin Kökeni: Geniş Bir Bakış*, s. 132.

²²⁴ Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 70, 74, 75.

²²⁵ Wood, *Kapitalizmin Arkaik Kültürü: Eski Rejimler ve Modern Devletler Üstüne Tarihsel Bir Deneme*, s. 70.

ortak standartları sağlamıştır. Fransa'daki parçalı toprak yapısı ve toprak sahiplerinin egemenlik iddiaları, egemenliğin bir göstergesi olarak yargılama hakkının egemende toplandığı her siyasal parçada ayrı bir hukuksal yapı oluşturmuştur. Bu durumun üretim alanındaki temeli, İngiliz toprak sahiplerinin yargılama hakkı gibi ekonomi-dışı zor uygulamalarına ihtiyaç duymadan, ekonomik alan içinde sömürüyü gerçekleştirebilmelerine ve kapitalist piyasanın işlerliği için parçalı olmaktan ziyade tek ve standart bir hukuksal yapının gerekliliğine karşın, küçük mülkiyet ve geleneksel tarım üretimi üzerinden ekonomi-dışı zorlamalarla sömürüyü gerçekleştirebilen Fransız toprak sahiplerinin yargılama hakkını ellerinde tutma gerekliliklerine dayanmaktadır.

Parçalı egemenlikleri mutlak monarşi altında birleştirme çabası, Fransız Devrimi'nden sonra dahi üstesinden gelinemeyen bir temele sahiptir. Hem yukarıda belirtilen farklı yargılama biçimleri hem de siyasal mülkiyet açısından Devrim öncesiyle yapısal devamlılık söz konusu olmuştur.²²⁶ Yapısal devamlılık, mülkiyet ilişkilerinin yanı sıra, üretim ilişkileri açısından da ileri sürülebilir.²²⁷ Devrim, Fransız merkezileşmesinde bir adım olmakla birlikte, monarşinin mutlak egemenlik iddiaları, Napolyon dönemine kadar tam anlamıyla gerçekleştirilememiştir.²²⁸

Bunu ifade ederken Fransız Devrimi'ni önemsizleştirme gibi bir yanı sıra düşme niyetinde değiliz. Vurgulamak istediğimiz, Fransız siyasal-hukuksal dönüşümü ile birlikte toplumsal dönüşüm arasındaki çatışmanın ortaya konulmasıdır. Elbette Devrim ve Napolyon dönemleri, Fransa'nın bütünleşmesini sağlamıştır. Bu bütünlük, birleşik bir kapitalist piyasanın oluşumunu kolaylaştırmıştır. Kapitalist üretim ve piyasa ilişkilerinin işlerliğini engelleyecek kişiliğe ve/veya belirli zümrelere dayalı ayrıcalıklar, parçalı piyasa yapıları, parçalı yargılama biçimleri, feodal el koyma biçimleri ortadan kaldırılmıştır. Temelinde bireyin bulunduğu kapitalist mülkiyet inşa edilmiştir.²²⁹ Bu bağlamda, İngiltere'de gerçekleşen toplumsal dönüşüm daha çok ekonomik niteliğiyle öne çıkarken, Fransa'da gerçekleşen dönüşüm daha çok siyasal niteliğiyle ön plâna çıkmaktadır.²³⁰ Ancak her

²²⁶ Akbulut, *a.g.e.*, s. 306.

²²⁷ Wood, *a.g.e.*, s. 107.

²²⁸ *A.g.e.*, s. 46.

²²⁹ Akbulut, *a.g.e.*, s. 307-310.

²³⁰ Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 10.

iki durumda da, toplumsal gerçeklik üretim biçimi temelinde oluşurken, siyasal kurumlar biçimlendirici eylemliliği ile tamamlayıcı olarak konumlanmaktadır. Ekonomik ya da siyasal niteliğin ön plânda görünür olması, her iki ülkedeki toplumsal yapının farklılıklarından ve bu temelde farklı gelişim çizgileri izlemelerinden kaynaklanmaktadır.

Fransa'nın siyasal ve ekonomik bütünleşmesi, kendi ekonomik yapısı ve sınıfsal konumlanışları temelinde gerçeklik kazanmıştır. İngiltere'de kapitalistleşme, kendi toplumsal yapısı içinde toprakların temerküzü, ortak alanların özelleştirilmesi ve bu yapı içinde gerçekleşen yeni sınıfsal konumlanışlar üzerinden, ücretli işçinin oluşumu ve ekonomik baskı biçimleri temelinde gerçekleşirken, Fransa'da, yine kendi toplumsal yapısı temelinde, parçalı iktidarların çatışması, küçük toprak mülkiyeti ve dış rekabet baskıları temelinde gerçekleşmiştir. Feodalizmin çözülmesi sonrası, farklı toplumsal tepkiler, İngiltere'nin kendi özgünlüğünde kapitalizmin ortaya çıkışının gerçeklik kazanmasını sağlarken, Fransa'da ekonomi-dışı sömürünün sürdürülmesi çabası içinde mutlak monarşiyi ortaya çıkarmış, mutlak monarşinin merkezileşme çabaları ve dış baskılar, kapitalist üretim biçimine dönüşümün gerçeklik kazanmasını sağlamıştır. Bu anlamda dönüşümün dışsallığı, kapitalizmin ortaya çıkışı değil, var olan kapitalizmin yeniden üretilmesi anlamını taşımaktadır. Söz konusu yeniden üretim, Fransa'da daha tasarlanmış, rasyonel hukuksal-siyasal biçimlerin üretilmesini sağlamıştır. Tabii ki bu rasyonel hukuksal-siyasal biçimler, salt bir aktarım değil, Fransız burjuvazisinin, Fransız aristokrasisi ile, geleneksel ayrıcalıkların yerine ussal biçimlerin konulmasını içeren çatışmasındaki zaferinin bir sonucu olarak ifade edilebilir. Fransız burjuvazisi her ne kadar kapitalist bir sınıf olarak ifade edilemese de, kapitalistleşmenin kolaylaştırıcı kurumlarını inşa etmiştir denilebilir.

BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

Çalışmamızın birinci bölümü ile ilgili iki temel soru ortaya konulmuş ve bu sorularla ilgili iki temel sav ileri sürülmüştür. Çalışmanın girişinde belirtildiği üzere bu savlardan birincisi, ekonomik alan ve siyasal alanın ve bu alanlarda konumlanan ekonomik zor ve ekonomi-dışı zor olgularının, biçimsel ayrılığına rağmen içsel bir birlikteliğe ve tamamlayıcı nitelikte bir ilişkiye sahip olduğu idi. İkinci savımız, kapitalist üretim biçiminin ne tarih-üstü ne de insanın doğal eğiliminin sonucu bir sistem olduğu, belirli tarihsel özgünlükler temelinde ortaya çıktığı ve tarihsel/toplumsal bir zeminde incelenebileceği şeklinde idi. Her iki savın tartışılması ile birlikte hem kapitalist üretim biçimi ile ilgili bir kavrayış zemini yaratmak hem de ikinci bölümde kapitalizme koşut ele alınacak olan hukuk ve ceza siyasetinin de tarihsel, toplumsal bir düzleme oturtulması ile birlikte siyasal alanda konumlandırılan bu olguların üretim biçimi ile içsel birlikteliğinin ortaya konulmasının dayanağını oluşturmak amaçlanmıştır.

Söz konusu savlar ve amaçlar çerçevesinde, öncelikle kapitalizme ilişkin kavramsal bir tartışmaya girilmiştir. Kapitalizme ilişkin olan birçok olgu, hem tarihsel hem de ilişkisel/toplumsal zemininden koparılarak kavramlaştırılmakta ve dolayısıyla ortaya tüm tarihe genellenmiş, insanın tüm eylemliliğine genellenen bir kapitalizm kavrayışı çıkmaktadır. Kapitalizm ve ona dair olguların belirli bir ilişki biçimini ve tarihselliği içerdiğini göz önüne almaksızın gerçekleştirilen açıklama çabaları, hem bir üretim ve toplumsal biçim(i) olarak kapitalizmi kavramayı imkânsız hâle getirmekte hem de kapitalizm için belirli bir meşruluk zemini oluşturmaktadır. Buna karşın, kapitalizm, sermaye, sınıf, üretici gibi temel kavramların tarihsel bir zeminde oluşmuş toplumsal bir ilişki olarak ele alınmasıyla, açıklama biçimi maddi bir zemine oturtulmaya çalışılmıştır. Söz konusu çaba, bir

tarafından birinci bölümde kapitalizme ilişkin tartışmalar için kavramsal/yöntemsel bir zemin oluşturmuştur; diğer taraftan ikinci bölümde ele alınacak olan hukuk ve ceza siyaseti ile ilgili tarihsizleştirme/doğallaştırma yaklaşımlarının üretim biçimindeki kökenine dair bir bağlantı/açıklama çerçevesi işlevi görmüştür.

Kapitalizme dair kavramsal içeriğin tartışılması, kapitalizmin çelişkili yapısının görünür bir hâle gelmesini sağlamaktadır. Tarihsizleştirilmiş ve toplumsal bağlarından kopartılmış şekilde gerçekleştirilen kapitalizm açıklamaları, karşımıza bir ideal tipi ve toplumsallığın evriminin ulaşması gereken noktayı çıkarırken, olguların doğru kavranışı, bizi çelişkiler içinde kendini yeniden üreten bir sistemin varlığına götürmektedir. Bir birikim yerine bir ilişki olarak kavranan sermaye, kapitalizmin en temel çelişkisi olan emek-sermaye karşıtlığını/çelişkisini karşımıza çıkarmaktadır. Bu temel çelişkiden başlayarak kapitalizm, maliyet kaynağı olarak ücret ve talep kaynağı olarak ücret, sınıf olarak kapitalistler ve birey olarak kapitalist, tekelleşme ve rekabet arasında olmak üzere birçok çelişkiyi bünyesinde taşır. Söz konusu çelişkilerin tespitinin çalışmamız açısından önemi ise, kapitalizmin çelişkili yapısının salt piyasa içerisinde yeniden üretilmeyeceği ve siyasal alanın tamamlayıcı eylemliliği ile mümkün olabileceğidir. Hukuk ve ceza siyasetinin ise bu çelişkilerde söz konusu olan tamamlayıcılık ilişkisi çalışmamız açısından önemlidir ve ileride ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Kapitalizmde, toplumsal olarak eşit olmayan bireylerin “siyasal” eşitlikle ifade edilmesi, ekonomik alan ve siyasal alanın, kapitalizm öncesindeki toplumsal biçimlerden farklı olarak görünürde ayrılmış olmasından kaynaklı bir çelişkiyi göstermektedir. Siyasal alan, siyasallığın yeniden tanımlanarak ve belirli sınırlarla ifade edildiği bir olgudur. Kapitalizm öncesi toplumsal biçimlerde siyasal olan ve ekonomik olanın bir aradalığı ortaya konulabilirken, kapitalizmde siyasal olanın biçimsel sınırlar içerisinde yeniden tanımlanıp ekonomiden dışlanması gerçekleşmiştir. Böylece artık üretim, pre-kapitalist ticarete, feodal ya da daha önceki üretim biçimlerinde olduğu gibi ekonomi-dışı zorun doğrudan etkisi altında değil, ekonomik alanda, ekonomik zor ve siyasal/hukuksal olarak “eşit” bireylerin “özgür” eylemlilikleri temelinde gerçekleşmektedir. Söz konusu biçimsel ayrımlar ve birey üzerine yapılan tanımlamalarda hukukun üretim biçimi ile ilişkisinin kurulması

önemli görünmektedir. Kapitalist ceza siyaseti ise, hukuk ve üretim biçimi arasındaki bu ilişkinin üzerinde temellenmektedir.

Siyasal olanın siyasal alan içerisinde yeniden tanımlanması, siyasallığın belirli boyutlarının yok sayılmasını da beraberinde getirmiştir. Kapitalist üretim biçimi içerisinde, üretim ve bölüşümde işçi ile kapitalist arasındaki ilişki siyasal bir ilişki olmasına rağmen, biçimsel siyasal alanın sınırları içerisinde hapsedilen siyasallıkta bu, bireyler arası bir ilişki olarak ifade edilmiştir. Bu durum, siyasal olanın özelleşmesine, ekonomik alan içerisinde kapitalist sınıfın siyasal olarak tanımlanmayan bir baskı gücü hâline gelmesine yol açmıştır. Kendi yeniden üretim araçlarına ulaşmak için emek gücünü satmak zorunda olan işçi sınıfına karşı kapitalist sınıfın, üretim anındaki istekleri derhal yerine gelmemesi hâlinde elinde tuttuğu işten çıkarma ya da iş yerine kapatma gibi siyasal güçler, saf ekonomik baskı araçları olarak tanımlanmasına rağmen özelleşmiş siyasal baskı araçlarıdır. Zira söz konusu baskı araçları, işçinin toplumsal konumu ve varlığı ile ilgili tehditler içermektedir. Siyasal olanın özelleşmesinin ceza siyasetindeki siyasallıkla ilişkisi ise, ileride ortaya konulmak üzere önümüzde durmaktadır.

Hukuk/ceza siyaseti ve üretim biçimi arasındaki ilişkiyi belirlemenin bir boyutunu da, bunların birbiri üzerindeki etkileri oluşturmaktadır. Bu sebeple, ekonomi ve siyaset arasındaki belirlenim iddialarının tartışılması önem kazanmaktadır. Literatürde bir taraftan siyasal belirlenimci diğer taraftan ekonomik belirlenimci açıklamalar bulunmaktadır. Biz, ekonomik alan ve siyasal alan arasında tamamlayıcılık ilişkisi olduğunu iddia etmekteyiz. Dolayısıyla her iki alan, bir bütün olan gerçekliğin farklı boyutlarını oluşturmaktadır; herhangi bir belirlenimden öte, ekonomik olan ve siyasal olanın bütünlüğünü ifade etmek gerekmektedir. Toplumsal gerçeklik üretim temelinde anlam kazanmaktadır ancak siyasallık söz konusu üretimin dışında tanımlanamaz.

Kapitalizm üzerine yürüttüğümüz tartışmaları, somut-tarihsel bir zemine oturtmak için, kapitalist dönüşümün ilk gerçekleştiği İngiltere'ye bakmak ve dönemselsel bir karşılaştırma için Fransa'yı ele almak yerinde görünmektedir. Kapitalizmin pre-kapitalist ticaretten ya da ticaretin yaygınlaşmasından farklı olarak yeni bir üretim ve mülkiyet biçimi olduğu yönündeki savımızı, İngiltere'nin

kapitalistleşmesinde yaşananlar destekler niteliktedir. 16. yüzyıl İngiltere'sinde mülkiyetteki değişiklikler, üretim biçimi ve toplumsal konumlanışlardaki değişiklikler ve bunlara eşlik eden yönetsel değişiklikler, yeterince bilgi sağlamaktadır. İngiltere'de feodal mülkiyetten kapitalist özel mülkiyete ve feodal serf ile feodal lord arasındaki geleneksel ilişkiden kapitalist ile ücretli çalışan arasındaki ilişkiye dönüşüm, kendi tarihsel özgünlükleri içerisinde yeni bir üretim biçimini yaratmıştır. Bu yeni üretim biçimi daha ticarileşmiş kentlerde değil, İngiltere kırsalında ortaya çıkmıştır. Aynı dönemin Fransa'sında ise parçalı egemenlikler ve parçalı toprak yapısı ile birlikte ekonomi-dışı zora dayalı bir üretim biçimi devam etmektedir. Fransa'da kapitalizme geçiş İngiltere'den çok sonra ve dış rekabet baskılarının etken olduğu bir zeminde gerçekleşecektir. İngiltere ve Fransa tarihi üzerine incelemeler, bir taraftan, çalışmamızın kapitalizmde ekonomik alan ve siyasal alanın içsel birliktelik ilişkisine sahip olduğu ve belirli tarihsel özgünlükler temelinde gerçeklik kazandığı yönündeki savlarını somut olarak ortaya koyarken diğer taraftan, İngiltere'deki kapitalistleşmeye koşut birleşik bir hukukun oluşması ve Fransa'daki parçalı üretim ve güç ilişkilerine koşut parçalı hukuk yapısının bulunması üzerinden ikinci bölümdeki tartışmalarımız için ciddi dayanak noktaları sağlamaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

KAPİTALİST CEZA SİYASETİNİN EKONOMİ-POLİTİĞİ

Kapitalist üretim biçiminin ekonomik ve siyasal alanların biçimsel ayrımları üzerine kurulu yapısı ve bu alanların birbiri ile etkileşimi ve toplumsallık içindeki konumları ortaya konulduktan sonra, söz konusu yapı içinde hukukun ve cezalandırmanın konumlandırılması önem kazanmaktadır. Hukuk ve onun bir kolu olarak ceza hukuku, kapitalizmde biçimsel siyasal alan içinde yer almaktadır. Dolayısıyla cezalandırma meselesi, üretim ilişkilerinden, biçimsel siyasal alanının uzak olduğu kadar uzakta durmakta ya da birinci bölümdeki savlarımız temelinde düşünüldüğünde cezalandırma, üretim ilişkilerinin ekonomi-dışı tamamlayıcısı olarak konumlanmakta ve üretim ilişkilerine biçimini veren unsurlardan biri olarak yer almaktadır. Bu bağlamda cezalandırma, üretim ilişkilerinin ve egemen sınıfsal konumların üretimi ve yeniden üretimi temelinde bir siyasetin ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıklama biçiminin basit bir işlevsellik/araçsallık taşımadığı ise, bölüm boyunca ortaya konulması gereken yaklaşımı ifade etmektedir.

Kapitalist ceza siyasetinin ceza hukuku tartışmaları üzerinden ortaya konulması çabası, ceza hukukunun, genel olarak toplumsallık içinde hukukun konumlanışı üzerinden ele alınmasını gerektirmektedir. Bu açıdan bu bölümde öncelikle hukuk ile kapitalizm ilişkisi kurulmaya çalışılacaktır. Söz konusu ilişki birkaç noktaya dayanmaktadır. Öncelikle kapitalizmi açıklamaya yönelik kavramsal ve dolayısıyla teorik sorunlar, hukuku açıklamaya dönük yaklaşımlarda da bulunmaktadır. Kapitalizmin doğallaştırılması eğilimleri, farklı bir boyutta hukuk kuramları aracılığıyla tekrarlanmaktadır. Elbette bu durum, üretim biçimine dönük açıklamalar ile aynı varsayım ve kabûllere dayanmaktadır. Hukukun

konumlandırılması açısından, kavramsal tartışmaların bu bölümde yenilenmesi gerekmektedir.

Hukuka yönelik kavramsal ve teorik tartışmaların peşi sıra, kapitalizmde toplumsal bütünlüğün parçalara ayrılmasının bir sonucu olarak, hukukun toplumsal bütünlükten koparılarak toplumsal yapının üzerinde konumlandırılması sorunu ele alınacak ve hukukun maddi bir zemine oturtulması çabası gerçekleştirilecektir. Bu çaba, hukuksal gerçekliğin öne sürdüğü birçok iddianın yeniden ele alınmasını, tartışılmasını ve içeriklendirilmesini gerektirmektedir. Böylece hukuksal bir yaklaşımla gerçekliği yorumlamaya çalışmak yerine, toplumsal gerçeklik yaklaşımı ile hukukun konumlandırılması sağlanacaktır. Gerçekliğin hukuk üzerinden kavranması ya da egemen sınıfın maddi pratikleri üzerinden tüm topluma genellenmesinin ortaya çıkardığı hukuk ideolojisi, aynı yaklaşımla yeniden ele alınacak ancak bu ele alma salt düşünsel bir ideoloji tartışması olarak değil aynı zamanda ideolojinin maddi gerçeklikle ilişkisinin kurulması yönünde çabayı da içerecektir. Toplumsal gerçekliği ortaya koyma yönündeki çabanın içinde, toplumsal gerçekliği ortaya koymaya çalışan yaklaşımların eleştirisi ile tartışma derinleştirilecektir.

Bu bölümün ikinci kısmı, birinci bölümde olduğu gibi, tartışmaların tarihsel bir zemine oturtulması için, farklı üretim biçimlerindeki ceza siyasetinin incelenmesini içerecektir. Böyle bir inceleme için yine kapitalizmin doğduğu yer olan İngiltere'deki cezalandırma sistemindeki değişiklikler seçilmiştir. Kapitalist ceza siyasetinin farklılığının ortaya konulması, feodal ceza siyaseti ve pre-kapitalist dönem ceza siyasetinin bir arada değerlendirilmesi ve karşılaştırmaların yapılmasıyla daha açıklayıcı olacaktır. Söz konusu dönemlerin ayrıntılı olarak ortaya konulması yerine, çalışmanın kapsamından sapmamak adına, mülkiyet ve üretim yapıları ve bu mülkiyet ve üretim yapılarına denk düşen cezalandırma biçimleri ve ceza siyasetinin değişen odağı üzerinde durulacaktır. Tartışmanın bir boyutunu da, tarihsel olarak kapitalist üretim biçimine denk düşen hukuk devleti oluşturacaktır.

Son olarak ise, bütün bölüm boyunca hukuk ve ceza siyaseti üzerine ileri sürülen düşüncelerin uygulamadaki karşılığı incelenecektir. Bu amaçla Türkiye'de

uygulamada olan ceza hukuku ele alınacak, söz konusu ceza hukukundaki yasalar ile bölüm boyunca ileri sürülen savlar arasında bağlantı kurulacaktır.

2.1. KAPİTALİST HUKUKUN ELEŞTİRİSİ

Hukuk, kuşkusuz toplumsal ilişkilerin önemli bir uğrağını oluşturmaktadır. Hem “adalet” arayışının odak noktası, hem bir ideoloji, hem toplumsal bir mücadele alanı ve hem de üretim ilişkilerinin biçimlendiricisi ve tamamlayıcısı olarak hukuk birçok boyutta toplumsal yaşamı ilgilendirmektedir. Hem farklı toplumsal biçimlerde hem de günümüzde, toplumsal ilişkilerin ve toplumsal/sınıfsal konumlanışların üzerinde, bunlardan bağımsız ve özerk olarak addedilen hukukun, hem üretim biçimiyle hem de toplumsal/sınıfsal konumlarla ilişkisinin kurularak “yeryüzüne” indirilmesi gerekmektedir. Bu çaba, belirli idealleştirmelerin ürettiği, toplumsal gerçekliği kavramaya dönük bulanıklıkları gidereceği gibi, toplumsal bir ilişki olarak hukukun ayakları üzerine oturtulmasını ve hukukun bir parçası olarak ceza hukukun anlamlı bir zeminde tartışılmasını sağlayacaktır.

2.1.1. Hukuksal Kavramların Tarihsel İçeri(ksizli)ği

Günümüz toplumları üzerinde büyük bir hegemonyaya sahip olan ana akım hukuk kuramları, söz konusu hegemonik ilişki içinde gerçekliği açıklama çabası dolayısıyla kullandığı kavram setlerini büyük oranda kabûl ettirmiş ve bu kavramların evrensel geçerliliği üzerine ikna edici bir biçime sahip görünmektedir. Çalışmamızın birinci bölümünün hemen başında, kapitalizmi açıklamaya dönük kavramsal kullanımlarla ilgili eleştirilerimizde de belirttiğimiz gibi, kavramlar üzerinde bu kadar durmamızın sebebi, ne bir tür kavram fetişizmi ne de gerçekliği kavramlar üzerinden kurgulama gibi yöntemsel ve düşünsel bir sapmaya bağlanmalıdır. Kavramların mistifiye edilmiş bir içerikle sunumu, gerçekliğin çözümlenmesinde sapsmalara yol açacağı ve hatta gerçeği baş aşağı edeceği için, ana akım bilim anlayışında kullanılan kavramları ya da açıklamalarımız sırasında kullanacağımız kavramları maddi temelleri üzerine oturtmak bir zorunluluk hâlini almaktadır. Öte yandan yine tekrar etmemiz yerinde olacaktır ki, söz konusu

kavramsal çözümlerimiz, didaktik bir yönelim veya karikatürize bir bilimsel çalışma örneği olarak belirli kavramsal tanımlamaların sonrasında açıklama çabalarına girilmesi gibi bir eğilimi değil, kavramların tarihsel ve maddi içeriklerini diyalektik bir yöntemle ortaya koyma çabasını ifade etmektedir.

Önceki bölümdeki tartışmalarımızda ulaştığımız düşünceleri kısaca tekrar edecek olursak, kapitalizmi açıklamaya dönük kullanılan ve kapitalizm açıklamalarında köşe taşlarını oluşturan kavramların, tarihselliğinden ve maddi temelinden koparılarak yürütülen tartışmaların, düşüncelerin kavramlar ile ifade edilmesinden dolayı, kapitalizmin kendisini de tarihselliğinden ve maddi temelinden koparmakla kalmadığını, onun insanlığın doğal bir eğilimi, gelişiminin doğal bir sonucu ya da yön verici kılavuzu olarak algılanmasına yol açarak toplumsal gerçekliği çarpıtmakta olduğunu ifade etmiştik. Kapitalistleşme süreciyle eş oluşumsallığa sahip olan kapitalist hukuku açıklamaya dönük ana akım düşüncelerde kullanılan kavramlarla ilgili benzer saptamaları yapmak yerinde olacağı gibi aynı zamanda şaşırtıcı da olmayacaktır. Zira kendi çelişkileri içinden meşruluğunu -ki ileride tartışmasını yürüteceğimiz gibi meşruluk salt düşünsel bir sürece denk gelmemektedir- yaratmak için büyük çaba harcayan ve ideolojiden bilime kadar zihin üretimi araçlarını elinde tutan kapitalist sınıfın, birikimin ve kendi konumunu yeniden üretiminin bir uğrağı olan hukuku -ki yine ileride tartışacağımız gibi hukuk salt bir uğrağı indirgenemez- da benzer bir şekilde hem kendi meşruluğunun bir parçası hâline getirme çabası hem de hukuku belirli bir meşruluk zemininde tutma zorunluluğu ortadadır.

Yüzeysel bir değerlendirme ile bakıldığında hukuk ile ilgili belirtilen genel geçer düşünceler ve hatta bir adım daha öteye geçerse inançlar, hukukun adaleti yerine getirdiği, bırakın coğrafi evrenselliği, türsel olarak insanın varoluşundan bu yana mutlak olarak tanımlanabilecek suçlara ve suçlulara karşı savaştığı, herhangi bir otoriteye bağlılığının bulunmadığı, bu anlamda özerk olduğu ve toparlamak gerekirse hukukun üstünlüğünün bulunduğu, bireylerden oluşan toplumun her bir bireyinin özgürlüğünün teminatı olduğu ve tüm bireyleri eşit kabûl ettiği şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu yüzeysellik, daha derine inmeyi engelleyecek bir yapıya sahiptir ve adalet, suç, özerklik, özgürlük, eşitlik gibi kavramların neden yukarıda

idealize edildiği gibi olduğunun yanıtını çoğu zaman ya verememekte ya da totolojiden öteye geçmeyen cevaplar üretebilmektedir. İleri sürdüğümüz yüzeyselliği araştırmak için öncelikle hukuksal kuramlara göz atmak yerinde görünmektedir.

Literatürde hukukun dayanağını ortaya koymak için ortaya atılan kuramlar, kategorik olarak hukuku bilinçli bir iradeye dayandıran, irade dışı sayan ve pozitivist kuramlar olarak ayrılmaktadır. İradeci kuramlardan hukuku tanrı iradesine dayandıranları, tartışma konumuz olan kapitalist hukuk için bir kenara bırakabiliriz. Böyle bir yaklaşım, bilimsel olarak değersizliği bir yana, kapitalizm öncesi toplumlarda kullanılmıştır. Geriye kalan kişi iradesi ya da genel irade yaklaşımları, hukuku devlet ve onu yönetenlerin iradesine ya da insanların iradelerinin uzlaşısı bağlamında toplumsal sözleşmeye dayandırmaktadır. Söz konusu toplumsal sözleşme, özgür ve eşit insanların, özgür ve eşit iradelerinin uyumunu ifade etmektedir.¹ Bu kuramlardaki aşkınlaştırma, hem kavramsal hem de kuramsal düzeyde göze çarpmaktadır. Açıklamaların içeriğinde, ne özgür ve eşit insanların özgürlük ya da eşitliğin temeli tartışma konusudur ne de bu iradelerin uyumu ya da kişi iradesinin temsili olarak ifade edilen devletin tarihsel ve toplumsal olarak analizi ortaya konulmaktadır. Daha ötesi, birinci bölümde ortaya koyduğumuz kapitalist üretim biçiminin maddi zorunluluklarını bir kenara bırakarak, meta değişimi sırasında üretim araçları mülkiyetini elinde bulunduranlar ile kurgusal bir meta olarak emek gücünden başka değişim aracı bulunmayanlar arasındaki sözleşme ilişkisinde varsayılan özgür irade ve meta sahiplerinin eşitliği söylemleri ile burada bahsedilen özgürlük ve eşitliğin birbirini tamamladığı göze çarpmaktadır.

Hukuku irade dışı olarak temellendiren kuramlar biçiminde kategorize edilen kuramlara göz attığımızda ise, ya hukuku toplum öncesine tarihleyen, böylece tarih-üstü bir konuma çıkararak tüm dönemlerde ve tüm toplumlarda geçerli bir olgu olarak açıklayan, hukuku "...doğrunun cisimleşmesi..."² olarak ifade eden *doğal hukuk kuramı*, ya da belirli bir tarihselliğe ve toplumsallığa yer vermesine rağmen, toplum açıklaması tartışmalı olan, ortak bir iyiye referansla deney ve gözlem üzerinden hukuksal değişimi konu edinen *tarihsel hukuk kuramı* karşımıza

¹ A. Şeref Gözübüyük, *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004, s. 16-17.

² Hugh Collins, *Marksizm ve Hukuk*, (Çev. Umre Deniz Tuna), Dipnot Yayınları, Ankara, 2016, s. 95.

çıkılmaktadır.³ Yukarıdaki iradeci kuramlara yönelttiğimiz eleştirilerin benzerlerini burada da tekrarlamak mümkündür. Hâlihazırda var olan ya da insanlığın farklı zamanlarında var olmuş olan hukuk sistemlerini tek bir kılıfın için koymak ve daha ötesi insanlığın doğal eğilimine hapsetmek ya da toplumun siyasal/ekonomik yapısından kopuk bir tarihselliğe indirgemek, tam da bahsettiğimiz tarih-üstüleştirme ya da muğlak/içeriği belirsiz bir hukuk, özgürlük, eşitlik ve adalet iddialarını karşımıza çıkarmaktadır.

Kapitalist üretim biçimini, kapitalist piyasa yapısını, kapitalist meta ilişkilerini veya kapitalist hukuku doğallaştırmaya, insanın “mutlak özü”ne bağlamaya çalışan yaklaşımlar, bir yandan toplumda bulunan sınıfsal çatışma ve uzlaşmazlıkları gizlemeye çalışırken, öte yandan insan doğasına ilişkin belirli varsayımları öne sürer. Hukuku doğallaştırmanın tamamlayıcı bir unsuru olarak insan doğasının, bencillik, açgözlülük gibi değişmez özelliklere sahip olduğu ileri sürülür ve insan doğasının bu olumsuz özellikleri sebebiyle hukukun da her zaman gerekli olduğu iddiasıyla hukuk, insanın varoluşu kadar doğal bir kıyafete bürünür.⁴ Oysa Paşukanis’in ifade ettiği gibi, hukuksal soyutlamalar belirgin ve karmaşık toplumsal ilişkileri yansıtmaktadır; hukuktan insan doğasını çıkarmaya çalışan yaklaşımlar boş ve skolastik cümlelerden öteye geçemeyeceklerdir.⁵ Doğal hukuk kuramının doğallaştırmalarına getirilecek bir başka örnek ise, doğa durumundaki eşit ve özgür bireylerin aralarındaki çatışmaların çözümü için gerçekleştirdikleri toplum sözleşmesinde mülkiyetin temel bir hak olarak doğa durumunda bulunduğu şeklindeki kurgu, mülkiyetin de doğallaştırılması ve doğa durumu sonrasında da temel bir hak olarak konumunu koruması olarak gösterilebilir.⁶ Mülkiyetin doğallaştırılması ile kapitalist üretim biçiminin sorgulanamaz bir mülkiyet yapısına duyduğu ihtiyaç ise birbiri ile örtüşmektedir.

Pozitivist kuramlara göz attığımızda ise, olması gerekene atıfta bulunarak hukuku toplumsallıktan kopuk salt bir bilinç ya da zihin formu olarak ifade etmekten

³ Gözübüyük, *a.g.e.*, s. 17.

⁴ Collins, *a.g.e.*, s. 172-177.

⁵ Evgeny B. Paşukanis, *Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm*, (Çev. Onur Karahanoğulları), Birikim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 52.

⁶ Berke Özenç, “Marx, Hukuk Devletin Kökenleri ve Liberal Hakların Sınırları”, *Liberal Hakların, Hukukun ve Devletin Sınırları*, Bora Erdağı (Ed.), NotaBene Yayınları, Ankara, 2015, s. 146.

çıkıp olan ile ilgilenen bir düzleme taşıması olumlu görünmekle birlikte, hukuku ister devlet iradesine ister toplumsal olayların determinizmine havale etsin, devlet yapılanması ya da toplumsal olayların maddi temelini tartışmak yerine yüzeysel görünen üzerinden yapılan ve ancak görünenin deney ve gözlemine dayalı bilgi üretmenin sınırlarına takılan çıkarımlar, yine hukuku konumlandırmada eksik kalmaktadır.⁷ Bu eksiklik, geçerli olan hukuk kurallarının veri olarak alınması üzerinden analizin sürdürülmesinden kaynaklanmaktadır. Bizim iddiamız ise, veri olarak alınan ve kabûl edilenin tartışılması gerekliliğidir. Literatürde geçen pozitivist yaklaşımda bir adım daha ileri gidilerek, Marxist tarihsel materyalizm, “...sosyolojik pozitivistizmin bir türü...” olarak ifade edilmektedir.⁸ Bu iddia ise, Marxizm’de tüm toplumsal olayların ekonomik olaylardan basit bir determinizm ile çıkarıldığına dayandırılmaktadır. Çalışmamızın sonraki kısımlarında tartışma konusu edeceğimiz gibi, Marxist açıklamaların kaba bir biçiminde, basit deterministik açıklamalara rast gelmek mümkündür ancak Marx’ın tarihsel materyalist yöntemini salt pozitivistizm ile sınırlamak, ya Marxist diyalektiği kavrayamamış olmakla ya da Marxist yazının bütünlüklü bir incelemesini yapmamış olmakla alâkalıdır.

Hukuk üzerine ana akım literatürü incelediğimizde karşımıza çıkan bir başka sorun, hukukun amacı meselesidir. “Hukuk bilimi” içinde ifade edilen amaçlar, bireysel veya toplumsal çıkar çatışmalarının giderilmesi, dengelenmesi ve toplum düzeninin sağlanması olarak başlar. Devamında, hukukun, insanların düşünsel çabaları ile ideal hukuka/olması gerekene ulaşmayı amaçladığı, bu bağlamda “doğruluk”, “fazilet”, “adalet” ve hatta “salt adalet”, ideal kavramlar olarak ulaştırılması gerekeni anlatır. Bu denli idealizme karşı çıkan bir görüş ise, hukuka amaç olarak, “salt adalet”i sağlamayı değil, somut durumlar üzerinden bireysel çıkarların gerçekleştirilebileceği düzeni kurmayı ve çıkarlar arası dengeyi sağlamayı biçer. Bu çıkarların gerçekleştirilebilmesi için bireylerin hukuk karşısında eşit olmaları, toplumsal çıkarlar ile bireysel çıkarların dengelenmesi, “...kuvvetlinin zayıfı sömüremediği bir düzen...” vaaz edilir.⁹

⁷ Gözübüyük, *a.g.e.*, s. 17-18.

⁸ *A.g.e.*, s. 18.

⁹ *A.g.e.*, s. 18-19.

Yukarıda bahsi geçen amaçlara bakıldığında -ki hukukun erekselleştirilmesi ayrı bir tartışma konusudur- hukuksal kavramların tüm muğlaklığı önümüze serilmektedir. Öncelikle bireysel ve toplumsal çıkarların farklılaşmasının kaynağı araştırılmadan ve bu kaynak kurutulmadan çıkar çatışmalarının nasıl giderileceği meselesi havada durmaktadır. Beraberinde sorulması gereken sorular bulunmaktadır: Siyasallığı ortaya koyan uzlaşmaz toplumsal çelişkilerin/çıklarların varlığında hukuk, bu uzlaşmazlığı çözecek bir gerçek-üstü varoluşa mı sahiptir yoksa bu uzlaşmaz çelişkiyi çözmeye iddiaları altında, belirli bir grubun/sınıfın çıkarlarının, kendi güçleri oranında, diğerlerine zorla kabûl ettirilmesinin gizli kabûlü müdür? “Toplum düzeni” denilen şeyin tüm toplumun faydasına olduğu iddiasının temeli nedir? Hukuk salt düşünsel bir etkinliğe indirgenebilir mi? Diyelim ki indirgedik, olması gerekenin olması gerekliliğinin kaynağı nerede bulunmaktadır veya hukukun böyle bir amaç yüklenen, toplum üzerinde duran konumu nasıl açıklanabilir? Olanı gerekeni bir kenara bırakan amaçlara dönersek, bireysel çıkarların gerçekleştirilmesini sağlamaya çalışan hukuk, hangi bireyler için bu ortamı sağlamaktadır? Tüm bireylerin eşitliği meselesi, toplumsal yapı içindeki bireysel ya da sınıfsal konumlanışlar içinde herhangi bir gerçekliğe denk düşmekte midir? Sömürünün olmadığı bir toplum düzeni, toplumsal içeriğiyle sömürüyü tanımlamakta mıdır yoksa hukuksal sınırlar içinde gerçekleşen sömürünün yokluğunu mu iddia etmektedir? Tüm bu idealizasyon ve somutluk üzerinden idealize edilen hukuksal amaçlar içinde, mülkiyetçi toplumların tarihi içinde gözlemlenebilen var mıdır?

Sorular yönelttiğimiz ve eleştirdiğimiz hukuk kuramlarından belirli oranda etkilenen/faydalanan ve kapitalist toplum biçiminin düşünsel içeriğini oluşturan liberalizm ve liberal hukuk yaklaşımı, benzer sorunlu soyutlamaları, idealleştirmeleri ve tarihsizleştirmeleri içermektedir. Akbulut, liberal toplumsal bilim yaklaşımının, önermelerini, zaman ve mekân bağımlı kopararak ya da zamanı dışsal bir öge olarak kullanarak üretmesinin, çözümlenen olguların ortaya çıkış nedenlerinin açıklanmamasına ve veri olarak kabûl edilmesine yol açtığını ifade etmektedir. Zaman ve mekân sorunu dışında, liberal kuramın ikinci sorununun soyutlama düzeyiyle alâkalı olduğu, soyutlamanın 1. ve 5. düzeylerde yapıldığı, bu durumda da psikolojist çıkarımların ya da ne ve kim olduğu bilinmeyen bir insan toplumu

üzerinden yapılan çıkarımların ötesine geçilemediğini belirtmektedir.¹⁰ Liberal yaklaşımda kavramlar, zaman ve mekân bağı kopartılarak evrenselleştirilir. Doğal hukuka, akla, biçimsel olarak hukukun herkese açık olması ve kişilik-dışı bir yapı içermesine dayandırılarak rasyonalize edilen evrensel kavramlar, hukukun, tarihsel ve toplumsal olan ile ilişkisini kesmiştir.¹¹ Hukuka söz konusu evrensellik ve tarih-üstünlük atfı, içeriğin tartışma dışı bırakılması ve dolayısıyla çelişkilerin gizlenmesiyle gerçekleştirilir.¹²

Soyutlama sorunlarından en dikkat çekici örneklerinden birini sunan hukukun üstünlüğü kavramı, liberal teori içinde tarihsel ve toplumsal bağlarından kopararak aşkın bir kavrama ve bir ideale dönüşmektedir.¹³ Liberal hukuk yaklaşımının belirgin savunularından birini yapan Aktaş'a göre, bireyler yaşam içinde birbirlerine ihtiyaç duyar ve bu durum bireyleri sınırlandırmayı gerektirir. Liberal hukuk, bireylerin özgürce sözleşme yapabileceği ortamı sağlarken, devlet ise bu özgür ortamın güvencesini oluşturur. Soyut ve biçimsel kurallardan oluşan hukuk düzeni, hukukun üstünlüğü ile işler. Liberal hukuk, araçsal bir rasyonaliteye sahip olduğu için bireylerin amaçlarına ulaşmasına müdahale etmez ve onlar için uygun ortamı hazırlar. Üstün olan hukuk, toplumda belirli amaçları gerçekleştirmeye yönelmek yerine bireysel amaçların uyumunu sağlar.¹⁴ Hukukun neden üstün olduğu sorusuna liberal yaklaşımın cevabı, devletin sınıflar arasında tarafsız olduğu, yasaların üstünlüğünün kendi aleyhine olsa bile egemen sınıflarca kabûl edildiği ve yasaların ulaşılabilir/anlaşılabilir olduğu şeklindedir.¹⁵ Bu savların tamamı yine biçimsel olarak, yani yasal metinlerden takip edildiğinde doğrulanabilir. Bununla birlikte, ne devlet adını verdiğimiz örgütün tarafsızlığının, ne özgür sözleşme ortamının bireylerin amacına ulaşmasına hizmet edeceğinin, ne egemen sınıfların kendi çıkarı yerine sömürülen sınıfların çıkarlarını ön plâna alacağını, ne de karmaşıklaşan

¹⁰ Örsan Ö. Akbulut, *Küreselleşme, Ulus Devlet ve Kamu Yönetimi*, TODAİE Yayınları, Ankara, 2007, s. 161, 165.

¹¹ Sururi Aktaş, *Eleştirel Hukuk Çalışmaları*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.112, 123.

¹² Onur Karahanoğulları, "Diyalektik Hukuk Bilimi Notları", *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 2, 2015, s. 279.

¹³ Berke Özenç, *Hukuk Devleti: Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 44.

¹⁴ Aktaş, *a.g.e.*, s. 140, 143, 144.

¹⁵ Collins, *a.g.e.*, s. 199.

toplumsal ilişkilerin tamamlayıcısı olan yasaların karmaşıklığının ulaşılabilir ya da herkesçe anlaşılabilirliğinin ispatı mümkündür.

Liberal yaklaşımların aşkın hâle getirdiği tek kavram hukukun üstünlüğü değildir. Bu yaklaşım kapitalist toplumda insanların doğuştan birbiriyle eşit ve özgür olduğunu en sistematik olarak işleyen yaklaşımdır. Hukuk, üstünlüğünün doğal bir sonucu olarak bağımsız ve tarafsız olarak ilan edilir. Bu kavramların böyle olduğunun apaçık ortada olduğu iddia edilir. Ancak, Özdemir'in ifadesiyle, "Liberal söylem içerisinden "apaçık" olarak ilan edilmiş kavramlar tüm "apaçık" kavramlar gibi, mevcut ya da egemen ideolojinin onlara atfettiği işlev dışında bir teorik içeriğe sahip olmama riskini taşırlar."¹⁶ Bu risk yalnızca siyasal teoriler için değil, kapitalist bilim yaklaşımları için de geçerlidir. Lukács, 19. yüzyıl burjuva bilimlerinin ürettiği bilginin, olguları saptırarak, tarihi, devleti vs. toplum-üstü bir konuma yerleştirerek burjuva toplumunun temellerini gizlediğini, daha ötesi, burjuva tarihçilerinin var olan toplumsal ilişkileri tüm tarihe genelleyerek evrenselleştirmelerinin, dünya savaşından bu yana "en tüyler ürpertici anılar" olduğunu, bir çeşit zihinsel iflase işaret ettiğini belirtmektedir.¹⁷ Bu gizemleştirme ve ideolojik hâle getirme durumlarına ek olarak, Douzinas'ın liberal özgürlüğü çözümlemesinde bahsettiği, "Mevcut hukuki formlar ve haklar repertuarına razı olma özgürlüğü, hukukun takdir ettiğine katılmamayı tercih etmeye izin vermeyen bir tehdidin eşlik ettiği... ve hukuki form dışındaki yaşamın sönümlendiği bir özgürlük..."¹⁸, maddi temellerini çözümlemeye çalışacağımız hukuk ve ceza siyasetinin ekonomi-dışı zor niteliğini ortaya koymaktadır.

Hukukun tarafsızlığına dönük liberal iddiaların temeli, hukuksal belirlilik iddialarıdır. Hukuksal belirlilik iddiasıyla, hukuk normlarının nötr olduğu, dolayısıyla norma dayalı muhakemenin de tarafsız ve hukuksal bakış açısı içinde gerçekleşen bir süreç olduğu ortaya atılır.¹⁹ Bu belirlilik iddiaları, liberal hukuk

¹⁶ Ali Murat Özdemir, *Sözün Mülkiyeti: Hukukun Ekonomi Politikası*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2008, s. 174.

¹⁷ György Lukács, *Tarih ve Sınıf Bilinci*, (Çev. Yılmaz Öner), Belge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 180, 332.

¹⁸ Costas Douzinas, *Hukuk, Adalet ve İnsan Hakları: Eleştirel Bir Yaklaşım*, (Çev. Rabia Sağlam ve Kasım Akbaş), NotaBene Yayınları, Ankara, 2016, s. 153.

¹⁹ D. Çiğdem Sever, "İdeolojik Bir Kavram Olarak Hukuki Eşitlik", *Liberal Hakların, Hukukun ve Devletin Sınırları*, Bora Erdağı (Ed.), NotaBene Yayınları, Ankara, 2015, s. 37.

yaklaşımının, formalist içeriğini karşımıza çıkarır. Soyut ve belirli hukuksal normlar, somut durumlara uygulanarak, belirsizlik ve kaos ortadan kaldırılır, kuralların soyutluğu evrensel ve tarafsız niteliği ortaya koyar.²⁰ Öte yandan, ispatını kendinde bulan hukuk normlarının somuta uygulanması, tüm çelişkileriyle toplumsal yapının yeniden üretiminden başka bir anlam taşımaz. Bizim yöntemimiz ise hukuk normlarının veri kabul edilerek bir açıklama çabasına girmek değil, hukukun, üretim biçimi ile ilişkisinin kurulması ve toplumsallık içinde konumlandırılması ile açıklanmasıdır.²¹

Kavramların farklı toplumsal biçimlerde aynı kelimelerle ifade edilmelerine rağmen farklı içeriklere sahip olduğu görülmektedir. Kullanılan kelimeler, tarih içinde aynı kalmasına rağmen, "...özgün bağlamlarda kullanıldıkları için anlamları şüphesiz değişir."²² Liberal kuramlar ya da geleneksel hukuk yaklaşımları, hukuk ya da hukuksal kavramlarla toplumsal sınıfların bağlarını kopartarak, tarih-üstü -ancak gerçekte her kullanıldığı toplumsal bağlamda içeriği değişen- adalet kavramı temelinde, modern hukukun sınıfsal içeriğini gizlemektedir. Kavramsal süreklilik, öte yandan değişmezliğin göstergesi olarak hukuku meşrulaştırmanın bir yönünü oluşturur.²³

Kavramsal süreklilikle beraber içerik farklılaşmasının izini, tarihsel olarak sürmek mümkündür. Kapitalist toplum biçimi ve kapitalizm öncesi toplum biçimlerinin küçük bir karşılaştırması bu konuda açıklayıcı olacaktır. Kaldı ki aynı kelimelerle ifade edilen kavramlar, kapitalizmin farklı dönemlerinde ve farklı coğrafyalarda dahi yeniden yorumlanmakta ve anlam farklılaşmasına uğramaktadır.²⁴ Kapitalizm öncesine dönersek, hukuk kavramı, kendi içinde farklılıkları içermekle birlikte, serf ya da köle emeğine dayanan üretim biçimlerinde adalet ve ortak yarar kavramlarına dayanmaktadır.²⁵ Söz konusu dönemlerde, insanların eşitliğinden söz edildiğinde, "...bu ancak ahlaki olarak eşit olma potansiyeline sahiplik anlamında

²⁰ Aktaş, *a.g.e.*, s. 66.

²¹ Ali Murat Özdemir, "Hukukun Nesnesi Üzerine Konuşma", *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 2, 2015, s. 266, 267.

²² Collins, *a.g.e.*, s. 84.

²³ Collins, *a.g.e.*, s. 90.

²⁴ Özdemir, *Sözün Mülkiyeti: Hukukun Ekonomi Politikası*, s. 172.

²⁵ Özenç, *Hukuk Devleti: Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi*, s. 137.

kullanılmaktaydı.”²⁶ Burada bahsi geçen adalet ise, hiyerarşik toplumsal yapının katmanları üzerine kurulmuş bir içeriğe sahip olmakla birlikte, ortak yarar meselesi, tüm toplumla ilişkilendirilmesine rağmen, kölenin efendisine hizmeti ya da serfin feodal beye hizmeti üzerine temellenmektedir. Kapitalist toplum biçiminin yerleşmesinden sonra ise hukuk, birey, özgürlük ve eşitlik kavramları etrafında şekillenmektedir. Adalet bu durumda, biçimsel olarak eşit bireylere yasaların eşit biçimde uygulanması olarak anlaşılacak, ortak fayda ise yine biçimsel olarak özgür bireylerin özgür iradelerinin uyumuyla kendiliğinden gerçekleşecektir.²⁷ Söz konusu bireylerin, kapitalizm öncesine göre bireylikleri daha fazla öne çıkmış olmakla birlikte, ne kadar özgür oldukları ya da ne kadar eşit oldukları, başka bir ifadeyle özgürlük ve eşitliğin biçimselliği, bir sonraki kısımda ortaya konacaktır. Şimdilik bu özgürlük ve eşitliğin, kapitalist dönemde güçlü bir söylem olmasına rağmen, toplumsal gerçekliğin bunları zorunluluklar ve ekonomik ya da ekonomi-dışı zor kullanımı içine hapsettiğini belirtmekle yetinelim.

Hukuka atfedilen nitelikler ana akım diye bahsettiğimiz yaklaşımlar içinde de zaman zaman eleştirilmektedir. Örneğin nihilist eleştirel hukuk yaklaşımı, hukukun tarafsızlık, belirlilik ve nötrlük gibi iddialarını, elde edilmesi mümkün olmayan metafizik bilgi olarak -bu yaklaşımın kendisi de metafizik bilgi üretmeye müsait olmasına rağmen- açıklamaktadır.²⁸ Elbette nihilist yaklaşımın, herhangi bir bilgiye ulaşmanın mümkün olmadığını iddia edecek kadar maddeden kopukluğu, bizim çalışmamız için bir esin kaynağı oluşturmamakta, yalnızca ana akımın bir örneğini oluşturmaktadır. Bir başka örnek ise Güriz’in hukukun amacına yönelik metafizik tanımlamasından verilebilir. Güriz’e göre hukukun amacı metafizik bir kavramdır, düzen, adalet, güvenlik, hürriyet, eşitlik gibi amaçlar çatıştığı zaman hangisinin seçileceği ile ilgili objektif bir kriter ortaya konulamamaktadır.²⁹ Dikkat edilirse burada adalet, özgürlük, eşitlik gibi kavramların objektifliği tartışma konusu olmayan bir veridir; tartışmaya konu olan bu amaçların çatışması durumundaki seçimin objektifliğinin nasıllığıyla ilgilidir. Daha da önemli olan, toplumsal çelişkilerin objektivite denen kavramı anlamsızlaştırdığı düşünülürse, bulunabilen ya da

²⁶ *A.g.e.*, s. 141.

²⁷ *A.g.e.*, s. 138.

²⁸ Aktaş, *a.g.e.*, s. 57.

²⁹ Adnan Güriz, *Hukuk Felsefesi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014, s. 62.

bulunamayan objektivite yakıştırılmaları altında, liberal yaklaşımın ideolojiler ve çıkarlar üstü bir konuma yerleştirildiğini görmektir.

Tartıştığımız kuramlar, herhangi bir maddi/toplumsal zemin üzerinde içeriklendirilmemektedir. Bu zeminin yokluğu, bir taraftan hukukun kendisini, amaçlarını ve kullanılan kavramları tarihsizleştirmektedir: Tüm tarihlerde hukuk, ne olduğu tam olarak ifade edilemeyen özgürlük, adalet, eşitlik gibi amaçlara yönelmiştir ve bu kavramlar her tarihsel dönemde aynı şeyi ifade etmektedir. Tarihsizleştirmeye dayanan bilim siyaseti, tarih ve teoriyi birbirinden ayırıp, kesin bilgi adına bütünlüğü parçalayıp parçalı/atomize bilim anlayışına dayanarak, tarihi, teori için bir fazlalık olarak görmektedir.³⁰ Öte yandan, hukukun maddi gerçeklikle, toplumsal ilişkilerle, içinde şekillendiği siyasal ve ekonomik ilişkilerle bağı kopartılmıştır. Hukuk, özgürlük, adalet ve eşitlik, yine nasıl olduğu belli olmayan bir şekilde, toplumsal oluşumların üzerinde, ondan bağımsız, kendi kendine bir belirlenime sahip özerk bir yapı, başka bir ifadeyle, tanrısal olmayan ancak kendisi bir tanrı olan bir şeye dönüşmüştür. Kelimelerin tarihten ve toplumdan ayrı içeriklerinin olduğu iddiası, bir taraftan hukukun nötrlüğüne işaret ederken, hukukun siyasallıktan ayrı olduğunu da ileri sürmektedir.³¹ Serozan'ın ifadesiyle, tabii, tarihçi, pozitivist ve neo-pozitivist hukuk okulları, hukuku bütün toplumların harcı olarak görmekte, bütün zamanlara ve bütün evrene genellemekte, neredeyse insanların salt hukuk sayesinde varlığını sürdürdüğünü iddia etmekte, dolayısıyla tarihsel ve toplumsal süreci dondurduğu için metafizik, idealist ve egemen sınıfın meşruluğunun sözcüsü olarak nitelenmektedir.³² Bizim çalışmamızın temel yaklaşımı, hem hukukun, hem de onunla birlikte ifade edilen özgürlük, adalet ve eşitlik gibi kavramların, her tarihsel/toplumsal dönemde ya da daha doğrusu farklı toplumsal biçimlerde farklı içerikle yeniden anlamlandırıldığı ve hiçbir zaman, üretenler ve artık ürüne/değere el koyanlar temelinde ayırdığımız sınıfsallıklara sahip mülkiyetçi toplum yapılarında tüm toplumun çıkarlarına hizmet etmediği, daha ötesi böyle bir hizmet etme durumunun maddi bir temelini bulunmadığı yönündedir. Bu açıdan, özellikle kapitalist toplumda ve kapitalist hukukta ön plâna çıkan tüm bireylerin

³⁰ Lukács, *a.g.e.*, s. 128.

³¹ Aktaş, *a.g.e.*, s. 105.

³² Rona Serozan, "Çevirenin Önsözü", Marx - Engels, *Devlet ve Hukuk Üzerine* içinde, (Der. ve Çev. Rona Serozan), May Yayınları, İstanbul, 1977, s. 17, 18, 19.

eşitliği ve özgürlüğü iddialarının toplumsal temelini daha ayrıntılı incelemek gerekmektedir.

2.1.2. Sınırlı Siyasal Alanın “Eşit” Yurttaşları ve “Siyasal” Eşitliğe Eşlik Eden Toplumsal Eşitsizlik

Çalışmamızın birinci bölümünde, kapitalizmde ekonomik alan ve siyasal alan ayrımı ve siyasal olanın, siyasal alanın biçimsel sınırları içinde yeniden tanımlanırken, yine biçimsel ekonomik alan içinde kalan siyasallığın, siyaset dışı ve saf ekonomik ilişkiler olarak ifade edildiğinden bahsetmiştik. Toplumsal sınıflar arasındaki uzlaşmaz çelişkiden doğan siyasallık, kapitalist siyasal alan içinde, parlamenter siyaset, hukuk ve yönetim kurumlarına indirgenir.³³ Bu alan içinde tanımlanan yurttaş, oy verme eylemi üzerinden özgür iradesi ve eşit temsil, eşit hukuksal özne ve yönetime eşit erişim üzerinden tanımlanır. Hukukun üstünlüğü tezi üzerinden gidilirse, parlamenter siyaset ve yönetim kurumlarındaki eşitlik ve özgür irade, hukuksal güvence altında tanımlanır.

Bir önceki başlıkta tartıştığımız hukuk kuramlarının ve kavramlara dönük açıklamaların temel sorunlarından biri, açıklama çerçevesini, söz konusu biçimsel siyasal alan üzerine kurmuş olmalarından kaynaklanmaktadır. Biçimsel siyasal alan veri alındığında, diğer taraftan ekonomik alan içinde tanımlanmış toplumsal eylem tamamen tartışma dışı, ekonomi ile ilgili olan ve bireylerin “özgür iradeleri”nin uyumu sonucu gerçekleşen, siyasallık/sınıfsallık barındırmayan bir içerikle kabül edilmiş olur. Dolayısıyla artık siyasal alanın güvenli sınırları içinde rahatlıkla eşitlik ve özgürlükten söz edilebilir.

Siyasal alan içinde en görünür örgüt olan devlet içinde tanımlanan yurttaş, üretimdeki yeri üzerinden değil, özgür ve eşit birey olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla bu devlet, sınıf egemenliğinin olmadığı, tüm halkın devleti olarak vardır ve toplumsal bir hiyerarşiye ya da tanrısal bir iradeye değil, eşit ve özgür yurttaş toplumuna dayanır. Devletin varlık sebebi olan halk, yine üretim ilişkileri üzerinden bir tanımlamaya sahip değildir; temsil dolayımı ulusal siyasal topluma katılan tüm yurttaşları kapsar. Söz konusu devletin bir parçası olmakla birlikte bağımsız bir

³³ Örsan Ö. Akbulut, *Siyaset ve Yönetim İlişkisi: Kuramsal ve Eleştirel Bir Yaklaşım*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2009, s. 203.

konuma yerleştirilen hukuk, kapitalizm öncesi dönemlerde olduğu gibi ayrıcalıklar üzerinden tanımlanmamıştır. Hukuk normları karşısında tüm bireyler eşit ve özgürdür.³⁴ Söz konusu eşitlik, devletin yönetiminde de geçerlidir. Devlet yöneticileri, belirli bir sınıfın üyesi ya da statü sahibi olmak gibi kişisel niteliklerle belirlenmez, yasal eşitlik “herkes”in devlet görevlisi olmasının yolunu açar. Dolayısıyla devlet görevliliği de vergi geliri veya pre-kapitalist makam ve egemenlik sahipliğinin göstergesi değil, kişilik-dışı bir konumu ifade eder.³⁵

Siyasal alan içinde tanımlı birey-yurttaşın siyasal eylemliliğinin görünür biçimi oy verme edimiyle gerçekleşen parlamentodur. Parlamento, halkın iradesinin temsilcisidir.³⁶ Parlamento halk iradesinin temsilcisi olarak ifade etmenin temeli, birey-yurttaşların eşit oy hakkına ve özgür iradelerine dayandırılır. Buradaki halk iradesinin temsili, yasama işlemlerinin de halk iradesine dayandırılmasına ve hukukun adaleti sağlamasının temelini, halkın iradesinin tecellisi olması şeklindeki zincirleme çıkarımları beraberinde getirir.

Hem temsil dolayımını hem de yönetim dolayımını yasal güvenceye alan hukuk, bu iki dolayımın kişilik-dışılık, özgürlük ve eşitlik iddialarına sahiptir ve bu iddiaların zeminidir. Parlamento üyeleri gibi mahkemeler ve yargıçlar da, tüm toplumun temsilcisi, başka bir ifadeyle genel iradenin hayata geçirilmesinin failleridir.³⁷ Tüm yurttaşlar, “doğal olarak” bir hak öznesidir,³⁸ yasal haklar tüm yurttaşları eşit olarak kapsar. Ancak burada değinilmesi gereken nokta, hangi yurttaşın hangi haktan ne oranda faydalanabileceği ya da haklardan eşit olarak faydalandırılması gibi bir iradenin ortaya konulmasının, hukukun ilgi alanının dışında olduğudur, daha ötesi, böyle bir müdahale, hukukun tarafsızlık ilkesine aykırı kabul edilmektedir. Bu anlamda hukuk formalisttir, yasalar önünde biçimsel bir eşitlik düşüncesini taşıırken, toplumsal eşitlik meselesi ile ilgilenmez, toplumsal ilişkilere karşı nötrlük iddiasını taşır.³⁹

³⁴ Nicos Poulantzas, *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar*, (Çev. Şule Ünsaldı), Epos Yayınları, Ankara, 2014, s. 141.

³⁵ Özenç, *Hukuk Devleti: Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi*, s. 151, 152.

³⁶ Poulantzas, *a.g.e.*, s. 251.

³⁷ Özenç, *Hukuk Devleti: Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi*, s. 190.

³⁸ Özdemir, *Sözün Mülkiyeti: Hukukun Ekonomi Politikası*, s. 183.

³⁹ Aktaş, *a.g.e.*, s. 71.

Kapitalist toplumdaki bireylerin özgürlük ve eşitlik tanımlamalarında siyasal alanın sınırlarına yaptığımız vurgu, ekonomik alanın yok sayıldığı anlamına gelmez. Bireyler temsil, hukuk ve yönetim dolayımalarında özgür ve eşit oldukları gibi, resmi/hukuksal olarak ekonomik ilişkilerde de özgür ve eşit olarak kabûl edilmiştir. Bireyler, “...emek gücü de dâhil olmak üzere metaların eşit sahipleridir.”⁴⁰ Hangi bireylerin üretim araçlarına, hangilerinin yalnızca emek gücüne sahip olduğu, hukuksal olarak “eşit şans” verilmiş bireylerin kendi “kişisel” niteliklerinden kaynaklanmaktadır. Burada hukukun görevi, bireylerin normatif eşitliğini ve sözleşme ilişkilerinin gerçekleşeceği “özgür” ortamı sağlamaktır. Bu özgür ortam içindeki iradelerin uyuşması, “...tüm insani özelliklerinden soyutlanmış hukuki öznelerin...”⁴¹ ilişkiye girmesiyle gerçekleşir.

Kapitalist toplumun birey-yurttaşına dair yukarıda ifade edilenler, kapitalist siyasal alanın sınırları içinden toplumun yorumlanmasını içermektedir. Bu siyasal alanın sınırları dışında çıkıldığında, daha önce bahsettiğimiz, kapitalizmin içinde barındırdığı çelişkilerden birine rastlarız: Kapitalizm, siyasal alan içinde tüm bireyleri eşit ve özgür, oy verme, yönetime katılma ve hukuksal yargılamada tarafsızlık haklarına sahip olarak tanımlamasına ve kapitalizm öncesi toplum biçimlerine göre yurttaşlık kapsamını görünür biçimde toplumun tüm bireylerini kapsayacak şekilde genişletmesine rağmen, toplumsal eşitsizlikleri de aynı oranda artıran ve siyasal hakların ve yurttaşlığın içeriğini daraltan bir yapıya sahiptir. Başka bir ifadeyle, kapitalizmin tarihine, siyasal alanda eşitlikle, toplumsal eşitsizliğin birlikte varoluşu çelişkisi damgasını vurmuş, “...toplumsal ve iktisadi eşitsizlik ve sömürü, yurttaşlığa ilişkin özgürlük ve eşitlik ile bir arada.”⁴² olmuştur. Çalışmanın birinci bölümünde belirttiğimiz gibi kapitalizm çelişkilerle dolu bir yapıya sahiptir ancak biçimsel alanlar ayrımı, emek-sermaye, evrenselcilik-cinsiyetçilik/ırkçılık, bireysel kapitalist-sınıf olarak kapitalistler, yüksek üretim-kitlesel yoksulluk, “siyasal” eşitlik-toplumsal eşitsizlik çelişkileri gibi birçok kapitalist çelişkiyi gizlemektedir.

⁴⁰ Bob Jessop, *Kapitalist Devletin Geleceği*, (Çev. Ahmet Özcan), Epos Yayınları, Ankara, 2009, s. 81.

⁴¹ Özenç, *Hukuk Devleti: Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi*, s. 139.

⁴² Ellen Meiksins Wood, *Kapitalizm Demokrasiye Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması*, (Çev. Şahin Artan), Yordam Kitap, İstanbul, 2008, s. 234.

Kapitalist toplumun oluşum tarihi hatırlanırsa, ekonomik alan ile siyasal alanın ayrımı, üretim araçları sahibi sınıfın, ekonomi-dışı zora olan ihtiyacının kalmaması, üretimi ve yeniden üretimi, varlığını sürdürebilmek için emek gücünden başka değişime sokacak metaya sahip olmayan sınıfın zorunluluğu üzerinden ekonomik alan içinde gerçekleştirebilmesi durumuna koşut olarak gerçekleşmiştir. Bu durum elbette kapitalist sınıfın siyasal alan üzerinde hâkim olma çabalarından vazgeçtiği ya da bu hâkimiyetle ilgilenmediği anlamına gelmemektedir ama siyasal alan içinde ve biçimsel olarak kapsamı genişletilen yurttaşlığın, ekonomik ilişkiler üzerine ciddi etkisinin olmayacağına göstergesidir. Çünkü siyasal ayrıcalık, kapitalist sınıfın ilgilendiği ya da ihtiyacı olan bir şey değilken, siyasal alan içinde eşit olarak tanımlanmak da, kapitalist sınıfın üretim ilişkileri içindeki konumunu değiştirmemektedir. Ekonomik alan, siyasal alanın ve hatta siyasallığın dışında tanımlanmış, özgür irade sahibi eşit bireylerin eylemliliğinin alanı olarak müdahalelere karşı koruma altına alınmıştır.

Temsil, yönetim ve hukuk dolaylılarındaki eşitlik ve özgürlük iddialarını, biçimsel siyasal alanın sınırları dışına çıkararak yeniden yorumlarsak, başka bir ifadeyle tartışma zeminini formalist hukuk yaklaşımından maddi/toplumsal zemine çekersek, kapitalist üretim biçiminde bulunmayan özgürlük ve eşitliğin, siyasal alanda soyut “kategoriler” ile kurulduğu gerçeğine rastlarız.⁴³ Tartışmayı bu zeminde yenileyerek, somut gerçekliğin, soyut “kategoriler”i anlamsızlaştırdığını gözlemleyebiliriz.

Kuşkusuz, kapitalizmde yurttaşlık kategorisinin genişleyip zaman içinde tüm bireyleri kapsayacak seviyeye gelmesi önemli bir ilerlemedir.⁴⁴ Ancak, tüm yurttaşların eşit oy hakkına kavuşması, üretim araçları sahipleri ve üreticiler arasındaki “siyasal”⁴⁵ ayrımın ortadan kaldırılması, siyasal alan ile sınırlanmış biçimsel demokrasinin, ekonomik alan içindeki eşitsiz sınıfsal karşılaşmaya

⁴³ Akbulut, *Siyaset ve Yönetim İlişkisi: Kuramsal ve Eleştirel Bir Yaklaşım*, s. 210.

⁴⁴ Yurttaşlığın içeriği sınırlandırılmadan kapsamı genişletilemezdi. Bu bağlamda, “siyasal” eşitliğin, mülkiyet ve el koyma ilişkilerine zarar vermeden, feodal toplumda olamazlığı ile kapitalist toplumda olabirliği karşılaştırılması önemlidir. Wood, Ellen Meiksins, *Kapitalizmin Arkaik Kültürü: Eski Rejimler ve Modern Devletler Üstüne Tarihsel Bir Deneme*, (Çev. Oya Köymen), Yordam Kitap, İstanbul, 2012, s. 230.

⁴⁵ Tırnak işareti içinde kullandığımız “siyasal” kelimesi, toplumsal antagonizmadan doğan siyasallığı ifade etmemektedir; kapitalist siyasal alan içindeki sınırlı eylemliliğe, kapitalist bilimin siyasallık atfında bulunmasına gönderme yapmak içindir.

müdahale edebileceği anlamını taşımamaktadır. Kapitalist demokrasi, iş yerinde, işgücü ve kaynakların dağıtımında dikkate alınmaz, insan yaşamının büyük kısmının kapsamı dışındadır.⁴⁶ Üretimin örgütlenmesi, emeğin tanzimi, zamanın düzenlenmesi gibi birçok toplumsal işlev, büyük oranda siyasal ve toplumsal iradenin dışında yer alır.⁴⁷ Ekonomik alan içindeki eylemlilik, yurttaşlık hakları ya da biçimsel demokrasinin dışına itildiği için, siyasal alandaki eşit yurttaşlık, ekonomik alandaki daha ötesi toplumsal yaşamdaki eşitsizliklerin devamlılığı ve kendini yeniden üretmesine engel olmamak bir yana, bu durumun meşruluğunu da sağlamaktadır.⁴⁸ Hâliyle, üretim ilişkileri içindeki toplumsal karşılaşmalar, eşit oy hakkına sahip yurttaşların ya da onların temsilcilerinin tartışma alanının dışında, yurttaşlık hakları kapsamının ötesinde konumlanmaktadır. Kapitalist üretim biçiminin artığa el koyma faaliyeti, tartışma konusu edilemez, söylemin yanıltıcılığı tam burada ortaya çıkmaktadır ki, ekonomik alandaki sömürü, “eşit” yurttaşların karşılıklı anlaşması sonucu, tamamen onların “rızası” ile gerçekleşmektedir.

Kavramların tarihsel içeriğinin olduğuna bir önceki başlıkta değinmiştik. Yine tüm tarihlerde aynı şeyi anlatan bir kelime gibi kullanılan “demokrasi”nin, Eski Yunan’da ve kapitalist dönemdeki içeriğini karşılaştırmak, yukarıda bahsettiğimiz sınırlarla ilgili açıklayıcı olacaktır. Eski Yunan’da, siyasal ve ekonomik olanın yalnızca içsel değil, biçimsel olarak da birlikteliği söz konusu olduğu için, siyasal konum, yurttaşları ekonomik alandaki sömürüden korumaktadır. Kapitalist demokraside ise, sömürünün kaynağı siyasal konum ya da ekonomi-dışı zora dayanmadığı için, siyasal katılım, sömürü ilişkilerinde doğrudan engelleyici bir niteliği taşımaz. Daha ötesi liberal demokrasi yaklaşımı, üretim ilişkilerini siyasal alandan “bağımsız” bir ekonomik alana hapsedtiği için, bu alana siyasal bir müdahaleyi gayri-meşru addetmektedir.⁴⁹

Siyasallığın sınırlı yeni tanımına ek olarak, siyaset de yeni sınırlarına çekilmektedir. Siyaset, yalnızca parlamentoda gerçekleştirilen ve ancak

⁴⁶ Wood, *Kapitalizmin Arkaik Kültürü: Eski Rejimler ve Modern Devletler Üstüne Tarihsel Bir Deneme*, s. 231.

⁴⁷ Ellen Meiksins Wood, “Küreselleşme ve Devlet: Sermayenin İktidarı Nerede?”, *Kapitalizme Reddiye: Marksist Bir Giriş*, (Çev. Emel Kahraman), Alfredo Saad Filho (Ed.), Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s. 156.

⁴⁸ Wood, *Kapitalizm Demokrasiye Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması*, s. 237.

⁴⁹ Özenç, *Hukuk Devleti: Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi*, s. 164-166.

parlamentelerin hakkı olan bir etkinliktir. Birey-yurttaşlar, eşit oy ve temsil hakkına kavuşmuş olmalarına rağmen, siyaset yapma hakkını devretmiş daha doğrusu kaybetmiştir. Parlamento dışında gerçekleştirilecek siyaset gayri-meşru olarak tanımlanmıştır.⁵⁰ Böylece birey-yurttaşın siyasal eylemliliği ya da biçimsel demokrasi, oy verme anıyla sınırlı bir hâle gelmiştir. Toplum içindeki her hareketinde siyasal bir durum ile karşı karşıya olan, yaşamın her anında sınıfsal ayrımların siyasallığı yeniden ürettiği günlük yaşantısında birey, siyaset etme yasağıyla, içinde bulunduğu durumu değerlendirme ya da itiraz etme yasağıyla karşı karşıyadır. Yurttaş-birey eğer siyaset yapmak istiyorsa, işini bırakmalı, tulumunu, önlüğünü, cübbesini vs. çıkartmalı ve parlamentoya girmeye çabalamalıdır, bunun dışında “özgür” yurttaşa siyaset yasaktır. Kaldı ki, daha önce belirttiğimiz gibi, parlamentoda olmak da, siyasal alanın dışında bir siyasete izin vermemektedir. Filho'nun, siyasi ve ekonomik kavramlarını, kapitalist tanımlamalarıyla kullanarak ifade ettiği gibi, “...kapitalizm siyasi demokrasi ile bağdaşır ancak kapitalizm ekonomik(maddi) demokrasiye düşmandır ve özgürlüğü sınırlar. ...Sonuçta resmen demokratik ama fazlasıyla baskıcı devletler dünyanın her yerine yayıl...”⁵¹maktadır.

Biçimsel demokrasinin savunucuları, yurttaşın siyasetten dışlandığı iddiamıza, bireyin siyasal partilere üye olarak ya da sendika şeklindeki emek örgütlenmeleri ile siyasal alana dâhil olabileceğini ileri sürecektir. Yurttaşın örgütlü tepkisi önemli olmakla birlikte, hem sendikal hareketlerin etkinlik sınırı, hukuksal olarak egemen iktidar tarafından fazlasıyla belirlenmiş ve iktidarın izin verdiğinin ötesine geçememekte, hem de yapısal olarak sendikal mücadele, ekonomik alanda belirli kazanımlar elde etmeye odaklı olsa da, elde edilecek belirli kazanımların sınırı, ekonomik sömürünün varlığına dokunamaz, ancak sömürü oranını değiştirebilir. Sendikanın nihai amacı sömürüyü ortadan kaldırmak değil, sömürü oranını düşürmektir. Kapitalist sınıfın sömürü oranını kendi istediği seviyeye yeniden çekmek için çok fazla enstrümanının olduğunu da belirtmek gerekir. Bu anlamda sendikal mücadele, yine belirttiğimiz gibi önemli olmakla birlikte, ekonomik alanın işleyişine müdahale edemez, kapitalist üretim ilişkilerinin dışında

⁵⁰ Wood, *Kapitalizm Demokrasiye Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması*, s. 240.

⁵¹ Alfredo Saad Filho, “Giriş”, *Kapitalizme Reddiye: Marksist Bir Giriş*, (Çev. Emel Kahraman), Alfredo Saad Filho (Ed.), Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s. 30, 31, 33.

değil, doğrudan içinde yer alır. Wood'un belirttiği gibi, siyasal ve ekonomik alanlar ayrımı yalnızca kuramsal değil, pratiğe ilişkin bir sorundur, "Bunun pratikteki yansımaları modern işçi sınıfı hareketlerinde görülen iktisadi ile siyasi mücadelelerin birbirinden ayrılmasıdır."⁵² Benzer şekilde, siyasal partilere üye olmak meselesi, parlamenter siyasetin siyasal alan sınırlarını aşamayacak bir etkinliktir. Kaldı ki siyasal partiler üzerinden parlamentoya erişim meselesi de belirli sınıfsal engellere takılır. Hill'in verdiği örnek bu noktada açıklayıcı görünmektedir:

Yoksul bir köylü bir parlamento özelleştirme kararına karşı çıkmakta her zaman özgürdü. Tek yapması gereken, okuma yazma öğrenmek, pahalı bir avukat tutmak, Londra'da birkaç hafta geçirip, köyündeki en güçlü kişilerin gazabıyla karşı karşıya gelmeye hazırlanmaktı.⁵³

Devlet görevliliğine eşit erişim iddiaları, yine toplumsal eşitsizlik ile birlikte değerlendirildiğinde tartışmalı görünmektedir. Görünürde devlet görevliliği, belirli bir sınıfın veya ayrıcalıklı bir grubun hakkı değildir, ancak görünürde zaten böyle toplumsal sınıflar ya da ayrıcalıklar da yoktur(!). Poulantzas'ın belirttiği gibi, bu anlayışta, "...devletin sınıflarla ve sınıf mücadelesiyle ilişkilendirilmesi mümkün olmaz. ...Hukuki-politik düzeyde, üretim faileri ekonomik belirlemeden ve sınıf aidiyetinden yoksun bırakılarak "bireyler-özneler"e dönüşür."⁵⁴ Devlet görevliliğine alınma işleminin, nepotizm uygulamalarının tartışmasını bir kenara bırakıp, tamamen rasyonel ve kişilik-dışı normlar çerçevesinde gerçekleştiğini varsaydığımızda bile, söz konusu rasyonalitenin karşımıza çıkardığı belirli eğitim ve sınav şartları, eşitsiz toplumsal koşullarda bulunan bireylerin eşit erişimine değil ancak eşit başvuru fırsatına işaret etmektedir. Yine biçimsel eşitliğin süzgecine takılan bu durum, devlet görevliliğinden, belirli sınıfların -eşit başvuru fırsatına karşın- dışlanması anlamına gelecektir. Özenç'in belirttiği üzere, sınıfsal aidiyet devlet görevliliğinin bir koşulu değildir ancak sistemin yapısı gereği alt gelir grubunda bulunan sınıflar büyük oranda üst kademe devlet görevliliğinden dışlanmıştır.⁵⁵ Konumuz açısından,

⁵² Wood, *Kapitalizm Demokrasiye Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması*, s. 36.

⁵³ Christopher Hill, *İngiliz Devrimler Çağı 1530-1780: Demokratik Devrimden Sanayi Devrimine*, (Çev. Lale Akalın), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2015, s. 320.

⁵⁴ Poulantzas, *a.g.e.*, s. 141, 145.

⁵⁵ Özenç, *Hukuk Devleti: Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi*, s. 154. Burada toplumsal sınıfları gelir gruplarına göre belirliyor değiliz ancak toplumsal sınıflar içindeki gelir gruplarına dayalı tabakalaşma ve konumsal farklılaşma üzerine bir tartışma yapmamak adına, alıntı yapılan yazarların gruplamaları kullanılarak devam edilmiştir.

hukukçuların büyük ölçüde üst toplumsal sınıflara aidiyeti bilinen bir durumdur.⁵⁶ Söz konusu aidiyet, hukuksal yargılamayı gerçekleştiren, hukuku belirli oranda şekillendiren ve değişime uğratan hukukçuların sınıfsal aidiyetleri sebebiyle, üst gelir grubundaki toplumsal sınıflara ait ideolojilerinin, hukukun genel yapısına yansıtacağını göstermektedir.⁵⁷ Hemen belirtelim, kapitalizm her zaman belirli bir geçişkenliğe izin vermektedir, bu anlamda katı hiyerarşik toplumlarda olduğu gibi keskin hatların olduğunu ifade edemeyiz ancak hattın varlığını da inkâr edemeyiz. Kaldı ki, söz konusu geçişkenlik sonucu devlet görevliliğine erişim sağlansa bile, “Sermaye sahibi sınıflar ...kontrollerindeki maddi olanaklar sayesinde devlet aygıtını etkileyebilecek güce sahiptir.”⁵⁸ Bu güç, “...hem ekonomik zor kullanımı hem de ideolojik manipülasyon...”⁵⁹ üzerinden gerçekleşmektedir ve devlet görevliliğine erişebilen kapitalist sınıf aidiyeti olmayan tekil öznelerin, devletin genel işleyişine ya da kapitalist siyasete aykırı bir eylemlilik içinde olmaları mümkün görünmemektedir.

Kapitalist temsil ve devlet görevliliği meselesiyle ilgilenmemiz, bunların aynı zamanda kapitalist hukuk ile doğrudan bağlantılı olması ile ilgilidir. Öncelikle, kapitalist devletteki temsil ve yönetim dolayimleri, hukuk dolayımı tarafından ikinci kez dolayımlandırılmıştır. Her ikisindeki eşitlik ve özgürlüğün zeminini, hukuksal eşitlik ve özgürlük oluşturmaktadır. İkinci olarak, yasamanın gerçekleştiği alan olarak parlamento ve yargılamanın gerçekleştiği alan olarak mahkemeler ve yargıçlık bağlamında devlet görevliliği, hukuk ile doğrudan ilintilendirilmektedir. Parlamento ve devlet görevliliği üzerinden eşitliğin eleştirisi, hukukun kaynakları ve uygulanması üzerine iddia edilen eşitliğin eleştirisini içermektedir.

Hukuksal normlar üzerinden tanımlanan eşit ve özgür bireylere, bu bireylerin eşit hak özneleri olarak belirtilmesi meselesine toplumsal zeminden yaklaşınca, siyasal alan içinde tanımlı olan hukukun eşit hak sahibi ve özgür bireyi de biçimsellikten öteye geçememektedir. Toplumsal eşitsizlik, hukuksal yargılama esnasında faydalanabilecek imkânlara eşitsiz erişimi bir tarafa bıraktığımızda bile, normatif eşitliğin, eşitsizliğin yeniden üretimini engellemediğini göstermektedir.

⁵⁶ Mehmet Tevfik Özcan, *Modern Toplum ve Hukuk Devleti*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 318.

⁵⁷ A.g.e., dipnot 49, s. 319.

⁵⁸ Özenç, *Hukuk Devleti: Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi*, s. 156.

⁵⁹ A.g.e., s. 196.

Bireylere yasaların eşit olarak uygulanması, yukarıdaki anlatımlarda olduğu gibi, ekonomik alanın sınırlarından içeriye girmemektedir. Eşit yasal uygulamalara ve haklara sahip bireylerin, üretim ilişkileri içinde, ürettiklerinin ancak kendi yeniden üretimlerine yetecek kısmına sahip olmaları ve kalan kısmını üretim araçları mülkiyeti sahiplerine bırakmak zorunda olmaları,⁶⁰ hukuku hiç ilgilendirmemektedir. Toplumsal eşitsizliklerle hiç ilgilenmeyen eşitlikçi hukuk, “o görkemli eşitlikçiliğiyle, köprü altında yatmayı, dilenmeyi ve ekmek çalmayı yoksula da zengine de yasak”⁶¹lamaktadır. Eşitlikçi söylemin, tarih-üstü ve aidiyetsiz bir birey kurgusu üzerine şekillenerek, toplumsal olarak eşit olmayanları eşit yargılamaya tâbi tutması adaletsizliktir diyen Sağlam’dan,⁶² “adaletsizlik” yüklemine farklılaşarak, eşitsizliğin yeniden üretimidir şeklinde ifade edebiliriz.

Eşitsizliğin yeniden üretilmesine başka bir açıdan yaklaşırsak, Poulantzas’ın deyimiyle “...politik “birey”in, “özgür” ve “eşit” hukuki özneler olarak ortaya çıkması...”, emek gücünün değişim ilişkilerine girmesine, değişim ilişkilerinin genelleşmesine, kapitalist özel mülkiyetin gerçekleşmesine olanak sunmakla kalmaz, kapitalist sınıfın egemenliğinin ve toplumsal sınıf yapılarının gizlenmesine temel oluşturur.⁶³ Bu anlamda hukuk, bireylere sağladığı biçimsel eşitlikle, üretim ilişkilerinde bulunan bireylerin tümüne, eşitlik ve özgürlüklerinin bir gereği olarak değişim ve mülkiyet haklarını verirken, artık emeğe el konulmasının eşitsizliğini ve sömürüyü, onların özgür ve eşit iradelerinin sonucu olarak ifade edip dolaylılamaktadır.⁶⁴ Öte yandan, serbest değişim iddialarının tersine, devlet ve sivil toplum ayrı şeyler değildir ve serbest değişim, “...devletin damgasını taşıyan yasalarla ve zorla getirilip sürdürülen bir düzenlemedir.”⁶⁵ Dolayısıyla hukuki eşitlik,

⁶⁰ Richard Brenner ve Michael Pröbsting, *Marksist Kriz Teorisi ve Kredi Krizi*, (Çev. Senem Çakmak Şahin ve Aslı Şen Taşbaşı), Yordam Kitap, İstanbul, 2011, s. 13.

⁶¹ Rabia Sağlam, “Adalet Bozumuna Kışkırtıcı Bir Giriş”, Costas Douzinas, *Hukuk, Adalet ve İnsan Hakları: Eleştirel Bir Yaklaşım* içinde, (Çev. Rabia Sağlam ve Kasım Akbaş), NotaBene Yayınları, Ankara, 2016, s. 131. Buradaki söz, yazar tarafından Anatole France’dan alıntılanmıştır.

⁶² *A.g.m.*, s. 130.

⁶³ Poulantzas, *a.g.e.*, s. 248.

⁶⁴ Burkhard Tuschling, *Rechtsform und Produktionsverhältnisse*, Frankfurt: EVA, 1976’dan aktaran Bob Jessop, *Devlet Teorisi: Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak*, (Çev. Ahmet Özcan), Epos Yayınları, Ankara, 2008, s. 81, 82.

⁶⁵ Antonio Gramsci, *Hapishane Defterleri*, (Çev. Adnan Cemgil), Belge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 272.

“...meta mübadelesi ilişkisinin hukuki anlamda kurulmasına imkân veren bir yapıyı da beraberinde getirir.”⁶⁶

Toparlamak gerekirse, hukuksal eşitlik, sınıflı toplumsal yapıda bulunan eşitsizliği gizleyerek, biçimsel eşitliği yüceltmektedir. Birey-yurttaşları eşit hak özneleri olarak tanımlamakla birlikte, bireylerin haklardan eşit olarak yararlanmasını içermez.⁶⁷ Bu durum eşitlik olarak değil, ancak “eşitsizlik için eşit şans”⁶⁸ olarak ifade edilebilir. Bireyler özgür olarak tanımlanırken ya da hukukun özgürlük ortamını sağladığı iddia edilirken, bu özgürlük de biçimselliğin sınırlarını aşamayı bazı bireylerin “daha özgür”, bazılarının da ekonomik zorunluluklara katlanmakta “özgür” oldukları gerçeğini değiştirmez. Biçimsel özgürlük ve eşitliğe eşlik eden toplumsal özgürlük ve eşitsizlik meselesinin maddi temelleri olduğu gibi, ideolojik yansımaları da bulunmaktadır. Her iki boyuttan da burada bahsedilmekle birlikte, çalışmamızın sonraki bölümlerinde daha geniş tartışılacaktır. Şimdi öncelikle kapitalist hukukun maddi temellerini saptayarak, toplumsallık içindeki konumunu tespit etmek gerektiğini düşünmekteyiz. Bu hem gerçekliğin toplumsal/üretim biçimi zemininde açıklanışını sağlayacak, hem de hukukun ideolojik niteliğini tartışırken kullanılacak zemini oluşturacaktır. Zira yine ileride tartışılacağı gibi ideoloji meselesi de, salt zihinsel bir kategori değil, madde ile etkileşimin sonucudur.

2.1.3. Hukuksal Gerçeklik ve Toplumsal Gerçeklik

Kapitalist toplum biçiminde, ekonomik alan ve siyasal alanın biçimsel olarak ayrılmış olması, gerçekliğin algılanmasını ya da çözümlenmesini de parçalamaktadır. Toplumun gerçekliğini açıklama çabaları, biçimsel siyasal alanın sınırları içinde kaldığından, toplumsal hayatın büyük bir kısmının tartışma dışı bırakılarak, gerçekliğin çarpıtılmış bir görüntüsünün elde edilmesine sebep olurken, toplumsal yaşamın biçimsel ekonomik alan içinde kalan kısmını yine bu alanın sınırları içinde tartışmak, alanın değişkenlerinin veri kabul edilmesi riski sebebiyle, üretim ilişkilerinin ters yüz edilmesine, sömürücülerin üretici, üreticilerin eşit meta

⁶⁶ Sever, *a.g.m.*, s. 35.

⁶⁷ *A.g.e.*, s. 36, 42.

⁶⁸ Paşukanis, *a.g.e.*, s. 124.

değişimcisi olarak açıklanması gibi birçok sorunlu düşünce üretimine neden olmaktadır. Bizim iddiamız, gerçekliğin belirli alanlar içinden değil bütünlüklü bir açıklamayı gerektirdiğidir. Bu sebeple, bırakın biçimsel alanların sınırları içinden düşünce üretmeyi, toplumsal ilişkiler içinde karşılaştığımız siyasal ve ekonomik olanın dahi ayrıştırılarak değil, aynı bütünlüklü yaklaşımla tartışılması gerektiğini düşünüyoruz.

Biçimsel siyasal alanda kalan hukuk kuramları, normları, içtihatları ve yargılamaları üzerinden gerçeğin bilgisine ulaşma çabası, hukuksal bir gerçeklik ortaya koymaktadır. Hukuksal gerçeklik, bir önceki başlıkta tartıştığımız üzere, toplumsal hayatın büyük bir kısmına yani ekonomik alanda tanımlanan üretim ilişkileri, bu ilişkiler üzerinden bireylerin toplumsal konumsallıkları ve dolayısıyla siyasallıklarına, yargılama anında eşitlik adına kayıtsız olduğu için; ekonomik ilişkileri biçimlendiren hukuksal normların kapitalist üretim biçimini veri aldığı ve kapitalist sözleşme ve mülkiyet ilişkilerini doğal kabûl ettiği, açıklama çerçevesini bunun üzerinden kurduğu için tartışmalı bir gerçeklik düzlemine oturmaktadır. Toplumsal/siyasal ilişkilerle ve üretim biçimiyle açıklama biçimi açısından bağıni kopartan, ancak bunların içinde gerçekleşen oluşumsallığıyla temel kategorilerini ve temel kabûllerini buradan alan hukuksal gerçeklikte, kendi sınırları olan siyasal alan içindeki açıklamaları da gerçek-üstü bir düzleme yerleşmektedir. Siyasal alan içindeki açıklamalar, idealleştirmeler ve kutsamalarla sürmektedir. Yukarıda tartıştığımız kavram kargaşasının ve eşitlik-özgürlük meselelerinin temeli, burada bahsettiğimiz maddi temelden kopukluk ve gerçek-üstü zemine yerleşen açıklamalardan oluşmaktadır.

Gerçekliğin hukuk üzerinden açıklanma biçimi, hukuksal normlarla, hukuksal yargılamayla ve hukukun toplumsal konumuyla ilgili ürettiği bilgiler ile gerçeği tersyüz eder. Hukuksal gerçekliğe bakıldığında; hukuk normları, adaleti tarafsız bir şekilde gerçekleştirmeyi sağlayan, çıkarlarüstü ya da insanların ortak çıkarına hizmet eden bir içeriğe sahiptir; hukuksal yargılamalar, tüm bireylere eşit uygulanan, tarafsız, bağımsız, toplumsal ilişkilerin/çıkarların dışında/üzerinde duran yargıçlar eliyle evrensel adaleti sağlayan bir niteliği taşır; hukukun kendisi ise, tüm toplumsal çıkarların, sınıfların ve kurumların üzerinde ve onlardan bağımsız, doğruluğunun

ispatının kendisi olduğu şeklinde bir aksiyoma ve “genel irade”ye dayandırılan bir konumdadır. Hukukun, böyle bir gücün maddi kaynağını nereden aldığı ile ilgili sorulara verilen cevap, güçler ayrılığı ve birey-yurttaşların temsili sebebiyle genel iradenin varlığı şeklindedir. Elbette, bu cevap, hukukun maddi temellerini ortaya koyma kapasitesine sahip olmamak bir yana, söz konusu siyasal alan içinde yeni aksiyomların ileri sürülmesinden öte bir anlam taşımamaktadır. Bu hukuksal açıklamaların içeriğini oluşturan liberal yaklaşım, hukuksal ilişkilerin ve iktidarın kaynağını görünmez hâle getirirken, “Hukuk havada asılı normlar bütünü olarak karşımıza çıkar.”⁶⁹

Burada bahsi geçen gerçeğin hukuksal açıklanma biçimi, gerçeğin belli yönlerini, belirli işleyiş süreçlerini gösterirken, büyük bir kısmını gizlemektedir. Hukuksal gerçeklikte açıkça görülen, farklı toplumsal sınıflardan gelen bireylerin hukuksal olarak eşit haklara sahip özneler olduğudur. Bu gerçekliğin arkasında gizlenen şey ise, hukuksal eşitliğin toplumsal eşitlikle aynı olmadığıdır.⁷⁰ Daha açıkça ifade edersek, hukuksal gerçekliğin, toplumsal gerçeklik tarafından yanlışlandığı gözlerden kaçırılmaktadır.

Kavramların tarihsizleştirilmesi, dolayısıyla muğlâklaştırılması ve kapitalist demokraside eşit temsil meselesinin sorunlu açıklama biçimlerinden daha önce bahsettiğimiz için, hukuksal gerçekliğin yukarıdaki açıklamalarındaki tartışmalı kavram ve temsil sorunlarını burada yeniden tartışmayacağız. Burada yapmak istediğimiz, hukukun, toplumsal konumunun tespit edilmesi, hukuksal gerçekliğin mantıksal kategorilerinden toplumsal gerçekliğin maddi açıklamalarına geçiş yapılması meselesidir.

Kapitalizmin, üretim araçlarının mutlak mülkiyetine sahip kapitalist sınıf ile emek gücü dışında bir mülkü bulunmayan işçi sınıfı arasındaki mülkiyet ilişkisi temelinde işlediğinden daha önce bahsetmiştik. Mülkiyetin mutlaklaşması ve işçi sınıfının kendi varlığını sürdürebilmek için emek gücünü, belli bir oranına el konulması pahasına değişime sokmaktan başka yolunun bulunmaması, kapitalist üretim biçiminin işleyiş eksenini oluşturur. Mutlak mülkiyetin, güçlü ve merkezi

⁶⁹ Özdemir, *Sözün Mülkiyeti: Hukukun Ekonomi Politikası*, s. 174.

⁷⁰ A.g.e., s. 180.

devlet yapılanmaları tarafından korunması, kapitalist sınıfın ekonomik alandaki üretim ilişkilerini sürdürmesi ve mülke erişimin kısıtlanması ile işleyebilecek ekonomik zoru kullanabilmesi için vazgeçilmez bir unsurdur. Böylece kapitalist üretim biçiminin piyasada ihtiyaç duyduğu şey, mülkiyetinin korunması ve emek gücünü “özgürce” satabilen bireylerin bulunmasıdır. Zira kapitalizm, sözgelimi feodalizm gibi hiyerarşik ve ekonomi-dışı zora dayanan, üretim araçları sahiplerinin ekonomi-dışı sorumluluklarının olduğu ve üreticilerin, üretim araçlarına belirli oranda eriştiği bir yapıda gerçeklik kazanamaz.

Üreticilerin üretim araçlarına belli oranda erişiminin olduğu feodal toplumda, üreticiden artığı sızdırmak ancak ekonomi-dışı zor yoluyla gerçekleştirilirken, kapitalist üretim biçiminin ihtiyacı, eşit bireylerin, özgür iradeleriyle “serbest değişim” ilişkilerine girebilmesidir. Üreticilerin üzerinde, yönetsel ya da hukuksal bir zorlamaya ihtiyaç yoktur. Çünkü üreticilerin üzerinde bulunan ekonomik zor, başka bir ifadeyle hayatta kalabilecek tüketim mallarına erişebilmek için sömürüye katlanma zorunluluğu, üretim biçiminin varlığı ve yeniden üretimi için yeterlidir. Bu bakımdan, feodal toplumda, feodal beyin kişiliğinde anlam bulan dolayısıyla kişiliğe bağlı olan ve katmanlı/hiyerarşik toplum yapısına göre yorumlanan hukuk yapısı, kapitalizmde, tam da üretim biçiminin yapısı gereği, kişilik-dışı, biçimsel olarak eşit/özgür bireylere dayalı, mülkiyet ve sözleşme ilişkilerini odağına alan bir yapıya sahiptir. Böylece, bireysel özgürlüğün piyasada anlam kazandığı bu yapı, her ikisi de kişilik-dışı iki iktidar mekanizmasının tamamlayıcılığında çalışır: İş yerinde sözleşme üzerinden kurulan disiplin, iş yeri dışında yasaların dolayısıyla mutlak mülkiyetin egemenliği.⁷¹

Bu bakımdan kapitalist hukukun normlarının tarafsızlığı ya da sınıflar üstünlüğü meselesi, mülkiyet ve sözleşme ilişkilerini veri olarak aldıktan ve insanlığın doğal yasaları olarak kabûl ettikten sonra, sınıf aidiyetine bakılmaksızın tüm yurttaşların bu normlardan tarafsız olarak faydalanması anlamını taşımaktadır. Normatif olarak ileri sürülen bu iddia, üretim araçları mülkiyetine sahip olan sınıf ile mülksüz sınıf arasındaki üretim ilişkilerinde, mülksüz sınıfın ürettiği değer

⁷¹ Özcan, *Modern Toplum ve Hukuk Devleti*, s. 248.

yalnızca emek gücünü yeniden üretebilecek kadar bir kısmını ücret⁷² olarak alabilmesini ve artığı sızdıran sınıfın da mülkiyetini ve toplumsal konumunu yeniden üretmesini sağlayan bir tarafsızlıktır. Poulantzas'ın ifadesiyle, "...normatif hukuki sistem, hukuki realite görünümüyle sınıflara dağılmış üretim faillerini hukuki-politik öznelerle dönüştürerek ekonomik toplumsal ilişkilerdeki yalıtıcı etkiye katkıda bulunur."⁷³ Normlar "tarafsızdır", mülksüz sınıfın mülksüzlüğünün ve kapitalist sınıfın mülkünün devamlılığı konusunda taraf tutmaz. Aradaki bu fark, bireylerin kendi yetenek, girişimcilik ve şanslarının eseri olarak kabûl edilir, normların tek yapması gereken üretim aracı olanın üretim aracı mülkünü, emek gücü olanın emek gücünü "tarafsız" bir şekilde güvenceye alarak toplumsal yeniden üretimi sağlamaktır, "...“tarafsız” hukuk, bu doğal eşitsizliği ortadan kaldırmak için müdahale etmemelidir."⁷⁴ Hukuk normlarının, mülkiyet ve sözleşme ilişkilerinin veri alınarak işlenmesinin kendisinin kapitalist sınıf lehine taraf olmak anlamına geldiği meselesi ise, bunların "insanın doğasından kaynaklandığı" iddiası yüzünden, tartışma konusu bile değildir. Tarafli normların tarafsız muhakemesinin, "tarafsızlığı" ne kadar sağlayacağı ise tüm anlamsızlığıyla ortada durmaktadır.

Gerçekliğin hukuksal yorumunda ileri sürülen eşit yargılama ve yargıçların tarafsızlığı iddialarına Collins, modern hukuk biçiminin iki özelliğinden birincisi olarak biçimsel adalet adını vermektedir. Biçimsel adalet, benzer sorunlara benzer yaklaşmayı, zenginliğin ve gücün dağıtımını ele almamayı, tarafların çıkarlarından çok hukuk kurallarına uygunluğa bakmayı içerir. İkinci özellik ise, hukuksal düşüncenin özerkliği inancı olarak ifade ettiği, yargıçların toplumsal adaleti ya da kişisel kazançlarını düşünmeden, yargısal mantık içinde tarafsız hukuksal uygulamaları gerçekleştirmeleri durumudur.⁷⁵ Bu biçimsellik göz önüne alındığında, içinde bulunduğu toplumsallık üzerinden anlam kazanan hukukun veri normlarının eşit uygulaması, yargıçlar yasal olarak bağımsız olsa ve yargılama yargıcın kişiliğine bağlı olmasa bile, kapitalist üretim açısından bir şeyi değiştirmeyecektir. Zira kapitalist üretim biçiminin ihtiyacı olan, ekonomik alandaki baskı gücünü ona

⁷² Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (Çev. Alp Tümertekin), İthaki Yayınları, İstanbul, 2015, s. 38.

⁷³ Poulantzas, *a.g.e.*, s. 151.

⁷⁴ Kasım Akbaş, *Hukukun Büyübozumu*, NotaBene Yayınları, Ankara, 2015, s. 83.

⁷⁵ Collins, *a.g.e.*, s. 199.

sağlayan mutlak mülkiyetin, bağımsız yargıçlar tarafından korunmasıdır. Üreticilerin emek güçleri üzerinden, meta sahibi olarak eşit yurttaş olarak kabûl edilmesi, sözleşme ilişkisinin eşit meta sahipleri arası özgür iradelerin uyumu olarak ifade edilmesinin temelini oluşturmaktadır. Bu anlamda, eşit birey, tarafsız yargılama ve kişilik-dışılık meselesi, üretim biçiminde içerilen ve gereksinilen olgulardır.

Özdemir'in sözleşme ilişkileri ile iş sözleşmesi arasında, yani üretim ilişkileri ile hukuksal biçim arasında kurduğu bağlantı, hem üretim biçimi ile hukuk ilişkisini hem de hukukun toplumsal konumunu aydınlatır bilgiler sağlamaktadır. Buna göre, hukuksal iş sözleşmesi, toplumsal ilişkilerin dayanağı oluşturur; kendi kendine var olamayacağı gibi, var olan üretim ilişkilerini oluşturduğu da ifade edilemez. İş sözleşmesi ve üretim ilişkileri birbirini tamamlayıcı niteliktedir. İş sözleşmesi, emek gücünün piyasada değişiminin biçimini oluşturur, alan ve satan özneleri hukuksal olarak kurar, değişim ilişkisini ölçülüp denetlenebilecek bir biçime kavuşturur. Piyasaya içkin olan "...zoru tahakküm donuna sokar."⁷⁶ Kapitalist üretimin temel artık sızdırma biçimi olan ödenmemiş emek ürününe el koyma işlemi, iş sözleşmesiyle bir hakka dönüşürken, aynı sözleşme, kendi emek ürününe sahip olma imkânsızlığını da tamamlayıcı öge olarak barındırır. Böylece hukuksal içerikle kurulan iş sözleşmesi, siyasal alan ile ekonomik alanın biçimsel ayrılığını tekrar hatırladığımızda, siyasal-hukuksal alanda "eşit" bireylerin "özgür" iradelerinin uyumu olarak ifade edilirken, ekonomik alanda kapitalistin, işçinin emek gücünü denetleme ve emek gücüne el koyma hakkının biçimsel temelini oluşturur.⁷⁷

Kapitalizmde, kendinden önceki toplumsal biçimlerden farklı olarak, artık emeğe el koyma işlemi açık bir baskı sonucu görünür bir hâlde değildir; artığa el koyma işlemi, hukuksal olarak iş sözleşmeleri ile dolayımlandırılmıştır. Paşukanis, bu sözleşme ilişkilerini odak olarak kabûl eder ve sözleşmenin, "...hukuk fikrinin kurucu unsuru..." olduğunu ileri sürer. Hatta hukuksal özne ve iradenin, sözleşme dışında ölü soyutlamalar olduğunu ifade eder.⁷⁸ Sözleşme biçimi üzerinden gerçekleşen hukuksal dolayımlandırma, ancak emek gücünün değişime sokulabildiği ve işçinin özgür bir birey olarak sözleşme ilişkisi kurabildiği üretim biçiminde mümkün

⁷⁶ Özdemir, *Sözün Mülkiyeti: Hukukun Ekonomi Politikası*, s. 138.

⁷⁷ *A.g.e.*, s. 138, 143.

⁷⁸ Paşukanis, *a.g.e.*, s. 122.

olmuştur. Söz konusu dolayımın asıl sonucu, kapitalist sömürünün savunusunun, hukuksal soyut ilkelerin savunusu olarak karşımıza çıkmasıdır.⁷⁹ Dolayısıyla kapitalist sömürü ilişkisinin savunusu, eşitlik, özgürlük ve adaletin savunusu olarak önümüze gelmektedir.

Elbette hukuk, mülkiyet ve sözleşme ilişkilerinden ibaret değildir. Bununla birlikte kapitalist mülkiyet, sözleşme ilişkileri ve meta biçimi, toplumsal yaşantının geneline karakteristiğini verdiği için odak noktası olarak seçilmiş ve tartışma bunlar üzerinden yürütülmektedir. Öte yandan burada hukuk ile üretim ilişkisini basit işlevsel bir mantıkla ilişkilendiriyor değiliz; üretim biçimi ve hukukun oluşumsallığı, tarihsel bir süreç içinde ve toplumsallığın bütünlüğünde birbirini tamamlayarak gerçeklik kazanmıştır. Söz konusu tarihsellik, bu bölümün ikinci kısmında tartışma konusu edilecektir.

Tartışmalarımız bağlamında hukukun toplumsal yapı içindeki konumu, sınıflar ve kurumlar üstü ve bağımsız olduğu iddialarının aksine, birinci bölümde belirttiğimiz siyasal alanın, ekonomik alanın tamamlayıcısı olduğu iddialarımıza paralel olarak, siyasal alanın bir dolayımı olması itibariyle, ekonomik alanı tamamlayıcı ve ekonomik alana biçimini verici bir konumdur. Marx'ın belirttiği gibi, toplumsal üretim ilişkileriyle bağı kesildiği anda hukuksal metinler, yalnızca bir kağıt parçasına dönüşecektir⁸⁰ ve “Hukukun toplum tarihinden bağımsız bir tarihi yoktur.”⁸¹ Bu anlamda hukuk idealize edildiği gibi temeli belli olmayan bir biçimde bağımsız ya da üstün değil, üretim ilişkileriyle içsel bütünlüğü olan ve tarihsel olarak üretim ilişkileriyle bütünlük içinde bir oluşumsallıkla toplumsal olarak konumlanmıştır. Bu ilişki bağlamında, hukukun üstünlüğü iddialarının ve devlet iktidarının coğrafi sınırları içinde tüm kurumların üzerinde bütünlük tek bir yapı oluşturması, kapitalist ulusal piyasa ile olan bağlantı üzerinden de açıklanabilir. Ulusal kültür ve ulusal eğitimin, farklı kimlikler üzerinden parçalı bir piyasanın ortadan kaldırılması ile bağlantısına⁸² benzer şekilde üstün ulusal hukuk,

⁷⁹ *A.g.e.*, s. 40.

⁸⁰ Marx - Engels, *Devlet ve Hukuk Üzerine*, (Der. ve Çev. Rona Serozan), May Yayınları, İstanbul, 1977, s. 96. D.K.: Marx, Ren Bölgesi Demokratlar Komitesi Davasındaki Konuşma (Karl Marx/Friedrich Engels, Werke, Berlin, 1960 VI, 244/45).

⁸¹ *A.g.e.*, s. 80. D.K.: Marx, *Die Frühschriften*, s. 412.

⁸² Akbulut, *Küreselleşme, Ulus Devlet ve Kamu Yönetimi*, s. 261.

kapitalizmin ihtiyacı olan engellenmemiş ulusal piyasanın biçimlenmesinde önemlidir. Daha ötesi, çalışmamızın kapsamı dışında olmakla birlikte, kapitalizmin küreselleşme döneminde, ulusal piyasa engellerinin de aşılması bağlamında, farklı ulusal hukuk yapılarının birbirine benzemesinin ve uluslararası hukuksal güvencelerin izi sürülebilir.

Hukuk ne basit bir şekilde üretim ilişkilerinin yansımasıdır, ne de ekonomik kategorilerin yaratıcısıdır. Hukuksal biçimler, üretim ilişkilerinin belirli biçimleridir, öte yandan hukuksal biçimler üretim biçimi üzerinde etkisi olan toplumsal varlıklardır.⁸³ Ekonomik olan ile siyasal olanın birleşikliğinde gerçekleşen bütünlüklü tarih iddiamıza paralel bir biçimde, hukuk ve üretim biçimi, tarihsel olarak birbirini tamamlayarak şekil almıştır. Wood, siyasal-hukuksal alanı, üretken temele iki nokta üzerinden bağlamaktadır: 1- Üretim biçiminin, belirli toplumsal sınırlamalar içinde varolması, örgütlenme, iktidar ve mülkiyet biçimleriyle somutlaşması, 2- Siyasal kurumların üretim ilişkilerinin yapısal parçaları olması, sınıf çelişkilerinin tarihsel sonucu olan iktidar biçimlerinin, üretim ilişkilerinin temel öğelerinden olması.⁸⁴ Dolayısıyla hukuk hem üretim biçiminden temel alır, hem onu belirli bir biçime sokar. Birinci bölümdeki tamamlayıcılık iddialarımız hatırlanırsa, hukukla birlikte üretim biçimi belirli bir güvenceye kavuşur ve forma bürünürken, hukuka içeriğini üretim ilişkileri sağlamaktadır. Bu açıdan, "...ekonomik ve hukuksal kategoriler pratik(nesnel) olup içeriklerine göre birbirlerinden kopmaz şekilde iç içe girmişlerdir..."⁸⁵

Ekonomik alan ile girift ilişkiselliğe sahip hukuk ile ilgili belirtilmesi gereken başka bir boyut, doğrudan ekonomik olanın bir sonucu olarak, "...özel çıkarların çatışması üzerine inşa edilmiş belirli bir toplumsal düzene denk düşen bir tarihsel kategori..."⁸⁶ olduğudur. Bu kısımda üretim biçimi ile ilişkisi kurulan hukukun, toplumsal gerçeklik üzerinden konumlandırılmasına dönük kuramların tartışması ile birlikte, toplumsal bir ilişki olduğu, şimdi çözümlenmemize dâhil edilmesi gereken noktayı oluşturmaktadır.

⁸³ Özdemir, *Sözün Mülkiyeti: Hukukun Ekonomi Politikası*, s. 141.

⁸⁴ Wood, *Kapitalizm Demokrasiye Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması*, s. 45.

⁸⁵ Collins, *a.g.e.*, s. 164.

⁸⁶ Paşukanis, *a.g.e.*, s. 68.

2.1.4. Araçsal/İşlevsel ve Belirlenimci Hukuk Yaklaşımlarının Eleştirisi

Kapitalist toplumsal biçim, ekonomik alan ve siyasal alan biçimsel ayrımlarının, bu iki alanın birbirine karşı konumlanması ya da biçimsel tartışmaları bir kenara bırakıp, toplumsal gerçeklik temelinde, ekonomik olan ve siyasal olanın birbirine karşı konumlanması üzerine gerçekleştirilen kuramsal tartışmalara sahne olmuştur. Bu tartışmaları ve bizim savımızı birinci bölümde ortaya koyduğumuz için, burada tekrar etmiyoruz. Bu başlıkta gerçekleştirmek istediğimiz ise, söz konusu alanlar ayrımı üzerinden, siyasal alan içinde kalan hukuk ile ekonomik alan arasındaki ilişkinin ortaya konulmasıdır.

Hemen belirtelim ki, bu başlıkta tartıştığımız kuramlar, daha önce tartışılan liberal ya da klasik hukuk kuramlarından düşünme biçimi ve yöntem olarak farklıdır. Toplumsal gerçeklik temelinde ele alacağımız bu kuramlar, gerçekliği maddenin diyalektiği üzerinden yorumlamaktadırlar. Söz konusu yaklaşımların tartışmamıza dâhil olması ise, bu yaklaşımların diyalektik materyalizmi ele alış biçimleriyle ilgilidir. Bu ele alış biçimleri, bir tarafta sınıfsal çatışmaları ön plâna çıkartarak hukuku bir araç olarak yorumlarken, diğer tarafta ekonomik olanı ön plâna çıkartıp, hukuku, bir yansıma olarak yorumlamaktadır.

Collins, 19. yüzyıl sonu Marxist düşünceye “kaba materyalizm”in ya da başka bir adlandırma ile “ekonomizm”in hâkim olduğunu ifade etmektedir. “Kaba materyalist” düşünce, hukuku, üretim biçiminin basit bir yansıması olarak ele almaktadır. Feodal üretim biçiminde bulunan imtiyaz yasaları, kişiliğe ve ekonomidışı güç ilişkilerine dayanan feodal üretimin yansımaları olduğu gibi, modern hukuk sistemleri de, kişilik-dışı ve ayrıntılı resmi yasaları ve uzmanlaşmış mahkemeleriyle kapitalist üretim biçiminin yansımalarıdır.⁸⁷ Benzer bir noktaya değinen Korsch, “En iyi maddeci Marksist kuramcılar...”ın bile, hukuksal ilişkileri, ekonomik ilişkiler tarafından kendiliğinden içeriklendirilen/belirlenen bir araç olarak ifade ettiklerini belirtmiştir.⁸⁸ Böylece hukuk, belirli toplumsal ilişkilerin ürünü ya da üretim biçiminin doğrudan bir ögesi olarak değil, üretim biçiminin basit deterministik bir sonucu olarak ele alınmaktadır.

⁸⁷ Collins, *a.g.e.*, s. 39.

⁸⁸ Korsch, Karl, “Giriş Yerine”, Evgeny B. Paşukanis, *Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm* içinde, (Çev. Onur Karahanoğulları), Birikim Yayınları, İstanbul, 2011, s.15.

Söz konusu yaklaşıma, Collins'in eleştirileri üç başlıkta toplanmaktadır: Öncelikle “kaba materyalist” yaklaşımın, analitik bir düşünce ortaya koymadığını, altyapı ve üstyapı metaforları içinde ele aldığı ilişkilerde, üstyapıyı, üretim biçiminin yansımaları olarak ifade etmekten öteye geçmediğini ileri sürmektedir. İkinci olarak, hukukun işlevleri analiz edilmez; üretim biçimi için hukukun neden gerektiği açıklanmadığı gibi, doğrudan üretim ilişkileri ile ilgili olmayan hukuksal düzenlemeler, bu yaklaşımın açıklama çerçevesinin dışında kalmakta ve daha ötesi açıklama çerçevesi ile uyumsuzluk taşımaktadır. Son olarak, altyapı ile hukuk arasındaki ilişki, kabaca ifade edilmiştir; alt-yapının hukuku belirlediği mekanizmalar açık bir şekilde ortaya konulmamış, hukukun oluşum süreçleri ayrıntılı olarak incelenmemiş ve yansıma savı üzerinden yüzeysel belirlemelerle yetinilmiştir. Yansıma düşüncesinin, sıklıkla üretim ilişkisiyle doğrudan ilintilendirilmesi mümkün olmayan hukuk kurallarını açıklayamaması, söz gelimi tecavüz ya da fiziksel saldırı gibi üretim ilişkileriyle hiçbir bağı olmayan kuralları nedenselliğe oturtamaması, onu sorunlu bir hâle getirmektedir. Bununla beraber yansıma düşüncesi, üretim ilişkileri ile doğrudan ilişkili yasalarda başarılı bulunur. Bütün bunlar bir kenara, “kaba materyalizm”in en önemli sorunu, bilinçli eylemin, maddi altyapı tarafından nasıl belirlendiğine dönük teorik açıklamanın eksikliğidir.⁸⁹

Collins'in “kaba materyalizm”e dönük, altyapı-üstyapı metaforları içinde kaldığı, altyapı ile üstyapı olarak ayrıştırdığı toplumsal oluşta, bu ikisi arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktan çok, altyapıyı inceleyip, üstyapıyı bunun basit bir türevi olarak ele aldığı, bu durumun yüzeysel belirlemelere sebep olduğu ve en önemlisi öznenin eylemliliğini analiz dışında bıraktığı ya da fazlasıyla sınırladığı itirazları yerinde görünmektedir. Buna karşın, hukuksal biçimi, üretim ilişkileriyle ilgili olan ya da ilgili olmayan şekilde parçalara ayırması, belirli hukuksal kuralların toplumsal üretim ilişkileriyle, toplumsal eyleyişle bağlantılı olmasına rağmen, belirli kuralları maddi etkileşimin dışına çıkarması, ileri sürülen üretim biçimi (dolayısıyla toplumsal eyleyişin) dışına düşen kuralların kaynağının nereye dayandırıldığı sorununu tartışma dışı bırakmaktadır. Evlilik ya da aile gibi yapılar üretim dışında bırakıldığında, nereye konulacağı ya da yine evlilik ve aile gibi yapıların tüm toplumsal biçimlerde aynı anlama mı geldiği soruları önümüze çıkacaktır. Örneğin, evlilik

⁸⁹ Collins, *a.g.e.*, s. 40, 41, 43.

kurumu ile ilgili olarak; kapitalist toplumda, kadın ve erkek (ya da kimi durumlarda farklı cinsel yönelime sahip) eşit bireyler arasında kurulan bir çeşit sözleşme ilişkisi olduğu, mülkiyetin edinilmesi, paylaşılması, kullanımı ve aktarımı gibi kurallar içerdiği, evliliğin sona erişinin yine bu sözleşmenin kuralları dâhilinde yapıldığı durum ile feodal toplumda, büyük oranda, -mülk sahipliği ile de bağlantılı olarak- egemen erkek ve ona tâbi kadın arasında ve resmi bir bağit içermeyen bir ilişki olarak kurulduğu durum arasındaki farklılığın nereye dayandırılacağı, Collins'in açıklamaları açısından sorunlu görünmektedir. Öte yandan, tecavüz ve fiziksel saldırı gibi suç kategorileriyle ilgili olarak, tekil bireyin psikolojik saplantıları bir kenara bırakılırsa -ki psikolojik saplantılı durumlarla üretimin biçiminin ilişkisini kurmak da ihtimâl dışı değildir ama bu tartışma çerçevemizin dışında kalmaktadır-, üretim biçiminin insan bedenini metaya dönüştürmesi dolayısıyla cinsellik ihtiyacının bile piyasada değişime konu olması ya da belirli değişimleri ön gerektirmesi, diğer taraftan fiziksel saldırı ile çıkar çatışmaları arasında ilişki kurmak zor görünmemektedir.⁹⁰ Kısacası bilinçli eylem ve yapısallığın etkileşimi olarak üretim biçimi, toplumsal eylemliliğin temeli olarak, tüm ilişkilere karakterini vermektedir. Neyse ki Collins, tecavüz ve fiziksel saldırı gibi suç kategorileri ile ilgili bağlantı kurulabileceğini ve sorunlu olanın “yansıma” ifadesi olduğunu belirterek durumu toparlamaya çabalamaktadır.

Materyalizmin yukarıda belirtilen yorumunu eleştiren Gramsci, siyaset ve ideolojide olan biteni, ekonomik yapının yansıması olarak ifade eden ve tarihsel materyalizmin temeli olarak ileri sürülen bu görüşlerle mücadele edilmesi gerektiğini belirtirken, söz konusu düşünceleri “ilkel bir çocuksuluk” olarak ifade etmektedir. Tarihsel materyalizmin bu mekanik yorumu, tüm siyasal hareketleri, yapının belirlenimi olarak ele alır. Gramsci, bunları belirtirken, yapı ile özne arasındaki bağı da koparmaz ancak mekanik bir determinizmi de “metafizik” olarak ifade eder. Söz konusu yaklaşımları, praxis felsefesinin yüzeysel bir yorumu olarak, “ekonomizm” olarak addetmektedir. Ekonomizm, tarihsel gelişmeleri, doğa olayları gibi nesnel yasalarla işleyen gelişmeler olarak ele almakta ve daha ötesi teolojik kaderciliğe

⁹⁰ Burada ifade etmeye çalıştığımız şey elbette ki tecavüz ya da fiziksel saldırı gibi durumları ekonomik yapının bir sonucuna indirgeyip meşrulaştırmak değil, bu eylemlere kaynaklık eden toplumsal etkilerle ilgili durum tespiti yapmaktır.

yaklaşan bir “erekçilik” ile tarihi ifade etmektedir. Bu “erekçi” kaderciliğe göre, elverişli koşullar zorunlu olarak gerçekleşir, gerçekliği irade ile oluşturmak boş ve tehlikeli bir çabadır.⁹¹ Böyle bir mekanik determinizm, üretim ilişkilerini, -hukuku insan ve toplum üstü bir konuma çıkararak liberal teorilere benzer bir akıl yürütmeye-toplumdan ve bilinçli eylemden tamamen bağımsız, kendi kurallarıyla işleyen bir yapı olarak konumlamaktadır. Yapının, öznenin iradesini aşan zorunluluklar ürettiğini ve bilinçli eylemin sınırlarını oluşturduğunu reddediyor değiliz ancak yapının ekonomist konumlandırılışı, liberal teoride hukukun mistifiye edilmesine benzer bir şekilde üretim biçiminin “yansımalarını” mistik bir hâle getirmektedir.

Ekonomizmin belli oranda dışında olmakla birlikte, Althusser’in hukuka yaklaşımı da metaforik ve belirlenimci bir içerik taşımaktadır. Altyapı ve üstyapı metaforları içinde ekonomik ve siyasal olanı konumlandıran Althusser, altyapı ve üstyapıyı açıklamak için ikinci bir metafora başvurarak, altyapıyı bir binanın temeline, üstyapıyı ise katlarına benzetmektedir. Binanın temeli, katlarda olan her şeyi “son kertede” belirlemektedir. Katlar ise, son kertede belirleyici değildirler, eğer herhangi bir belirleyiciliğe sahiplerse bile, bu ancak temelin belirleyiciliğiyle bir belirleyicilik olabilir.⁹² Bu bağlamda, ekonomizmin yansıma teorisi kısmen yumuşatılarak, altyapı ve üstyapı arasında belirli bir etkileşime belirsiz bir tarihsellikte alan açılmakta ancak altyapının belirleyiciliği ve ifadelerden anlaşıldığı üzere, toplumsal gerçekliği parçalara ayıran altyapı ve üstyapı metaforları ise olduğu gibi korunmaktadır.

Altyapı ve üstyapıya ilişkin çözümlerinde Engels, ekonominin kendiliğinden bir etki doğuramayacağını ve tarihi insan iradesinin oluşturduğunu ifade ederken, tüm tarihi bu iradeye bağlamaz; söz konusu insan iradesi, kendisini şartlandıran, “son toplamda” ekonomik ilişkiler tarafından belirlenen sınırlar ve toplumsal ilişki yapıları içinde gerçekleşir. Burada ifade ettiği “son toplamda belirlenim” meselesine de açıklık getiren Engels, gerçek maddi yaşamın üretimi ve

⁹¹ Gramsci, *a.g.e.*, s. 128, 129, 134, 272, 282.

⁹² Althusser, *a.g.e.*, s. 43.

yeniden üretimini ifade etmektedir ve bu cümlenin, ekonomik altyapının biricik olduğu şeklinde çarpıtılmaması gerektiğini ifade eder.⁹³

Ekonomizmin karşısında, üretim biçimine değil de sınıfsal ilişkilere, bilinçli eyleme ve temel olarak egemen sınıfın bilinçli eylemine odaklanan, iradeci ve dolayısıyla hukuk açısından araçsalcı yaklaşımlar bulunmaktadır. Collins'e göre araçsalcı yaklaşım, Marx'ın materyalizmle bilinçli eylemi bağdaştıran yazılarının yanlış yorumlanmasıyla, hukuk kurum ve kurallarının amaca yönelik ve bilinçli eylemin ürünleri olarak ele almaktadır. Böylece hukuk, egemen sınıfın çıkarlarını gerçekleştirmek için yaratılmış bir aygıt, ceza yasaları ise, egemen sınıfın özel mülkiyetini korumak için vazgeçilmez olarak anlaşılmaktadır.⁹⁴ Jessop, "sınıf-teorik yaklaşım" olarak ifade ettiği bu yaklaşımda, kaba bir araçsalcılıkla, devletin (dolayısıyla hukukun), egemen sınıfın çıkarını gerçekleştirdiği bir "geçiş kuşağı" olarak ele alındığını ifade etmektedir.⁹⁵ Araçsalcılığa eleştirilerini yönelten Collins, araçsalcı yaklaşımın, yasaları üretim biçiminin basit yansımaları olarak ele almak yerine, ekonomik temelin üstyapıyı belirlediğinin kabûlüyle beraber bu belirlenimin egemen sınıfın çıkarlarını ortaya koyması sonucu olduğunu ifade etmesini, yani bilinçli eylemin belirlenime dâhil edilmesini, teorik olarak güçlü yanları olarak ifade eder. Bununla beraber, sınıf araçsalcılığı yaklaşımı, maddi belirlenimin üzerine yerleştirdiği sınıf ilişkilerinde, maddi belirlenimin nasıl olduğuyla ilgili ayrıntılı analizlere sahip değildir, sınıfsal ilişkileri açıklamaya yoğunlaşmıştır, öte yandan hukukun egemen sınıfın çıkarlarını gerçekleştiren bir araca indirgenmesi, egemen sınıfın tamamının ortak çıkarları paylaştığı kabûlünü gerektirmektedir.⁹⁶ Bize göre bilinçli eylemin çözümlenmeye dâhil edilmesindeki teorik güçlülüğün eksik yanı, siyasal alandaki bilinçli eylemi, egemen sınıf merkezli bir eylemlilikle sınırlandırması ve bilinçli eylemin ifadesinde sömürülen sınıfların eylemliliğinin geri plâna atılmasıdır. Kapitalist toplum biçiminde, kapitalist sınıf, üretim araçları sahipliği ve bunu biçimlendiren/güvenceye alan siyasal kurumlar ile egemen bir konumdadır ancak tüm siyasal alanı egemen sınıfın eylemliliği ile ifade etmek, sınıf

⁹³ Marx - Engels, *a.g.e.*, s. 41. D.K.: Walter Borgius'a Mektup-Karl Marx/Friedrich Engels, *Ausgewählte Schriften*, 22'nci Baskı, Berlin, 1974 II, 472/473 ve Joseph Bloch'a Mektup-Karl Marx/Friedrich Engels, *Ausgewählte Schriften*, 22'nci Baskı, Berlin, 1974 II, 456/457.

⁹⁴ Collins, *a.g.e.*, s. 33, 45.

⁹⁵ Jessop, *Devlet Teorisi: Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak*, s. 128.

⁹⁶ Collins, *a.g.e.*, 48, 52.

mücadelesinden egemen sınıfın mutlak belirleyiciliğine doğru bir akıl yürütme biçimine geçişi göstermektedir.

Egemen sınıfın çıkarlarına gelince, ne devlet “ideal kolektif kapitalist”tir ne de bir bütün olarak sermayenin ortak bir çıkarı bulunmaktadır. Somut talepler ileriye süren bir özne olarak, bir bütün olarak sermayeden söz edilemez. Kapitalizmin çelişkileri üzerine açıklamalarımız hatırlanırsa, bir bütün olarak sermayenin ihtiyaç duyduğu genel koşullardan söz edilebilir ancak tekil sermayeler sürekli birbiri ile rekabet hâlinde işlemektedir, zira kapitalist piyasa rekabet koşulları altında varlığını sürdürmektedir. Bu sebeple sermaye, hukuku ya da devleti araç olarak kullanacak bir merkez oluşturamasa da, hukukun ya da devletin sermayenin yeniden üretim koşullarını sağlayan işlevi de yok sayılamaz.⁹⁷

Hukuk her ne kadar egemen sınıfın bir aracına indirgenemese de, bu onun, egemen sınıfın aracı olarak toplumsal yapı içinde işlev gördüğünün de yok sayılması anlamına gelmez. Aynı tespiti devlet üzerine yapan Poulantzas, sınıfsal gücün, “...sınıf devleti işleyişinin genel karakteri olarak ortaya...”⁹⁸ çıktığını ifade etmektedir. Toplumsal mücadelenin aldığı biçim olarak hukuk, tesis edilmiş toplumsal denge durumunda, üretimi ve yeniden üretimi biçimlendirir, dolayısıyla egemen sınıfın toplumsal konumunu da üretir ve yeniden üretir. Böylece, kapitalist toplum biçiminde doğrudan görünür bir şekilde egemen sınıfın elinde tuttuğu bir yapı olmasa da hukuk, içinde bulunduğu toplumsallık bağlamında, eğilimsel olarak sınıfsal bir nitelik taşır. Yine basit bir sınıfsal araç olarak algılanmaması kaydıyla, Engels’in ifade ettiği gibi, “Bütün tarih boyunca, günümüze dek, şu ya da bu ölçüde yürürlükte kalmış olan yasalar, yalnızca sınıf egemenliğine ve sınıf sömürüsüne dayalı toplumsal ilişkileri korumuşlardır.”⁹⁹

Hem “kaba materyalist” yaklaşımlara hem de araçsalcı yaklaşımlara eleştirilerini sıralayan Collins, altyapı ve üstyapı arasındaki “uzamsal” ve işlevsel ayrılıkların dikkatli bir çözümlemeyle çökeceğini, kendi teorisinin de bu metaforları bir kenara bırakıp, toplumsallığın tarihsel gelişimine odaklanmak olduğunu ifade eder. Bu anlamda hukuk, üretim ilişkilerini bir taraftan yapılandırırken diğer taraftan

⁹⁷ Özdemir, *Sözün Mülkiyeti: Hukukun Ekonomi Politikası*, s. 164.

⁹⁸ Poulantzas, *a.g.e.*, s. 263.

⁹⁹ Marx - Engels, *a.g.e.*, s. 75. D.K.: F. A. Longe’ye 29.03.1865 tarihli mektup.

bu ilişkileri ifade eder, bu ilişkiler tarafından belirlenir. Başka bir ifadeyle “...hukuk kuralları üretim ilişkilerini fiilen yapılandırır, tanımlar ve ifade eder.”¹⁰⁰ altyapı-üstyapı ya da yansıtma-yapılandırma metaforları bir kenara bırakılırsa, “...yasalar, üretici faaliyetler ve bilinçli düzenlemeler arasındaki birikimsel etkileşimin ürünü olarak görülmelidir.”¹⁰¹ Klasik Marxist yazarlar, hukuku ekonomi-dışı zor meselesine indirgeyerek, üretim ilişkilerinin kurulmasındaki konumunu açıklamakta yetersiz kalmıştır.¹⁰² Hukuk ile üretim ilişkileri arasındaki tamamlayıcılık ilişkisini buraya kadar bütünlüklü bir yaklaşım içinde ele alan Collins, hukukun köken olarak üstyapısal bir kurum olmasına rağmen meta-normatif özelliği sebebiyle altyapıda işlev gösterdiğinden, hukuk kurallarının son kertede üretim ilişkileri tarafından belirlendiği ve hukukun toplumsal gelişmelerin “periferisi”nde yer aldığı savlarından¹⁰³ dolayı, altyapı-üstyapı metaforlarından zaman zaman kopmamaktadır, hatta Karahanoğulları’ya göre Collins, “...tüm tezini altyapı-üstyapı ayrımı üzerine inşa etmektedir.”¹⁰⁴

Toplumsal gerçekliği bütünlüklü bir şekilde yorumlayan Özdemir, hukukun, doğrudan üretim ilişkilerinin içinden türetilmeyeceğini ancak toplumsal bütünlüğe müdahalesinin de üretim biçiminin maddi pratikleri çerçevesinde olabileceğini ifade etmektedir. Kapitalist üretim ilişkilerinin çelişkili yapısı, belirli bir süre istikrarı sağlayacak normlar, kurumlar ve örgütlenmeler ile, ekonomik ve ekonomi-dışı unsurlar çerçevesinde bir *düzenleme tarzı* ile sürdürülür. Artığa el koyma, üretim sürecinin dışında, değişimi düzenleyen hukuksal biçimleri de içerir. Normların oluşumu, yargılama süreçleri ve hukuksal yaklaşımlar sınıf mücadelesini içermektedir. Hukukun biçimlendirici bir eylemliliği bulunmaktadır ancak bu biçimlendiricilik, biçimin toplumsal ilişki ile aynı anda varolduğu düşünülürse, tali bir uğrak olarak belirtilemez. Hukuk, toplumsal yeniden üretimin gerektirdiği

¹⁰⁰ Collins, *a.g.e.*, s. 134.

¹⁰¹ *A.g.e.*, s. 135.

¹⁰² *A.g.e.*, s. 132, 134, 135, 160.

¹⁰³ *A.g.e.*, s. 35, 38, 134.

¹⁰⁴ Onur Karahanoğulları, “ “Marksizm ve Hukuk” Yazın İncelemesi ”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 58, S. 3, 2003, s. 210.

düzenlemeleri gerçekleştirmeyi, üretim ilişkilerini biçimlendirmeyi ve üretimin gerçekleşebileceği sınıfsal yapıyı yeniden üretmeyi amaçlar.¹⁰⁵

Belirlemci ve araçsalci yaklaşımları eleştiren Akbaş, hukukun, iradenin ürününe ya da egemen sınıfın baskı aracına indirgenemeyeceği gibi, altyapı-üstyapı determinizmi ile de açıklanamayacağını ifade eder. Hukuk, toplumsal mücadelenin, sınıf mücadelesinin sonucu ve kazandığı biçimdir.¹⁰⁶ Dolayısıyla hukuku, salt bir yansıma, kurumsal bir yapı, bir araç ya da bir ideoloji olarak ifade etmek, egemen sınıfın iradesine ya da ekonomik yapının basit sonucuna indirgemek anlamına gelecektir. Bunların ötesinde hukuk, toplumsal ilişkinin biçimi olduğu kadar, bir mücadele alanıdır ve bu anlamda kendisi de bir toplumsal/sınıfsal ilişki biçimidir. Bu ifade, hukukun, üretim biçimi içindeki işlevini, egemen sınıfın konumunu yeniden üretmesi bakımından araç olarak kullanılabilmesini, üretim biçimi ile birlikte şekillendiğini ya da ideolojik içeriğini reddetmek anlamına gelmemektedir.

Hukukun toplumsal bir ilişki biçimi oluşunu, Paşukanis, özel çıkar karşıtlığı üzerinden kurmaktadır; çıkar karşıtlığı ya da çatışması, hem hukukun mantıksal temeli hem de hukuksal üstyapının gelişim sebebidir. Hem hukukun hem de yargıcın, “özel çıkarları olan karşıt özneler”in bulunduğu anda başladığı ifade edilmektedir. Bu karşıtlık, kapitalist toplumun yoğun meta birikimi biçiminde ortaya çıkması dolayısıyla toplumun da karmaşık hukuksal ilişkiler içinde görünmesinin temelini oluşturur. “Özneler arasında kurulan hukuksal ilişki, metalaşmış emek ürünleri arasındaki ilişkinin diğer yüzünden başka bir şey değildir.”¹⁰⁷

Kapitalist toplum biçimi ile ilgili daha önce gerçekleştirdiğimiz çıkarımlar hatırlanırsa, siyasal olan ile ekonomik olan, biri diğerinden bağımsız bir şekilde ifade edilemeyecek şekilde bütünsel bir gerçekliği oluşturmaktadır. Kapitalist siyasal/hukuksal alan, ekonomik alandan belirli bir özerkliğe sahip bir görüntü içinde olsa da, üretim ilişkilerinin yeniden üretimi ve üretim biçiminin yapılandırılması anlamında, tekil kapitalistlerin ya da kolektif bir sınıf olarak kapitalistlerin doğrudan çıkarları anlamında değil ancak kapitalist üretim ilişkilerini ve bu üretim ilişkileri

¹⁰⁵ Özdemir, *Sözün Mülkiyeti: Hukukun Ekonomi Politikası*, s. 114, 115, 133, 147, 174, 179.

¹⁰⁶ Kasım Akbaş, “Hukukun Sefaleti”, *Liberal Hakların, Hukukun ve Devletin Sınırları*, Bora Erdağı (Ed.), NotaBene Yayınları, Ankara, 2015, s. 190, 194.

¹⁰⁷ Paşukanis, *a.g.e.*, s. 78, 79, 83.

içinde egemen/artığa el koyan/yöneten sınıf olarak kapitalistlerin konumunu yeniden üretmesi bakımından sınıfsal bir içerik taşımaktadır. Dolayısıyla yasalar tekil kapitalistlerin doğrudan aracı değildir ancak eğilimsel olarak sınıfsal konumları yeniden üretir.¹⁰⁸ Bununla birlikte, siyasal/hukuksal alanın bir toplumsal ilişki biçimi olduğu, “Siyasi güçlerdeki dengenin biçim belirlenimli yoğunlaşmasının ifadesi”¹⁰⁹ olduğu ve sınıf mücadelesi çözümlenmeye dâhil edilirse, içsel birlikteliğe rağmen biçimsel ayırım ve kurumlaşma meselesi sebebiyle, “...politikacılar ve yargıçlar bariz bir biçimde egemen sınıfın uşakları değildir.”¹¹⁰ Bununla birlikte, yargıçların ya da siyasetçilerin doğrudan egemen sınıfın bir aracı olmasına gerek de yoktur, zira ekonomik alan içinde üretimi ve sömürüyü gerçekleştiren kapitalist sınıf için bu ikilinin doğrudan müdahalesi gerekmemektedir, ekonomik zorun işlerliğini güvenceye alan bir siyasal alan yeterlidir. Zaten kapitalist demokrasilerde de, hem parlamentoda hem de mahkemelerde, kapitalist üretim biçiminin temel dayanakları, “objektif” veriler olarak alınmaktadır.

Buraya kadar, hukukun, öncelikle toplumsal bir ilişki biçimi/mücadele ya da sınıfsal çatışma alanı olduğu; ikinci olarak, üretim biçimi zemininde gerçeklik kazandığı; üçüncü olarak, kapitalizmde ekonomik alan ile siyasal alan arasındaki tamamlayıcılık ilişkisine paralel olarak, ekonomik alan ile tamamlayıcı bir ilişkiye sahip olduğu ve ekonomik alan karşısında eylemliliğinin biçimlendiricilik olduğu; ifade edildi. Hukuk aynı zamanda, mevcut toplumsal yapının meşruluğu temelinde bir ideolojidir. Literatürde sıklıkla yer verilen ideolojik biçimi tartışmak ve hukukun ideolojik niteliğini ortaya koymak gerekmektedir.

2.1.5. Hukukun İdeolojik Niteliği

Uzlaşmaz toplumsal çelişkilerin üzerine yerleştirilen ve söz konusu toplumsal uzlaşmazlığı uzlaştırdığı iddiası öne sürülen hukuk, çelişki ve çatışmaları gizleyen yapısıyla ideolojik bir nitelik taşımaktadır. Birinci başlıkta tartıştığımız liberal yaklaşımlar, hukukun ideolojisini oluştururken, bu yaklaşımlardan temel alan ve ikinci başlıkta tartıştığımız hukuksal gerçeklik meselesi ise hukuk ideolojisini

¹⁰⁸ Özdemir, *Sözün Mülkiyeti: Hukukun Ekonomi Politikası*, dipnot 121, s. 188.

¹⁰⁹ *A.g.e.*, s. 221.

¹¹⁰ Collins, *a.g.e.*, s. 192.

oluşturmaktadır. “Toplumsal eşitsizlik, hukuksal eşitlikle perdelenerek, yeni bir hukuksal ideoloji yaratılmıştır.”¹¹¹ Kapitalist hukuk, evrensel “adalet”, “eşitlik”, “özgürlük” vb. iddialarıyla çok güçlü bir ideolojik içeriğe sahiptir. Bu kavramları daha önce tartıştığımız için burada tekrar etmeyeceğiz ancak toplumsal gerçeklik temelinden yapılacak bir çözümleme ile, söz konusu ideolojik iddiaların çürük bir zemine oturduğunun ortaya konulabildiğini hatırlatmak gerekmektedir.

Hukuk ideolojisinin uç noktada aldığı biçim, hukuk fetişizmidir. Fetiş hâline gelen hukuk, “...toplumsal yaşamın merkezindedir; barışçıl toplumsal ilişkiler için zemin oluşturur.”¹¹² Fetişizm için hukuk, uygarlığın kökenini oluşturur, biricik bir olgudur ve toplumsallıktan yalıtılmış olarak incelenebilir, her şeyin üstündedir. Dikkat edilirse, daha önce tartıştığımız genel hukuk teorileri, hukuk fetişizmine dayanmaktadır.¹¹³ Daha ötesi, hukuk olmadan, insan yaşamının ve toplumun devam edemeyeceği inancı bu ideolojiye dâhildir.¹¹⁴ Paşukanis’in ifadesiyle, hukuksal ilişki ve öznenin hukuk kuralı dışında var olamayacağı inancı, değer, arz-talep sonucu oluşan fiyat dışında var olamayacağı inancı kadar yanlıştır.¹¹⁵ Hukuk teorilerine yönelttiğimiz eleştirileri burada tekrarlayacak olursak, hukukun toplum ve tarihin üzerinde durmasının gerekçesi ya da açıklaması bulunmamaktadır. Teorik hukuksal yaklaşımlar gibi hukuk ideolojisi de hukuku, tanrısal bir nitelik yükleyerek, her şeyin üzerinde, her şeyden bağımsız ve evrensel adaleti sağlayıcı bir şey olarak ilan etmektedir.

Bizim tanrılaşırıldığını iddia ettiğimiz hukuk için Fitzpatrick, modern hukukun aynı zamanda modernite mitini de yaratan bir mit olduğu tanımlamasını yapmaktadır. Fitzpartick bu durumu, hukukun, “özerklik” mitine karşılık topluma bağlı olması; “istikrar” ve “düzen” mitine karşın değişmesi ve belli bir tarihselliği içermesi; “egemen bir buyruk” olma mitine karşın kaynağını toplumdan alması; “ideal” olma mitine karşın olana ilişkin olması şeklinde açıklamaktadır. Dolayısıyla modernite ve Aydınlanma, tanrı yasaları yerine hukuku yerleştirirken, “aşkınlık”

¹¹¹ Akbaş, *Hukukun Büyübozumu*, s. 138.

¹¹² Collins, *a.g.e.*, s. 23.

¹¹³ *A.g.e.*, s. 24, 28.

¹¹⁴ Akbaş, *Hukukun Büyübozumu*, s. 99.

¹¹⁵ Paşukanis, *a.g.e.*, s. 88.

meselesi değişmeden kalmıştır.¹¹⁶ Hukukun ideolojik olarak, mitolojik bir konumda ifade edildiği ve aşkınlaştırıldığı düşüncelerinde Fitzpatrick ile aynı görüşü paylaşmakla birlikte, bütün bu durumu Aydınlanma ya da moderniteye havale etmek, bu ikisi ve hukukun dönüşümü ile kapitalist üretim biçimi arasındaki ilişkiyi kurmamanın, düşünsel kategorileştirmelerin maddi temellerine ulaşmamızı engelleyeceğini ve açıklama çerçevesinin eksik kalacağını düşünmekteyiz.

Üretim biçimi ile ideolojinin ilişkisini genel olarak mülkiyetçi toplumlardan özel olarak kapitalist topluma doğru kurabiliriz. Mülkiyetçi toplumsal biçimlerde, üreten sınıf ile artık ürüne/değere el koyan sınıf arasındaki ilişkinin sürekliliği, kaçınılmaz bir şekilde zor gücü temelinde sağlanmaktadır ancak sürekli açık bir şiddet bu ilişkinin sürdürülebilirliğini güçleştirecektir. Bu noktada, üreten sınıfların düşünsel olarak ikna edilmeleri meselesi önem kazanmaktadır. Öyle ki, doğrudan ekonomi-dışı zor kullanımının üretimden ayrıldığı kapitalist toplumda önemi daha da artmaktadır. Bu durumu Lukács, egemenliğin çok küçük bir azınlıkta olduğu, yapının görünür hâle gelmesiyle toplumsal çelişkilerin de görünür hâle geleceği ve bu sebeple öteki sınıfların gözlerinin boyanması, perde çekilmesi gerekliliği üzerinden ifade eder.¹¹⁷

Feodal toplumsal biçimin ideolojik zemini dinsel ideoloji oluşturmaktadır.¹¹⁸ Katmanlı toplum yapısına ve toprak sahibi sınıfın mülk sahipliğinden gelen gücüne tâbi olma, dinsel ideolojinin biat, kader, öte dünya ve ruhsal (soyut) eşitlik meselesi üzerinden gerçekleşen ideolojisiyle örtüşmektedir. Kapitalist toplumlarda ise, iktidar gökyüzünden yeryüzüne inince, başka bir anlatımla toprak sahipliği üzerinden doğuştan gelen ayrıcalıklara sahip bir sınıf yerine “eşit” yurttaşlar arasında üretim araçları sahiplerine geçince, dinsel ideolojinin yerini bu üretim biçimine denk gelen hukuksal ideoloji almıştır. Althusser, hukukun ideolojik niteliğini açıklarken, hukukun, devletin hem baskıcı hem de ideolojik bir aygıtı olduğunu ifade etmektedir. Devletin tüm ideolojik aygıtları gibi hukukun da, üretim ilişkilerinin yeniden

¹¹⁶ Akbaş, *Hukukun Büyübozumu*, s. 100.

¹¹⁷ Lukács, *a.g.e.*, s. 180.

¹¹⁸ Althusser, *a.g.e.*, s. 27.

üretimine, dolayısıyla kapitalist sömürü ilişkilerinin yeniden üretimine yöneldiğini belirtmektedir.¹¹⁹

Kapitalizm, büyük toplumsal çelişkilerle süren bir üretim biçimidir. Çelişkilerin toplumsal yapıyı çözmesinin engellenmesi ise, ekonomi-dışı zor ile çelişkilerin ötelenmesinin yanı sıra, çelişkilerin gizlenmesi ve dolayısıyla yapının meşrulaştırılması meselesini ön plâna çıkarmaktadır. Bu açıdan hukukta; toplumsal eşitsizliğin yeniden üretimi sağlanırken, toplumsal adalet ve eşitliğin sağlandığı; yurttaşların birçok özgürlüğünün kısıtlanmasına ve bu kısıtlamanın hukuk tarafından dolaylı olarak onanmasına rağmen, özgürlüklerin sağlandığı; insanların temel haklara erişimini kısıtlayan yapıyı üretilirken, temel insan haklarının sağlandığı iddia edilen bir ideolojiyle, herkes için olduğu, herkesin üstünde olduğu ifade edilerek, toplumsal biçim için meşruluk zemini oluşturulmaktadır. Bu meşruluk zemini, kapitalist sınıfın ve sömürülen sınıfların toplumsal konumlarının yeniden üretildiği bir zemine denk gelmektedir. Tabii daha önceki tartışmalarımızda olduğu gibi, hukuk ideolojisinin sınıfsallığını da, rekabet hâlinde olan kapitalist sınıfın tespit edilemeyecek olan ortak bilincinden çok, üretim ilişkilerinin yapısal eğiliminden¹²⁰ çıkartmaktayız.

Kapitalist hukukta, “eşit” birey-yurttaş tanımı üzerinden, siyasal olan durum, “siyaset-dışı” olarak hukukta içerilmekte/ifade edilmekte, siyassallık görünmez hâle gelmekte ve “herkes için” olan hukuk ideolojisi temelinde meşruluk zemini yaratılmaktadır.¹²¹ Hukuk ideolojisinin sınıfsallığını ortaya koyan en kritik nokta, kapitalist sömürü ilişkisinin, “özgür” sözleşme ilişkileri üzerinden bir hak olarak tanımlanmasıdır. Bu “özgür iş sözleşmesi” ideolojisi o kadar güçlüdür ki, emek gücü sömürülen sınıflar tarafından alınan ücret, emeklerinin anlaşma gereği karşılığı olarak ve hukuksal olarak “adil” olan şekilde algılanmaktadır. Fakat daha önce açıkladığımız üzere, kapitalist üretim biçiminde ücret, emek gücünün ürettiklerinin tam karşılığı değil, sadece kendini yeniden üretebilecek kadar olan miktardır. Geriye kalan kısım ise, kapitalist el koymayı/sömürüyü oluşturmaktadır. Söz konusu kapitalist sömürü, hukuksal olarak eşitler arası bir iş sözleşmesi ile sağlandığı için, hem kapitalist sınıfın hem de ücretli çalışan sınıfın büyük kesiminin düşüncesinde

¹¹⁹ A.g.e., s. 51 ve dipnot 1, s. 60.

¹²⁰ Özenç, *Hukuk Devleti: Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi*, s. 157.

¹²¹ Özcan, *Modern Toplum ve Hukuk Devleti*, s. 375.

“adalet”li olarak yer etmektedir. Hukukun ideolojik niteliği de tam bu noktada, normatif içeriği üzerinden sömürüyü adalet, eşitsizliği eşitlik, kısıtlamaları özgürlük olarak ifade ettiği noktada ortaya çıkmaktadır.

Elbette ücretli çalışan sınıfın, hukuksal biçim üzerinden, tüm toplumsal biçimi basitçe “adaletli” olarak kavradığını ifade etmek yanlış olur. Sınıflar arası mücadele, ideolojik meşrulaştırma çabalarına rağmen, ekonomik alan içinde sürdüğü gibi siyasal alan içinde de sürmektedir. Ancak kapitalist hukuk ideolojisinin güçlülüğü, burada da bir kez daha önümüze çıkmaktadır. “Toplumsal adalet”, “eşitlik” gibi sömürülen sınıfların kapitalist sınıfla olan mücadeleleri, kapitalist hukuk ideolojisinin egemenliği altında ve onun kavramlarıyla sürdürülmektedir.¹²² Daha ötesi, örgütlü işçi sınıfı mücadeleleri de aynı kurumsal hukuk yapısı ve hukuk ideolojisinin sınırları içinde sürdürülmektedir.

Hukukun ideolojik niteliğinin ortaya konulması, kapitalist üretim biçimiyle ilgili birinci bölümdeki yaklaşımımıza paralel olarak hukukun ve ceza siyasetinin, maddi temellerinden kopartılmış açıklamalarının çözümlenmesi ile belirli bir tarihsel ve toplumsal zeminde gerçeklik kazandığı yönündeki savımızı güçlendirmektedir. Söz konusu çözümlenmenin en zor tarafı, kapitalist hukuk ideolojisinin ideolojisizlik olarak sunulmasıdır ve incelemeye buradan başlamak isabetli olacaktır.

2.1.5.1. İdeolojisizliğin İdeolojisi

Hukuk ideolojisinin en güçlü yanını, kuşkusuz “doğallaştırma” söylemi oluşturmaktadır. Doğallaştırma meselesi, daha önce kapitalist üretim biçimini açıklamaya çalışan kimi yaklaşımlarda gördüğümüz gibi, kapitalist toplumu, insanlığın tarihsiz bir başlangıcından beri doğal niteliklerine ve ilerleme çizgisinin doğal sonucuna bağlarken, aynı temeldeki kapitalist hukuk ise, yine insanın doğasının bir sonucu, “şeylerin doğal düzeni olarak”¹²³ ifade edilmektedir. Söz konusu doğallaştırma yaklaşımlarından bakıldığında, bizim, hukukun önüne kapitalist sıfatını eklememiz kusurlu bir yaklaşımdır, zira hukuk, belirli bir toplumsal yapının içine sığdırılamaz. Yine aynı yaklaşım içinden bakıldığında, hukuka ideolojik bir nitelik atfetmemiz başka bir kusurlu duruma işaret etmektedir, zira

¹²² Poulantzas, *a.g.e.*, s. 246.

¹²³ Collins, *a.g.e.*, s. 69.

şeylerin doğal düzeni olan hukuk, içinde herhangi bir sınıfın ideolojisini barındırmaz; o, evrensel mutlak adaletin tarafsız, ideolojisiz temsilidir. Öyle ki, hukuk, kamusal, nesnel, kişilik-dışı bir yapıya sahip, önyargı ve ideolojiden muaf, teknik yöntemler kullanan ve iş görenleri tarafsız olan bir olgudur.¹²⁴

Böylelikle hukuk normları, yargılamaları ya da yasama süreci, ideolojilerden bağışık bir konuma çıkarılmaktadır. Bu ifade biçimi, hukukun aşkınlaştırılması ya da mistifiye edilmesi ile doğrudan ilintilidir. Kapitalist devlette, sınıf ilişkilerinin yokluğu, devletin tüm toplumun temsilcisi olduğu ve ulusal topluluk içinde tüm sınıfların eşit ve özgür varsayıldığı gibi¹²⁵ hukuk içinde de sınıfsallığın olmadığı, hukukun sınıflar üstü, ideolojiler üstü, ayırım gözetilmeksizin ulus adına ve tüm toplumun faydası temelinde işlediği varsayılmaktadır. Söz konusu varsayımlar, salt hukuk metinlerinin iddiaları ile de sınırlı değildir; kapitalist devletin ideolojik ifadesinin kapitalist bilim içinde üretilmesi, başka bir ifadeyle ideolojinin kendisini bilim olarak göstermesi¹²⁶ gibi, aynı ideoloji hukuk “bilimi” içinde teorik olarak üretilmekte; diğer yandan, üretim ilişkileri içindeki öznelerin yalıtılmasıyla ekonomi “bilimi” içinde gizlenen sınıf ilişkilerine paralel olarak,¹²⁷ sınıfsallığından soyutlanan hukuk özneleri de aynı ideolojik üretimi gerçekleştirilmektedir. Söz konusu bilimsellik iddiaları, pozitivist bilim anlayışının, toplumsal olanı açıklamada soyutlamaya yer bırakmayacak şekildeki somutlukları üzerinden içerik kazanmasında, bu anlamda somut normların ve biçimsel eşitliğin objektiflik olarak kavranmasında da temellenir.¹²⁸ Dolayısıyla, hukuk “bilimi”nden bakıldığında, ortada bulunan herhangi bir ideolojiden değil, hukukun evrensel mutlak adaletine paralel olarak, yalnızca bilimsel ve tarafsız bilgidir söz edilebilir.

Hukukun ve hatta kapitalist üretim biçiminin ideolojiden uzak olduğu iddiası, doğallaştırma ve bilimleştirme yaklaşımlarını da içine alan bir şekilde, egemen sınıfın, topluma üretim alanında hâkim olması gibi, düşünsel anlamda da hâkim olması ve genel-geçer düşünceleri üretmesi, bu üretimin tüm alanlarda veri olarak kabûl edilmesiyle alâkalıdır. Gramsci, işçi sınıfının yaşamı boyunca egemen

¹²⁴ Douzinas, *a.g.e.*, s. 146.

¹²⁵ Poulantzas, *a.g.e.*, s. 216, 248.

¹²⁶ *A.g.e.*, s. 251.

¹²⁷ *A.g.e.*, s. 321, 322.

¹²⁸ Sever, *a.g.m.*, s. 31.

ideolojinin propagandasına maruz kaldığını ifade etmektedir.¹²⁹ Elbette burada ifade etmeye çalıştığımız, egemen sınıfın entelektüel kesiminin, toplumun geri kalanı için düşünsel bir dünya hayali çizdiği şeklindeki bir basitliğe dayanmamaktadır. Egemen sınıf, kendi toplumsal konumu üzerinden toplumsallığı yorumlamaktadır; maddi gücü ve dolayısıyla propaganda gücü yüksek olduğu için de toplumun geri kalanına bunu kabûl ettirme gücü de yüksek olmaktadır. “Maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda zihinsel üretim araçlarını da elinde bulundurur.”¹³⁰ Söz konusu ideoloji, egemen sınıfların kendi aralarında bir aldatmaca oyunu değildir, hem egemen sınıfların hem de tâbi sınıfların büyük bir kesimi, egemen düşüncenin tarafsızlığı ve ideolojiler üstünlüğü konusunda benzer inancı paylaşırlar.

İdeolojiler üstü bir hukuk iddiası, yalnızca yerelde değil, evrensel hukuk anlayışında da geçerlidir. Tüm dünyada, insanların doğuştan getirdikleri ve eşit olarak sahip oldukları kabûl edilen insan hakları, aynı ideolojiler üstünlük iddiasını ileri sürerken, kapitalist toplum biçiminin niteliklerini taşır. Kapitalist piyasadaki yahtılmış bireyin kavram olarak kullanımı, insan haklarında da aynen içerilir; kolektif haklar ya da kolektif mücadele ve toplumsal sınıflar söz konusu bile değildir. Yine insan haklarında, insanların birtakım temel haklarının olduğu belirtilirken, kapitalist hukukta tanınan haklara paralel bir şekilde, biçimsel olarak ifade edilmekle yetinilmektedir. İnsanların bunlara ulaşım ulaşmaması değil, ulaşma “fırsatlarının” engellenmemiş olması olarak hak tanınır. Bu yönüyle toplumsal gerçeklik ve toplumsal eşitsizlikler, insan haklarını ilgilendirmemektedir. Bu yaklaşım da, insan haklarını, ideolojiler üstü ve evrensellik iddiası altında, liberal yaklaşımın dünya genelinde ifadesi konumuna getirmektedir.¹³¹ Bu anlamda insan hakları ve bunların ulusal hukuk sistemlerindeki yansımaları olarak temel hak ve özgürlükler, büyük ölçüde sözleşme yapma “özgürlüğünden” öte bir anlam taşımamaktadır.¹³²

Kapitalist üretim biçiminden kapitalist demokrasiye, kapitalist devletten kapitalist hukuka kadar tüm açıklama biçimleri, söz konusu ideolojisizlik söylemleri

¹²⁹ Collins, *a.g.e.*, s. 78, 79.

¹³⁰ Karl Marx ve Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, (Çev. Sevim Belli), Sol Yayınları, Ankara, 1999, s. 75'ten aktaran Akbaş, “Hukukun Sefaleti”, s. 180.

¹³¹ Zeynep Kıvılcım, “Evrensellik, Hegemonya ve İnsan Hakları” , *Liberal Hakların, Hukukun ve Devletin Sınırları*, Bora Erdağı (Ed.), NotaBene Yayınları, Ankara, 2015, s. 85, 87.

¹³² Karahanoğulları, “Diyalektik Hukuk Bilimi Notları”, s. 288.

ile sarmalanmıştır. Bu ideolojisizlik söylemi, egemen sınıfın, kendi çıkarını, tüm toplumun çıkarı gibi gösterme zorunluluğuna dayanmaktadır.¹³³ İdeolojisizlik söylemini güçlendiren öğeler, daha önce tartışmış olduğumuz, biçimsel siyasal alanda tanımlanan biçimsel “özgürlük”, “eşitlik”, “adalet”, “kişilik-dışılık” gibi ilkelerle, görünürde tüm bireylere eşit mesafede duran hukuk, demokrasi, piyasa ve benzerleridir. Söz konusu ilkelerin, daha önce belirtilen belirsizliği, ideoloji içermeme iddiasıyla ideoloji içermektedir.¹³⁴ Burada kritik öneme sahip olan mesele, ekonomiden bağımsızlığı iddia edilen siyasal alanın, kapitalist ekonomiden bağımsız ilkelerle oluşturulduğu iddiasıdır. Tabii “ideolojisizlik” kendisini biçimsel siyasal alanın özerkliğiyle sınırlamaz, ekonomik alan da ideolojiden uzak, özgür ve eşit bireyler arasında gerçekleşmektedir. Kapitalizm ve onun içerdiği yapılar, evrenin merkezine, orijine yerleştirilmiş ve bu mutlak sıfır noktasından herhangi bir sapma “ideolojik” olarak nitelenmiştir. Hatta buradaki “ideolojik” biçimindeki ifade, kötücül bir anlamı içeren bir kavramdır. Söz konusu bakış açısından, bizim toplumsal gerçekliği açıklama biçimimiz, “mutlak”, “evrensel”, “bilimsel” bilgiye ters düşmekte, kötücül anlamıyla ideolojik bir niteliği barındırmaktadır. Böylesine kendinden emin ve genel kabûl gören ideolojisizlik iddiaları, kendisi dışındaki tüm düşünce biçimlerine alanı kapatmakta, dışlamaktadır. Dışlama eylemi salt düşünsel düzeyde kalmamaktadır, tâbi sınıfların “...gerçeklikteki mücadele öğelerini de ört...”¹³⁵ mektedir. Mücadele biçimi ancak, “ideolojiden uzak” kapitalizmin çizdiği sınırlar içinde tanımlandığı kadarıyla gerçekleştirilebilir. Bunun dışındakiler, yasa dışı, ideolojik ve toplumun genel yararına aykırı sapmalardır. Bu bağlamda, paragrafın ilk cümlesini farklı bir şekilde ifade edersek, kapitalizmin kendisi ve içerdiği yapılar, ideolojisizlik söylemi altında ideolojiktir. Bu ideolojisizlik söyleminin kendisi, yansızlık ve mutlak bilgi iddialarıyla çok güçlü bir ideoloji oluşturmaktadır. Kapitalist hukuk da, tarafsızlık ve ideolojisizlik iddiaları altında, kapitalist sınıfın ideolojisini temele almaktadır. Douzinas’ın deyişiyle, “Hukukun değerden bağımsız olduğu iddiası belki de çağımızın en güçlü ideolojik hilesidir.”¹³⁶

¹³³ Karl Marx ve Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, (Çev. Sevim Belli), Sol Yayınları, Ankara, 1999, s. 77’den aktaran Akbaş, “Hukukun Sefaleti”, s. 181.

¹³⁴ Sever, *a.g.m.*, s. 34.

¹³⁵ Lukács, *a.g.e.*, s. 167.

¹³⁶ Douzinas, *a.g.e.*, s. 9.

Bizim iddialarımıza karşıt olarak ve kapitalist toplumun ideolojisizliğinin ideolojisi içinden bakan bir görüşe göre her şey bambaşka görünmektedir. Aktaş, Price'a yaptığı atıfla, açıkça haksız ve adaletsiz olan bir düzenin, toplum içinde yaşayan insanların düşüncesinde meşruluğunu kurmasının mümkün olmadığını ifade etmektedir. İddiasını tarihsel olarak düzeltme çabasıyla da, yine Price'a atıfla, köleci toplumlardaki köleci yasaların, kölelerin düşüncesinde köleliği meşrulaştırdığını şüpheli bulmaktadır.¹³⁷ Buradaki açıklama biçiminde, liberal yaklaşımların genelinde görülen ön kabûller ve kapitalist toplum biçiminin içeriğini veri olarak alma durumu söz konusudur. “Hak” ya da “adalet” gibi kavram/olgular tartışılmak yerine, manipülatif bir açıklamayla toplumun düşüncesinde yerleşebilmesi, varlığına kanıt yapılmaktadır. Bu manipülasyonun, tarihsel olarak kullanılamayacağı görülünce de, köleci toplumun “adaletsiz” ve “haksız”lığına göndermede bulunup, kapitalizm aklanmaktadır. Ancak ne Price ve ne de Aktaş, kapitalist üretim biçiminin, işçi sınıfının düşüncesinde meşru olup-olmadığını sormamakta, böyle varsaymaktadır. Kaldı ki, düşünsel olarak kendi meşruluğunu dayatma meselesi, söylem üzerinden bir çözümlenmeye denk gelecek ve maddi gerçekliği araştırma konusu etmeyecektir. Dolayısıyla bu varsayım gerçek olsa dahi, kapitalist sömürünün varlığını ortadan kaldırmayacaktır. Öte yandan meşruluğun salt düşünsel bir kategori olduğu inancı da başka bir tartışmalı durumdur.

Bu başlıkta, hukukun ideolojik niteliği ortaya konulmaya çalışılarak, tarih-üstü ve özerk bir yapı olmadığı aksine toplumsal biçim ile koşut oluşumsallığa sahip olduğu savımızın bir boyutu açıklanmaya çalışılmıştır. İdeoloji, bir tarftan hukuku söz konusu toplumsal zemininden kopartırken bir taraftan da hukuka meşruluk kazandırmaktadır. Bu bağlamda meşruluğun maddi temellerinin ortaya konulması, tüm ideolojik tartışmaların, ideolojinin meşruluk sağlayan bir uğrak olduğu savı çerçevesinde gerçekleştiği düşünülürse, bir gereklilik hâlini almaktadır.

¹³⁷ Aktaş, *a.g.e.*, s. 181.

2.1.5.2. Hukuksal Meşruluk Kavramının Yeniden İçeriklendirilmesi

Hukukun ideolojik niteliğine dair yorumlamalarda, dikkat çeken savlardan biri, hukukun, kapitalist toplum biçimine meşruluk kazandırdığı şeklindedir. Eleştirel hukuk çalışmalarına göre, hukuk teorileri, içinde taşıdıkları ideolojiler üzerinden, toplumsal düzenin hâlihazırdaki durumunu meşrulaştırmaktadırlar.¹³⁸ Toplumun çelişkili ve karşıt çıkarlar üzerinden çatışmalı yapısı, hukuk kuramlarında, çözmek ya da uzlaştırmak bir yana, mevcut yapının meşru ilan edilmesiyle yeniden üretilirler ve daha ötesi, bu meşruluğun diğer yüzü olarak, toplumsal yapıya dönük itirazlar ya da değişim talepleri, gayrimeşru olarak etiketlenmektedir.¹³⁹ Benzer şekilde Özenç, hukuk devletinin, kişilik-dışı ve keyfilikten uzak bir düzen vaadiyle, sadece yönetilenlerin değil, yönetenlerin ve toplumdaki tüm iktidar ilişkilerindeki egemenlerin tâbi olduğu bir hukuk kurgusuyla, tahakkümün ve sömürünün devamlılığı için gerekli olan toplumsal rızanın üretilmesinde ve meşruluğun sağlanmasında önemli olduğunu ifade etmektedir.¹⁴⁰

Yukarıda söz edilen, kapitalizmi, kitlelerin gözünde kabûl edilebilir olarak benimseten ideolojik hegemonya savlarının, tamamlayıcı ögesi, sömürülen sınıfların belirli taleplerinin kabûl edilmesi yoluyla meşruluğun sürdürülmesi savlarıdır. Özenç, zaman zaman, yönetilenlerin kolektif bir özne hâline gelmesiyle oluşturduğu baskının, devlet siyasalarını etkilediğini, bu durumun kişilik-dışı dolayısıyla sınıflar üstü devlet iddiasının meşruluk zeminin oluşturduğunu ifade etmektedir.¹⁴¹ Hukukun araçsallaştırılmasına yönelik eleştirilerinden bahsettiğimiz Collins, bir başka itiraz olarak, bazı yasalardan alt sınıfların da yararlandığını belirtirken, Marxist düşünürlerin, bu yararlanmayı küçük kazanımlar olduğu için egemen sınıfın hâkimiyetinde bir eksilmeye neden olmadığı ve egemen sınıfın, alt sınıfların direncine karşı uygulanmasını umabileceği yasaları çıkartabileceği -hukukun sınırları- yönündeki düşüncelerini not eder.¹⁴²

¹³⁸ A.g.e., s. 172

¹³⁹ Akbaş, *Hukukun Büyübozumu*, s. 85.

¹⁴⁰ Özenç, “Marx, Hukuk Devletinin Kökenleri ve Liberal Hakların Sınırları”, s. 143.

¹⁴¹ Özenç, *Hukuk Devleti: Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi*, s. 170.

¹⁴² Collins, a.g.e., s. 72-75.

Kuşkusuz, hukuk ideolojisinin ya da liberal ideolojinin, sömürülen sınıfların düşüncesinde, kapitalist toplum biçimini meşrulaştırdığı yönündeki yukarıda ifade edilen düşüncelere katılmaktayız ve hatta önceki başlıklarda yaptığımız açıklamalarda benzer meşruluk iddialarını ileri sürdük. Bununla birlikte, ideolojinin, kapitalizme meşruluk ve rıza ürettiği şeklindeki ya da onun tamamlayıcısı olarak, sömürülen sınıflara, meşruluk ve rızayı yeniden üretmek için yasal/siyasal tavizler verildiği şeklindeki düşüncelerin, iki açıdan açıklama gereksinimi duyduğunu belirtmek gerekir: Birinci olarak, meşruluğu, salt düşünsel bir üretim ya da düşünsel bir kategori olarak ele almak yeterli değildir. Eğer meşruluk ve rızayı salt düşüncede üretilen bir olgu olarak ele alırsak, Aktaş'ın Price'dan alıntılanarak ifade ettiği, açıkça “adaletsiz” ve “haksız” bir düzenin, düşüncelerde nasıl meşrulaştırıldığı sorusunu açıklayamama sorunu ile baş başa kalırız. İkinci olarak, sömürülen sınıflara yasal/siyasal tavizler verilerek meşruluğun sürdürüldüğü ve rızanın üretildiği şeklindeki yaklaşımla, yine salt düşünsel bir meşruluk yaklaşımı ile egemen sınıf merkezli bir açıklama biçimi ifade edilmektedir ki bu durumda da egemen sınıf dışında kalan sınıfların bilinçli eylemliliği silikleşmeye başlar.

Bu bağlamda, meşruluk ve rızayı, salt düşünsel bir kategori olmaktan ve “içten” gelen bir doğruluk inancı ve onaylama olarak algılanmaktan çıkartarak, yeniden içeriklendirmek gerektiğini düşünmekteyiz. Üreten ve sömüren sınıfların, ekonomik ve siyasal anlamda karşılaşmalarının/çatışmalarının/çelişkilerinin her an yenilendiğini düşünürsek, var olan toplumsal biçimin meşruluğu, sınıfsal savaşta belirli bir dengeye ulaşılan noktayı ifade etmektedir. Bu denge durumu, uzun süreli bir istikrarı değil, her an yenilenen sınıfsal karşılaşmalarda değişen bir durumu ifade etmektedir. Kuşkusuz, sınıfsal karşılaşmaları, bir devrim durumunda karşı karşıya gelmiş iki sınıfın somut/görünür çatışmaları olarak uç noktada algılamak, açıklamamız açısından hatalı olacaktır. Üretimi ve siyasal/hukuksal alanı toplumsal bir ilişki olarak ifade ettiğimiz hatırlanırsa, üretim ilişkilerinde ya da siyasal/hukuksal alanda karşı karşıya gelen sınıflar, sürekli bir çıkar çatışması ve alan kazanma çabası içindedirler. Bu açıdan meşruluk, “zorlama olmaksızın düşünsel olarak onaylama”nın ötesinde bir anlam ifade eder. Meşruluk, sınıfsal güçlerin ulaştığı bir denge durumunu, daha ileri taleplerin ileri sürülmesinin maddi güçler ya

da örgütlülük¹⁴³ anlamında mümkün olmadığı bir durumu ifade eder. Kapitalist toplum biçimine dair üretilmiş olan rıza da, yine zorlamayı içermeyen salt düşünsel bir çıkarım değil, rıza göstermeme durumunun maddi olarak mümkün olmadığı noktanın ifadesidir. Bu anlamda meşruluk ya da rıza, salt düşünsel bir onay ve kabûl değil, maddi bir zorlamanın da ifadesidir, onaylamak ve kabûl etmek zorunda kalınan noktanın düşünsel ifadesidir. Sınıflar arası güç dengesi değiştiğinde, meşruluğun tanımını da yeniden yapılacaktır.

Meşruluk ile ilgili ileri sürdüğümüz bu içerik göz önüne alınırsa, zaman zaman siyasal/hukuksal alanda, sömürülen sınıflar yararına yasalar çıkması, yine salt düşünsel bir meşruluğa gösterge oluşturmak için bir araçsallık durumu değil, sınıf mücadelesinin dayattığı bir zorunluluktur. Mevcut yasal/siyasal düzen, sınıfsal karşılaşmaların aldığı biçimi ifade etmektedir ve sınıfsal güç dengeleri değiştiğinde, yasal/siyasal düzen de değişmektedir. Meşruluğu ve rızayı salt düşünsel alandan çıkarıp maddi olarak ifade ettiğimiz bu düşüncelerle ilgili olarak, kapitalizmin, kendi tarihindeki farklı fazlarındaki sınıf konumları ve yasal/siyasal düzen araştırılarak birçok örnek ortaya konulabilir.

Buraya kadar yaptığımız açıklamalar, meşruluk ve rızanın maddi temellerini ifade etmeye ve “zorlamanın yokluğu” iddialarını çürütmeye dönüktür. Ancak söz konusu açıklamalar, ideolojinin düşünceler üzerinde egemenlik kurmaya dönük niteliğinin ve işlevinin yok sayılması ya da egemen sınıfların ürettiği ideolojilerin hâkimiyetinin reddi olarak algılanmamalıdır. Althusser’in ifadesiyle “...egemen ideoloji, çok uzun süren, sert bir sınıf mücadelesinin sonucudur...”¹⁴⁴ Elbette maddi üretim güçlerini elinde tutanlar, bu mücadelenin egemenleri olarak, düşünsel alanda da egemenliklerini ortaya koymaktadır. Bizim ifade etmeye çalıştığımız, bu düşünsel egemenliğin, bir sınıfın basitçe üretimleri değil, bir savaşımın sonucu olduğu ve meşruluk denilen şeyin de, egemenin zor gücü oranında meşru olarak ifade edilebileceğidir. Yoksa buraya kadar genel tartışma yöntemimizin dışına çıkıp, sınıflar arası çatışmanın ürünü olarak ortaya koyduğumuz ilişkiyi, Fraser’in ifade

¹⁴³ Wood, güçler dengesini şöyle açıklamaktadır: “...sömürücüler ile üreticiler arasındaki ilişki, sınıfların göreceli güçlerine dayanır; bu da büyük ölçüde tarafların sınıf mücadelesine girdikleri sıradaki iç örgütlenmeleri ve siyasi güçlerince belirlenir.” Wood, *Kapitalizm Demokrasiye Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması*, s. 44.

¹⁴⁴ Althusser, *a.g.e.*, s. 12.

ettiği gibi, eşit güçlere sahip sınıfların ilişkisi olarak ele alıp, hukuksal alanı da özerk bir konuma çıkarıp, hukukun egemen sınıflara dönük de bir engel olduğunu öne sürüyor değiliz.¹⁴⁵ Sınıfsal güçlerin dengesine dönük savımız, sınıfların ortasında duran ve “herkes için adalet”i sağlayan bir denge durumu değil, kapitalist sınıfın, maddi güçleri ve örgütlülüğü temelinde baskın olduğu bir denge durumudur, şimdilik.

Meşruluğun maddi bir temele oturtulması çabası ile, hukukun ideolojik yapısının üretim biçimi için meşruluk zemini oluşturduğu yönündeki iddialarımızın söylemsel alandan çıkartılması sağlanarak toplumsal gerçeklik ile ilişkisi başka bir boyutta kurulmaya ve böylelikle çalışmamızda ileri sürülen üretim biçimi ile hukuk/ceza siyasetinin birbirine koşut oluşumsallığı savı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, kapitalist ideolojinin varlığının bilgisini incelemek, hem bu ideolojinin maddi kaynağını tespit etmek hem de hukuksal söylemin tarih-üstü bir gerçekliğe denk düşmeyip üretim biçimi ve toplumsal konumlarla ilişkili olduğu savımızı temellendirmek üzere önümüzde duran bir görevdir.

2.1.5.3. İdeolojinin Epistemolojisinden İdeolojinin Ontolojisine

Meşruluk iddialarının maddi temellerini ortaya koyduktan sonra, önümüzde duran bir başka sorun, genel olarak ideolojinin ya da hukuk ideolojisinin, yalnızca düşünsel bir kategori olarak mı anlam kazandığı, yanlış bir bilinç formu mu olduğu yoksa ideolojinin maddi temeller üzerinden mi şekillendiğidir. Bu sorunu tartışmak, nesne ile düşünce arasındaki bağı kurmamızı sağlayacağı gibi, eleştirdiğimiz yaklaşımlarda hukukun tarih ve toplum üstü konumlandırılışı hatasına, hukukun ideolojik niteliğini tartışırken düşmemizi engelleyecektir.

Engels, ideolojinin, düşünen birey tarafından, bilinçli de olsa “yanlış” bir bilinçle oluşturulup geliştirildiğini, bu süreçte bireye asıl harekete geçiren güçlerin tanınmadığına ve algılanmadığına, eğer bu güçler tanınsa, “ideolojik” bir sürecin söz konusu olmayacağını ifade etmektedir.¹⁴⁶ Elbette Engels bunu, tarihten ve maddi

¹⁴⁵ Andrew Fraser, “The Legal Theory We Need Now”, *Socialist Review*, 1978, 40-41: 147-187, s. 147-148’den aktaran. Akbaş, *Hukukun Büyübozumu*, s. 104.

¹⁴⁶ Marx - Engels, *a.g.e.*, s. 26. D.K.: Engels, (Karl Marx/Friedrich Engels, Werke, Berlin, 1960 XXXIX, 97). Vurgular yazara aittir.

güçlerden koparılan bir ideoloji kavrayışı için eleştiri olarak ileri sürmektedir. Bununla birlikte, literatürde ideoloji, salt bir yanlış bilinç ve/veya salt bir düşünsel üretim olarak tartışılmaktadır. Bu anlayışa karşıt olarak ve Engels'i tamamlayıcı olarak Marx, üretim ilişkileri temelindeki toplumsal yapının üzerinde şekillenen hukuksal/siyasal "üstyapı"ya belirli toplumsal bilinç biçimlerinin denk düştüğünü, insanların bilinçlerinin onların varlıklarını değil, varlıklarının bilinçlerini belirlediğini ifade etmektedir.¹⁴⁷ Bu açıdan ideoloji, salt düşünsel bir çabanın sonucu değil, madde ile etkileşim sonucu, düşüncede oluşan bilinçtir. İdeolojilerin varlığı, "maddi dünyanın yorumlarına" dayanır, üretim etkinlikleri içinde kaynakları bulunur ve üretim ilişkilerindeki toplumsal pratiklerden doğarlar.¹⁴⁸ Zira ideoloji, maddi etkileşimden bağışık olarak ifade edildiğinde, söz konusu düşünsel çıkarımların kaynağının ne olduğu sorusu cevapsız kalacaktır.

Kapitalist hukukun ideolojik niteliği, ideolojiye dönük kavrayışımız çerçevesinde, yalnızca bir kandırmaca ya da düşünsel bir aldatmaca olarak ifade edilemez. Hukukun ideolojik niteliği, Paşukanis'in belirttiği gibi, ifade ettiği ilişkilerin maddiliğini ve gerçekliğini ortadan kaldırmamaktadır; ideolojinin kökenleri ifadesi olduğu gerçek ilişkilerde aranmalıdır.¹⁴⁹ Daha ötesi, hukuk ideolojisi, yalnızca mantıksal bir çıkarım değildir. Kapitalist sınıfın, egemen düşünüş biçimlerini ürettiğini göz önüne alırsak -tabii ki sınıf mücadelesini ve ideolojinin bu mücadelenin bir sonucu olduğunu ancak egemen sınıfın maddi gücü temelinde belirleyici olduğunu unutmadan- hukukun ideolojik niteliğinin maddi temellerini, kapitalist sınıfın toplumsal konumunda aramak doğru olacaktır. Hukukun, toplumsal üretim biçimini sürdürme ve yeniden üretme temelinde şekillenmiş olması, üretim biçiminde egemen olan sınıfın konumsallığı üzerinden bir yorumlama biçimini içermesinin zeminini oluşturmaktadır. Tarihsel olarak, feodal toplum biçimi ile mücadele eden kapitalist sınıfın itirazlarının temelinde hukuksal/siyasal düzen söylemi yer almaktadır. Bu söylemin içeriği, özgürlük, eşitlik, haklar, yasanın egemenliği, hukuk devleti, ulus, birey, genel irade gibi isteklerle doldurulmuştur.¹⁵⁰ Liberal hukuk devleti, feodal kişisel ayrıcalıklar ile ekonomi-dışı zora dayalı değişim

¹⁴⁷ *A.g.e.*, s. 39. D.K.: Marx, Katkı, Önsöz.

¹⁴⁸ Collins, *a.g.e.*, s. 63, 68.

¹⁴⁹ Paşukanis, *a.g.e.*, s. 72.

¹⁵⁰ Poulantzas, *a.g.e.*, s. 245.

ilişkilerinin kaldırılması ve bireysel özgürlüklerin korunması açısından kapitalist sınıfın ihtiyaçlarını karşılamaktadır.¹⁵¹ Hukukun her şeyin üzerinde, evrensel adaleti sağlayan kutsal bir şeye dönüştürülmesi ise, yine feodal ayrıcalıklarla mücadele eden kapitalist sınıf için maddi bir gerekliliği ifade etmektedir. Kapitalist üretim ilişkilerinin ve kapitalist piyasanın işleyişi, kişilerden ve ayrıcalıklardan bağımsız bir hukuk ve bunun güvenceye aldığı piyasa yapısı ile mümkündür.¹⁵²

Bizim toplumsal gerçekliği açıklarken eleştirdiğimiz ve ideolojik olarak nitelediğimiz bu kavramlar, kapitalist sınıfın toplumsal konumundan bakılınca, kendi maddi gerçekliğine uygun kavramlar olarak karşımıza çıkar. Kapitalist sınıfın talebi, feodal ayrıcalıklar karşısında biçimsel eşitlik, bu biçimsel eşitlik temelinde işleyen piyasada özgür değişim, biçimsel eşitliğe eşlik eden biçimsel hakların yasal güvenceye kavuşturulması ve doğal sonucu olarak hukuk devleti, biçimsel eşitlik temelinde herkesin temsil dolayısıyla eşit erişebildiği siyasal alan şeklindedir. Kapitalist sınıf için, özgürlük, eşitlik, hukuk, temsil ve adaletin biçimsel olarak sağlanması yeterlidir ve talep ettiği özgürlük, eşitlik ve haklar da zaten bu kadardır. Zira elinde tuttuğu maddi güç, biçimsel olarak tanımlı eşitlik, özgürlük ve haklara erişebilmesini sağlamaktadır. Aksine toplumsal eşitlik, özgürlük ve hak talepleri, kapitalist sınıfın erişimini kısıtlayacak öğeler olduğu için, siyasal/hukuksal alanda da böyle taleplere izin verilmez, bir adım ötesi özgürlük ve eşitliğe müdahale sayılır. Dolayısıyla, biçimsel siyasal alan, kapitalist sınıf -sınıf içi katmanlaşma farklılıklar yaratsa da- için gerçekten eşitlik, özgürlük ve hakları sağlamaktadır ve daha ötesi kendi toplumsal konumunu, böylece eşitlik, özgürlük ve haklara ulaşımını yeniden üretmektedir. Toparlayacak olursak, liberal ideoloji, kapitalist sınıfın toplumsal konumu ve maddi güçleri ile tutarlı bir düşünce sistemi oluşturmaktadır.

Buradaki açıklamalarımızla, toplumsal gerçekliği açıklarken hukuksal gerçekliği dolayısıyla ideolojiyi eleştirmemiz ve gerçek-üstülüğü gerçeklik olarak yansıttığı ve hukuk normları üzerinden çarpıtılmış bir gerçeklik ortaya koyduğu şeklindeki yorumlama biçimimiz arasında çelişki var gibi görünmektedir. Çelişkiyi çözmek için ifade edilmesi gereken, küçük bir nüfus oranı oluşturan kapitalist sınıfın maddi güçleri temelinde anlam kazanan “eşitlik”, “özgürlük”, “adalet” ve “haklar”ın,

¹⁵¹ Özenç, *Hukuk Devleti: Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi*, s. 232.

¹⁵² Serozan, *a.g.m.*, s. 20.

tüm toplumsal yaşama ve toplumsal sınıflara genellenmesinin yanlış olduğudur. Kapitalist hukuk ideolojisi, kapitalist sınıfın toplumsal konumu temelinde anlamlı ve gerçek maddi pratiklerinden kaynaklanmaktadır. Toplumun geri kalanı, benzer maddi güçlere, en kritik önemde olan üretim araçları mülkiyetine sahip olmadığı için, ideoloji bir aldatmacaya ve gerçekliğin çarpıtılmış bir resmine dönüşmektedir. Kapitalist sınıf, maddi güçleri oranında, kendi ideolojisini, “tüm toplum için” bir kılıfla kabûl ettirmektedir. İdeolojik olarak ifade edip eleştirmemiz ise, bu noktada ortaya çıkan, egemen ideolojinin sömürülen sınıflar tarafından, kendi maddi pratiklerinin ürünü gibi kabûl edilmesi, dolayısıyla “yanlış bilinç”¹⁵³ meselesinin gündeme gelmesinden dolayıdır. Kapitalist hukuk, normatif olarak herkesi eşit kabûl ederek seslenmektedir, ancak “...hukuki söylemin sınıf etkisi onu oluşturan kelimelerin ürünü değildir. ...Söyleme sınıfsal karakterini veren şey onun sınıf mücadelesine etkisi ile -mücadeledeki pozisyonla- ilgili”¹⁵⁴dir.

Hukuk, ideolojik niteliği taşımakla birlikte, salt ideolojik bir olguya da indirgenemez. Hukukun bir ilişki biçimi ve toplumsal gerçekliğin biçimlendirici bir ögesi olduğundan bahsetmiştik. Hukukun ideolojik niteliğini ve ideolojik niteliğinin önemini reddetmek mümkün değil ancak salt ideolojik bir olgu olarak ele almak ise fazlasıyla sorunlu bir yaklaşım olacaktır.¹⁵⁵ Hukuku toplum içindeki işlevi ile değil, toplumsal bir ilişki olarak incelemek böylesi sorunlu yaklaşımları aşmakta yardımcı olacaktır. Toplumsal ilişkiyi, tarihsel değişim içinde izlemek, görünürlüğü artıracak bir durum sunacaktır. Bunun için, hukuk ile ilgili ileriye sürülen teorilerin, kavramların, gerçeklik yorumlarının, ideolojik yorumlamaların, tarihsel bir yaklaşımla ve tarihsel değişim zemininde ortaya konulması daha somut bir görünüm elde edilmesini sağlayacaktır.

¹⁵³ Collins, *a.g.e.*, s. 64.

¹⁵⁴ Özdemir, *Sözün Mülkiyeti: Hukukun Ekonomi Politikası*, s. 186, 187.

¹⁵⁵ Paşukanis, *a.g.e.*, s. 69-71.

2.2. HUKUKUN ve CEZA SİYASETİNİN TARİHSEL DÖNÜŞÜMÜ

Bölümün birinci kısmında hukuk ile üretim biçimi arasındaki ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Bu çaba içinde, hukuka dönük teoriler incelendiği gibi, hukukun toplumsal konumu ve söylemi üzerinden de çıkarımlar ortaya konulmuştur. Çalışmamızın genel yönteminden anlaşılacağı üzere, kapitalist üretim biçimi ve hukuk arasında kurulan ilişki, ideal tip bir kapitalizm varsayımı ve ona denk düşen ideal tip bir hukuk varsayımını içermemektedir. İlişkileri toplumsal ve tarihsel zemin üzerinden kuruyor olmamız, zaten böyle bir varsayıma izin vermeyecektir. Kapitalizm ve hukuk ilişkisine dönük yaptığımız soyutlamalar, kapitalist toplumsal biçimin genel eğilimleri ve temel dinamikleri üzerinden gerçekleştirilmektedir. Elbette, farklı tarihsel dilimlerde ve farklı coğrafyalarda, kapitalist üretim biçimi dolayısıyla kapitalist toplum biçimi farklılaşabilmektedir. Söz konusu farklılaşmalar önemli ve araştırmaya değer olmasına rağmen, bizim çalışmamız açısından önemli değişikliklere sebep olmayacaktır.

Yine çalışmamızın kapsamı bakımından, tüm tarih ve tüm coğrafyalarda kapitalistleşmenin ve hukukun dönüşümünün izini sürmek mümkün görünmemektedir. Bu sebeple, bu kısımda, feodal toplumsal biçim ve hukuk ile kapitalist toplumsal biçim ve hukuk arasındaki farklılaşma ele alınacak ve bu farklılaşmayı örneklendirebilmek için, birinci bölümde tercih ettiğimiz ve bu tercihin kapitalizmin doğduğu yer olmasına dayandığı İngiltere özelinde ceza yasaları ve cezalandırmalara değinilecektir.

Bu kısmın bir diğer başlığında ise, tarihsel olarak, devletin ve hukukun kapitalizmde aldığı biçim olarak hukuk devleti incelenecektir. Kapitalizm öncesi toplumsal biçimlerde de devlet ve hukuk kavramlarına rastlanırken bunların kapitalizmde bir araya gelmesi ve her ikisinin de kapitalizmde yeniden anlam kazanmış olması önemlidir. Devlet ve hukuk şüphesiz kapitalizmle birlikte ortaya çıkmış olgular değildir. Bu noktada çok uzun bir geçmişe sahip devlet, hukuk ve cezalandırmanın kapitalizmdeki farklılığını koymak önemli görünmektedir.

2.2.1. Feodalizmden Kapitalizme Mülkiyet-Hukuk-Ceza İlişkisi

Kapitalist hukukun ayırt ediciliği niteliğini ortaya koyabilmek ve farklı üretim biçimlerinde aynı kavramla ifade edilen ancak farklı içeriklere sahip olan hukukun ve cezanın geçirdiği dönüşümleri, bu dönüşümlerin mülkiyet ve üretim biçimleri ile ilişkilerinin izini sürmek için tarihsel bir perspektif ortaya koymak açıklama biçimimizi somut bir zemine oturtacaktır. Çalışmamızın kapsamı, tüm mülkiyetçi toplumlarda hukukun içeriği ve toplumsal konumunu açıklamaya izin vermemektedir. Bununla birlikte, kapitalist toplumsal biçime geçiş sürecini, feodal toplumun çözülmesi üzerinden incelediğimiz gibi, kapitalist hukukun oluşumsallığını da, feodal hukukun çözülüşü üzerinden incelemekle yetineceğiz.

Daha önce tartışıldığı üzere feodal üretim biçimi, toprak mülkiyetini elinde bulunduran sınıf ile kendi yeniden üretimi için gerekli araçlara, toprak sahibine bağlılık üzerinden erişebilen sınıf arasındaki ve yine üretimin niteliği gereği ekonomi-dışı zorun doğrudan üretimin içinde bulunduğu bir ilişkiyi barındırmaktadır. Serf, toprak sahibine, ekonomik zorunluluklar sebebiyle bağlı olduğu gibi, toprak sahibinin ekonomi-dışı baskısı altında üretim yapmak zorundadır ve artık ürüne el koyma, ekonomi-dışı zor yoluyla gerçekleştirilir. Bu yapı üzerinde şekillenen feodal yasalar, "...toprak sahibi tarafından sağlanan askeri koruma karşılığında serfin kendisinin ve ailesinin geçimini sağladığı ekilebilir toprak imtiyazı..."¹⁵⁶ temeline dayanmaktadır. Elbette bu ilişki kapitalist bir sözleşme ilişkisi biçiminde değildir, serf toprağa bağımlıdır ve bu anlaşmanın dışına çıkamaz.

Güç ilişkilerinin toprak mülkiyetine dayandığı feodal dönemde, siyasal iktidarı elinde bulunduran sınıf, toprak sahibi sınıftır. Söz konusu iktidar, feodal dönemde hukuku ve yargılama gücünü de doğrudan elinde bulundurmaktadır. Üretimin toprak sahibinin elinde olması ve onun tüketimi ve ihtiyaçları üzerinden örgütlenmiş olması, hukukun da toprak sahibinin iradesinde şekillenmesini ve uygulanmasını beraberinde getirmiştir. Üretim ve artık ürüne el koyma ekonomi-dışı zor ile sağlanırken bu ekonomi-dışı zorun içeriğini toprak sahibine bağlı silahlı güçlerle birlikte ve buna bağlı olan yargılama gücü oluşturmaktadır. Toprak sahibi

¹⁵⁶ Collins, *a.g.e.*, s. 36.

sınıf, yönetim, yargılama ve cezalandırma yetkilerini elinde bulundurmaktadır.¹⁵⁷ Ekonomik olan ile siyasal olanın birleşikliği düşünüldüğünde, feodal toprak sahibinin yargılama hakkı, aynı zamanda mal sahibi olarak hakkıdır ve yargılama ile üretim birbirinden ayrılmaz.¹⁵⁸ Feodal toplum biçiminin ekonomi-dışı zora dayalı artık sızdırma yöntemi, yalnızca silah zorunu içermemekte, yargılama ve cezalandırma da, geleneksel kültür yoluyla, lordun şahsında cisimleşerek ekonomi-dışı zor ögesi olarak işlev görmektedir. Yargılama ve cezalandırma, üretim alanına doğrudan müdahale eden bir işleve sahiptir¹⁵⁹ ve üretimi, biçimlendirici bir eylemlilikle tamamlamaktadır. Aynı zamanda yine “adalet” olgusu temelinde üretim biçiminin meşruluk zeminini oluşturan bir ideoloji niteliği de bulunmaktadır. Buradaki farklılık, kapitalist hukukta olduğu gibi, “adalet”in içeriğinin, hukuk normlarına bağlılık üzerinden anlamlandırılması değil, toplum üyelerinin bulunduğu katmana uygun düşen sorumlulukları yerine getirmeleri şeklinde doldurulmasıdır. Hukuku ve yargılama gücünü toprak sahibinin elinde bulundurması ve şekillendirmesi, bu dönemde sınıf mücadelesinin ve sömürülen sınıfların yok sayıldığı anlamını içermemekte, hem toprak mülkiyeti hem de silahlı gücü doğrudan elinde bulunduran ve gelenek üzerinden, bağlılığı bilinç düzeyinde de güçlü bir şekilde üreten toprak sahibi sınıfın, güçlü toplumsal konumunu göstermektedir. Öte yandan, üretici sınıflar ile toprak sahibi sınıf arasındaki sınıfsal mücadele -somut görünümüleri olarak isyanlar, ayaklanmalar vs.- elbette tarihin akışında önemlidir.

Feodal dönemde toprak sahipleri, hukuku basitçe oluşturan, kuralları belirleyen kişiler değildirlir. Belirli gelenek kalıpları içinde anlam kazanan hukuk, toprak sahibi sınıf tarafından açıklanır ve gelenek yinelenerek uygulanır. Gelenek içinde anlam bulan hukuk, üretim birimlerinin ve siyasal yönetim birimlerinin parçalılığına paralel olarak parçalı bir yapı ve her birimde farklı gelenek/hukuk yapısı oluşturmaktadır.¹⁶⁰ Görünen o ki, gelenek denilen şey de, tek tip ve tarih-üstü bir olgu değil, içinde bulunulan toplumsallıkta yeniden üretilen, anlamlandırılan ve içeriklendirilen bir olgudur. Geleneğin, feodal toplumun hâkim gücü olan toprak sahibi sınıfın iktidarı ve bu iktidarın yeniden üretimi üzerine şekillenmesi de pek

¹⁵⁷ Özenç, *Hukuk Devleti: Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi*, s. 57, 105, 100.

¹⁵⁸ Paşukanis, *a.g.e.*, s. 139, 140.

¹⁵⁹ Lukács, *a.g.e.*, s. 164.

¹⁶⁰ Özenç, *Hukuk Devleti: Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi*, s. 98.

doğal bir durumdur. Bu sebeple, toprak sahibi sınıf, kapitalist toplumdaki kapitalist sınıfa göre çok daha doğrudan hukuk ve yargılama gücünü elinde bulundurması ve uygulamasına rağmen, aşırı bir keyfiyetle hukuk kuralı koyup kaldırmamakta, kendi meşruluğunu geleneklere dayandırmakta ve hukuktaki dönüşüm de tarihsel diyalektik içinde gerçekleşmektedir.

Hukuk, yargılama ve cezalandırmanın bir güç ilişkisi olduğu bu dönemde çok daha görünür bir hâldedir. Feodal birimlerde hukuk, toprak sahibinin şahsında somutlaşmaktadır. Toprak sahibinin elindeki yargılama ve cezalandırma gücü, güç alanı içinde bulunan köylüler üzerinde geçerlidir. Farklı toprak sahipleri arasındaki uyuşmazlıkların çözümü ise, güçleri oranında bir uzlaşmaya dayanmaktadır.¹⁶¹ Burada önemli olan, uzlaşmanın ya da bağımlı sınıflar için yargılamanın nasıl gerçekleştiği değil, hukuk ve güç ilişkisinin doğrudan gözlemlenebilirliğidir. Hukuk ile güç ilişkisi kapitalist toplum biçiminde -iddia edilen aksine- kopmuş değildir ancak hukukun bir dolayım kurumu hâline gelmesi, bu ilişkinin görünürlüğünü zorlaştırmaktadır.

Feodal toplum biçimindeki hukuk ile ilgili belirtilmesi gereken bir başka şey, hukukun kapitalist toplum biçimindeki kadar merkezi bir yer ve önemde olmadığıdır. Toplumsal düzen siyasal iktidar ve onun denetimindeki din odağında şekillenmektedir. Din ise, iktidarda bulunan toprak sahibi sınıfın dayattığı ya da onun toplumsal konumunu yeniden üretecek bir şekilde uyarlanmış bir yapıdır. Din aynı zamanda, toplumsal yaşamı düzenleyen ve yeni nesillerin sosyalleşmesini sağlayan kalıbı oluşturmaktadır. Bu anlamda din, hem var olan toplumsal ilişkileri “yüce” bir konumdan yeniden üretirken, hem de sınıfların toplumsal konumlarını yeniden üretir.¹⁶² Gelenek içinde temellenen hukuk, geleneğin bir ögesi hatta baskın ögesi olan din tarafından da koşullandırılmaktadır. Kapitalist toplumun hukuku ve biçimsel eşitliği temele alan yapısının aksine, katmanlı bir toplumsal yapı oluşturan feodal toplumun din temelinde biçimlenmesi anlamlıdır. Doğuştan sahip olunan ayrıcalıklar ancak kutsallaştırılarak ve “yüce” bir otoriteye havale edilerek meşrulaştırılabilir. Aynı temele dayanan feodal hukuk da, toplumsal konumları ve ayrıcalıkları yineler.

¹⁶¹ *A.g.e.*, s. 99, 299.

¹⁶² Özcan, *Modern Toplum ve Hukuk Devleti*, s. 372.

İfade ettiğimiz üretim biçimi ve ona denk düşen hukuku birlikte değerlendirdiğimizde, feodal dönemin ceza siyaseti, feodal toprak mülkiyeti ve egemen sınıf olan toprak sahibi sınıfın eylemliliği temelinde, toprak sahibi ve toprağa bağımlı sınıfların toplumsal konumunu yeniden üretme ve ekonomi-dışı zora dayalı üretim ilişkilerinin sürekliliği üzerine şekillenmiştir. Cezalandırma, toprak sahibi sınıfın ayrıcalığı iken, cezalar, feodal yükümlülükler temeline dayanmaktadır. Dobb'un ifade ettiği, feodal dönem İngilteresi'nde, feodal yükümlülüklerden kaçan ya da zanaat öğrenmek isteyen -bir anlamda yine toprak bağımlılığından kent yaşamına geçmeyi isteyen- toprağa bağımlı sınıf üyeleri için ağır cezalar öngörülmesi,¹⁶³ dönemin ceza siyaseti hakkında ciddi bilgiler sunmaktadır. Üretimin ve yeniden üretimin -dolayısıyla toprak sahibi sınıfın toplumsal konumunun- sağlanması, serf emeğinin toprağa bağımlılığı ve sömürsünün sürmesiyle doğrudan ilintilidir. Bu da, ekonomi-dışı baskı yoluyla, silahlı güç ve feodal yükümlülüklerle aykırı davranışların cezalandırılmasıyla güvenceye alınır.¹⁶⁴

Feodalizmden kapitalizme geçiş üzerine yürüttüğümüz tartışmalarda özellikle belirttiğimiz noktalardan biri, kapitalizmin, ticaretin basit bir genişlemesi ve doğal sonucu olmadığı, pre-kapitalist ticaretin, kapitalist ticaretten farklı olduğu, parçalı pazarlar arasındaki arbitraj farkından kazanç sağlandığı ve ekonomi-dışı zor gücü oranında işlediği, bu anlamda feodal nitelikler taşıdığı idi. Toprağa bağlı feodal üretimden sonra, feodal nitelikler taşıyan pre-kapitalist ticaret dönemindeki yasalar ve ceza siyaseti göz önüne alındığında, yine hukukun üretim biçimini tamamlayıcı niteliği ve sınıfsallığı göze çarpmaktadır.

Söz konusu dönemde, serbest rekabet değil, sınırlandırılmış ve engelli pazarların, ekonomi-dışı zor üzerinden kontrol altında tutulmasıyla kazanç elde edilmesi geçerlidir. Parçalı ve sınırlı pazarlar ile ekonomi-dışı zora dayalı ticaret, katmanlı toplumsal yapının devamlılığını da gerektirmektedir. Ticaret yapmak, belirli bir ayrıcalık sahipliğiyle ilişkilidir. Söz edilen şartlar bağlamında, zanaatkârların satış yapması, ceza yaptırımı ile karşılaşması sonucunu doğurmaktadır. Zanaatkârlar kontrol altına alınmıştır, yalnızca ticaret yapma

¹⁶³ Maurice Dobb, *Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler*, (Çev. F. Akar), Belge Yayınları, İstanbul, 2007, dipnot 32, s. 42.

¹⁶⁴ *A.g.e.*, s. 33.

ayrıcalığına sahip olanlar satış yapabilir. İzinsiz kurulan pazarların silahlı güç ile tahrip edilmesi ve engellenmesi sıra dışı bir durum değildir. İzinsiz ticaretin cezalandırılması meselesi yasa dışı bir duruma işaret etmemektedir; zanaatçılar yasal olarak baskıcı düzenlemelerle engellenmiştir. Pazarlara giriş ve ticaret yapmak aynı zamanda para cezasıyla da cezalandırılmaktadır ancak güçlü olan için her zaman cezaların etrafından dolaşma şansı bulunmaktadır. Para cezası nedeniyle yoksul tüccar ticaretten dışlanırken, zengin tüccar için bu cezalar, bir çeşit izin ödentsine dönüşmüştür.¹⁶⁵

Cezalandırma meselesi, yalnızca pazarlara erişim ya da ticaretin engellenmesi ile sınırlı değildir. Kapitalist toplumsal biçimde, ekonomik alanda gerçekleştirilen sözleşmelerin bir çeşit yasa yapımı olduğunu ve işletme içinde geçerli “yasa”ları oluşturduğunu, bu özel yasaların ihlâli durumunda cezalandırma işini biçimsel siyasal alanın gerçekleştirdiğini belirtmiş ve bu durumu “siyasal olanın özelleşmesi” olarak tanımlamıştık. Bu duruma benzer ama kapitalizme göre çok daha görünür olan ilişki biçimlerini pre-kapitalist ticaret döneminde gözlemleyebilmekteyiz. Bu dönemde ticaret kumpanyaları ve loncalar, benzer özelleşmiş siyasal yetkiler kullanmaktadır ki dönemin özelliği gereği siyasal alan ile ekonomik alan kapitalizmdeki gibi birbirinden kesin -biçimsel- çizgilerle ayrılmamaktadır. Yine Dobb’un ifade ettiği gibi, ticaret kumpanyaları, kendisine üye olmadan ticaret yapanları para, hapis vb. cezalarla cezalandırma ve yasa niteliğinde talimatname çıkarma yetkilerine sahipti. Benzer şekilde loncalar, kalfanın ustasına itaatsizliğini ve her türlü örgütlenmeyi şiddetle cezalandıran yasa niteliğinde yönetmelikler yapıyorlardı.¹⁶⁶

Görüldüğü üzere bu dönemde, tüccar sınıfı feodal toplumla uyuşma içindedir ve ticaretin gelişmişliği kapitalistleşmenin değil, ticaretin parçalı pazarlar ve katmanlı toplum yapısına bağlılığı sebebiyle tersi bir durumun göstergesi olmaktadır.¹⁶⁷ Ceza siyaseti, ticarete hâkim olan sınıfın eylemliliği temelinde biçimlenmektedir. Loncalara ve ticaret kumpanyalarına verilen yargılama ve cezalandırma yetkileri, bunların kendi iç süreçlerini, katmanlı toplum yapısını ve

¹⁶⁵ *A.g.e.*, s. 86, 95, 98.

¹⁶⁶ *A.g.e.*, s. 104, 109.

¹⁶⁷ *A.g.e.*, s. 110.

kazancı sağlayan sınırlandırılmış ticaret yapısını korumasını sağlamaktadır. Feodal yükümlülüklerle benzer yükümlülükler, söz konusu yapılarda bulunmakta ve aksi tutumlar ceza konusu yapılmaktadır.

Kapitalist üretim biçiminin ortaya çıkması ve yayılmasıyla birlikte, tüm toplumsal ilişkiler ve pratikler değişmeye başlamış, mülkiyet ilişkileri yeni bir içerik kazanmış dolayısıyla hukuk ve cezalandırma da yeni toplumsal biçimle birlikte dönüşüme uğramıştır. Feodal üretim biçiminin çözülmeye başlaması ve feodal bey ile serf arasındaki ilişkinin, toprak sahibi, kiracı ve ücretli çalışan arasındaki ilişkiye dönüşmesiyle, gelenekler yerini piyasa ilişkilerine bırakmaya başlamıştır. Feodal toprak sahibinin elinde bulunmasına rağmen, belirli ortak kullanımları içeren toprak mülkiyeti, üretimin kapitalistleşmesiyle birlikte mutlak bir mülkiyet hâline gelerek mutlak bir dışlamayı içermeye başlamıştır. İngiltere'nin kapitalistleşmesi hatırlanırsa, çitleme hareketleri, mülkiyetteki dönüşümün somut görünülerinden biri hâline gelmiştir. Çitleme, yalnızca toprakların etrafının çitle çevrilmesi değil, köylülerin geçimlerini sağladığı ortak topraklardan ve geleneksel haklardan dışlanmasını içermektedir ve temel geçim alanlarından mahrum bırakılanların isyanları 16. ve 17. yüzyıllar boyunca devam etmiştir.¹⁶⁸ Mülkiyetin mutlaklaşması ve kitlelerin mülksüzleştirilmesi bağlamında çitleme hareketleri önemli bir yer tutmaktadır ve çitleme yasalarla da desteklenmiştir.

Tablo 1. Yıllara Göre Çitleme Yasalarının Sayısı

TARİH	ÇIKARILAN ÇİTLEME YASALARININ SAYISI
1720-1730	33
1730-1740	35
1740-1750	38
1750-1760	156
1760-1770	424
1770-1780	642
1780-1790	287
1790-1800	506

¹⁶⁸ Ellen Meiksins Wood, *Kapitalizmin Kökeni: Geniş Bir Bakış*, (Çev. A. Cevdet Aşkın), Epos Yayınları, Ankara, 2003, s. 120.

Tablo 1. Devamı

TARİH	ÇIKARILAN ÇİTLEME YASALARININ SAYISI
1800-1810	906

Kaynak: Andre Gunder Frank, *World Accumulation -1492-1789-*, Monthly Rewiew Press, New York, 1978, s. 177'den aktaran Akbulut, *Küreselleşme, Ulus Devlet ve Kamu Yönetimi*, s. 292.

Üretimdeki kapitalist dönüşüme yani "...ortak tarla ve otlaklarıyla ortaçağ komünal toprak kullanımı biçimine, kendine yeterli köylü tarımına ve toprak konusundaki ...ticari olmayan tutumlara (Çitleme Hareketiyle) son verilmesi..."¹⁶⁹ ne, gelenek hukukundaki dönüşüm eşlik etmiştir. Gelenek hukukundaki kavramlar yeniden yorumlanmaya başlamıştır. Uzak geçmişteki geleneksel haklar bir yana, herhangi bir kişinin hatırlayabileceği kadar yakın geçmişteki geleneksel haklara karşı mülkiyetin kapitalistleşen biçimi tanınmıştır. Hâkimler verdikleri kararlarda, Locke'un ilkelerini göz önüne almışlar, geleneksel ve ortak haklar yerine kapitalist mülkiyet, çitleme ve dışlama temelinde karar vermişlerdir.¹⁷⁰

Toplumun kapitalistleşmesi sürecinde, mülkiyetteki dönüşüme eşlik eden cezalandırma yaklaşımlarındaki değişimi tarihsel olarak izlemek mümkündür. Daha önceleri cezalandırma, feodal yükümlülükler temelinde gerçekleşirken, kapitalistleşme süreciyle birlikte, cezalandırmanın odak noktası bireysel mutlak mülkiyete kaymıştır. Öncelikle, ortaklaşa kullanılan topraklar gayrimeşru olarak ilan edilmiş, ortak mülkiyet yerine özel mülkiyet ve mülksüzleştirme, doğal hukukun gereği olarak gerçekleştirilmiştir. Özel mülkiyetin dokunulmaz olarak kutsallaşması ve buna mülksüzleştirmenin eşlik etmesiyle birlikte, siyasal/hukuksal güç, özel mülkiyetin korunması için girişilen bir tür "sürekli savaş"a dönüşmüştür.¹⁷¹ Mülkiyete karşı işlenen "suç"lara karşı cezalandırmaların sertliğini, ilgili dönemde ölüm cezalarının artmasından takip etmek mümkündür. Yaş ya da cinsiyet fark

¹⁶⁹ Eric J. Hobsbawm, *Devrim Çağı: 1789-1848*, (Çev. Bahadır Sina Şener), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2013, s. 58.

¹⁷⁰ Wood, *Kapitalizmin Kökeni: Geniş Bir Bakış*, s. 121, 126.

¹⁷¹ Mark Neocleous, "Polis: Savaş", *Liberal Hakların, Hukukun ve Devletin Sınırları*, (Çev. Haluk Mert Bal), Bora Erdağı (Ed.), NotaBene Yayınları, Ankara, 2015, s. 268, 271.

etmeksizin, birkaç kuruş ya da bir çakı veya bir mendil “çalmak”, idam edilmek için yeterli “suç”u oluştuyordu.¹⁷²

Sonrasında ise, mülksüzleştirme -dolayısıyla emek gücünü satacak “özgür” kitlelerin oluşturulması- temelindeki ceza siyaseti, daha somut olarak görünür hâle gelmiştir. Toprağından uzaklaştırılan yoksullar için, başkalarının yanına yerleşmek cezalandırılmalarını gerektirdiği gibi, bir yere yerleşmeden ortalıkta dolaşmaları da cezalandırılmak anlamına gelmektedir. Özgür bir şekilde iş kurmaları, iş kurmak için sermayenin yüksek olması sebebiyle ancak özgür bir şekilde emek gücünü satabilmek anlamına geliyordu. Kapitalist üretimin işlerliği için gerekli olan işsizler ordusunun henüz oluşmadığı dönemde, ücretlerin yükselmesi bir yandan zorla çalıştırılma yasalarıyla, diğer yandan ücretlerin üst sınırının belirlenmesi ve bu üst sınırdan fazla alanların cezalandırılması şeklinde yasal uygulamalarla engelleniyordu. Daha ötesi, ucuz emek gücü piyasasının henüz oluşmadığı dönemde işsizlik bile ağır cezalandırmalara konu olabiliyordu. Cezalandırma bununla kalmıyor, çocuklarını çalışmaya göndermemek ağır ceza yaptırımlarına sebep olduğu gibi, başka suçlardan ceza almış olanlar ve işsizler için açılan ıslah evlerine alınanlar, zorla çalıştırılarak ucuz emek gücü sağlanıyordu.¹⁷³ Nüfus ve mülksüzleştirilmiş işçilerin sayısı arttıkça, emek gücü ucuzlayacak ve emek gücü sağlamak için bu tarz doğrudan baskılara gerek kalmayacaktır. Bir başka “sorun” olarak işçilerin örgütlenmesi ve kolektif bir siyasal özne olarak mücadele etmesi, yine ücretleri yükselteceği için yasalarla engelleniyor ve ağır cezalandırmalara karşılık geliyordu. İşçi sınıfı örgütlenmeleri ya da mücadeleleri, hapis, sürgün ve ölüm cezalarıyla karşılanıyordu.¹⁷⁴

Öte taraftan, normatif hukukun sınıfsal içeriği ile birlikte, genel olarak çalışmamızın kapsamı dışında olmasına rağmen, hukuka erişim ve yargılama safhasındaki eşitsizlik, daha kapitalistleşmenin yeni başladığı dönemlerden bu yana süre gelen bir durumdur. Elbette bugün görünürlüğü daha zorlaşmıştır ancak kapitalist hukukun bu karakteri, ilgili dönemde daha açıktır. Hill, 16. yüzyılda mahkeme jürilerine ve yargıçlara her türlü baskı uygulanarak kararlara etki

¹⁷² Hill, *a.g.e.*, s. 266, 302.

¹⁷³ Dobb, *a.g.e.*, s. 208-212.

¹⁷⁴ Hill, *a.g.e.*, s. 263, 312.

edilebildiğinden, 17. yüzyıl İngilteresi'nde mülkiyet hakkının korunmasını mahkemede talep edebilmek için yeterli paranın olması gerektiğinden söz etmektedir. Yeterli paraya sahip olmayanların dava açmaları ve haklarını savunmaları mümkün olmamaktaydı ve “adalet” ancak parayla satın alınabilen bir şeye dönüşmüştü. Daha somut olarak, 1679 *Habeas Corpus* yasası, keyfi tutuklamalara karşı ancak bu yasayı kullanmak için yeterli parası olanları koruyordu ve bu hakların hiçbiri, toplumun yoksul yarısı için geçerli değildi. Bu anlamda, daha kapitalistleşmenin erken dönemlerinde görüldüğü üzere, biçimsel özgürlük, kapitalist sınıfın erişebildiği bir şeydi ve “herkes için” biçimi altında sınıfsal bir karakter taşımaktaydı.¹⁷⁵ Bu durum, kapitalizmin hâkim olduğu aşamada da değişmemiştir ancak biçimsellik daha görünür bir şekilde ön plâna çıkmış böylece hukukun ve ceza siyasetinin sınıfsal niteliği daha dolayimli ve görünmez bir şekle bürünmüştür.

Kapitalistleşme aşamasında, yaşadığı yerden kovulma, mülkiyetten dışlanma ve ağır cezalarla büyük işsiz kitlesi yaratıldıktan sonra, “özgürlük” ve “eşitlik” daha fazla anlam kazanır. Ekonomik zor üzerinden işleyen piyasa ekonomisi yerleştikten, başka bir ifadeyle emek piyasası oluşuktan sonra, kapitalizmin erken dönemlerindeki ekonomi-dışı zor yoluyla ucuz emek gücü elde etme ihtiyacı ortadan kalkmıştır. Ekonomi-dışı zor, piyasanın işleyişini güvenceye almak ve işçilerin örgütlenmelerini engellemek ve dolayısıyla ekonomik zorun işlerliğini sağlamak yönünde işlemeye başlamıştır. Böylece artık ekonomik olarak büyük zorunluluklar ile bağlanmış olması sebebiyle, siyasal/hukuksal olarak “özgür” ve “eşit” birey-yurttaşların varlığı üretim ilişkileri ve sömürü için sorun değildir. Bu aşamadan sonra “özgürlük” ve “eşitlik”in kapsadığı nüfus genişlemiştir. Tüm bu değişimler, ekonomik yapının basit bir şekilde ideal hâline ulaşması değildir; kuşkusuz içinde büyük sınıfsal mücadeleleri barındırmaktadır ve bu mücadelelerin sonucudur.

Hukukta kapitalist dönüşümün gerçekleşmesi ile birlikte, hukuk artık “ortak iyi”ye ulaşmanın aracı değil, hukuk normları temelinde bireysel “adalet”, “özgürlük” ve “eşitlik” ilkelerini gerçekleştirmenin zeminidir. Kapitalizm öncesinde olduğu gibi toprak sahipleri ile bağımlı sınıflar arasındaki yükümlülükler söz konusu değildir,

¹⁷⁵ *A.g.e.*, s. 73, 81, 180.

söz konusu olan, “eşit ve özgür” bireylerin uyumudur.¹⁷⁶ Hukuk aynı zamanda kurumlaşmıştır; kapitalizm öncesinde, iktidarı sınırlamayan, doğrudan iktidarı elinde bulunduran sınıflar tarafından kullanılan ve kurumsal güvencelerin yokluğu sebebiyle onların yönetimine bir tavsiye niteliğinde olan, dolayısıyla görünür bir biçimde yönetici/toprak sahibi sınıfın çıkarlarını merkeze alan hukuk,¹⁷⁷ siyasal iktidarı da yargılayan ve sınırlayan, bağımsız, kesin hükümler içeren bir görünüme bürünmüştür. Bununla birlikte, daha önce tartıştığımız gibi, kapitalist hukukun iddiaları, yüzeyde görünenden ve biçimsellikten öteye geçildiğinde çökmektedir.

Kapitalist hukukta biçimsel özgürlük ve eşitlik, iki tarihsel durumdan temel alır. Birincisi kapitalist mutlak mülkiyetin, feodal yükümlülüklerden kopararak içerik kazanmasıdır. Feodal toplumsal biçimde, toprak sahibi ile serf arasındaki ilişki, tâbiyet ilişkisi olduğu için, hukuk ve yargılama da toprak sahibinin kişiliğinin bir parçasıdır. Kapitalizmde ise hem üretim araçları sahibi hem de ücretli çalışan, piyasada, biri üretim araçları mülkiyetini diğeri emek gücü mülkiyetini elinde bulunduran “eşit” bireylerdir ve “özgür” bir ortamda sözleşme ilişkisine girerler. Bu sözleşme, hukuk tarafından dolayımlanır.¹⁷⁸ Bu özgürlük görüntüsünde işleyen sözleşmenin içinde barındırdığı ekonomik zorunlulukları ifade etmiştik. İkincisi ise, mülkiyetin ve üretim ilişkilerinin söz konusu dönüşümüne eşlik eden toplumsal çatışmalardır. Geleneksel toprak sahiplerinin, kendi toplumsal konumlarını ve ayrıcalıklarını korumaya dönük tepkileri ile, güçlenen kapitalist sınıfın doğuştan ya da toprak sahipliğinden gelen ayrıcalıkların ve tâbiyetlerin ortadan kaldırılması ve piyasada “eşit” bireylerin “özgür” sözleşmeleri temelinde bir işleyiş isteği çatışmalara sebep olmuştur. Bu çatışmanın kazananı olan kapitalist sınıf, kapitalist üretimin önünde engel olan eski yasaları kaldırmış, İngiltere’de 1660 tarihli İmtiyazların Kaldırılması Yasası ile konumunu yasal zemine oturtmuştur.¹⁷⁹ Kapitalist sınıf, kendinden önceki egemen sınıfların görünür bir şekilde kapalı kast sistemine dayalı yapısının aksine, kendisini bütün toplumun parçası olarak sunmuş ve toplumu kendi kültür ve ekonomisi içinde özümlemiştir.¹⁸⁰ Bunun doğal sonucu

¹⁷⁶ Özenç, *Hukuk Devleti: Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi*, s. 136, 137.

¹⁷⁷ *A.g.e.*, s. 173.

¹⁷⁸ Paşukanis, *a.g.e.*, s. 110.

¹⁷⁹ Collins, *a.g.e.*, s. 37.

¹⁸⁰ Gramsci, *a.g.e.*, s. 353.

olarak, kapitalist devlet ve kapitalist hukuk, feodal ayrıcalıklara karşı biçimsel eşitlik ve özgürlük talepleriyle başlayan tarihsel süreçte, aynı biçimsellik temelinde, tüm toplum için olduğu iddiasını taşır ve bu iddiayı, biçimsel siyasal alandaki normatif düzenlemeler temelinde somutlaştırarak güçlendirir.

Hem hukukun hem de ceza siyasetinin bütün toplumun yararına olduğu iddiaları, Paşukanis'in ifadesiyle; gerçekliğin, bilinçli veya bilinçsiz bir çarpıtılmasıdır. "Bir bütün olarak toplum, sadece hukukçuların tasarımında yaşar...", zira yukarıda kısaca değindiğimiz tarihsel dönüşümde, farklı toplumsal biçimlerdeki farklı sınıflar ve sınıflar arası mücadeleler göze çarpmaktadır. Farklı toplumsal biçimlerdeki ceza siyaseti, sınıf mücadelesinin bir ürünü olmakla birlikte, egemen sınıfın kendi konumunu yeniden üretme temelindeki eylemliliğini barındırmaktadır. Kapitalizm öncesi, feodal toprak sahibinin, serfleri; loncaların, kayıtsız zanaatçıları ve kumpanyaların, izinsiz ticaret yapan tüccarları cezalandırması açıkça görülen bir sınıfsal egemenliğe işaret ederken, kapitalist toplumsal biçimde, mülksüz bırakılıp, mülk üzerinden ve ayrıca bir araya gelmelerinin yasaklanması üzerinden işçi sınıfının, hukuk dolayımı ile de olsa, kapitalist sınıfın siyasallığı temelinde cezalandırıldığı bir gerçektir. Paşukanis'in daha radikâl ifadesiyle ceza mahkemeleri, "...örgütlenmiş sınıf terörüdür."¹⁸¹

Tarihsellik içinde toplumsal yapı incelendiğinde görüldüğü gibi mesele, yalnızca yargılayan ve yargılanan arasındaki, dönüşüm geçiren ilişkinin biçimi değil, bütün olarak toplumun siyasal ve ekonomik yapısı ile ilişkilerinin dönüşümüdür.¹⁸² Toplumsal yapının ve ilişkilerin yeni biçimi içinde hukuk ve ceza siyaseti, yeni toplumsal konumlanmalar temelinde biçimlenir. Kapitalist toplumsal biçimin tarihsel oluşunda, üretim ilişkilerinin zemini olarak kapitalist piyasa, siyasal ilişkilerin zemini olarak ise devlet tarafından sınırlandırılmış ekonomi-dışı zor kullanımı ve bu sınırlandırmanın örgütlü hâli olarak hukuk devleti karşımıza çıkmaktadır.

¹⁸¹ Paşukanis, *a.g.e.*, s. 183, 184.

¹⁸² Özdemir, *Sözün Mülkiyeti: Hukukun Ekonomi Politikası*, s. 194.

2.2.2. Biçimsel Eşitliğin Kapitalist Kurumlaşması: Hukuk Devleti

Toplumun kapitalist biçimini almasıyla birlikte, kapitalizmden önceki üretim biçimlerinden farklı olarak ekonomik zor ve ekonomi-dışı zor birbirinden ayrılarak, ekonomik alan ve siyasal alan biçimsel olarak ayrı konumlanırken, siyasal alanın somut görünümü olarak devlet örgütlenmesi, hukuk devleti biçimini alır. Dolayısıyla hukuk devleti, kapitalist toplumsal biçim içinde kurumlaşmıştır.¹⁸³ Kapitalist toplumsal biçimin anaakım düşünsel yaklaşımında, hukuk devletinin liberal anlatısı, yukarıda tartıştığımız hukukun liberal anlatısı ile paralellik taşımaktadır. Liberal hukuk devleti anlatısına göre, hukuk devletinin temelinde bulunan soyut ve normatif hukuk kuralları, biçimsel bir rasyonalite ortaya koyarak, toplumsal amaçların gerçekleşmesini bireylerin özgür tercihlerine bırakır ve bu tercihlerin gerçekleşeceği ortamı sunar. Hukukun hâkim olduğu yönetim biçimi, kapitalizm öncesi toplumsal biçimlerde olduğu gibi üretime müdahalede bulunmaz, belirli amaçların gerçekleştirilmesi yönünde normlar içermez. Hukuk devletinde yasaların ve cezalandırmanın önceden ilan edilmesi ve yasa önünde eşitliğin sağlanması, tarafsızlığının kanıtıdır. Bu sebeple, hukukun ve dolayısıyla hukuk devletinin sınıfsal niteliğine dair eleştiriler “...abartılı ve temelsizdir.”¹⁸⁴

Liberal hukuk devletinin savunusunu daha ileriye taşıyan Aktaş, yasa oluşturma sürecinin siyasal süreçleri içermesinin kabûl edildiği durumda bile tarafsızlığın zarar görmeyeceğini, yasanın bir kez oluştuktan sonra herkese eşit uygulanacağı için objektif bir nitelik taşıyacağını ileri sürmektedir. Hâliyle yargılama, yasa oluştuktan sonra tarafsız ve siyasallığın dışındadır, bu anlamda tüm toplumun üzerinde konumlanmıştır. Bu bir varsayım olsa bile, “hukuk sisteminin tutarlı” olması için gereklidir ancak bu tutarlılığın kimin için olduğu tartışma konusu değildir. Özellikle anayasa yargısı ya da idari yargıda siyasal kararlara rastlanabilirken, özel hukuk ya da ceza yargısında çok daha azdır ve her iki durumda da istisnai nitelik taşımakta ve liberal hukuka eleştirileri temelsiz hâle getirmektedir. Aktaş bir adım daha ileri giderek, siyasal olarak verilmiş kararların her zaman “haksızlık” barındırmayacağını, “adalet”in siyasal kararlara da yerine getirildiğini

¹⁸³ Mehmet Tevfik Özcan, “Küreselleşme Sonrası Hukuk Devleti: Mit mi, Gerçeklik mi?”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 71, S. 1, 2013, s. 967.

¹⁸⁴ Aktaş, *a.g.e.*, s. 143, 144, 155.

öne sürmektedir. Hukuk devleti, karşılıklı şiddeti önler, bireylerin sözleşme özgürlüğünün ve özel mülkiyetin korunmasını garanti eder. Hukuk devletine dönük “eşitlikçi” eleştiriler, sosyal eşitliğin sağlanamayacağını, sağlansa bile doğuştan getirilen eşitsizlikler ve şansın ortadan kaldırılamayacağını görememektedir. Yasal eşitliğin, herkesin özgür tercihleriyle yaşadığı toplumsallığın meşruluğu açıktır ve eşitsizlikler hukukun suçu değildir.¹⁸⁵

“Özgürlük” ve “eşitlik” iddialarının, zorunluluk ve eşitsizlikleri yeniden ürettiğini daha önce tartışmıştık. Bunları bir kenara bırakırsak, yasaların oluştuktan sonra tarafsız kabûl edilmesi, bunun bir varsayım olduğunda bile “tutarlılık” adına gerekliliği, ceza yargılaması ve özel hukukta siyasallığın anayasal yargı ve idari yargıya göre çok az olduğu iddiaları, liberal yaklaşımda, kapitalist toplumsal biçimin ekonomik alan ve siyasal alan ayrımını tartışma dışında bırakarak veri kabûl edip şekillendiğini somut bir şekilde göstermektedir. Hukuk, yalnızca siyasal alanda ele alındığı ve bu anlamda toplumsal ilişkilerden büyük ölçüde koparıldığı için, siyasal alanda oluşturulan yasa, tarafsız olarak herkese uygulanmaktadır. Tarafli bile olsa, “tutarlılık” için gereklidir ki bu “tutarlılık”, aslında kapitalist üretim biçiminin ihtiyaç duyduğu tutarlılıktır ancak biçimsel siyasal alanda tüm toplum için bir tutarlılık olduğu ileri sürülür. Özel hukuk ve bir sonraki kısımda ortaya koyacağımız üzere ceza hukuku, kapitalist bir nitelik barındırmasına ve bu anlamda sınıfsal bir içeriğe sahip olmasına rağmen, ekonomik alanda kabûl edilmesi sebebiyle siyasallığın dışında bırakılmakta, siyasallığın yalnızca biçimsel siyasal alandaki hukuksal düzenlemelerde, anayasa yargısı ve idari yargıda görülebileceği iddia edilmektedir. Bu açıdan siyasallık, biçimsel siyasal alandaki eylemlilik ve düzenlemeler olarak anlaşılmaktadır. Hâliyle bu durum bizi, kapitalist ön kabûllerin dışına çıkılamayan bir tartışma çerçevesi ile karşı kaşıya olduğumuz gerçeğine götürmektedir. Bu duruma yönelik eleştiriler ise, ya kendi sınırlılığının farkında olmayan bir şekilde, temelsizlik atfedilerek, ya da hukukun toplumsal eşitsizlikle bir ilişkisi olmadığı iddiası ve aynı sınırlılıklar içinde “doğal” eşitsizliklerin eşitsiz bir toplumu gerektirdiği gibi piyasacı anlayışlarla karşılanmaktadır.

¹⁸⁵ *A.g.e.*, s. 166, 182, 183.

Görüldüğü üzere, liberal hukuk devleti anlatıları, daha önce eleştirdiğimiz liberal ve klasik hukuk yaklaşımlarının bütün sorunlu kavrayış biçimlerini içermektedir. Hukuk devleti, bütün toplumsal bağlarından koparılmış ve aşkın bir konuma yerleştirilmiştir. Devletin aşkınlaştırılması, liberal yaklaşımlar tarafından, biçimsel siyasal alandan ekonomik alana müdahalelerin görülmediği anlamına gelmemektedir.¹⁸⁶ Ancak bu durumda bile, söz konusu müdahaleler, kapitalist piyasanın işlerliği için gerekli düzenlemeler olarak değil, aşkın devletin, tüm toplumun yararı için gerçekleştirdiği eylemler olarak ifade edilir.

Liberal hukuk devleti iddiaları, bu kısımda ele aldığımız tarihsel bağlamda da toplumsal gerçeklikle örtüşmemektedir. Hukuk devletinin tarafsızlığı yönündeki iddialarının temelini oluşturan bir başka iddia, devletin örgütlenmesindeki güçler ayrılığı meselesidir. Yürütme, yasama ve yargı güçleri arasındaki ayrılık iddialarının, liberal demokraside tartışmalı oluşu bir yana, güçler ayrılığının tarihsel olarak kökenini oluşturan 1215 ve 1688, “...köylülerin, kendilerini lordların siyasal baskısından kurtarması sorunu değil, lordların kendi bağımsız güçlerini monarşinin isteklerine karşı kabûl ettirmeleridir.”¹⁸⁷. Hukuk devletinin sınıfsallığı, toplumsal ilişkiler üzerinden bir analizle ortaya konulabildiği gibi, tarihsel olarak da ortada durmaktadır. Liberal demokraside ise, tartışmanın devamlılığı adına güçler ayrılığı kabûl edilse bile, güçlerin kapitalist piyasaya bağımlı olarak işlemesi ve “özerk” çalışma alanlarında dahi kapitalist üretim biçiminin temelleri üzerinde işledikleri için, bütün tarafsızlık, özerklik ve ayrılık hikâyeleri, kapitalist hukuk ideolojisine denk düşmektedir.

Kapitalizmin tarihi ile şekillendiğini belirttiğimiz hukuk devleti için, kapitalizmin temel işleyişi üzerinden açıklamalar yaparken, gözden kaçırmamız gereken bir nokta, kapitalizmin de kendi tarihi içinde sabit bir toplumsal yapı olmadığı, karşılaştığı krizlerle ve toplumsal mücadelelerle değişiklik gösterdiğidir. Bu bakımdan, kapitalizm, üretim ilişkileri, piyasa ve artığa el konulması bakımından temel işleyiş biçimini korurken, sınıf mücadeleleri, bu işleyişin formunu belli oranda değiştirmektedir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi, kapitalizmin erken aşamalarında, işçi sınıfı hâlâ bir takım ekonomi-dışı zorlamalarla çalıştırılmakta ve bu zorlamalar yasal

¹⁸⁶ Özdemir, *Sözün Mülkiyeti: Hukukun Ekonomi Politikası*, s. 173.

¹⁸⁷ Wood, *Kapitalizm Demokrasiye Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması*, s. 238.

olarak da devlet tarafından örgütlenmekte ve ceza yaptırımını temelinde işlemektedir. 16. yüzyıl boyunca İngiltere’de, toprağından koparılmış, yoksulluk ve serserilik içerisine düşürülmüş oluşum aşamasındaki işçi sınıfına karşı şiddetli yasalar çıkarılmıştır. 1530’da çıkan yasayla serserilere çok ağır kırbaç cezaları ve hapis cezası verilmekte, yeniden çalışmaya yemin ettirilmekte, aynı suçu tekrarlaması halinde kulağının kesilmesi ve idama varan cezalar öngörülmekteydi. 1547 tarihli yasada ise, işten kaçan kişinin, onu yakalatana köle olarak verilmesi, kızgın demirle damgalanması, suçun tekrarı halinde idam edilmesi, aynı zamanda çocuklarının da köle olarak çalıştırılabilmesi gibi cezalar öngörülmüyordu.¹⁸⁸

Toprağından ve tüm üretim araçlarından yoksun bırakılmış mülksüz kitlelerin oluşmasından sonra ve bu mülksüz kitlelerin kolektif mücadeleleriyle birlikte kapitalizm, üretim alanında doğrudan ekonomi-dışı zor uygulamalarından uzaklaşmış, ekonomik zor ve işletme içi baskı yöntemleriyle işlemeye başlamıştır. Ekonomik zorun piyasada ekonomi-dışı zora doğrudan ihtiyaç duymayan bir işlerlik kazanması, yukarıda bahsedilen mülksüz kitlenin ağır ekonomik ve yasal şartlar altında proleterleştirilmesinden ve oluşan emek fazlalığı sayesinde ücretlerin piyasada düşük bir oranda tutulabilmesinden sonra gerçekleşmiştir.¹⁸⁹

Yukarıda ifade edilen süreçlerle birlikte, emek gücünün feodal sınırları kalkmış ve hareketliliği artmış, başka bir ifadeyle emek gücü piyasasının oluşması gerçekleşmiştir. İngiltere özelinde bu durum, kapitalist piyasanın oluşması ve bütünleşmesini, meta ve sermaye hareketliliğiyle birlikte tamamlamaktadır. Akbulut’un kapitalist merkezleşme olarak ifade ettiği bu sürecin bir boyutunu, bütünleşik tek bir hukuk yapısı oluşturmaktadır. İngiltere’de geçerli olan bütünleşik hukuk yapısı, kapitalizmde dolaşımı kolaylaştıran içsel bir unsurdur.¹⁹⁰ Ekonomik alana müdahale etmeyen liberal hukuk devleti de, ancak yukarıda ifade edilen süreçler sonrasında “özgürlük” ve “eşitlik” temelinde, tüm bireylere karşı tarafsız normatif yapısıyla işlemeye başlamıştır.

¹⁸⁸ Karl Marx, *Kapital: Ekonomi Politiğın Eleştirisi C.1*, (Çev. Mehmet Selik & Nail Satlıgan), Yordam Kitap, İstanbul, 2014, s. 704-706.

¹⁸⁹ Marx, *a.g.e.*, s. 707.

¹⁹⁰ Örsan Ö. Akbulut, “Kapitalizm ve Uluslaşma”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 47, S. 3, Eylül, 2014, s. 30, 31.

Özcan, liberal hukuk devletini, küçük özel mülkiyet temelinde işleyen minimal devlet iktidarı ve hukuk adına depolitikleştirilmiş yönetim olarak ifade eder. 19. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte ise, bir yandan kapitalist mülkiyetin tekelleşmesi ve diğer yandan işçi sınıfının örgütlenmesi ile birlikte “maddi hukuk devleti” ortaya çıkacaktır.¹⁹¹ Bu dönem, işçi sınıfının sınıfsal olarak ve örgütsel olarak güçlü olduğu, birçok işçi sınıfı devletinin dünya sahnesinde olduğu dönemdir. Özcan’ın “maddi hukuk devleti” olarak ifade ettiği hukuk, yine kapitalizmin sınırları içinde işlemektedir ancak liberal hukuk devletinin aşırı biçimselliğine karşı, işçi sınıfının örgütlülüğünün de bir sonucu olarak, hakların ve hukuka erişimin biçimsel olarak tanınması değil, maddi olarak devlet tarafından sağlanacağı hukuksal düzenleme ve mücadelelerin yer aldığını göstermektedir.

Neo-liberal dönemde ise, işçi sınıfı örgütlülüğünün zayıflığı -ki bu zayıflık hem sınıfsal örgütlenme hem de kurumsal/devlet düzeyinde örgütlülüğün yokluğunu içermektedir- kapitalist sınıfın daha baskın olduğu bir toplumsal yapıyı meydana getirmiştir. Tekelleşme ve uluslararası piyasa rekabetinin yaşandığı bu dönemde, tüm kapitalizm tarihi boyunca bir şekilde yürütmeye bağlı olan yargının, yürütmeye olan bağımlılığı ve yürütme tarafından kontrolü artmıştır. Yine neo-liberal dönemde, yargılamanın özelleşmesi, özel mahkemelerin kurulmasının yanı sıra dinsel/etnik toplulukların mahkemelerinin kurulması gibi uygulamalarla hiçbir zaman tam anlamıyla kamusal olmayan yargının piyasaya bırakılmaya başladığı ve satın alınabilir bir şeye dönüştüğünü gözlemlemek mümkündür.¹⁹² Özcan, hukuk devletine giden sürecin, “iyi kalpli yöneticilerin” kurduğu bir sistem değil, toplumsal bir mücadelenin ürünü olduğunu belirtirken, neo-liberal dönemde, hukuk devletinin temellerinin sarsıldığını ve hukuk devletinin devam edeceği düşüncesinin bir ütopya olduğunu ifade eder.¹⁹³ Daha ötesi, kapitalizm zorunlu olarak demokrasi ve haklar temelinde işleyen bir üretim biçimi değildir. Sınıf egemenliği hukuk devleti içinde gerçekleşmekte zorlandığı oranda, “tarafsız” hukuksal süreçler, siyasal örgütlenme yoluyla geriletir.¹⁹⁴ Neo-liberal dönemde, sınıf dengesinin kapitalist sınıftan yana

¹⁹¹ Özcan, *Modern Toplum ve Hukuk Devleti*, s. 238, 242.

¹⁹² Yasemin Özdek, “Neoliberal Dönemde Yargının Dönüşümü” , *Liberal Hakların, Hukukun ve Devletin Sınırları*, Bora Erdağı (Ed.), NotaBene Yayınları, Ankara, 2015, s. 221, 254.

¹⁹³ Özcan, *Modern Toplum ve Hukuk Devleti*, s. 291, 300.

¹⁹⁴ Paşukanis, *a.g.e.*, s. 186.

ağır basması, tüm dünyada kârları artırmak için işyeri şartlarının ve bunu sağlayan devlet örgütlenmelerinin daha baskıcı hâle geldiğini gözlemlemekteyiz. En başından beri var olan “yasa karşısında eşitlik” ise, hâlâ korunan ancak içeriği herhangi bir şekilde doldurulamayan soyut bir inanca dönüşmektedir. Cezalar herkese eşit uygulanır ancak bu cezalar, yasaların geçerliğini ortadan kaldıracak gücü olmayan bireylere uygulanabilir.¹⁹⁵ Öte yandan, cezalandırma, kapitalist yeniden üretimin gereklilikleri temelinde tanımlanır, yani gerçekten bütün bireylere eşit olarak uygulansa bile, sonuç çok fazla değişmemektedir.

Kapitalizmin tüm bu dönemlendirmeleri boyunca hukuk ve ceza siyaseti, farklı evreler geçirmesine ve farklı sınıfsal mücadelelere göre farklı biçimler almasına rağmen, temel olarak kapitalist mülkiyet ve sözleşmeye ilişkilerine dayanmaktadır. Bütün bir kapitalizm tarihini ve bütün toplumlardaki kapitalist ilişkileri tek bir “ideal” kalıbın içine koymak mümkün değildir ancak hukuk devletinin ortaya çıkması kapitalizmle aynı tarihsellik içindedir. Ekonomik alan ve siyasal alanın, kapitalistleşme sürecinde ayrılması, ekonomiden biçimsel olarak bağımsız ancak ekonomik alanın temelleri üzerinde yükselen, onu güvenceye alan ve tamamlayan siyasal alanda, hukuk devleti oluşumu tamamlanmıştır. Üretim biçiminin, ekonomi-dışı bağılıklardan koparak ve piyasada “eşit” meta sahibi bireylerin “özgür” iradelerinin uyumu üzerinden işlemesi; tüm bireylerin eşit hukuk özneleri olarak kabul edilmesi, yöneticilerin hukuk ile sınırlandırılması ve yasalarla belirlenen özgürlükler çerçevesinde yaşamasının temelini oluşturmuştur. Hukuk devleti ve üretim ilişkileri arasındaki içsel birliktelik, bir taraftan üretim ilişkilerinin yeniden üretiminin hukuk devleti tarafından düzenlenmesi ve güvenceye alınması gerekliliği ile diğer taraftan devletin kendi yeniden üretiminin, üretim ilişkilerinin sürekliliğine bağlı olmasında kendisini gösterir.¹⁹⁶ Kapitalist sınıf iki açıdan hukuk devletine ihtiyaç duymuştur: Birincisi, sözleşme ve mülkiyet ilişkilerini önceden belli kurallar çerçevesinde biçimlendiren ve güvenceye alan örgüte duyulan ihtiyaçtır. İkincisi ise, bu örgütün, kapitalist piyasanın ihtiyaçları doğrultusunda işlemesi ve sınırlandırılması gerekliliğidir.¹⁹⁷ Bu ikinci sebebe bağlı olarak bir

¹⁹⁵ Özcan, *Modern Toplum ve Hukuk Devleti*, s. 288.

¹⁹⁶ Özenç, *Hukuk Devleti: Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi*, s. 158, 161, 231.

¹⁹⁷ Özenç, “Marx, Hukuk Devletinin Kökenleri ve Liberal Hakların Sınırları”, s. 145.

üçüncüsü ortaya atılabilir ki, o da, kapitalist bir nitelik taşıyan hukuk devletinin, tüm toplum için olduğu yönündeki ideolojik meşruluk zemininin oluşturulmasıdır.

Buraya kadar ele aldığımız kapitalist hukuk ya da kapitalist hukuk devleti ve kapitalist ceza siyaseti; yargılama süreçleri üzerinden görülebilecek olan, yargılamaya erişim, kendini savunma ya da yargılama süreçlerini baskı altına alma gücü üzerinden karşımıza çıkacak olan eşitlik adı altındaki eşitsizlikler bir yana, en “ideal” işleyişi durumunda bile, tarihsel ve toplumsal temellerine dönük eleştirilerde sınıfsal niteliği ortaya çıkan olgulardır. Sınıfsal niteliği, hem yukarıda ifade ettiğimiz kapitalizmin erken dönemlerinde İngiltere’de çıkartılan yasal mevzuat örneklerinde, hem de emek piyasasının oluşması sonrası yani toplumsal eşitsizliklerin yerleşip-derinleşmesiyle birlikte hukukun mülkiyet ve sözleşme ilişkileri temelinde biçimsel sınırlarına çekilmesinde tespit etmek mümkündür. Kapitalist hukuk devletinin evrensel en iyiyi temsil ettiği, var olan sıkıntıların, hukukun iyi işletilememesinden kaynaklandığı yönündeki iddialar, bir taraftan hukuk ve devletin maddi ve toplumsal olanla bağlantısını koparıp bir tür aşkın bir olgu ya da ideale dönüştürülmesiyle ilgili iken öte yandan ve bu durumun doğal bir sonucu olarak, mevcut toplumsallık ve üretim biçiminin veri alınmasını ve bu verinin sunduğu sınırlar içinde kalan bir akıl yürütme biçimini ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte, hukuk devleti ya da ceza siyasetine dönük eleştirilerimiz, -derin sınıfsal eşitsizlikleri içinde barındırmasına rağmen- doğrudan kişiliğe bağımlılığı ortadan kaldırması, sınırlılıklarına rağmen yurttaşlığın genişletilmesi ve “özgürlük” ve “eşitlik” adına belli kazanımların elde edilmesi gerçekliklerini reddettiğimiz anlamına gelmemektedir.¹⁹⁸ Eleştirilerimiz, kapitalizmde hukukun aşkınlaştırılmasına dönük yaklaşımların temelsizliğini göstermek ve olanı ortaya koyma çabasıdır. Çünkü bütün kabûl edilebilir “kazanımlarına” rağmen, kapitalist demokrasi ya da kapitalist hukuk, kendinden önceki toplumsal biçimler gibi, bir sınıfın başka bir sınıfı tahakküm altına almasının çok fazla ötesine geçmemektedir.¹⁹⁹ Bir başka ifadeyle, eleştirilerimiz, kapitalizm öncesi herhangi bir toplumsal biçime

¹⁹⁸ Özcan, *Modern Toplum ve Hukuk Devleti*, s. 378.

¹⁹⁹ Marx - Engels, *a.g.e.*, s. 71. D.K.: Marx, Fransa’da İç Savaş (Karl Marx/Friedrich Engels, *Ausgewählte Schriften*, 22’nci Baskı, Berlin, 1974 I, 452/453).

dönüş gibi bir yaklaşımı değil, olsa olsa kapitalist toplumsal biçimin aşılmasına dönük bir yaklaşımı barındırabilir.

2.3. CEZA SİYASETİNİN MADDİ İÇERİĞİ OLARAK CEZA HUKUKU

Çalışmamızın ikinci bölümü, birinci bölümde kapitalist üretim biçimine dönük tartışmalarımız sonucu oluşturduğumuz zemin üzerine inşa edilmiştir. İkinci bölümün bu son kısmı ise, ikinci bölümün ilk iki kısmında ele alınan hukuk tartışmalarının oluşturduğu ikinci bir zemin üzerine kurulacaktır. Ceza hukukunun, hukukun bir parçası olması sebebiyle, ondan ayrı olarak tartışılması açıklamalarımızı eksik bırakacaktır. Bu sebeple, ceza hukuku, genel olarak hukuk tartışmaları ile birlikte ele alınmadan tam olarak konumlandırılmayacaktır. Ceza siyasetinin içeriğini ise, somut görünümü olan ceza hukuku üzerinden ortaya koymak mümkün görünmektedir. Belirtmek gerekir ki, ceza siyasetinin, salt ceza hukuku üzerinden irdelenmesi eksik bir yaklaşım gibi görünebilecektir, zira ceza siyasetinin bir ayağını da ceza yargılamaları oluşturmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, ceza yargılamaları veya genel olarak yargılama süreçleri, ceza siyasetinin toplumsal ve tarihsel bağlantıları ve sınıfsal içeriği ile ilgili fazlasıyla bilgi sağlamaktadır ancak bizim savımız, yargılama süreçlerinin en "ideal" şekilde işlediği kabul edildiğinde bile, yani ceza hukukunun biçimsel iddialarının içeriği hiçbir bozulmaya meydan vermeden uygulamaya geçirildiğinde bile, ceza siyaseti sınıfsal bir içerik taşımaktadır ve üretim biçimi ile bağlantısı kurulmadan açıklanamaz. Çalışmanın kapsamı ve bu savımız temelinde, ceza yargılamalarını ya da genel olarak yargılama süreçlerini dışarıda bırakarak, hukukun idealize edilmiş hâli olan yasalar üzerinden tartışmayı sürdürmeyi tercih etmekteyiz.

Ceza siyasetinin ceza hukuku üzerinden ortaya çıkarılması amacıyla, bu kısımda, öncelikle kapitalist piyasanın işlerliğinin yeniden üretimi için ekonomi-dışı zora olan ihtiyacı, başka bir anlatımla ekonomi-dışı güvenceler temelinde piyasa öngörülebilirliğinin sağlanması gerekliliği ve cezalandırmanın bu öngörülebilirlikte yerine getirdiği işlev ele alınacaktır. Devamında, bu bölümün birinci ve ikinci kısımlarında ortaya koymuş olduğumuz, hukukun üretim biçimi ve tarihsel

dönüşümler temelinde şekillendiğinden yola çıkarak, ceza hukukun kapitalist niteliği ortaya konacaktır. Son olarak ise, söz konusu iki başlıkta ceza hukuku ve dolayısıyla ceza siyaseti için ifade edilenlerin, somut olarak Türk Ceza Hukuku üzerinde ortaya konulması ve genel olarak kapitalist ceza siyasetinin Türkiye'deki ceza yasaları temelindeki durumu irdelenecektir.

2.3.1. Kapitalist Piyasanın Öngörülebilirlik İhtiyacı

Kapitalist üretim biçimine dönük tartışmalarımız hatırlanırsa, ekonomik alan ve siyasal alanın biçimsel ayrımının kapitalizme özgü olduğunu ifade etmiştik. Üretim, biçimsel olarak tanımlanan ekonomik alanda, ekonomik zor temelinde ve ifade edilmeyen ama diyalektik materyalist yöntemi benimseyen çalışmalarda belirtilen ve bizim de birinci bölümde belirttiğimiz üzere “özelleşmiş siyasal güçler” ile gerçekleşmektedir. Özelleşmiş siyasal güçler, bunu ifade etmeyen yaklaşımların ifadelerinde ekonomik alanın ve ekonomik zorun bir parçasıdır ve siyasallık içermediği iddia edilen bir içerikle sunulmaktadır. Ekonomik zorun nasıl anlamlandırıldığı tartışmasını, birinci bölümdeki tartışmamızı yinelememek adına bir kenara bırakırsak, ekonomik alanda gerçekleşen üretim etkinliklerinin ekonomik zor üzerinden işlerlik kazanması, ekonomi-dışı zorun sağlayacağı güvencelerle mümkün olmaktadır. Ekonomi-dışı zor, bir taraftan ekonomik zorun üretimdeki işlerliğini sağlayacak güvenceler sağlarken, diğer taraftan üretim ilişkilerinin yeniden üretiminin gerçekleştirilmesi için gerekli olan önlemlerin alınmasında önemlidir.

Kapitalist üretim biçimi, öngörülebilirliğe, kendinden önceki üretim biçimlerine göre çok daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Çalışmamızda zaman zaman karşılaştırma yaptığımız feodal üretim biçimindeki gibi, üretimin doğrudan baskı yoluyla gerçekleştirilmesi ve artığın yine bu yolla sızdırılması mümkün değildir, daha ötesi doğrudan baskıdan kurtulmuş olmak, kapitalist üretim biçiminin, ekonomi-dışı zorun sınırlarını aşip daha geniş bir yayılma alanı bulmasını sağlamaktadır.²⁰⁰ Üretimin ekonomik alanda işleyebilmesi, belirli düzenlilikleri, hesaplanabilirlikleri ve güvenceleri gerektirmektedir. Söz konusu gereklilikler, siyasal alandaki örgütlü güç olarak karşımıza çıkan devlet ve kurumları aracılığıyla yerine getirilmektedir. Bu yerine getirme işlevi, kimi zaman mülkiyet, sözleşme ve

²⁰⁰ Wood, *Kapitalizmin Kökeni: Geniş Bir Bakış*, s. 192.

finansal araçlar gibi korumaya alınması gereken olgular üzerinden bir negatif edime denk düşerken, kimi zaman da doğrudan piyasaya müdahale ederek makro ekonomi plânlamaları, piyasanın ihtiyacı olan emek gücünün yeniden üretimi gibi pozitif edimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Öngörülebilirlik, piyasa içinde bireylerin ilişkilerinin yerine getirilmesini ifade etmekle kalmaz aynı zamanda devletin faaliyetlerinin de belirli düzenliliklerle işlemlerini gerektirir. Bunun için, bir taraftan piyasayı düzenlerken diğer taraftan devlet gücünü sınırlayan, kuvvetler ayrılığına dayalı, kişilik-dışı yasalarla oluşturulmuş bir hukuk düzeni, öngörülebilirliğin koşullarını oluşturur.²⁰¹

Kapitalist piyasanın işlerliğinin birinci koşulu, kapitalist mülkiyetin koruma altına alınmasıdır. Kapitalist üretim ilişkilerinde, birikimin, üretim araçları mülkiyetini elinde bulunduranların, üretim araçlarına sahip olmayanlardan, hayatta kalma koşulları karşılığında artık emeklerine el koyması yoluyla gerçekleştiriliyor olması, mülkiyeti merkezi bir konuma taşımaktadır. Feodal üretim biçiminde olduğu gibi doğrudan baskı araçlarına ihtiyaç duymayan kapitalist sınıfın, artığa el koymak için ihtiyacı olan şeylerin başında, üretim araçları mülkiyetinin korunması gelmektedir.²⁰² Bu durum çift yönlü bir etki yaratır; bir taraftan kapitalist sınıfın mülkiyeti korunurken, diğer taraftan, aynı güvencelerle işçi sınıfının mülksüzlüğü korunur. Bu durum da yine çift taraflı bir ihtiyaca denk gelmektedir: Bir taraftan, artık emek sömürsüne işçilerin razı olması, üretim araçlarından yoksun olmasını gerektirirken, diğer taraftan bu rızanın yeniden üretimi, mülksüzlüklerinin devamlılığına bağlıdır.

Üretim araçları sahiplerinin mülkiyetinin ve emek gücü dışında bir şeyi olmayanların mülksüzlüğünün güvenceye alınması, bu iki grup arasındaki ilişkiyi zorunlu hâle getirir. Kendi varlığını devam ettirebilmek için temel tüketim mallarına ulaşmak zorunda olan ve buna ulaşması için de emek gücünden başka piyasada değişime sunacak bir şeyi olamayan sınıf ile üretim araçları mülkiyetini elinde bulunduran sınıf arasında sözleşme ilişkileri kurularak üretim gerçekleştirilir. Kapitalist ile işçi arasında kurulan iş sözleşmesi, kapitaliste işçinin emek gücünü denetleme hakkını, böylelikle birinci bölümde bahsettiğimiz özelleşmiş siyasal gücü

²⁰¹ Özenç, *Hukuk Devleti: Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi*, s. 205.

²⁰² Collins, *a.g.e.*, s. 193.

sağlar. Söz konusu siyasallık, iş sözleşmesi ile, "...potansiyel hâlde bulunan yaşam enerjisinin ölü emeğe dönüşebilmesi için gelecekte vuku bulacak bir eylemi..."²⁰³ düzenleyerek, buyurma yetkisi ve bağımlılığın kurulmasıyla somutlaşır. Öte yandan aynı iş sözleşmesi, emek gücünün satış şartlarını belirleyerek, artık emeğe el konulmasının çerçevesini oluşturur ve sömürüyü meşrulaştırır. Bu meşruluk bir yönüyle hukuk tarafından dolayımlanmış olmanın getirdiği bir meşruluktur, diğer yönüyle "özgür" işçinin kapitalistin buyurma yetkisini iş sözleşmesinde kabûl etmiş olmasına dayanan bir meşruluktur.²⁰⁴ Söz konusu meşruluk çerçevesine haklı bir itirazı belirten Paşukanis, sözleşme aracılığıyla kurulan otoritenin, özel bir yasama faaliyeti olduğunu ve bunun feodal bir unsur olduğunu ifade etmektedir.²⁰⁵

Üretimin gerçekleşmesini ve devamlılığını sağlayan iş sözleşmesi, üretim ilişkilerini oluşturmaz ancak belirli bir düzenlilik ve biçim kazandırır. Emek gücünün denetiminin ve değişiminin piyasa dolayımında ve tamamen ekonomik alanda gerçekleşebilmesi için, "özgür" iradesi ile sözleşme ilişkisine giren işçinin, hem sözleşme ilişkileri üzerinden işleyen piyasa kurallarını hem de sözleşme oluşturulduktan sonra, sözleşme şartlarını reddedemeyeceği ekonomi-dışı güvenceler gerekmektedir. Aksi hâlde iş sözleşmesi, işlerliğini kazanamayacak daha ötesi öngörülebilir bir piyasa yapısı oluşmayacağı için üretim aksak bir yapı alacaktır. Bu nedenle sözleşme ilişkileri, sıkı sıkıya korumaya alınmalı, işlerliği için güvenlik ve öngörülebilirlik sağlanmalıdır.

Kapitalist üretim biçiminin temel gerekliliklerinden olan mülkiyet ve sözleşme ilişkileri ve bu ilişkilerin ekonomi-dışı güvenceleri ile birlikte, söz konusu ilişkilerin piyasa içinde sürekliliğini ve akışkanlığını sağlayacak araçlara ihtiyaç duyulmaktadır. Piyasa için öngörülebilir bir mülkiyet yapısı ve öngörülebilir sözleşme ilişkilerinin varlığı ne kadar vazgeçilmez ise, öngörülebilir bir para ve bankacılık sisteminin de varlığı o kadar vazgeçilmezdir. Piyasada değişimi akışkan hâle getiren ve hızlandıran para, çek, senet vb. finansal araçlar, kişilik-dışı kurumsal güvenceler olmadan işlerlik kazanamayacaktır. Değişimin gerçekleşmesini sağlayan bu araçlar, rasyonel ve tüm ulusal piyasa içinde geçerli kurallara bağlı bir şekilde ve

²⁰³ Özdemir, *Sözün Mülkiyeti: Hukukun Ekonomi Politikası*, s. 138.

²⁰⁴ *A.g.e.*, s. 139, 142.

²⁰⁵ Paşukanis, *a.g.e.*, s. 146.

herkes için geçerli olacak bir şekilde ekonomi-dışı/yasal güvenceye sahip olmalıdır.²⁰⁶

Kapitalist piyasanın belirli düzenlilikler ve güvenceler içinde işlemesi, salt mülkiyet, sözleşme ve bunların gerçekleşmesinde kullanılan finansal araçların ekonomi-dışı korumalara alınmasıyla gerçekleşmez. Ekonomi-dışı zor ile aynı zamanda, çelişkili kapitalist piyasanın işleyebilmesi ve çelişkilerin ötelenebilmesi için piyasaya doğrudan düzenleyici müdahaleler de gerçekleştirilir. Wallerstein, devlet iktidarının ilk ögesi olarak yargılama gücünden, ikinci ögesi olarak da üretim ilişkilerinin işleyiş kurallarını belirlemesi bakımından yasal gücünden söz etmektedir.²⁰⁷ Bu ikiliye bir üçüncü olarak piyasada düzenleyici ve telafi edici müdahale gücünün eklenmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

Kapitalist devlet öncelikle, piyasaya, tüm hâkimiyet alanı içinde geçerli makro-ekonomik plânlamalarla müdahale eder. Kapitalizmin bireysel kapitalistlerin rekabetleri temelinde işleyen anarşik yapısı, ekonominin genel gerekliliklerinin sağlanması için uygun bir zemin oluşturmamaktadır. Devlet tarafından oluşturulan makro-ekonomik plânlara, piyasayı belirli bir düzenliliğe kavuştururken yatırımların yönlendirilmesini ve sermaye birikiminin devamlılığını sağlar.

Ekonominin plânlanması ile birlikte, üretimin devamlılığı için emek gücünün hazır hâlde bulunması da önem arz etmektedir. Mevcut çalışanların emek gücünün yeniden üretimi kadar, ücretlerin baskılanmasını ve çalışanların denetimini kolaylaştıran işsizlerin²⁰⁸ yeniden üretimi de piyasa işlerliği için önemlidir. Emek gücünün piyasa içinde üretileceğinin garantisi yoktur çünkü bireysel kapitalistlerin tek amacı kâr maksimizasyonunu sağlamaktır. Kâr maksimizasyonuna kilitlenmiş kapitalistin emek gücünün yeniden üretimini değil, emek gücünün tahribatı pahasına da olsa kârını maksimize etmeyi hedefleyeceği açıktır. Bu durumda, üretimin

²⁰⁶ Jessop, *Kapitalist Devletin Geleceği*, s. 45.

²⁰⁷ Immanuel Wallerstein, *Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık*, (Çev. Necmiye Alpay), Metis Yayınları, İstanbul, 2012, s. 43, 46.

²⁰⁸ “Söz konusu “satış” işlemi gerçekleştirmiş olup olmadığı onun [işçinin] pozisyonunu değiştirmez, sınıf ilişkisi “satış anında” değil “satmaya hazır ve mecbur olma durumunda” tesis edilir.” Özdemir, *Sözün Mülkiyeti: Hukukun Ekonomi Politikası*, s. 24. Bu bakımdan, “işsizler” diye ifade ettiğimiz toplumsal kesim de işçi sınıfının parçasıdır. Yalnız burada üretimde aktif olarak bulunmaması ve bulunmaması üzerinden farklılaşmaları ile birbirlerine ve piyasanın işlerliğine etkileri incelendiği için farklı kesimler olarak ifade edilmiştir.

devamlılığı için gerekli olan emek gücünün yeniden üretimi, devletin piyasaya yasal ve doğrudan müdahaleleriyle güvenceye alınır.²⁰⁹ Devletin yasal müdahalesi, iş gününün sınırlandırılarak ve çalışma zamanına belirli kurallar getirerek emek gücünün tahribatını önlemek gibi önlemlerle gerçekleşirken, doğrudan müdahalesi, emek gücünün yeniden üretimi için sağlanan sosyal hak ve yardımlar şeklinde gerçekleşir. Özellikle eğitim ve sağlık hizmetlerinin devlet tarafından sunulması, emek gücünün geliştirilmesi, uygun nitelikleri taşıyan bir yapıya ulaştırılması ile birlikte işler durumda bulunmasını sağlamaya dönük bir düzenleyici müdahaleyi içerir. Bununla birlikte işçi sınıfına yapılan sosyal yardımlar aracılığıyla, bir taraftan düşük ücretlerin telafisi yoluyla emek gücü yeniden üretilirken, diğer taraftan kapitalistin faydalandığı/sömürdüğü emek gücünün yeniden üretim mâliyeti, tüm topluma paylaştırılmış olmaktadır.

Buraya kadar sözü edilen emek gücünün fiziki olarak yeniden üretimi kadar, bir başka boyutta emeğin yeniden üretimine devlet müdahalesi, emeğin bireysel emek sınırlarında tutulması şeklinde gerçekleşmektedir. İşçi sınıfı yeniden üretilirken, kolektif bir işçiye dönüşmesi yani örgütlenmesi ve örgütlü hareket etmesi engellenecek şekilde üretilmektedir.²¹⁰ İşçi sınıfının bireysel yalıtılmışlığının engellenmemesi, sınıf olarak örgütlenmesi, piyasanın güvenliğini tehlikeye atacaktır. Sınıf olarak işçilerin talepleri, “ekonomi-dışı” dayatmalar hâlini alacağı için, üretimin “ekonomik alan”da işlerliğini engelleyecektir. Böyle bir durum ne kapitalistler tarafından ne de kapitalist devlet tarafından kabûl edilemeyeceği için, işçi sınıfı örgütlenmeleri engellenmeli ve bireysel sınırları içinde piyasaya adapte olan, kendi bireyselliği içinde “özgür” iradesini ortaya koyarak iş sözleşmesi ile emek gücünü değişime sokan işçi yeniden üretilmelidir.

Kapitalist piyasaya devlet müdahalesi, ekonominin plânlanması ve emek gücünün yeniden üretimi ile sınırlı değildir; aynı zamanda, kapitalist sınıfın kapitalist üretimi bozucu eylemliliğinin telafisi de ekonomi-dışı müdahaleleri gerektirmektedir. Daha ötesi bu yalnızca kapitalistlerin bilinçli eylemliliği ile sınırlı değildir, kapitalizmin kendi işleyişi eğilimsel olarak çelişkili ve kendini bozucu etkilere

²⁰⁹ Jessop, *Devlet Teorisi: Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak*, s. 56, 57.

²¹⁰ Poulantzas, *a.g.e.*, s. 217.

sahiptir.²¹¹ Rekabet ve kâr maksimizasyonu, yukarıda bahsedildiği üzere emek gücünün yeniden üretimini sekteye uğratabileceği gibi, kapitalist piyasanın işleyişini de tehlikeye atabilecektir. Varlığı, yoğun rekabetin baskısı altında olan kapitalist işletmelerin bu baskıya tepkisi, piyasanın işlerliğini, rakip kapitalistleri ve emek gücünü yok etme pahasına kârını artırmak olacaktır. Kapitalistlerin kendi kârlılığı için sınırlı ve piyasayı tahrip edici davranışlarının ötesine geçebilmek, kapitalizmin çelişkili yapısını öteleyerek piyasanın işlerliğini sürdürebilmek için devletin düzeltici müdahalelerine gereksinim duyulmaktadır.²¹²

Kapitalist üretim ve kapitalist piyasanın işlerliği için gerekli olan tüm bu olguların, ekonomik alan içinde ne üretileceği garanti altına alınabilir ne de yeterince üretilebilir. Çünkü ekonomik alan, kârlılık temelinde ve rekabet baskıları içinde işler ve kârlı olmadığı sürece kendi varlık zeminiyle bile ilgilenmez. Tüm çelişkili yapısına rağmen düzenlilik ihtiyacı duyan kapitalist üretim biçiminde mülkiyet, sözleşme ilişkileri, finansal araçlar, emek gücünü gibi temel gereksinimlerin yeniden üretimi ve düzenliliği ile öngörülebilir piyasa yapısı, ekonomi-dışı düzenlemeler yoluyla gerçekleştirilir. Piyasanın kendi içinde işlerliği için gereksinimleri, devlet tarafından "...baskıcı güçle desteklenen yasal ve kurumsal çerçeve..."²¹³ sağlanarak yerine getirilir. Kapitalist devlet, birikimin sağlanabilmesi için temel olarak kapitalist mülkiyetin korunması ve biçimsel rasyonel yasal sistemin güvenceye alınması işlevlerini yerine getirir.²¹⁴

Yasal düzenlemeler, piyasa içindeki ilişkileri belirli düzenlilikler içine sokar ve biçimlendirir ancak ekonomi-dışı alanın sorumluluğu burada sona ermemektedir. Siyasal alanın biçimlendiriciliği, ekonomik alandaki işleyişi bozacak eylemlerin kontrol altına alınması şeklinde bir tamamlayıcılığı da içermektedir. Bu ise bizi, yasal biçimlendiricilikten, cezalandırma ve ekonomi-dışı zorun doğrudan görünürlüğü yoluyla hem yasaların hem de piyasanın korunmasına götürmektedir. Mülkiyet ve sözleşme ilişkileri temelindeki -yukarıda tartıştığımız- kapitalist piyasa

²¹¹ Ellen Meiksins Wood, *Sermaye İmparatorluğu*, (Çev. Oya Köymen), Yordam Kitap, İstanbul, 2014, s.41.

²¹² Wood, *Kapitalizmin Arkaik Kültürü: Eski Rejimler ve Modern Devletler Üstüne Tarihsel Bir Deneme*, s. 217.

²¹³ Wood, "Küreselleşme ve Devlet: Sermayenin İktidarı Nerede?", s. 163.

²¹⁴ Jessop, *Kapitalist Devletin Geleceği*, s. 89.

gerekliklerini, mülkiyet sahiplerinin kendi özel silahlı kuvvetleriyle korumak için beklemesi gerekmekte, yasalar yoluyla ve kolluk aracılığıyla mülkiyet, sözleşme ilişkileri ve sair gereksinimler korunmaktadır.²¹⁵ Söz konusu korumanın yasal boyutunda en görünür hâliyle ceza hukuku karşımızda durmaktadır. Kapitalizmin tarihselliğine vurgu yaptığımız bölümde de belirtildiği üzere mülkiyete karşı işlenen eylemler kesin bir şekilde cezalandırılmakta, böylece kapitalist mülkiyet, mutlak bir korumaya alınmaktadır. Benzer şekilde, kapitalist piyasada kurulan sözleşmeler, ceza hukuku tarafından korumaya alınmakta, ekonomik alanda üretim araçları sahiplerinin bir nevi yasa koyucu durumunu elde etmesini sağlamaktadır. Öte yandan, piyasanın işlerliğini sağlayan finansal araçlar ceza hukuku tarafından korumaya alınırken, piyasaya işçilerin örgütlü müdahaleleri kesin cezalandırılmalarla önlenmeye çalışılmaktadır. Tekil kapitalistlerin piyasayı bozucu rekabetleri de cezalandırmanın ve kurumsal düzenlemelerin konusunu oluşturmaktadır. Hâliyle, cezalandırmanın temelinde birikimin ve kapitalist piyasanın işlerliğinin bulunduğu ceza siyaseti, birinci kısımda tartıştığımız hukukun genel iddialarını taşımasına rağmen, sınıfsal içeriğiyle karşımızda durmaktadır.

Ceza siyaseti, ekonomi-dışı zorun bir unsurudur ancak ekonomi-dışı zorun bir başka unsur olarak kolluk güçleriyle desteklenmek zorundadır. Kapitalizmde doğrudan silahlı baskı, üretim alanından dışlanmıştır ancak piyasa içinde artığa el koyma işlemi, sömürülen sınıfın, silahlı baskı olmadan yalnızca söylemler üzerinden kabûl edebileceği bir olay değildir. Üretim anında görülmeyen silahlı baskı unsurları, üretimin düzenliliğinin dayattığı kurallardan herhangi biri ihlâl edildiğinde devreye girmek üzere hazır bir şekilde beklemektedir. Elbette kapitalizmde fiziksel şiddet, kendinden önceki sistemlerde olduğu gibi üretim birimi içinde parçalı olarak değil, merkezi devlet tekelinde kurumsal bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Poulantzas'ın ifade ettiği üzere, devlet meşru şiddet tekeli elinde tutar ve meşruluğunu fiziksel şiddetin hukuk dolayımı üzerinden işleminde ve kurumsal yapılanmasında temellendirir. Öte yandan devlet, kullandığı fiziksel şiddeti, kapitalist üretimin bir gerekliliği olarak ya da sınıfsal bir içerikte sunmaz, aksine tüm toplumun çıkarına olarak sunar ki bu da yine hukuksal sınırlar içinde işleyen ve

²¹⁵ Paşukanis, *a.g.e.*, s.116.

hukuksal düzeni korumak adına kullanılan fiziksel şiddet tarafından, hukukun tüm toplum yararı için var olduğu iddialarının devralınması durumudur.²¹⁶

Kapitalizmde ekonomik alan ve siyasal alanın biçimsel ayrımı temelinde fiziksel şiddet, üretimden dışlanmış ve daha ötesi siyasal alan içinde de “herkes için en iyi”yi sunan hukukun yerine getirilmesi işlevine indirgenmesiyle siyasetten de dışlanmış görünmektedir. Buna karşın, biçimsel olarak görünürlüğünün azalmasına ve hukuk dolayımı üzerinden meşruluk üretilmesine rağmen, kapitalist üretim biçiminde ve liberal yaklaşımlarda şiddet merkezi bir konumdur. Zor, hukuksal uygulamaların sınırlı alanlarında bulunan uç bir durum değil, üretim biçimi ve ona denk düşen hukukun her yerinde bulunmaktadır. Devlet ve onun kurumları (hukuk, kolluk vs.), kapitalist üretimin işleyişini engelleyecek herkesle sürekli bir savaşım hâindedir ancak bu savaş tüm toplumun yararına bir içerikte ve meşru olarak sunulmaktadır.²¹⁷ Kapitalist toplum biçiminin ve modern devlet yapılanmalarının barışçıl oldukları iddialarına rağmen, “...zorbanın hukuku, kendi ‘hukuk devletleri’nde de değişik bir kılıktaki bile olsa, pekâlâ varlığını sürdürmektedir.”²¹⁸ Kapitalist üretim biçimindeki barış durumu ya da biçimsel barış hâli, kapitalist piyasanın genişlemesi ve değişimin düzenli bir hâl almasıyla zorunluluğa dönüşmüştür.²¹⁹ Ancak hem ulusal piyasa içinde hem de uluslararası piyasalarda söz konusu “barış” hâli, kapitalist piyasanın kuralları işlediğinde ve kapitalist piyasanın kurallarına bir tehdit bulunmadığında, başka bir ifadeyle kapitalist sömürü ilişkisinin itirazsız bir şekilde gerçekleşmesiyle görünür olabilmektedir. Sınıf mücadelesinin ürünü olduğunu aklımızdan çıkarmamakla birlikte, sınıfların mevcut güç ve örgütlülükleri sonucu kapitalist sınıfın siyasallığı temelinde gerçeklik kazanan ceza siyaseti, söz konusu “barış” hâlinin içindeki sürekli savaşımın sınırlarını belirler ve önceden belirli kurallara göre cezalandırılmak meşruluğunun bir parçasıdır. Bununla birlikte kapitalist devlette süren sınıf mücadelesinin her zaman hukuk üzerinden gerçekleştiğini iddia etmek de yeterli olmayacaktır. Hirsch’in belirttiği üzere, devlet, hukuksal düzenlemelerle piyasa güvenliğini, üretimin ve sömürünün devamlılığını sağlayamadığında, idari düzenlemelerle hukuku ihlâl edebilmektedir. Dahası,

²¹⁶ Poulantzas, *a.g.e.*, s. 263, 265.

²¹⁷ Neocleous, *a.g.m.*, s. 269, 270, 273.

²¹⁸ Marx - Engels, *a.g.e.*, s. 37. D.K.: Marx, Katkı, Giriş.

²¹⁹ Paşukanis, *a.g.e.*, s. 138.

hukukun ihlâlinden öte, bulunulan konjonktüre göre hukuk tamamen askıya alınarak tüm güç idarenin/yürütmenin elinde toplanabilmektedir.²²⁰ Dolayısıyla kapitalist devlet, hukuk temelinde bir işleyişle hukuk-dışı uygulamalar arasında bir salınımına sahiptir ve tüm bu süreçte birinci öncelik kapitalist üretim ve sömürünün koşullarının devamlılığı ve kapitalist piyasanın öngörülebilirliğidir.

Kapitalist devletin, kapitalist piyasanın güvenliği için hukuk-dışına çıkması mümkün olmakla birlikte, kapitalist piyasanın düzenlilik, güvenilirlik ve dolayısıyla öngörülebilirliğinin sağlanması temel olarak, kim tarafından, nasıl ve ne kadar ihlâl edileceği tam olarak öngörülemeyecek idari düzenlemelerle değil, düzenli, güvenilir hukuksal düzenlemelerle gerçekleştirilir. Elbette devletin hukukun dışına çıkması da aynı amaca hizmet etmektedir ancak bu durum çift taraflı bir etkiyle piyasanın güvenilirliğini ve öngörülebilirliğini de olumsuz etkileyebilmektedir. Bu sebeple ve çalışmanın kapsamının dışına taşmamak amacıyla, kapitalist piyasanın işlerliğinin ceza hukuku aracılığıyla korumaya alınmasına yoğunlaşacağız. Bu bağlamda, daha önce tarihsel olarak üretim biçiminin ve toplumsal yapının dönüşümüyle bir bütün hâlinde dönüşüm geçirdiğini öne sürdüğümüz ceza hukukunun, kapitalist üretim biçimiyle niteliksel ilişkisini kurmak, ceza siyasetinin kapitalist üretim biçimi ve kapitalist sınıfın eylemliliği temelinde gerçekleştiği savımızın açıklığa kavuşmasına, bizi biraz daha yaklaştıracaktır.

2.3.2. Ceza Hukukunun Kapitalist Niteliği

Üretim biçiminin ve toplumun kapitalistleşmesi ile birlikte, ceza hukuku da kapitalist bir içerik kazanmış, bir taraftan kapitalist üretim ve piyasanın işleyişini engelleyecek eylemleri cezalandırmanın konusu hâline getirmiş, diğer taraftan yasalar üretim biçiminin ilkeleri temelinde bir oluşumsallığa ve işleyiş zeminine oturmuştur. Jessop, devlet iktidarının, sermaye birikiminin koşullarını yarattığı, sürdürdüğü ya da desteklediği oranda kapitalist olduğunu ifade etmektedir.²²¹ Benzer şekilde biz de, devlet iktidarının ya da başka bir ifadeyle ekonomi-dışı zorun bir

²²⁰ Joachim Hirsch, “The State Apparatus and Social Reproduction”, in J. Holloway and S. Picciotto, eds, *State and Capital*, London, Arnold, s. 64, 65’ten aktaran Jessop, *Devlet Teorisi: Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak*, s. 86.

²²¹ Bob Jessop, *State Theory: Putting the Capitalist State in Its Place*, Pennsylvania, The Pennsylvania State University Press, s. 117’den aktaran Özdemir, *Sözün Mülkiyeti: Hukukun Ekonomi Politikası*, s. 163.

unsuru olarak ceza hukukunun, sermaye birikiminin koşullarını yarattığı, sürdürdüğü ve desteklediği bağıntıları kurarak kapitalist olduğunu ortaya koymaya çalışacağız. Tersine, kapitalist sermaye birikiminin kendi eğilimlerini ceza hukukuna yansıttığı bağıntılar da aynı savımızı tamamlar nitelikte olacaktır.

Kapitalist hukukun genel eleştirisini yaptığımız bölümde incelediğimiz, hem kapitalist piyasanın işleyişinden kaynaklanan hem de ideolojik bir içerik barındıran eşitlik, özgürlük ve toplumun genel çıkarı iddiaları, hukukun bir kolu olarak ceza hukuku için de aynen geçerlidir. Ceza yasaları toplumun tüm bireyelerine eşit olarak uygulanır, söz konusu eşit uygulama “eşitliğin” göstergesidir. Cezalandırılan kişi, toplum içindeki “özgür” edimleri sonucu cezaya maruz kalmaktadır. Cezalandırma ise, “tüm toplumun çıkarı” için, toplumsal işleyişi bozan edimleri engellemek adına gerçekleştirilir. Tırnak içinde belirttiğimiz iddiaların toplumsal gerçeklikte söylemin zıttına sonuçlar doğurduğunu burada tekrarlamayacağız ancak sonraki paragraflarda özellikle ceza hukukunun birey temelinde işleyişini ele alırken ve üretim biçimi ile ceza hukuku arasında kuracağımız diğer bağlantılarda genel ilkeler olarak değineceğiz.

Colins, “Sözleşmelerin temel hukuki çerçevesine ve özel mülkiyeti koruyan haksız fiil hukukuna ve ceza yasasına başvurmadan üretim ilişkilerinin kavranması pek mümkün görünmemektedir.”²²² ifadesini kullanmaktadır. Bu doğrultuda, ceza hukukunun, üretim biçiminin anlamlandırılması için, toplumsal biçim içindeki konumlandırılması önemli olmakla birlikte, Colins’in belirttiği ilk iki ögenin, yani sözleşme ilişkilerinin ve özel mülkiyetin ceza hukukunda içerildiğinin de ortaya konulması gerekmektedir. Kapitalist özel mülkiyet, kapitalizm öncesindeki mülkiyet gibi bu mülkiyete tümleşik silahlı güç ile değil, siyasal alanda konumlanan ceza hukukunun yasaları ve bu yasaların uygulanmasını sağlayan mahkemeler ve kolluk güçleri aracılığıyla korunmaktadır. Kapitalist mutlak mülkiyete karşı herhangi bir eylem, karşısında örgütlü devlet gücünü bulacaktır ve özel mülkiyete karşı suçların tanımlanması ve cezalandırılması, ceza hukukunun en temel konularından birini oluşturmaktadır. Kapitalizmde ekonomik alanın kendi kurallarıyla işlemesi ve artığa el koymanın mutlak mülkiyet tanınmadan gerçekleştirilemeyeceği göz önüne

²²² Collins, *a.g.e.*, s. 54.

alındığında, özel mülkiyetin dokunulmazlığının, cezalandırmanın temel meselesi olması daha anlamlı hâle gelmektedir.

Kapitalist mutlak mülkiyetin varlığı zemininde işleyen piyasadaki değişim, sözleşme ilişkileri aracılığıyla gerçekleştirilmekte ve kapitalist mutlak mülkiyet gibi sözleşme ilişkileri de ceza hukukunun temel konusunu oluşturmaktadır. Metaların değişimini biçimlendiren sözleşme ilişkileri, aynı zamanda kurgusal bir meta olarak emek gücünün değişimini de içermektedir. Bir taraftan mutlak mülkiyet cezalandırmanın konusu olarak üretim araçları sahiplerinin üretim araçlarının dokunulmazlığını sağlarken, diğer taraftan ceza yasaları tarafından korunan, ekonomik alanda üretim araçları sahibi ile emek gücünden başka değişime sokacak bir şeyi bulunmayan bireylerin “özgür” iradelerinin uyumuyla gerçekleşen iş sözleşmesi ile artık emeğin sömürülmesi gerçekleşmekte ve bu iki unsur birbirini tamamlamaktadır. Ceza hukukunda sözleşme ilişkilerinin düzenlenmesi ile metalaşma ve metaların değişimi hukuksal olarak biçimlendirilirken, kapitalistin emek gücünü denetlemesi ekonomi-dışı güvenceye kavuşur.²²³ İş sözleşmesi, ekonomik alanda gerçekleşir ancak hukuk sistemi tarafından biçimi belirlenir ve “özgür” iradesiyle sözleşmeyi oluşturan işçinin sözleşmeyi ihlâli durumunda ceza yasaları tarafından cezalandırılması ve fiziksel şiddetle karşılaşması ceza hukukunun güvencesi altına alınmıştır. Elbette ceza yasaları, iş sözleşmesini ihlâl eden kapitalisti de cezalandırır ancak toplumsal eşitsizlik içinde kurulan iş sözleşmesi, zaten kapitalistin istekleri doğrultusunda gerçekleşmekte ve üretim anında onun yasalarına ve baskı aracına dönüşmektedir. Bununla birlikte, Özdemir’in yaptığı bir başka tespit, hukuksal biçimlerin görünen yüzü ile görünenin ötesinde anlamları üzerine önemli bir ayrıntıyı ortaya koymaktadır: Hukuk tarafından güvenceye alınmış mülkiyet ilişkisi, görünür hâliyle “kişi ile şey” arasındaki ilişkiyi düzenlerken, örtük olarak, üretim araçlarına bağımlı olan işçinin denetimi sebebiyle “kişi ile kişi” arasındaki ilişkiyi düzenler; diğer taraftan yine hukuk güvencesinde işleyen iş sözleşmesi, görünür olarak kişi ile kişi arasındaki bir bağımlılığı düzenlerken, örtük

²²³ Özdemir, *Sözün Mülkiyeti: Hukukun Ekonomi Politikası*, s. 30.

olarak, işçi sınıfının denetim altına alınmasıyla, "...özü emek yığınları üzerinde sermayenin iktidarını gerçekleştirir."²²⁴

Hukukun sözleşme ilişkilerini biçimlendirmesi ve ceza hukukunun sözleşmeleri korumaya alması bir yana, kapitalist toplumda yargılama ve cezalandırma, bir tür sözleşme ilişkisi gibi gerçekleşmektedir. Paşukanis, suç, dolaşımın özel bir türü olarak, cezalandırmayı da sözleşme ilişkisinin özel bir türü, suç olan eylem işlendikten sonra kurulan bir sözleşme olarak ifade etmektedir. Daha ötesi, piyasada kurulan değişim ilişkilerine benzer şekilde, suçlanan kişi mahkeme esnasında bir tür pazarlık eder, bu pazarlık esnasında piyasadaki değişimde gözlenene benzer şekilde araçlardan yani avukatlardan faydalanır, ayrıca piyasada ticaret yapar gibi yaptığı eyleme denk düşen cezayı yani ödeyeceği özgürlük miktarını önceden bilmek zorundadır ki bu bilgiyi ceza hukuku sunar. Dolayısıyla önceden tanımlanan suç eylemi gerçekleştikten sonra, eyleyen ile devlet arasında ticari işlemlere benzeyen bir yöntemle iş sözleşmesine benzer bir sözleşme kurulur. Ceza sözleşmesi kurulduktan sonra, sözleşmenin suçlu tarafı olan, sözleşme gereği üzerine düşeni gerçekleştirdikten yani cezasını çektikten sonra tekrar sözleşmeyle borçlanma yani suç işleme hakkına kavuşur.²²⁵ Dolayısıyla hukuk/ceza hukuku bir taraftan üretim ve değişim ilişkilerini biçimlendirirken, diğer taraftan kendi biçimlerini belirli oranda üretim ve değişim ilişkilerine borçludur.

Cezalandırmanın bir tür iş sözleşmesine benzetilmesinin temelinde hem piyasada hem de ceza yargılamasında eş-değer mantığının kullanılması bulunmaktadır. Piyasada gerçekleştirilen değişim işlemlerinde, belirli bir zaman kullanılacak emek gücünün eş-değerinin belirli bir miktar para olarak kabûl edilmesi ya da belirli zaman içinde harcanan emek gücünün somut hâli olarak belirli bir metanın belirli bir miktar para ile eş-değer kabûl edilmesi, emek gücünün tüm özelliklerinden soyutlanarak zaman üzerinden ölçüldüğü mantığı göstermektedir. Benzer şekilde suç olarak tanımlanan eylemlerin gerçekleştirilmesi de belirli bir zaman boyunca özgürlükten yoksun bırakılarak tazmin edilmekte, eylemin içeriğiyle zaman arasında ilişki kurulmaktadır. Emek-zaman-ceza ilişkilendirmesinden faydalandığımız Paşukanis, ceza hukukundaki eş-değer tazmin mantığının, soyut ve

²²⁴ A.g.e., s. 136, 137.

²²⁵ Paşukanis, a.g.e., s. 178, 194, 199.

zamanla ölçülebilen insan emeğiyle doğrudan bağlantılı ve bunun 19. yüzyıl sonrası gelişen ve doğal kabûl edilen bir anlayış olduğunu ifade etmektedir. Cezaevi kapitalizm öncesi toplumsal biçimlerde de söz konusudur ancak kapitalizm öncesinde suçlu olarak hüküm giyen kişi, hayatının sonuna kadar ya da suçun karşılığı olacak fidyeyi ödeyene kadar burada kalmaktadır.²²⁶ Kapitalist toplum biçiminde, zaman üzerinden suçun tazmin edilmesi ile birlikte, suçun tazmininin, suçun içeriğine göre, yine suça eş-değer kabûl edilen belirli bir miktar para karşılığında da gerçekleştirildiğini belirtmek gerekir.

Suç olarak ifade edilen eylemin eş-değerinin meşru bir zemine oturtulması için, eş-değerin hesaplanmasına bilim dâhil edilmekte, psikoloji üzerinden sorumluluk kavramı üretilmekte ve ceza, tanımlanan sorumluluğa göre farklılaşmaktadır. Burada sorumluluk, eylemin kasıtlı ya da kaza ile işlendiği ile birlikte daha ayrıntılı bir psikolojik tahlili gerektirmekte ve cezalandırma akılcılaştırılmaktadır. Ancak burada yeniden kapitalist bilim anlayışının bir başka kusurlu örneğiyle karşılaşırız: Birinci olarak gerçekliği salt psikoloji üzerinden yani salt bireyin yaşantıları üzerinden açıklamaya çalışmak problemlili ve parçalı bilim anlayışını karşımıza sermektedir; ikinci olarak, psikolojik olarak sorunlu (dolayısıyla hukuksal olarak sorumsuz) olduğu tespit edilen kişinin eylemlerinin nedenleri geçmiş yaşantılar, içinde bulunulan toplum, kalıtım gibi nedenlerle açıklanırken, psikolojik olarak sorunsuz (dolayısıyla hukuksal olarak sorumlu) olarak tespit edilen kişinin eylemlerinin ise söz konusu nedenlerle ilişkisi kurulmadan salt bireyin iradesiyle ilişkilendirilmesi tutarsız bir yaklaşımdır.²²⁷ Söz konusu ayırımın dışında, psikolojik olarak sorunsuz olarak ifade edilen bireyin, suç olarak ifade edilen davranışlarında psikolojik etmenler bir yana, bireyin davranışlarına özgür olarak karar verdiği ve tüm sorumluluğun bu “özgür” davranışın öznesi olarak bireyde olduğu inancı bulunmaktadır. Bireyin toplumsal/ekonomik yapı içindeki zorunlulukları, “özgür seçimi” zedelememektedir. Öte yandan sorumluluğa farklı bir değerlendirme ile yaklaşmak, ekonomik baskıların, açlık ve barınma ihtiyaçlarının giderilememesinin de cezalandırmaya karşı savunulabilmesi ve sorumluluğun toplumsal yapıya

²²⁶ *A.g.e.*, s. 191.

²²⁷ *A.g.e.*, s. 189, 190.

dayandırılması şeklinde yaklaşmak mümkünken, kapitalist ceza hukuku içinde buna yer yoktur.²²⁸

Yukarıda ifade ettiğimiz sorumluluk yaklaşımları aynı zamanda ceza hukukunun bireyci temelini göstermektedir. Kapitalist piyasada değişimin “özgür” bireylerin “özgür” iradeleri üzerinden gerçekleşmesi, kapitalizm öncesi toplumlarda olduğu gibi üretim ve değişimin kurumlar ya da ayrıcalıklar üzerinden işlememesine paralel olarak, kapitalist ceza hukukunda da “özgür ve eşit” birey önemli bir kategoridir. Ekonomik yapının dayattığı sınırlar ve zorunluluklar, bireyin toplumsal konumu tartışma konusu edilmediği için göz ardı edilmekte ve ortaya salt türsel olarak insan olması dışında bir şey kalmamış soyut bir birey çıkarılmakta, ekonomik alandaki değişim bu soyut bireyin görünmez zorunluluklarının yok sayılışında “özgürlük” olarak adlandırılmakta, ceza hukukunda ise aynı soyut birey, söz konusu aşilamaz zorunluluklar yokmuşçasına “eşit” yargılamaya tâbi tutulmaktadır. Bu duruma “burjuva toplumunun radikal bireyciliği” diyen Paşukanis’in ifade ettiği gibi, kapitalist ceza hukukunda sorumluluk tamamen bireye aittir ve eskil ceza hukuku yapılarında görüldüğü gibi babaların kusurlarından çocukların da cezalandırılması ya da kandaş kümenin her bir üyesinin kolektif sorumluluğu gibi bir durum söz konusu değildir; kapitalist hukuk ve ceza hukuku, “...özerk özel çıkarların taşıyıcısı veya ideal mal sahipleri olan yalıtık bencil özneler arasındaki ilişkilerin bir biçimidir.”²²⁹ Çalışmamızın genel eğiliminden fark edileceği üzere burada da, insanın, feodal bağlardan kurtulup bireyliğini kazanma durumunun reddedilmesi söz konusu değildir. Eleştiri bireyliğin önemsenmemesini barındırıyor değildir, bireyciliğin yüceltilmesine yöneliktir. Dolayısıyla modern toplumda bireyin ön plâna çıkması önemli bir gelişme olarak önümüzde dururken, bu bireyin toplumsallığından soyutlanarak ele alınması ve diğer bireylerden yalıtık bir yaşam biçimine zorlanması eleştirilmesi gereken noktayı oluşturmaktadır.

Bireyin yalıtık olma durumu, insan hakkı olarak özgürlüğün, bireylerin birbirlerinin özgürlüğünün tehdidi ya da sınırı olarak kabûl edildiği tanımlaması ile örtüşür, bireylerin dayanışma içinde özgürleşmesi anlayışına yer yoktur.²³⁰ Daha

²²⁸ Collins, *a.g.e.*, s. 79.

²²⁹ Paşukanis, *a.g.e.*, s. 188, 199.

²³⁰ Marx - Engels, *a.g.e.*, s. 101. D.K.: Marx-Frühe Schriften, I, 473.

ötesi, bireyin yalıtılmış sınırlarını aşması, diğerlerinden ayrıştırılmış kendi bireysel yaşantısının dışına taşarak dayanışma ve örgütlenme içine girmesi ya da sınıfsal bir kolektif özne olarak hareket etmesi, kapitalist piyasanın işleyişini engelleyeceği için hem anti-demokratik ve özgürlük karşıtı bir eylem olarak tanımlanmıştır, hem de devlet iktidarı ve ceza yasaları tarafından engellenmiştir. Kapitalist toplumun yalıtık bireyi, "...bir fan kulübün üyesi, taraftar, tüketici, dini bütün bir kimse, bir tarikat mensubu, bir falanca milletin üyesi olabilir ...bu üyeliklerine dayanarak haklar talep edebilir..." zira kapitalizm bunların hepsini içerebilir, bu aidiyetler üzerinden kendini yeniden üretebilir ancak "...işçi sınıfının bir parçası olarak talepler sunamaz."²³¹ Bu açıdan kapitalist ceza hukukunun muhatapları, eskil ceza hukuklarında olduğu gibi ayrıcalıklı ya da kolektif sorumluluk içindeki özneler değil, yalıtık bireylerdir ancak kapitalist toplumun bireylerden oluştuğu ise Althusser'in ifadesiyle, "aldatmaca"dan ibarettir.²³²

Ceza hukukunun bir diğer özelliği ise, bireyciliğini tamamlayıcı bir şekilde kişilik-dışı bir zemine oturmasıdır. Artık emeğe el koymanın ekonomi-dışı güç sahipliğine, geleneksel ayrıcalıklara ve soy bağına dayandığı feodal üretim biçiminin aksine kapitalist üretim biçiminde artık değer, kişilik-dışı piyasa kuralları üzerinden çekilir. Feodal lorda hukuksal olarak bağımlı olan serf, kişisel bir bağımlılık içindeyken, kapitalist ile işçi arasında kurulan sözleşme ilişkisi, kapitalistin kişiliğinden kaynaklanmayan, herkes için eşit bir şekilde uygulanan ve biçimsel eşitlik içindeki öznelerin piyasa kuralları aracılığıyla değişime girdiği bir hukuksal bağımlılık oluşturur. Benzer şekilde, feodal bağımlılığa ve sorumluluklara aykırı davranan serfin cezalandırılması belirli geleneksel kalıpların içinde olmasına rağmen lordun kişiliğinde somutlaşırken, kapitalist sözleşme ilişkisini ihlâl eden öznenin cezalandırılması, kişilik-dışı yasalar ve kişilik-dışı kurumlar aracılığıyla gerçekleştirilir. Ayrıca kapitalizmde hukuk, ekonomik alandan ve egemenin kişiliğinden ayrılmakla kalmamış, yasa koyma ve yargılama süreçleri de birbirinden ayrılarak kişilik-dışı kurumlar olarak konumlanmıştır.²³³ Bununla birlikte unutmamak gerekir ki bu kişilik-dışılık meselesi, toplumun yalıtık bireylerden

²³¹ Özdemir, *Sözün Mülkiyeti: Hukukun Ekonomi Politikası*, s. 203.

²³² Althusser, *a.g.e.*, s. 20.

²³³ Paşukanis, *a.g.e.*, s. 53.

oluştığı kurgusuyla aynı kusurları taşımaktadır. Hukuksal gerçeklik açısından herkes için eşit olan ve eşit uygulanan yasalar, sınıfsal farklılıklar içinde bulunan bireyleri eşit somut duruma getirmemekte, eşit ve kişilik-dışı yasalar, toplumsal farklılıkları bulunan bireylerin toplumsal konumlarıyla ilişkili “suçlara” bulaşmalarını engellemektedir. Daha ötesi, toplumun tüm bireylerini eşit kabûl eden ve kişiliğe dayalı ayrıcalık içermeyen “Kişi hak ve özgürlükleri olarak adlandırılan hak ve özgürlükler gerçekte burjuva sivil toplumu kapsamakta ve onun korunmasını temel almaktadır.”²³⁴ Bunun sebebi ise, eşitsiz toplumsal gerçekliğin eşit hukuksal içerik üzerinden biçimlendirilmeye ve anlaşılmaya çalışılmasıdır.

Kapitalist üretim biçiminde bireylerin hem kendi emek ürünlerine hem de birbirlerine yabancılaşmış oldukları literatürde sıklıkla işlenen bir meseledir. Kapitalist piyasa içinde ilişkiler, meta değişimi üzerinden kurulmaktadır. Söz konusu yabancılaşma, değişim ilişkilerine giren bireyler için standart, rasyonel ve kurumsal bir hukuk yapısı ve hukuk ilişkisini zorunlu kılmaktadır.²³⁵ Aynı zamanda kapitalist piyasanın parçalı değil, bütünlük bir yapıyı gerektirmesi, hukukun geçerli olduğu piyasada yabancılaşmış bireyler için, tek ve önceden bilinen bir hukuk sistemini gerektirmektedir. Piyasanın bütünlüğüne paralel olarak, biçimsel rasyonel yasal sistem, kapitalizm öncesinde olduğu gibi parçalı hukuk sistemleri şeklinde değil, bütünlük tek bir hukuk sistemi şeklinde gerçeklik kazanır. Söz konusu merkezi ve tek bir hukuk yapısı, parçalı değil bütünlük tek bir ulusal piyasa yapısının oluşumuyla doğrudan ilintilidir. Böylece piyasa, yabancılaşmış bireylerin kuramayacağı kişisel güven üzerine değil, kişilik-dışı, tek ve kurumsal bir hukuk sistemine dayalı olarak işleyecektir. Yerelde işleyen mahkemelerin yanı sıra merkezi temyiz mahkemeleri, söz konusu hukuksal birliğin sağlanması ve dolayısıyla piyasanın homojenliğinin sağlanmasında önemlidir. Yüksek mahkemelerin üzerinde biriken yoğun iş yükü,²³⁶ piyasa homojenliği ile bağlantısının kurulmasında önemli görünmektedir.

Birey temelinde işleyen ve kişilik-dışı yasalara sahip hukuk sisteminin rasyonelliğini biraz daha açmak gerekmektedir. Kapitalist ceza yasaları, feodal

²³⁴ Akbulut, *Siyaset ve Yönetim İlişkisi: Kuramsal ve Eleştirel Bir Yaklaşım*, s. 295.

²³⁵ Collins, *a.g.e.*, s. 169, 170.

²³⁶ Mustafa Tören Yücel, *Yeni Türk Ceza Siyaseti*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011, s. 119.

dönemde olduğu gibi teolojik öğretiler ya da geleneksel anlatılar üzerinden veya Antik dönemdeki “üstün erdem” yaklaşımları üzerinden şekillenmez, rasyonel/bilimsel hesaplamalarla, akılcı ve mantıksal yaklaşımlarla şekil kazanır. Unutmamak gerekir ki buradaki rasyonellik, kapitalist bir rasyonelliğe denk düşer. Rasyonalitenin piyasa bağlamında zeminini sözleşmeler ve sözleşmenin korumasını sağlayan ödev, sorumluluk ve zorunluluklar oluşturur.²³⁷ Görüldüğü üzere burada akıl yürütmenin kaynağını, piyasa ilişkilerinin ve kapitalist üretim biçiminin korunması ve bu korumanın tüm toplumun çıkarını içerdiği ön kabûlü oluşturmaktadır. Birey bağlamında ise, anarşik piyasa yapısındaki bireyin çıkarını maksimize etme yönündeki eyleyışleri, rasyonel davranış olarak ifade edilmektedir.²³⁸ Yine burada da benzer ön kabûl ile yani bireyin çıkarını maksimize etmesiyle toplumun çıkarının maksimize olacağı inancı ile hareket edilmektedir. Her iki durumda da ceza hukuku, piyasanın işleyişinin ve bireyin bu işleyiş içindeki çıkar maksimizasyonunun koşullarını güvenceye alarak ve bu koşulları akıl yürütmesinin merkezine yerleştirerek rasyonel bir yasal sistem ortaya koyar. Toplumsal bir bakış açısıyla ortaya konulabilecek olan, kapitalist üretim biçiminin ürettiği akıl dışılıklar ya da çelişkili yeniden üretim yapısı bahsettiğimiz yaklaşımda söz konusu bile değildir.

Bilimin ya da rasyonalitenin dahi kaynağını kapitalist üretim biçiminden alıyor olması bizi, ceza hukukundaki kriterlerin de kaynağının egemen ideolojide olmasıyla karşı karşıya bırakmaktadır. Suç olarak ifade edilen eylemin eş-değeri olarak ceza, suçun tanımlanması da dâhil olmak üzere üretim ilişkileri zemininde ve kapitalistleşmeye koşut bir oluşumsallıkla gerçeklik kazanmaktadır. Bu başlık altında söz konusu koşutluk, kapitalist üretim biçimi ve ona denk ceza hukukunun; mülkiyet, sözleşme ilişkileri, eş-değer mantığı, yalıtılmış birey, kişilik-dışılık, biçimsel özgürlük ve eşitlik, kapitalist rasyonalite gibi benzer odak noktalarına sahip olması üzerinden ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kuşkusuz ilişki salt kavramsal benzeşme üzerinden kurulmuş değildir; söz konusu olguların tarihsel zemini önceki başlıklarda tartışıldığı için burada tekrar ele alınmamıştır. Öte yandan çalışma boyunca belirttiğimiz gibi, kapitalist üretim biçimindeki sınıf mücadeleleri ve toplumsal güç

²³⁷ Douzinas, *a.g.e.*, s. 141.

²³⁸ Özdemir, *Sözün Mülkiyeti: Hukukun Ekonomi Politikası*, s. 204.

değişmelerinin varlığı, suçun tanımlanması ve cezanın belirlenmesinde ve yeniden tanımlanması ve belirlenmesinde reddedilemez bir gerçekliğe sahiptir. Bununla birlikte tüm suç tanımlamaları ve cezaların belirlenmesi, egemen üretim biçimi olarak kapitalist üretim biçimi ve bunun doğal sonucu olarak toplumsal gücü elinde toplayan egemen sınıf olarak kapitalist sınıf damgasını taşımaktadır. Başka bir ifadeyle, “Biçimsel adalet sahte bir adaletten fazla bir şey değildir, sınıfsal tahakkümün bir başka biçimidir.”²³⁹

Buraya kadar ceza hukuku ile üretim biçimi arasında kurduğumuz ilişkiler, ceza siyasetinin maddi içeriği olarak ceza hukuku üzerinden, ceza siyasetinin kapitalist niteliğini ortaya koymaktadır. Ceza siyaseti, ekonomik alan içinde işleyen kapitalist üretim ve sömürü ilişkilerinin korunması ve yeniden üretimi temelinde şekillenmiş ve ekonomik alanın ekonomi-dışı tamamlayıcısı olarak gerçeklik kazanmıştır. Daha açıkçası ceza siyaseti, kapitalist üretim biçiminde egemen sınıfın siyasal eylemliliği temelinde anlam kazanmaktadır. Bu aşamada, yaptığımız saptamaları ve eleştirileri somutlaştırmak adına, uygulamada bulunan bir ceza hukukunun incelenmesi anlamlı olacaktır.

2.3.3. Türk Ceza Hukuku Zemininde Ceza Siyaseti

Genel olarak hukuk sisteminin ve özel olarak ceza hukukunun üretim ilişkileriyle bağlantısının kurularak ceza siyasetinin kapitalist niteliğini ve ekonomi-dışı zorun öğelerinden biri olarak konumlandığını ortaya koymaya çalıştığımız çalışmamızın bu son kısmında, Türk Ceza Hukuku incelenerek savlarımız somut bir zeminde yeniden ifade edilmeye çalışılacaktır. Türk Ceza Hukuku'nun seçilmesi, hem kaynaklara ve uygulamalara erişim kolaylığı sağlayacağı için, hem de yarı-çevre bir kapitalist ülke olmasına rağmen Türkiye'nin hukuk yapısı ve ceza hukukunun, kapitalist hukuk ve ceza hukukuna örnek teşkil edeceği içindir. Türk Ceza Kanunu (TCK), 1926 yılında kabûl edildiğinde, 1889 tarihli İtalyan Ceza Kanunu'nun neredeyse birebir çevirisi olarak hazırlanmış, 1936 yılında yine 1930 tarihli İtalyan Ceza Kanunu'na göre yeniden düzenlenmiştir.²⁴⁰ Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ise 1877 tarihli Alman Kanunu'nun birkaç değişiklikle çevirisinden

²³⁹ Collins, *a.g.e.*, s. 201.

²⁴⁰ Nevzat Toroslu, *Ceza Hukuku*, Savaş Yayınları, Ankara, 1988, s. 23.

oluşturulmuştur.²⁴¹ Öte yandan, Avrupa Birliği ile uyum çerçevesinde Türk Ceza Hukuku, gelişmiş kapitalist merkezlerden biri olarak Avrupa Birliği'nin hukuku ile uzun bir süredir uyumlulaştırılmaktadır.

Bu kısımdaki incelemeler, çalışmamızın genelindeki hâkim olan yaklaşımla uygunluk içinde, ceza yargılamalarının niteliği ya da cezalandırma usulleri tartışma dışı bırakılarak içeriklendirilecektir. Türk Hukuk mevzuatının ya da ceza mevzuatının, yargıçlara çok fazla takdir yetkisi vermeyecek ve kararların “siyasal” bir içerikte alınmasını engelleyecek bir yapıda olduğu, takdir yetkisinin olduğu durumlarda da “hukuk ve hakkaniyet” gibi ilkelerle sınırlandırılmış olduğu öne sürülse de,²⁴² yargılama alanına dönük yapılacak bir incelemede, söz konusu iddialar tartışmalı bir hâle gelecektir.²⁴³ Burada bir yandan yargıçların sınırlandırıldığı ilkelerin “objektifliği” iddiası, daha önce tartıştığımız gibi kapitalist bir objektiviteden öte anlam taşımamakta, objektifliğinin kaynağının egemen üretim ilişkilerinden ve egemen sınıf ideolojisinden almaktadır; diğer yandan Türkiye'deki yargılamaların siyasallıktan bağımsızlığı varsayımının hukukun toplumsallıkla bağını kopardığını düşünmekteyiz. Hem Türkiye'nin yargılama sistemi üzerinden ilerlemenin, yarı-çevre bir kapitalist devlet olması sebebiyle çalışmamın kapitalist ceza siyasetine dair açıklama çerçevesinin dışına çıkmasına neden olacağı için, hem de yargılamaya müdahalelerin daha incelikli ve dolaylı yollardan yapıldığı gelişmiş kapitalist ülkelerdeki müdahaleleri de bir kenara bırakarak, hukuk metinleri üzerindeki “rasyonel” hükümlerin ideal bir şekilde uygulanması hâlinde bile ceza siyasetinin kapitalist bir nitelik taşıdığı savımızı sürdürerek, çalışmamızı hukuk metinleri üzerinden içeriklendireceğiz. Yine de bu paragraf içinde yargılamanın kapitalizmle ilişkisine dair belirtilmesi gereken şu ki; yargılamaya müdahalelerin varlığı ile birlikte, neo-liberal dönemde yargılamanın özelleştirilmesi, anlaşmazlıkların taraflar arasında bir çeşit sözleşme ve pazarlıkla hâll edilerek mahkemeler tarafından bunun kabûl edilmesi ve Türk Ceza Hukuku'nda da “uzlaştırımcı” gibi mesleklerin yaratılması şeklinde dönüşümler gerçekleşmektedir.²⁴⁴ Bu sebepler dolayısıyla çalışmamın bu kısmında, öncelikle

²⁴¹ Yüksel Ersoy, *Ceza Hukuku: Genel Hükümler*, İmaj Yayınevi, Ankara, 2002, s. 6.

²⁴² Aktaş, *a.g.e.*, s. 165.

²⁴³ Özdek, *a.g.m.*, dipnot 57 ve s. 254.

²⁴⁴ *A.g.m.*, s. 240.

Türkiye'deki ceza siyasetine dönük teorik eleştiriler ile ceza siyasetine dönük yaklaşımımızı ortaya koyarak başlayıp, Türk Ceza Hukuku metinlerinin incelenmesi ile son vereceğiz.

Anaakım/liberal yaklaşımlar incelendiğinde, söz konusu yaklaşımların sınırlılıkları, ceza siyaseti üzerine yaklaşımlarında da ortaya çıkmaktadır. Gözübüyük, hukuk siyasetini, "...yürürlükte olan hukuk kurallarının toplum gereklerine ve hukuk sistematığıne uygunluğu yönünden eleştirci bir gözle incelemek ve sakatlıkların giderilmesi için önerilerde bulunmaktır."²⁴⁵ şeklinde tanımlamaktadır. Benzer bir yaklaşımla Güriz, hukuk siyasetini, bir bilimden öte bir sanat olarak nitelendirdikten sonra, "...toplumsal verilerin iyi şekilde bilinmesine ve değerlendirilmesine..." ve devamında bu veriler temelinde hukuk kurallarının belirlenmesine bağlamaktadır. Bununla beraber hukuk siyasetini, "...toplumsal ilişkileri düzenleyecek en iyi kuralların bulunması ve uygulanması olarak..." nitelendirmekte, en iyinin seçiminin bir değerler sistemini gerektirdiğini ve bu konuda hukukçular arasında ortak bir anlayışın bulunmadığını ifade etmektedir.²⁴⁶ Görüldüğü üzere her iki yazarın ifadeleri de siyaseti, kapitalizmin siyasal alanındaki düzeltici eylemlere indirgediği açıktır. Toplumun gerekliliklerinin ya da toplum için en iyi olanın ne olduğu, mevcut toplumsal yapının eleştirisini değil devamlılığını gizil olarak içermektedir.

Hukuk siyasetinden ceza siyasetine doğru konuyu özelleştirdiğimizde, özellikle Türkiye'deki ceza siyaseti ile ilgili çalışmasıyla Yücel'in açıklamaları önemli görünmektedir. Yücel'in yaklaşımında ceza siyaseti, yasaların yapımını, düzeltilmesi ve geliştirilmesini, yürürlükteki yasaların uygulanmasını ve cezalandırmanın gerçekleştirilmesini, suça karşı toplumsal tepkilerin değerlendirilmesi ile suç işleme yöntem ve araçlarının değerlendirilmesini içermektedir. Bu yaklaşımdan yola çıkarak ceza siyasetinin önceliklerini ise, suç işlemenin önlenmesi, ceza hukukuna başvurulmada öncelik sıralaması, gözaltı, tutuklama ya da adli kontrol uygulamalarından hangisinin öncelikli olacağı, cezaların ne şekilde uygulanacağı ya da seçileceği gibi konular oluşturmaktadır.²⁴⁷ Dikkat

²⁴⁵ Gözübüyük, *a.g.e.*, s. 22.

²⁴⁶ Güriz, *a.g.e.* s. 57.

²⁴⁷ Yücel, *a.g.e.*, s. 21,22.

edilirse, Yücel'in ceza siyaseti ile ilgili yaklaşımı, Gözübüyük'ün ve Güriz'in hukuk siyaseti ile ilgili açıklamalarına benzer bir şekilde, biçimsel siyasal alanda, mevcut düzenin devamlılığı ve düzeltilmesini kapsamaktadır. Siyasetin tanımı, siyasal alandaki hukuksal uğrağın daha iyi işlemesi için gerçekleştirilecek eylemler ile sınırlıdır, bu anlamda ceza siyaseti bir düşünsel etkinlik ya da ceza yasalarının ve yargılamanın belirlenmesine/düzenlenmesine dönük yöntemsel eylemlerden öteye geçmemektedir. Yaklaşım bu zeminde gerçeklik bulunca, neyin neden suç olacağı sorgulanmamakta, egemen üretim biçimi ve ideolojiden kaynaklanan suç kategorileri aynen kabûl edilerek bunların kusursuz işlemesi için gerekli çabalar gündeme gelmektedir. Oysa ki siyaset, kapitalizmde üretim araçları sahipleri ile emek gücü dışında değişime sokacak bir şeyleri olmayan iki toplumsal sınıfın uzlaşmaz çelişkileri temelinde oluşan siyasal olan üzerinden, bu siyasal konumlara denk düşen sınıfsal eylemlilik üzerinden açıklanabilir. Yücel'in yaklaşımında ise toplumsal/siyasal konular ve bu konumlara denk düşen eylemlilik olarak siyaset söz konusu değildir, aksine siyasal alandaki “profesyonel siyasetçilerin” ve “uzmanların”, mevcut üretim ilişkilerini yeniden üretmek üzerine-bu yeniden üretim de tartışmaya dâhil edilmeden- yürüttükleri yasa yapımı ve uygulaması süreçleri siyaset olarak anlamlandırılmaktadır.

Ceza siyaseti bu şekilde tanımlandıktan sonra, Türkiye'deki ceza siyasetine dönük öneriler de bu çerçevenin sığınağına hapsolmektedir. Türkiye'deki ceza siyasetinde yapılması gerekenler, yargılamada iş yükünün azaltılması için alınacak önlemler, ceza davalarının niteliklerine göre iş yükünün ağırlıklı ölçümleri, ceza davalarında itham oranları yükselişi sorunu ve ayıklama işlevinin işlerliğinin sağlanması, cezalandırmanın önleyiciliğini sağlamak için “suç” işleyenlerin cezalandırma olasılığı algısının yükseltilmesinin sağlanması gibi bir takım işlerliği kolaylaştırıcı teknik düzenlemeler olarak ifade edilmektedir.²⁴⁸ Ancak burada ceza siyaseti ile ilgili ifade edilen önerilerde ne siyasallık söz konusudur ne de siyaset, başka bir ifadeyle siyasallık tartışma dışı bırakılıp, egemen siyasal sınıf veri alınarak ve yalnızca egemen sınıfın eylemliliği siyaset kabûl edilerek, siyasal alanda ve egemen sınıfın siyaseti üzerine öneriler sıralanmaktadır. Zira açıklamalarda ne toplumsal sınıflar, ne üretim biçiminin nitelikleri, ne suç tanımlamalarının üretim

²⁴⁸ A.g.e., s. 18, 39, 47, 52.

biçimi ve egemen sınıfın konumuyla ilintisi tartışılmamakta, bunlar veri olarak alınıp üzerine öneriler geliştirilmemektedir. Hemen belirtelim ki, Yücel'in çalışması, mevcut kapitalist üretim ilişkilerinin ve bu üretim ilişkilerine denk düşen siyasal örgütlenmenin devamlılığı ve yeniden üretimi ve bu temelde işleyen hukuk ve ceza sistemi için önemli katkılar sunuyor olabilir ancak bizim sorunumuz tam da bu mevcut üretim ilişkileri, üretim ilişkilerine denk düşen siyasal örgütlenme ve bu temelde gerçeklik kazanan ceza siyasetidir.

Yücel'in Türkiye'deki ceza siyaseti ve suçluluk ile ilgili açıklamaları üzerinden devam etmek, bizi liberal ceza siyaseti anlayışı ile üretim biçiminin ilişkisi üzerine daha yakından bir takım bilgiler sunacaktır. Yücel, suçlulukla savaşmanın yönteminin, "suç"un kaynağı olan toplumsal çelişkileri hiç tartışma konusu etmeden, kapitalist bir işletme yönetimi gibi "stratejik eylem plâni" aracılığıyla gerçekleştirilebileceği şeklinde öneriler sunmaktadır.²⁴⁹ Kapitalist işletmeye yönelik benzetmemiz, Yücel'in yazılarından çıkardığımız gizil bir anlam değildir, Yücel'in açıklamalarında ceza mahkemeleri kapitalist bir işletme gibi düşünülmektedir.²⁵⁰ Paralel bir şekilde yargılamanın tarafları, "tüketici" olarak ifade edilmekte, kapitalist işletmelerde olduğu gibi zaman olgusuna özellikle vurgu yapılmakta ve "yoksul ile varısl" arasında bir tercih yapmamak için yargılamanın ideal zamanlama ile çalışması gerekliliği vurgulanmaktadır,²⁵¹ tabii ki "yoksul ile varısl"ın toplumsal konumları üzerinden bir açıklama yoktur ve "adalet" için böyle bir çerçeveye ihtiyaç duyulmamaktadır. Bunun üzerine, işletme gibi düşünülen ceza mahkemelerinde "tüketicilerin" talepleri ile arzın dengelenmesi gerekliliği söylemi hiç şaşırtıcı görünmemektedir.²⁵² Bu durumda kaçınılmaz olarak, ceza hukukunda, suçla mücadelenin mâliyeti ile suçun sebep olduğu zarar arasındaki farka göre bir siyaset güdülmesi gerektiği yani "etkililik" ilkesi de gündeme gelmektedir. Dahası, yeterli cezaevi yapılamadığında yani mâliyet karşılanamadığında hapis cezasının rasyonel ceza siyaseti ile uyumsuz düşeceği belirtilerek, ceza hukukundaki rasyonalitenin kapitalistliği ile ilgili savlarımızın yerindeliği gözler önüne serilmektedir.²⁵³ Yine bir

²⁴⁹ *A.g.e.*, s. 23.

²⁵⁰ *A.g.e.*, s. 71.

²⁵¹ *A.g.e.*, s. 66.

²⁵² *A.g.e.*, s. 75.

²⁵³ *A.g.e.*, s. 25, 112.

mâliyet unsuru gibi görünen ancak kapitalist üretim ilişkilerinin devamlılığı için vazgeçilmez olan “işsizler ordusu” için ise, neden işsiz oldukları sorgulanması yapılmadan, açlıktan ya da vurularak ölmeleri, sosyal yardımla desteklenmeleri ya da cezaevlerine kapatılmaları arasında bir tercih “siyaseti” yapılması üzerine tartışmalar yürütülmektedir.²⁵⁴ Görüldüğü üzere ceza sistemini ve siyasetini açıklamak üzere kullanılan birçok kavram, kapitalist üretim alanından devralınmakta ve hukukun bir işletme gibi algılanması ve çözüm önerilerinin bu algı üzerinden üretilmesi, ceza siyasetinin hangi siyasal sınıf temelinde geliştirildiğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda mevcut üretim ilişkilerinin doğallaştırma eğilimi Yücel’in yaklaşımlarında da görülmektedir. “...her toplumda belli oranda suçun varlığı normal” kabul edilerek, ceza sisteminin cezalandırılan kişiyi yok etmek değil ondaki insanı kazanmak olduğu belirtilerek, devletin yurttaşları korumak ve güvenliği sağlamak için suçlulara iyilik adına “zorunlu kötülük” uyguladığı ifade edilerek²⁵⁵ hem üretim ilişkileri ve sınıfsal konumlar doğallaştırılmakta hem de bu doğallaştırma üzerinden devlet iktidarının tüm toplumun faydasına çalıştığı yönündeki liberal iddialar yenilenmektedir. Yücel ifade etmese de, cezalandırılan kişideki “insanı” kazanmak, mevcut üretim ve güç ilişkilerine uyum sağlamış bireyin üretilmesini, “suçlulara” karşı uygulanan “zorunlu kötülük” de ekonomik alanın güvenliğini sağlamak için konumlanan ekonomi-dışı zoru ifade etmektedir.

Biçimsel siyasal alanın sınırları içerisinde tartışılan ceza “siyaseti” açıklamalarını bir kenara bırakıp, ceza hukuku ile siyasal alan arasındaki ilişkiyi incelediğimizde karşımıza her ceza davasının pasif süjesi olarak devlet çıkmaktadır. Devlet, yargılama ve cezalandırma tekeli elinde bulundurmakla birlikte, suçun devletin koyduğu kuralın ihlâli anlamına gelmesi sebebiyle, kuralın koruduğu menfaatin sahibiyle birlikte her suçun pasif süjesidir.²⁵⁶ Bu bakımdan, işlenen bir suçun mağdurunun şikâyetine bakılmaksızın, suçun tüm toplumu ilgilendirdiği varsayımı ile kamu davası açılır ve devlet bu davanın tarafıdır.²⁵⁷ Dolayısıyla gerçekleşen eylemin kişi ile bir başka kişi arasında olmasından öte toplumsal düzenin

²⁵⁴ *A.g.e.*, s. 28.

²⁵⁵ *A.g.e.*, s. 55, 96, 160.

²⁵⁶ Faruk Erem, “Suçun Konusu ve Hümanist Doktrin”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 25, S. 1, Ankara, 1968, s. 21.

²⁵⁷ Ersoy, *a.g.e.*, s. 5.

yeniden üretimi zemininde devlet, ceza hukuku dolayısıyla siyasal alanda biçimlendirici bir eylemlilik içerisindedir. Ceza hukukunun siyasal alanla ilintisi, yasamanın siyasal bir nitelik taşımasıyla birlikte devletin pasif süje olmasıyla tamamlanır. Bu bağlamda suç, salt kişiler arası bir ilişki değil, devletin pasif süjeliğinde siyasal bir ilişki olarak, ekonomik alanın tamamlayıcısı olan siyasal alana taşınır.

Ceza hukuku salt suçların tanımından ve cezaların içeriğinden ibaret bir şekilde ifade edilemez. Ceza hukuku aynı zamanda zorlamayı yani devletin zor kullanımını da içermektedir. Zira cezai yaptırım, ancak maddi zor kullanımı yani tehdit ile anlam bulmaktadır. Bu açıdan literatürde maddi zor tehdidinden yoksun bir ceza normunun olamayacağı ifade edilmektedir.²⁵⁸ Dolayısıyla ceza hukukunun siyasal alanla ilişkisi, yukarıda belirttiğimiz şekilde devletin yasa koyuculuğu ve ceza davalarında pasif süje oluşunu tamamlar bir nitelikte ekonomi-dışı zor kullanımını da içererek kurulur. Bu noktadan itibaren, söz konusu yasa koyucu, pasif süje ve zor kullanıcısı devletin ekonomik alanı ceza hukuku dolayımı ile nasıl biçimlendirdiğinin ortaya konulması, ceza siyasetinin açıklığa kavuşturulması bakımından önemli görünmektedir.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, bizim için siyaset, toplumsal sınıfların siyasallığına denk düşen eylemliliklerini ifade etmektedir. Türkiye'deki ceza siyasetine dönük teorik yaklaşımları bu temelde tartıştıktan sonra, şimdi, Türk Ceza Hukuku'ndaki yasaların çözümlenmesiyle, söz konusu yasalarda egemen olan siyasetin hangi sınıfın siyasallığına denk düştüğünü, üretim ilişkileri ile yasal metinlerin ilişkisini kurarak ekonomik alanın cezalandırma yoluyla nasıl biçimlendirildiğini ve tamamlandığını ortaya koymaya çalışacağız.

2.3.3.1. Ceza Yasası ve Hukuksal Gerçeklik Bağlantısı

Türk Ceza Hukuku'nda en temel metin olarak Türk Ceza Kanunu (TCK) karşımıza çıkmaktadır. Suçların tanımının ve cezalandırmanın genel esaslarının bu yasa da yer almasına rağmen, gerçekleştirilmesi suç olan eylemler ve bunlara öngörülen cezalar ile ilgili birçok yasa bulunmakta, başka bir ifadeyle suç türleri ve

²⁵⁸ Zeki Hafizoğulları, *Ceza Normu: Normatif Bir Yapı Olarak Ceza Hukuku Düzeni*, Seçkin Kitabevi, Ankara, 1987, s. 99, 100.

ceza hükümleri TCK esas olmak kaydıyla birçok yasa içine dağılmış durumdadır.²⁵⁹ Ceza hukuku açısından önemli olan ceza normlarının bulunduğu yasa değil, normun cezai nitelik taşımasıdır ve bu bağlamda ceza hukuku TCK ile birlikte birçok yasayı içerir.²⁶⁰ Bu sebeple, yasalar üzerinden irdelememizi TCK temelinde gerçekleştirdikten sonra, ceza hukukunun bir parçası olan ve cezalandırma konusunda hüküm barındıran birçok yasa olmasına rağmen Türkiye'deki ceza siyasetiyle daha yakından ilgili olduğunu ve daha belirgin veriler sağlayacağını düşündüğümüz Terörle Mücadele Kanunu, Türk Borçlar Kanunu, İş Kanunu, İcra ve İflas Kanunu, Sermaye Piyasası Kanunu, Bankacılık Kanunu ve Çek Kanunu'nu çalışmamızla ilintileri üzerinden inceleyeceğiz.

TCK'nın²⁶¹ hemen ilk maddelerinde, daha önce ceza hukukuna dair yaptığımız çıkarımlarla örtüşen maddeler bulunmaktadır. Zira iki kitaptan oluşan yasanın birinci kitabı, "Genel Hükümler" adı altında bütün suçlar için ortak olan kuralları ifade eder.²⁶² Birinci kitap genel niteliği sebebiyle hukuka yönelik ifadelerimizin somut örneğini oluşturur; ikinci bölümün birinci kısmında yürütülen kapitalist hukukun eleştirisi tartışmalarının tamamı bu bölüme yönelik bir içerik barındırmaktadır. Bu içerik ile "Genel Hükümler", hem hukuksal olgu ve teorilerin biçimselliği, hem hukuksal gerçeklik-toplumsal gerçeklik ayrımı, hem hukukun ideolojik niteliği ve hem de bu konuların üretim biçimi ile ilişkisi bakımından örtüşmektedir.

TCK'nın 1. maddesinde, yasanın amacı, "...kişi hak ve özgürlüklerini, kamu düzen ve güvenliğini, hukuk devletini, kamu sağlığını ve çevreyi, toplum barışını korumak, suç işlenmesini önlemektir." şeklinde belirtilmiş ve ceza yasasının tüm toplum çıkarı için işlediği, tüm bireylerin çıkarına olan toplumsal düzenin ve toplumsal barışın korunması ve düzen ile barışa tehdit oluşturan eylemlerin engellenmesi amacını güttüğü ifade edilmektedir. Bir önceki kısımda ileri sürdüğümüz gibi, kapitalist ceza hukuku, tüm bireyler ve tüm toplumun çıkarına

²⁵⁹ Ersoy, *a.g.e.*, s. 3.

²⁶⁰ Toroslu, *a.g.e.*, s. 3.

²⁶¹ Türk Ceza Kanunu, Erişim Tarihi: 29.01.2017, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf>

²⁶² Faruk Erem ve Nevzat Toroslu, *Türk Ceza Hukuku: Özel Hükümler*, Savaş Yayınları, Ankara, 2003, s. 3.

işlediğini öne sürmekte ancak bu çıkarların toplumsal/sınıfsal farklılıklar temelinde farklılaştığı, bu iddianın aksine suç tanımlamalarında ortaya çıkmaktadır. Kuşkusuz TCK'nın kapitalist niteliği salt bu madde ile ortaya konulamaz, üretim biçimi ile doğrudan ilişkilerin kurulması gerekmektedir ancak bu maddenin önemi, feodal hukuk yapısının ayrıcalık ve toplumsal hiyerarşi taşıyan yapısının aksine biçimsel olarak tüm bireylerin özgürlüğünden ve yurttaşlar topluluğu olarak toplumdan bahsetmesidir. Öte yandan özgürlük, hak, toplum ve suç gibi olguların toplumsal içeriğinin söz konusu edilmeden yalnızca biçimsel olarak ifade edilmesi, kapitalist hukuka yönelik eleştirilerimizle örtüşmektedir.

Kapitalist ceza hukukunda bulunan biçimsel eşitlik ve kişilik-dışılık meselesi TCK'nın 3. maddesinde ifadesini bulmuştur. Maddeye göre, ceza yasasının uygulanmasında "...kişiler arasında ırk, dil, din, mezhep, milliyet, renk, cinsiyet, siyasal veya diğer fikir yahut düşünceleri, felsefi inanç, milli veya sosyal köken, doğum, ekonomik ve diğer toplumsal konumları yönünden ayırım yapılamaz ve hiçbir kimseye ayrıcalık tanınmaz.". Buradaki bireysel aidiyetler ve toplumsal konumlar üzerinden ayırım yapılamayacağı ifadesi, kişisel ayrıcalıklara dayalı eski ceza hukuku yapılarının reddi anlamına gelirken, buldukları toplumsal konum gereği üretim biçimi içinde yaşadıkları gerçeklikler farklılaşan bireylerin toplumsal farklılıkların söz konusu edilmeden eşit kabul edilmesi ise, kapitalist biçimsel eşitlik anlayışına denk düşmektedir. Hem feodal ayrıcalıkların ortadan kaldırılarak bireylerin biçimsel olarak eşitlenmesi hem de bu biçimselliğin ötesine geçilmemesi, kapitalist üretim biçiminin önceki bölümlerde tartışılan izlerini taşımaktadır.

Bireyler tüm toplumsallıklarından soyutlanıp eşit kabul edildikten sonra cezalandırma, birey temelinde inşa edilmektedir. TCK 20. maddeye göre cezalandırmada sorumluluk tamamen bireyi aittir ve birey, eski ceza sistemlerinde olduğu gibi kolektif sorumluluğa tâbi tutulamaz, başkasının eylemi nedeniyle cezalandırılmaz. Zira kolektif sorumluluk ve benzeri uygulamalar, feodal toplumsal biçimin yapısında bulunmaktadır. TCK'nın 21. maddesinde, bireyin sorumluluğu meselesi ayrıntılandırılarak, bireyin kendi isteğiyle, sonuçlarını öngörerek gerçekleştirdiği ve yasada suç olarak tanımlanan eylemlerinden sorumlu olduğu ifade edilmiştir. Elbette burada sorumluluk, biçimsel olarak eşit olan bireyin "özgür" eylemlerine yüklenmektedir; bireyin, sonuçlarını öngördüğü eylemleri

gerçekleştirmesinde aşamadığı maddi zorunluluklar ve toplumsal sorumluluk söz konusu değildir. Bir istisna olarak 28. maddede, bireyin, karşı koyamayacağı baskı, şiddet ve korkutmanın varlığında cezalandırılmayacağı ifade edilmiştir ancak burada da yine baskı, şiddet ve korkutmadan kasıt doğrudan gözlemlenebilen, basit bir şekilde ifade edilebilen ve “eşit” bireylerin birbirine uyguladığı eylemleri içermektedir, yoksa toplumsal yapının ve üretim ilişkilerinin birey üzerinde oluşturduğu ekonomik baskılar, temel ihtiyaçlarını karşılayamamaktan dolayı yok olma korkusu gibi durumlar yine söz konusu değildir. Öte yandan bir başka sorumluluk unsuru olarak psikolojik durum 32. madde ifade edilmiş, gerçekleştirdiği eylemin sonuçlarını algılamayan bireyler sorumsuz kabûl edilmiş ancak tıbben algılama sorunu olmadığı tespit edilen bireylerin geçmiş yaşantıları ve toplumsallık içinde maruz kaldıkları etkiler sorumluluğun bir parçasını oluşturmamıştır.

26. maddede herhangi bir bireyin haklarını kullanmaktan dolayı cezalandırılmayacağı belirtilmiştir ancak buradaki hak ifadesi, biçimsel olarak tanımlanmış ve bireyin piyasa içinde maddi imkânları dâhilinde kullanabileceği haklardır; öte yandan en temel ihtiyaçların karşılanması yönünde bile hak iddia etmek suç kapsamına girecektir. Haklar, feodal toplumsal biçimdeki gibi bir ortak haklar olarak karşımıza çıkmamaktadır; kapitalist üretim biçimine uygun olarak biçimsel haklardır. Bu da daha önce tartışıldığı üzere tarihsel olarak kapitalist sınıfın feodal lordların kişisel ayrıcalıklarına karşı yürüttüğü haklara erişimde biçimsel eşitliği ve yine hakların sağlanması değil tanınmasının söz konusu sınıfın kullanımı için yeterli olduğunu hatırlatmaktadır.

Cezalandırma bir tür sözleşme ilişkisi olduğundan, şartlarının önceden belirtilmesi gerektiğinden ve belirtilen eylemlerin işlenmesi durumunda bu eyleme denk düşen bir eş-değer karşılığında cezalandırılarak sözleşmenin tamamlandığından bahsetmiştik. TCK'nın 2. maddesinde, yasada açıkça tanımlanmamış suçlardan dolayı herhangi bir bireyin cezalandırılmayacağı belirtilerek sözleşmenin ilk şartı sağlanmış olmaktadır. Suçlar bu yasanın ikinci kitabında tek tek ifade edilerek “kanunsuz suç ve ceza olmaz” ilkesi, dolayısıyla insan özgürlüklerinin biçimsel sistemi gerçekleştirilmektedir.²⁶³ Dikkat edilirse bu ilke, üretimin parçalı siyasal yapılarda ve ekonomi-dışı zor temelinde gerçekleştirildiği feodal toplumsal

²⁶³ Erem ve Toroslu, *a.g.e.*, s.4.

biçimdeki yargılamanın kişiye bağlılığı ve belli gelenek kalıpları içerisinde de olsa keyfilliğine karşı, kapitalist toplumsal biçime denk düşecek şekilde kişilik-dışı ve keyfilik içermeyen normatif bir yapıyı tesis etmektedir.

Suçun önceden tanımlanmasını tamamlayacak bir şekilde, TCK'nın 45. maddesinde ise, suç olarak tanımlanan eylemlerin gerçekleştirilmesi hâlinde uygulanacak olan eş-değerin para cezası ya da belirli bir zaman içinde bireyin kapatılmasını ifade eden hapis cezası olacağı ifade edilmiştir. Tabii ki bu eş-değerin belirlenmesi, cezalandırmanın rasyonelitesinin sağlanması açısından, 61, 62 ve 63. maddelerde suçun işlenişinden, kullanılan araçlardan, yer ve zamanından, zararın büyüklüğünden sorumluluk türüne kadar birçok kriter üzerinden değerlendirilerek ve ayrıca her suç tanımlamasının maddeleri içinde birçok hesaplama unsuru sunularak gerçekleştirilmektedir.

Daha önce ileri sürdüğümüz gibi, kapitalist piyasanın ve dolayısıyla kapitalist sınıfın ihtiyacına denk düşen biçimsel olarak tanımlanmış hak, özgürlük, eşitlik, kişilik-dışılık gibi olgular, TCK'nın genel hükümlerinde içerilmekte, bu içeriğe karşı gerçekleştirilecek herhangi bir eyleme karşı suçun genel pasif süjesi ve zor kullanımının öznesi olarak devlet siyasal alanda konumlanmaktadır. Bu kısımdaki genel kuralların yanı sıra özel kuralların yani suç kavramlaştırılmalarının ortaya konulması, üretim biçimi ile ceza siyaseti ilişkisini güçlendirecektir.

2.3.3.2. Bireyin Biçimsel Hakları ve Mülkiyet: Kişilere Karşı Suçlar

TCK'nın belirttiğimiz genel niteliklerinden sonra, "İkinci Kitap" olarak ifade edilen ve yasanın yaklaşık %80'ini oluşturan bölümünde ise suç tanımlamaları, suç olarak tanımlanan eylemlere karşılık gelen cezalar ve cezaların hesaplanması ile ilgili hükümler yer almaktadır. İkinci Kitap'ta suçlar dört kısma ayrılarak tanımlanmıştır. Bu kısımlar; "Uluslararası Suçlar", "Kişilere Karşı Suçlar", "Topluma Karşı Suçlar" ve "Millete ve Devlete Karşı Suçlar" şeklindedir. Tüm kısımların ve kısımlar içinde yer alan bölümlerin kapitalist niteliği ayrı ayrı tartışılabilir olmasına rağmen, bizi birinci dereceden ilgilendiren, "Kişilere Karşı Suçlar"ın 10. bölümünde bulunan, TCK'nın 141. ve 169. maddeleri arasını oluşturan "Malvarlığına Karşı Suçlar" bölümüdür. Malvarlığına ya da başka bir ifadeyle mülkiyete karşı suçları, ceza

yasasında tanımlanan onlarca suç arasından çıkarıp birinci derecede önemsememiz, mülkiyete karşı saplantılı bir yöntem kullanmamızdan dolayı değildir. Birinci olarak mülkiyet, kapitalist üretim ilişkilerinin temel koşulu olarak, onlarca maddenin arasında metin boyutu olarak küçük bir alan kaplasa da, merkezi önemde bir kavramdır. İleride ele alacağımız sözleşme ilişkileri ile birlikte mülkiyetin önemi, “Üretim ilişkilerinin birincil hukuksal yansımaları...”²⁶⁴ olmalarından kaynaklanmaktadır. İkinci olarak *Tablo 2*'de de görüleceği üzere TCK'ya göre açılan ceza davalarının büyük bir kısmını onlarca ceza türü arasında malvarlığına karşı suçlar oluşturmaktadır. Daha ötesi Yücel'in belirttiği üzere, mala karşı işlenen suçların %70-%80'inin yakalanamamasına rağmen tablo bu şekildedir.²⁶⁵ Kaldı ki, yine aynı tabloda görülen ve küçük bir oran farkıyla ilk sırada bulunan vücut dokunulmazlığına karşı davalar da, büyük oranda çıkar çatışmaları sonucu oluşan eylemlerden kaynaklandığı için mülkiyet ile ilişkisi kolayca kurulabilecek davalardır. Öte yandan diğer suç kategorilerinin de üretim biçimi ile ilişkisini kurmak çok zor olmamakla birlikte, böyle bir suç analizi çalışmanın kapsamı dışında olacağı için tartışma buradan öteye götürülmeyecektir.

TCK'nın 141 ve 169. maddeleri arasında malvarlığına karşı suçlar ifade edilmiş, *hırsızlık, yağma, mala zarar verme, hakkı olmayan yere tecaviüz ve dolandırıcılık* suçları tanımlanmıştır. Böylece bireysel mutlak mülkiyet, her türlü müdahale ya da kullanma talebine karşı, ceza yasasının ve dolayısıyla ekonomi-dışı baskı unsurlarının koruması altına alınmıştır. Kapitalist üretim biçiminin ekonomik alanın sınırlarında devam edebilmesi, üretim araçları mülkiyetinin mutlak olarak korunmasına ve dolayısıyla mülksüzlüğün de aynı yasalar çerçevesinde korunmasıyla mümkün olmaktadır; öyle ki TCK'nın ilgili maddeleri bu ön koşulu sağlar niteliktedir.

²⁶⁴ Onur Karahanoğulları, “Marksizm ve Hukuk”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 57, S. 2, 2002, s. 63.

²⁶⁵ Yücel, *a.g.e.*, s. 56.

Tablo 2. TCK Uyarınca Açılan Davalardaki Suç Dağılımları (2016)

İsnat Edilen Suç Türü	TCK Madde No	Açılan Davalardaki Suç Sayısı	Toplam Dava Sayısına Oranı
Vücut Dokunulmazlığına Karşı Suçlar	86-93	501.760	21,8
Malvarlığına Karşı Suçlar	141-169	490.717	21,3
Hürriyete Karşı Suçlar	106-124	370.859	16,1
Şerefe Karşı Suçlar	125-131	281.245	12,2
Kamu Güvenine Karşı Suçlar	197-212	108.535	4,7
Kamunun Sağlığına Karşı Suçlar	185-196	104.810	4,5
Genel Tehlike Yaratan Suçlar	170-180	98.651	4,3
Adliyeye Karşı Suçlar	267-298	51.465	2,2
Kamu İdaresinin Güvenilirliğine ve İşleyişine Karşı Suçlar	247-266	49.467	2,1
Anayasal Düzene ve Bu Düzenin İşleyişine Karşı Suçlar	309-316	37.263	1,6
Cinsel Dokunulmazlığa Karşı Suçlar	102-105	35.155	1,5
Bilişim Alanında Suçlar	243-246	34.011	1,5
Hayata Karşı Suçlar	81-85	31.037	1,3
Diğer TCK	-	109.537	4,9
Toplam	-	2.304.512	100,0

Kaynak: T.C. Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, *Adli İstatistikler*, Ankara, 2016, s. 38, Erişim Tarihi: 07.05.2018, http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/istatistik_2016/istatistik2016.pdf

Mülkiyetin siyasal/hukuksal olarak korumaya alınmasının kapitalist üretim biçiminin bir göstergesi olduğunu, salt bu yasa metnine bakarak ortaya koymak yeterli olmayacaktır. Mevcut yasanın geçerli olduğu ülkedeki üretim biçimi ve birikim rejimi ile birlikte düşünmek gerekmektedir. Üretim ilişkileri bağlamında ele alındığında buradaki özel mülkiyet daha önce belirtildiği gibi, kişi ile şey arasında bir ilişki değil, işçinin üretim araçlarına bağımlılığı sebebiyle kişi ile kişi arasındaki bir ilişkidir.²⁶⁶ Feodalizmden kapitalizme geçişte cezalandırmanın odak noktasının katmanlı toplum yapısındaki sorumluluklardan özel mülkiyete geçtiğini ifade etmiştik. Ceza yasasının odak noktası bir gösterge olmakla birlikte, üretim biçiminin sözleşme ilişkileri ile artık değerın mülkiyet sahibi tarafından sahiplenilmesine

²⁶⁶ Özdemir, *Sözün Mülkiyeti: Hukukun Ekonomi Politikası*, s. 136.

dayandığı ve ileride ele alacağımız yasalarla sözleşmenin dolayısıyla artık değere el koymanın belirli bir biçime oturtulduğu, mülkiyete karşı suçlarla birlikte düşünölmek durumundadır. Yukarıda tartışılan maddeler bağlamında önemli olan bir başka nokta, kişilik-dışı kapitalist piyasa yapısına paralel olarak özel mülkiyetin kişilik-dışı normlar ile korumaya alınması, ekonomik alanın siyasal/hukuksal bir zeminde belirli bir biçime oturtulmasıdır. Burada belirtilen özel mülkiyet, herhangi bir hanedana ya da lordun kişiliğine bağlı ve ekonomi-dışı güçleri oranında ifade edilebilecek feodal mülkiyetten anlamlı bir farklılaşmayı göstermektedir.

Tablo 3. Suç Türüne Göre Cezaevi Nüfusu Dağılımı (2016)

Suç Türü	Hükümlü Sayısı	Toplam Hükümlü Sayısına Oranı
Hırsızlık	31.657	16,9
Yaralama	23.586	12,6
İcra İflas Kanunu'na muhalefet	17.488	9,3
Uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti	14.515	7,7
Yağma(Gasp)	9.693	5,2
Tehdit	9.635	5,1
Sahtecilik	7.787	4,1
Öldürme	7.444	4,0
Cinsel suçlar	5.509	2,9
Ailenin korunması tedbirine aykırılık	5.228	2,8
Dolandırıcılık	5.179	2,8
Ateşli silahlar ve bıçaklar ile ilgili suçlar	4.164	2,2
Kaçakçılık	3.878	2,1
Uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanma, satın alma	3.797	2,0
Hakaret	3.730	2,0
Trafik suçları	3.415	1,8
Kişiyi hürriyetinden yoksun kılma	3.075	1,6
Mala zarar verme	2.428	1,3
Diğer suçlar	25.522	13,6
Toplam	187.730	100,0

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, *Suç türü ve eğitim durumuna göre ceza infaz kurumuna giren hükümlüler*, Erişim Tarihi: 07.05.2018, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=24

Yine *Tablo 3*'e dikkat edilirse, kapitalist mülkiyetin mutlaklaştırılması üzerinden tanımlanan suç türleri, cezaevlerinde bulunan nüfusun çok büyük bölümünün mahkûmiyet gerekçesini oluşturmaktadır. Tabloya göre, 2016 yılı suç türüne göre cezaevi nüfus dağılımında, suçlu olarak ifade edilen nüfusun yaklaşık dörtte birini hırsızlık, gasp ve dolandırıcılık olarak ifade edilen doğrudan mülkiyete karşı suçlar oluşturmaktadır. Bu durumun mülkiyete sahip olan ile mülksüzün karşı karşıya gelmesinin sonucu olduğu dolayısıyla suç tanımlamasının mülk sahibinin toplumsal konumu zemininde içerik kazandığı görülmektedir.

Yine aynı tabloda, cezaevi nüfusunun büyük bir dilimini oluşturan özel yasalara göre tanımlanmış suçlar, ilerde tartışacağımız üzere tamamına yakını sözleşme ilişkilerinden kaynaklanan suçlardır. Sözleşme ilişkilerinden kaynaklanan suçların çalışmamızda merkezi bir yer işgâl etmesi, özel mülkiyetle birlikte kapitalist üretim biçiminin temel göstergelerinden olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple siyasal/hukuksal alanın üretim biçimini biçimlendiriciliğinde üzerinde durulacak yasal zeminin önemli bir kısmını sözleşme ilişkilerini düzenleyen ceza normları oluşturmaktadır.

Öte yandan, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, yaralama ve adam öldürme suçlarının da büyük oranda kapitalist piyasa içindeki çıkar çatışmalarından kaynaklandığını ileri sürmek mümkündür. Kapitalizm öncesi toplumsal biçimlerdeki kısas, karşılıklılık vs. gibi cezalandırmalar yerine, kişi ile kişi arasında gerçekleşen öldürme ve yaralamada devlet, özel mülkiyete karşı suçlarda da olduğu gibi pasif süje olarak davanın tarafı olmakta, bireysel şiddeti kaldırıp devlet tekeline almaktadır. Bireysel şiddetin engellenmesinin hem üretim alanında emek gücünün korunması ve sınıf çatışmalarının önlenmesi hem de dolaşımın güvenliğinin ve toplumsal düzenin yeniden üretiminin sağlanması gibi işlevleri bulunmaktadır. Yine de kapitalizmin çelişkili yapısına paralel olarak, bir yandan bireysel şiddet engellenmeye çalışılırken diğer yandan yapının sürekli çıkar çatışmaları üretmesi bir arada varılmaktadır.

Şu durumda TCK'nın temel içeriğini mülkiyet ilişkileri oluşturmaktadır. Bununla birlikte, TCK'nın tüm suç türlerinden tek tek bahsedemeyecek olsak da, genel kategorilerden söz etmek ve kapitalizmle ilişkisini kurmak yerinde olacaktır.

Kapitalist üretim biçiminin ve kapitalist piyasanın ulusal ve uluslararası ihtiyaçları doğrultusunda, üretimin ve sermaye birikiminin temel ögesi olan emek gücünün korunmasına dönük birçok madde bulunmaktadır. Tabii ki bireyi koruyan maddeler, bireyin biçimsel haklarını verdikten sonra gerisini piyasanın işleyişine bırakmaktadır. “Soykırım ve İnsanlığa Karşı Suçlar” kısmı altında öldürme, yaralama, işkence gibi şiddet türleri ve insan ticareti ve zorla çalıştırma yasaklanmaktadır. Aynı şekilde “Kişilere Karşı Suçlar” kısmında öldürme, yaralama, işkence, eziyet, doğmamış bireyin öldürülmesi gibi şiddet içeren eylemler suç olarak ifade edilmiştir. Böylece bireysel şiddet yasaklanmış ve şiddet devletin tekeline alınmış, yasal bir çerçeveye oturtulmuştur. Kapitalist piyasanın doğrudan ekonomi-dışı zor ile işlemediği ve artığın ekonomi-dışı unsurlarla çekilmediği hatırlanırsa, söz konusu şiddetin yasaklanması anlamlı olacaktır. Elbette tüm bunlardan bahsederken, yasalardaki haklardan, biçimsel olarak bile olsa faydalanma hakkı elde etmenin aynı zamanda sınıf mücadelesinin bir ürünü olduğunu da unutmamak gerekmektedir.

“Kişilere Karşı Suçlar” kısmı içinde “Hürriyete Karşı Suçlar” bölümü özellikle dikkat çekici görünmektedir. Bu bölüm, kapitalist hukukun, tüm bireylerin özgür olduğu iddiasını yineleyen bir bölümdür. Dini motifleri de içeren bir şekilde siyasal iktidarın esas alındığı eskil hukuk yapılarının²⁶⁷ aksine kapitalizmin tarihselliğine denk düşen bireyin biçimsel özgürlüklerinin vurgulanması anlamlı görünmektedir. Bu bölümde yine baskı ile kişinin özgürlüğünden yoksun bırakılmasının yasaklanmasının yanı sıra, eğitim-öğretim hakkının, kamu hizmetinden faydalanma hakkının, siyasal haklarını kullanmasının, düşünce özgürlüğünün, konut dokunulmazlığının, çalışma özgürlüğünün engellenmesi suç olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte, eğitim-öğretim hakkı, konut dokunulmazlığı, çalışma özgürlüğü gibi hakların; eğitim-öğretime erişebilecek maddi gücü olanlar için, bir konuta sahip olanlar için ve bir işi olanlar için geçerli olduğuna bakılırsa yasa, belirli haklara erişebilenlerin özgürlüğünü korumakta, bu haklara erişemedikleri için ilgili özgürlüğü kullanmayanlarla ilgilenmemekte dolayısıyla biçimsel özgürlüğü tanımlamaktadır. Biçimsel özgürlük tanımı ise bir kez daha kapitalist dönüşümle gerçeklik kazanan ve kapitalist sınıfın özgürlük anlayışının ortaya konulması anlamını taşımaktadır.

²⁶⁷ Ersoy, *a.g.e.*, s. 7,8.

Bireysel özgürlükler içerisinde bulunan iş ve çalışma özgürlüğü ile ilgili olarak, işverenin, çalışanın çaresizliğinden faydalanması ve orantısız düşük ücretlerle çalıştırması yasaklanmış ancak çaresizliğin ve orantısız düşük ücretin içeriğinin doldurulması piyasa koşullarına bırakılmıştır. Zira kapitalist piyasada üretim araçlarına sahip olmayanlar, çaresizliklerinden belirli ücret karşılığında çalışırlar ve verilen ücret genelde çalışanın yaptığı üretimin çok altındadır; böyle olmasa sermaye birikimi sağlanamaz.

Yukarıda sayılan suç tanımlamalarında, buradan sonra tartışılacak normlarda da olduğu gibi siyasal olan, yasanın biçimselliği gereği tartışma konusu edilmezken, bireyin biçimsel siyasal alan çerçevesinde tanımlanmış siyasal hakları yasal olarak koruma altına alınmıştır. Engellenmesi suç sayılan siyasal hakların tanımı ise biçimsel siyasal alan içindeki siyasal parti üyeliği, parti üyeliğinden ayrılma ya da parti içinde faaliyette bulunmaya indirgenmiştir. Siyasallığın bunun dışında bir biçimi tanımlanmamış, korumaya alınmamış ve hatta başka yasalarla yasaklanmıştır. Dolayısıyla ceza yasası, artık değere el koyan üretim araçları sahipleri ile emek gücünü sözleşme ile satmak zorunda olan iki sınıf arasındaki siyasallığa duyarsızdır. Bunu tamamlar bir şekilde, ileride değineceğimiz gibi, söz konusu iki sınıf arasındaki siyasal ilişki olan iş sözleşmesi, “özel hukuk” olarak nitelendirilip siyasallığın dışına çıkarılarak ceza hukukunun bir parçası olarak konumlandırılmaktadır.

Ağırlık noktasını mülkiyete karşı suçların oluşturduğu kişilere karşı suçlar, kapitalist üretim biçimi ile eş oluşumsallığa sahip eşit ve özgür birey kavramlaştırmasıyla örtüşmektedir. Bireyin haklarına karşı suçların yanı sıra, bireylerin ilişkilerinin toplamı olarak topluma karşı suçlar, TCK'nın bir sonraki kısmını oluşturmaktadır.

2.3.3.3. Toplumun Yeniden Üretimi: Topluma Karşı Suçlar

TCK'nın “Topluma Karşı Suçlar” kısmında genel olarak mevcut toplumsal düzenin korunmasını sağlamaya dönük bir yaklaşım göze çarpmaktadır. İçinde toplumun tüm bireylerini ilgilendiren çevre, toplum sağlığı, kamu barışı gibi maddeler bulunsa da, bunların da içeriğinin belirlenmesi yine piyasa koşullarına bırakılmıştır.

Kapitalist piyasanın öngörülebilirlik ihtiyacını daha önceki kısımlarda belirtmiştik. TCK'nın topluma karşı suçlar bölümü, öngörülebilir bir piyasanın oluşturulmasıyla örtüşür görünmektedir. Toplumsal çalkantılar, salgın hastalıklar, panik, tedirginlik, korku vs. gibi durumlar, kapitalist piyasanın normal işlerliği içerisinde istendik bir öngörülebilirlik sağlamayacaktır. Bu sebeple tüm toplumsal yaşantının belirli bir denetim altında yeniden üretimi gereklidir ve söz konusu yeniden üretimi bozacak durumlar engellenmelidir. Toplumun yeniden üretimi, kapitalist piyasanın da yeniden üretimini içermektedir. Kapitalist piyasanın işlerliği, piyasa yasalarını bozacak etkilerin önlenmesini gerektirmektedir.

Bu kısım içinde yer alan ulusal parayı ve para niteliğindeki kıymetleri korumaya dönük önlemler, kapitalist piyasanın ihtiyaç duyduğu öngörülebilirlik öğelerinden biri olarak devletin geçerli ve güvenilir finansal araçları sağlaması gerekliliği yönündeki savımızla örtüşmektedir. Piyasa dolaşımını kolaylaştıran para ve benzeri kıymetli evrakın korunması, devletin sorumluluğuna alınmıştır. Ulusal parayı ve para niteliğindeki kıymetleri korumaya dönük önlemler, yalnızca bu normlara bakılarak yasanın kapitalist niteliğini göstermez; bu kıymetlerin korunmasının kapitalizmle ilişkisi, üretimin kapitalistliği ve piyasanın kapitalist niteliği ile ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda, tartışma konusu olan ceza yasasında paranın korunması ile feodalizmde de merkezi iktidarların bir ihtiyacı olabilecek resmi paranın korunmasının farkı, korunan paranın özel mülke dayalı olarak emek sömürsünde kullanılmak üzere yeniden yatırılmasına dayalı bir piyasada işlemeden ileri gelmektedir.

Ekonomik alanın tamamlayıcısı olarak siyasal alanda konumlandığımız devletin bizi kendisinin korunması, toplumsal yeniden üretimin bir başka boyutunu oluşturmaktadır. Bu sebeple TCK'nın bir başka kısmını, söz konusu devlete karşı suçlar oluşturmaktadır.

2.3.3.4. Siyasal Örgütlenmenin Güvenliği: Devlete Karşı Suçlar

Suç tanımlamalarının son kısmında yer alan “Millet ve Devlete Karşı Suçlar”ın birinci bölümü, devlet görevliliğinin ekonomik çıkar için kullanımını engellemeye dönük cezalara hükmetmekte, bu anlamda kişilik-dışı kapitalist devleti

ve ekonomik ilişkilerin ekonomi-dışı zordan -biçimsel- bağışıklığını yerine oturtmaktadır. Bu bağlamda devlet görevliliği, kapitalizmden önceki toplumsal biçimlerde olduğu gibi artığa el koymaya dayalı bir gelir elde etmeyi ifade etmemektedir. Kapitalizmin oluşumsallığı ile birlikte artığa el konulmasının ekonomik alanda gerçekleştiği hatırlanırsa, siyasal alanın ekonomik ilişkilerden dışlanmasıyla mevcut hukuk yapısının örtüşmesi anlamlı görünmektedir. Kuşkusuz uygulamada devlet görevliliği kişisel çıkar için kullanılabilir ancak bu durum hem feodal bir gelir kaynağını ifade etmemektedir hem de suç olarak tanımlanıp olağan işleyişin dışına çıkarılmıştır.

İlgili kısmın ikinci bölümündeki suç ve ceza tanımlamaları, yargılamanın kendisini ve yargılama süreçlerini güvenceye alırken, üçüncü, dördüncü ve beşinci bölümler mevcut ekonomik yapının biçimlendiricisi ve tamamlayıcısı olan siyasal örgütlenme olarak devletin korunmasıyla ilgilidir. Özellikle 301. maddede devletin, siyasal iktidarın ve yargının sözel ifadelerden dahi korunmasını içermekte, neyse ki maddenin son bendinde, eleştiri amaçlı düşünce ifadelerinin suç sayılmayacağı belirtilmektedir. Siyasal bir örgüt olan devleti sözel olarak reddetmek yasaklandığı gibi, mevcut örgütlenmeye karşı olmak ya da farklı bir siyasal düzen talep etmek siyasal bir hak olarak değil, suç olarak ifade edilmektedir. Bu maddelerin meşrulaştırılmasında, devletin siyasal/sınıfsal bir örgüt olduğunun reddi ve tüm toplumun çıkarına ve tüm toplum adına bir örgüt olduğu inancı/iddiası önemli bir ideolojik zemin sunmaktadır.

Mevcut ekonomik ve siyasal düzenin korunması Terörle Mücadele Kanunu (TMK)'yla da pekiştirilmektedir. TMK'nın²⁶⁸ hemen birinci maddesinde hem ekonomik düzeni değiştirmek hem de bu ekonomik yapıya denk düşen ve onu tamamlayan siyasal örgütlenme olarak devleti değiştirmek ya da ele geçirmek terör eylemi olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla kapitalist üretim biçimini değiştirmek ya da kapitalist üretim biçimi temelinde ve egemen sınıf olarak kapitalist sınıfın siyaseti temelinde biçimlenen devleti değiştirmek, egemen olmayan sınıfların kendi siyasallıkları temelinde siyasal bir hakları değil, tüm devlet gücünün en büyük konsantrasyonla üzerine gideceği bir suçu oluşturmaktadır. Bu anlamda ekonomik

²⁶⁸ Terörle Mücadele Kanunu, Erişim Tarihi: 29.01.2017,
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3713.pdf>

alanın işlerliği ve yeniden üretimi, ekonomi-dışı zor unsur olarak TCK ve TMK maddelerince güvenceye alınmıştır.

Hem cezalandırmaların oranına hem de üretim ilişkilerindeki konumuna dayanarak ileri sürdüğümüz gibi, TCK'nın merkezi ögesini özel mülkiyet ve onunla bağlantılı olarak çıkar çatışmalarının zemini oluşturan diğer kişisel haklar oluşturmaktadır. Özel mülkiyetin ceza hukukunun merkezi ögesi olması önemli olmakla birlikte kapitalizm ile ilişkinin tamamlanması için özel mülkiyet üzerinden emek sömürsünün de ceza hukukundaki konumunun ortaya konulması gerekmektedir. Bu hem ceza siyasetinin sınıfsallığı savımızı güçlendirecek hem de özel mülkiyetin hangi zeminde gerçeklik kazandığını ortaya koyacaktır.

2.3.3.5. Özel “Yasama”nın Hukuksal Zemini

Güvenceye alınan ekonomik alan ile ilgili TCK genel bir çerçeve çizmekte ve kapitalist üretim ilişkilerinin temel koşulu olarak kapitalist mülkiyeti koruma altına almaktadır. Kapitalist üretim ilişkilerinin ceza hukukunda karşılığını bulan diğer önemli ögesi olarak sözleşme ilişkileri ise, TCK'da değil, özel hukuk dalları olarak sınıflandırılan Türk Borçlar Kanunu (TBK), İş Kanunu (İK) ve İcra ve İflas Kanunu'nda ifadesini bulmaktadır. *Tablo 4*'e bakılırsa; 2016 yılı verilerine göre, özel yasalar üzerinden açılan davalarda kamu davası açılmasına karar verilme oranı, TCK üzerinden açılanlardan çok daha yüksektir. Dolayısıyla özel hukuk yasası olarak ifade edilen ve kapitalist piyasanın düzenlenmesiyle daha doğrudan ilgili yasalarda da devlet, pasif süje olarak hukuk dolayımı üzerinden siyasal alanda, ekonomik alana dönük biçimlendirici eylemlilik içerisindedir. *Tablo 5*'te ise ceza davalarının özel hukuk ceza yasalarına dağılımı görünmektedir ve büyük oranda İcra ve İflas Kanunu ile ilgili davalar göze çarpmaktadır. Sözleşme ilişkilerinin çerçevesini ve belli cezaları içerdiği için TBK ve İK incelenmiş, sözleşme ilişkilerinin kurulması sonrası hükümleri içerdiği ve en çok cezalandırmaya konu olduğu için de İcra ve İflas Kanunu ele alınmıştır.

Tablo 4. Yasa Türüne Göre Kamu Davası Oranları (2016)

Yasa Türü	Toplam Karar Sayısı	Kamu Davası Açılmasına Karar Verilen Dava Sayısı	Kamu Davası Kararlarının Toplam Karar Sayısına Oranı
TCK	5.954.825	2.310.431	38,8
Özel Yasalar	422.797	234.988	55,6

Kaynak: T.C. Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, *Adli İstatistikler*, Ankara, 2016, s.18, 20, Erişim Tarihi: 07.05.2018, http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/istatistik_2016/istatistik2016.pdf

Tablo 5. Özel Yasalar Uyarınca Açılan Davalardaki Suç Dağılımları (2016)

Suç İsnadına Dayanak Olan Yasa	Yasa No	Açılan Davalardaki Suç Sayısı	Toplam Dava Sayısına Oranı
İcra ve İflas Kanunu	2004	220.748	42,3
Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu	5607	56.380	10,8
Ateşli Silahlar ve Bıçaklar ile Diğer Aletler Hakkında Kanun	6136	48.019	9,2
Elektronik Haberleşme Kanunu	5809	28.210	5,4
Vergi Usul Kanunu	213	25.686	4,9
Terörle Mücadele Kanunu	3713	18.172	3,5
Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu	2911	15.292	2,9
Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun	6222	14.800	2,8
Çek Kanunu	5941	14.332	2,7
Orman Kanunu	6831	13.057	2,5
Markaların Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname	556	11.267	2,2
Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu	2863	9.003	1,7
Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu	5846	5.203	1,0
Askerî Ceza Kanunu	1632	5.160	1,0
Diğer Özel Kanunlar	-	37.119	7,1
Toplam	-	522.448	100,0

Kaynak: T.C. Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, *Adli İstatistikler*, Ankara, 2016, s. 42, Erişim Tarihi: 07.05.2018, http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/istatistik_2016/istatistik2016.pdf

Burada ele alacağımız yasalar, literatürde “karma hukuk dalları” veya “özel hukuk dalları” kapsamında ve “kişi ile kişi” arasındaki ilişkileri düzenleyici bir içerikle ifade edilebilmektedir. Buradaki biçimsel ayırım, kapitalizmdeki ekonomik alan ile siyasal alan ayırımı ile benzerlik göstermektedir. Daha önce ifade ettiğimiz gibi, iş sözleşmeleri kişi-kişi arası bir ilişkiyi düzenliyor görünmekle birlikte, sınıfsal bir tahakkümü içermektedir.²⁶⁹ Dolayısıyla kapitalist hukukun biçimsel ayrımlarına tâbi olmadan, “özel hukuk” olarak ifade edilen ancak içerisinde siyasal ilişkileri, cezalandırmayı ve siyasal örgütlenme olarak devletin yaptırımlarını içeren yasaları ceza hukuku kapsamında inceleyeceğiz. Söz konusu yasaların “özel” olarak ifade edilmesi ve siyasal ilişkilerin dışında kabûl edilmesi, birinci bölümde ileri sürdüğümüz, iş sözleşmelerinin kapitalist sınıfın bir tür özel “yasama” gücü olduğu yönündeki savlarımızla da örtüşmektedir.

TBK’nın²⁷⁰ hemen birinci maddesi, kapitalist piyasa ilişkilerine uygun olarak, sözleşmelerin “özgür” bireylerin iradelerinin uyumuyla kurulacağını ifade etmektedir. Bunu tamamlayıcı olan 12. madde, sözleşmelerin yasada belirtilen bir geçerlilik şekli dışında herhangi bir şekle bağlı olmadığını, yine ekonomik alanda bireylerin iradelerine bırakıldığını belirtmektedir. Tarafların sözleşme içeriğini özgür bir şekilde belirleyebileceği, yine 26. madde ile pekiştirilmektedir. Elbette yasa sözleşme ilişkilerini biçimlendirmekte, genel çerçevesini çizmekte, tarafların sorumluluklarını ve sınırlarını genel hatlarıyla ifade etmekte, böylece satıştan değişime, kiradan hizmet sözleşmelerine kadar piyasada kurulabilecek tüm sözleşme türleri ile ilgili hükümler içermektedir ancak sözleşmelerin türleri ve genel çerçeveleri belirtildikten sonra içeriği piyasada karşılaşan bireylere bırakılmakta, sözleşme üzerinden bir çeşit yasa yapımı ekonomik öznelerle devredilmektedir. Bahsettiğimiz özelleştirilmiş yasamanın en görünür hâli, kurgusal bir meta olarak emek gücünün değişimini içeren ve bu yasada hizmet sözleşmeleri olarak geçen sözleşmelerdir.

TBK’nın 393. maddesinde tanımlandığı üzere hizmet sözleşmesi, işçinin işverene bağımlılığını ve işveren için belirli bir ücret karşılığında çalışmasını kayıt

²⁶⁹ Özdemir, *Sözün Mülkiyeti: Hukukun Ekonomi Politikası*, s. 137.

²⁷⁰ Türk Borçlar Kanunu, Erişim Tarihi: 29.01.2017, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6098.pdf>

altına alır. Bu bölümü İK ile birlikte ele almak daha açıklayıcı olacaktır zira TBK'nın hizmet sözleşmeleri bölümü ile İK'nın içeriği örtüşmektedir. İK'nın²⁷¹ 1. maddesi, yasanın amacının işverene bağlı çalıştırılan işçinin çalışma şartları, hak ve sorumluluklarını düzenlediğini belirtmektedir. Hem İK'nın 8 ve 9. maddesi, hem TBK'nın 394. maddesi, işçi ile işveren arasındaki sözleşmenin bu yasaların getirdiği biçimsel sınırlamalar dışında bir şekilde tâbi olmadığını ve tarafların “özgür” iradeleri ile belirleyeceğini belirtmiştir. Özgürlüğün biçimselliği bir kere daha burada ortaya çıkmaktadır: Hayatta kalmak için emek gücünü harcamaktan başka yolu olmayan ile üretim araçlarını mutlak bir koruma ile elinde tutan arasındaki karşılaşmanın ne kadar özgür irade uyumu olabileceği fazlasıyla tartışmalıdır ve daha önce belirtildiği üzere söz konusu ilişki, biçimsel özgürlükten öte bir içerik taşımamaktadır; görünürdeki özgürlüğe karşı zorunluluk zemininde işlemektedir.

TBK'nın 395. ve 400. maddeleri arası, iş sözleşmesinin işçiye yüklediği borçları açıklayarak, sözleşme ile işveren ve işçi arasında kurulan bağımlılık ilişkisinin ayrıntılarını vermektedir. Maddelere göre işçi, işverenin üretim araçlarına özen göstermeli ve kesinlikle zarar vermemelidir. Üretim araçlarının mülkiyeti TCK ile korunduğu gibi, burada da kullanım anında korunması söz konusudur. Yasa ayrıca işçiye işverenine sadık olma borcu yüklemiştir. Bununla birlikte en kritik önemdeki maddelerden biri 397. maddedir; işçinin emek gücünü harcayarak elde ettiği şeyleri derhâl işverene vermesi gerekmektedir zira kapitalist üretim biçiminde üretilen şey, emek gücünü kullanarak onu üretene değil, üretim araçları sahibine aittir. İşçinin “borçları” bununla da bitmemektedir. Kapitalistin işyerindeki denetim ve baskı gücünü, 399. madde oluşturmaktadır; işveren üretim süreçleri ile ilgili düzenlemeleri yapar, işçiye talimatlar verebilir ve işçi bu talimatlara uymak zorundadır. Böylece kapitalistin işyerindeki buyurma gücü de tesis edilmiş olur. İşçi bu talimatlara uymama dolayısıyla veya başka eylemleriyle işverene verdiği her türlü zarardan da sorumlu tutulmuştur. İşçinin işverene karşı tanımlanan tüm bu “borçlarına” karşılık, işveren için tanımlanan tek borç, işçinin ücretinin ödenmesidir.

İşçinin işverene karşı “borçlarından” herhangi birini yerine getirmemesi, herhangi bir hak iddia edmeden işten atılması yani üretim araçlarına erişiminin

²⁷¹ İş Kanunu, Erişim Tarihi: 29.01.2017, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf>

kesilmesiyle sonuçlanmaktadır. İşçi, işverenin emirlerine uymazsa, ürettiği değeri işverene teslim etmezse, işe zamanında gelmezse, üretim araçlarına zarar verirse ve buna benzer işverenin denetiminin dışına çıkan eylemler gerçekleştirirse, İK gereğince işverenin sözleşmeyi fesih hakkı vardır. TBK'nın 439. maddesi ise iş bırakan işçiden tazminat talep edilerek de cezalandırılabileceğini belirtmektedir. TBK'nın tüm sözleşmelerle ilgili 112. maddesinde ise, sözleşmenin borçlu tarafının yerine getirmede olduğu borcundan dolayı oluşacak tüm zararlara katlanacağını ifade etmektedir. Yine yasanın 179. maddesinde, sözleşmeye aykırı davranışların sözleşmede belirtilen cezalarla karşılaşacağı, 182. maddesinde ise sözleşme taraflarının cezaları serbestçe belirleyebileceği ifade edilmektedir. Dikkat edilirse bu maddeler kapitalist için özel yasama gücünün pekiştirilmesidir zira daha önce belirtildiği gibi iş sözleşmesinin güçlü tarafı olarak kapitalist, işçinin üretimin gereklerine uymadığı durumlarda vereceği cezayı belirleyecek ve işçi zorunlu olarak kabûl edecektir. Ayrıca İK'nın 38. maddesi, işverenin ücret kesme cezaları da verebileceğini göstermektedir. Elbette iş sözleşmesinin güçsüz tarafı olarak işçi için sözleşmeye uymamanın en büyük cezası üretim araçlarından uzaklaştırılmak olacaktır ancak bunun da ötesinde hem sözleşme hem de yasa gereği tazminat cezaları da söz konusudur.

İK'nın işçinin cezalandırmasını büyük ölçüde sözleşme kurallarına yani kapitalistin özel yasama yetkisine bırakması yanında tanımladığı ceza hükümleri de bulunmaktadır. İK'nın 98. ve 108. maddeleri arasında düzenlenen idari cezalar, işverenin cezalandırılmasını içermektedir. İşverenin, işyeri şartları, işçinin güvenliği ve ücretler ile ilgili sorumluluklarını yerine getirmeme durumları ceza hükmüne bağlanmıştır. İşçinin cezalandırılması genel olarak sözleşmeye bırakıldığından olacak ki burada işçi ile ilgili ceza hükümleri yer almamaktadır. Kuşkusuz yasalarda, işverenin işçi güvenliğini sağlamadığında cezalandırılması, TBK'nın 417. maddesinde olduğu gibi işçi kişiliğinin korunmasına dönük maddeler, haklılık kavramı tartışmalı da olsa TBK 438. maddede olduğu gibi haklı sebebe dayanmayan durumlarda sözleşmeyi fesheden işverenin cezalandırılması, İK'nın 5. maddesinde olduğu gibi işçilerin aidiyetleri ve düşünceleri üzerinden ayrıma tâbi tutulamayacağı gibi işçinin haklarını koruyan ve bu haklara karşı saldırıları cezalandıran maddeler bulunmaktadır. Genel olarak hukuk üzerine yaptığımız tartışmalardan hatırlanmalıdır

ki, hukuk ve devlet bir sınıfsal mücadele alanıdır ve toplumsal ilişkiler gibi hukuk da sınıf mücadelesinin sonucunda oluşur ve yeniden oluşur. Dolayısıyla yasalardaki işçi sınıfı lehine maddeler, bir yönüyle işçi sınıfının mücadelesinin ürünü iken diğer yönüyle emek gücünün yok olmasının engellenmesi ve dolayısıyla yeniden üretimin sağlanması yönünde alınmış tedbirlerin sonucudur. İşçi sınıfı lehine maddeler, yasaların toplumun tüm bireylerinin çıkarına olduğu inancını güçlendirmemelidir. İşçi sınıfı lehine küçük parçalara rağmen, hem mülkiyetin mutlak bir biçimde korunması hem de iş sözleşmelerinin emek gücünü sömürmenin biçimi olması göz önüne alındığında, hukukun ve ceza hukukunun kapitalist niteliği ortadadır. Meşruluk konusunda dikkatimizi en çok çeken maddelerden biri de TBK'nın 77. maddesi olmuştur. Madde, haklı bir sebep olmadan başkasının malvarlığı veya emeğinden zenginleşmeyi yasaklamaktadır ancak işin ironik tarafı, aynı yasanın hizmet sözleşmeleri bölümü baştan aşağı başkasının emeği üzerinden sermaye birikiminin zeminini oluşturmaktadır. Öyle görünmektedir ki hizmet sözleşmeleri, 77. maddenin başındaki haklı sebep olarak görünmektedir.

TBK ve İK, sözleşme ilişkilerinin genel çerçevesini ve bu genel çerçeveye dayalı bir takım ceza hükümlerini barındırırken, bu yasalar çerçevesinde kurulan sözleşmede, taraflarının sorumluluklarını yerine getirmemeleri hâlinde İcra ve İflas Kanunu devreye girmektedir. İcra ve İflas Kanunu, sözleşme sonucu borçlu olan tarafın borçlarını ödememesi durumu ile ilgili haciz ve iflas koşullarını belirterek sözleşmeye uymayan tarafın ekonomi-dışı zor yolu ile uydurulacağını ya da cezalandırılacağını içermektedir. İcra ve İflas Kanunu,²⁷² 331. ve 354. maddeleri arasında farklı sözleşmeler ve sözleşme tarafları için para ve hapis cezalarını tanımlamaktadır. Daha önce de belirttiğimiz üzere, özel hukuk davalarının çok büyük bir kısmını İcra ve İflas Kanunu üzerinden açılmış davalar oluşturmaktadır. Kapitalist piyasanın işleyebilmesi için sözleşme ilişkilerinin yasalarla, mahkemelerle ve polis gücüyle korumaya alınması önemli görünmektedir.

Kapitalist devletin, kapitalist piyasanın öngörülebilirlik ihtiyacını karşılamak için finansal araçların güvenliğini sağlaması gerektiğinden bahsetmiştik. Piyasadaki değişim ilişkileri, güvenilir bir para sistemi ve finansal araçlar olmadan zorlaşacak ve

²⁷² İcra ve İflas Kanunu, Erişim Tarihi: 29.01.2017,
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.2004.pdf>

akışkanlığını kaybedecektir. Bu kapsamda Sermaye Piyasaları Kanunu (SPK), Bankacılık Kanunu (BK) ve Çek Kanunu (ÇK), Türkiye ulusal piyasasının güvenilir finansal araçlar sağlama yönünden yasal zeminini oluşturmaktadır. Yasaların kapitalist piyasayı koruduğu yönündeki çıkarımımız, doğrudan yasaların amaçlarında yazılı olan cümleler ile doğrulanmaktadır. SPK'nın²⁷³ 1. maddesi, yasanın amacının sermaye piyasasının güvenilir ve etkin şekilde işleyebilmesi olduğunu, BK'nın²⁷⁴ 1. maddesi ise yasanın amacının finansal piyasaların güveninin sağlanması ve etkin çalışmasını sağlamak olduğunu belirtmektedir. ÇK²⁷⁵ ise 1. maddede yasanın amacını, piyasada değişim aracı olarak kullanılan çeklerin ve çek sahiplerinin korunması olduğunu belirtmektedir.

SPK ve BK, neo-liberal devlet uygulamalarının bir sonucu olarak, piyasaların denetimini ve bu yasaların ihlali durumunda mahkemede taraf olma yetkisini yasada tanımlanan bağımsız kurullara vermektedir. Bunun anlamı, piyasanın denetiminin dahi piyasa kurallarına göre işleyen kurullar eliyle gerçekleştirileceği ve biçimsel siyasal alan içine sıkıştırılmış siyasetin dahi piyasaya müdahalesinden korkulmasıdır; başka bir yaklaşım üzerinden ifade edildiğinde ise piyasanın güven ve öngörülebilirliğinin sağlanmasıdır. Piyasanın işleyişinin kolaylaştırıcısı olan finansal araçları güvenceye alan SPK, BK ve ÇK, bu finansal araçlara dönük eylemleri de suç olarak belirtmekte ve maddeleri arasında cezaları da tanımlamaktadır. SPK'nın, 103. ve 116. maddeleri arasında sermaye piyasasına dönük suçları ve idari para cezalarını tanımladığı, ceza tanımlamalarında para cezasının yanı sıra hapis cezalarının da olduğu görülmektedir. İlgili maddelerde piyasayı bozucu eylemler, piyasada gerçekleştirilecek dolandırıcılık, sahtecilik ve kayıt dışı faaliyetler suç kapsamına alınmakta, ilgili suçların yargılamalarında, ceza mahkemeleri yetkilendirilmekte ve piyasa işlerliğinin bozulması engellenmeye çalışılmaktadır. Benzer şekilde BK'nın 146. ve 147. maddeleri piyasayı bozucu eylemlere karşı idari para cezalarını tanımlarken, 150-161. maddeleri, kayıt dışılıktan piyasanın işleyişinin engellenmesine kadar, para ve hapis cezalarını içeren birçok suç tanımlaması

²⁷³ Sermaye Piyasası Kanunu, Erişim Tarihi: 29.01.2017, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6362.pdf>

²⁷⁴ Bankacılık Kanunu, Erişim Tarihi: 29.01.2017, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/11/20051101M1-1.htm>

²⁷⁵ Çek Kanunu, Erişim Tarihi: 29.01.2017, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5941.pdf>

yapmaktadır. Son olarak K, çeklerin piyasada güvenilir değişim araçları olarak güvenliğini sağlamak için, 3-7. maddeleri arasında suçlar tanımlamakta ve bunlara karşılık gelen para ve hapis cezalarını belirtmektedir.

Görüldüğü üzere Türk Ceza Hukuku, temelini mülkiyet ve sözleşme ilişkilerinin oluşturması, ceza hukukunun piyasadaki değişimin güvenliğini sağlamak için özelleşmiş olması, ceza hukukun kapitalist niteliğine dönük bu kısmın ikinci başlığında yaptığımız çıkarımlarla örtüşmesi sebebiyle kapitalist bir hukuk sistemi niteliğini taşımaktadır. Yargılamanın sorunlarını ve yasalarda tanınmış olan birçok hakkın piyasada uygulamasının nasıl yok edildiğini bir kenara bırakırsak, yasa metinlerindeki en ideal hâliyle bile Türk Ceza Hukuku, kapitalist üretim ilişkilerinin üretimi ve yeniden üretimi temelinde, egemen kapitalist sınıfın eylemliliği, konumu ve ideolojisi temelinde şekillenmiştir. Bu açıdan Türk Ceza Hukuku, kapitalist ve sınıfsal bir içeriği barındırmaktadır.

SONUÇ

Mülkiyetçi toplumlarda toplumsallık, üretenler ve artık ürüne/değere el koyanlar arasındaki çelişkide belirir. Kapitalizm öncesi toplumsal biçimlerde artığa el koyanlar, doğrudan ekonomi-dışı zor güçlerine dayanarak üreticinin ürettiği ürünün, kendi geçimini sağlayacak olanından fazlasına el koymuşlar ya da başka bir ifadeyle üreticiyi kendi geçimi için gerekli olandan fazla çalışmaya zorlamışlardır. Elbette bu durum, toplumsal biçimlerin kendi mülkiyet ve üretim ilişkileri kalıpları içinde gerçekleşmiştir. Örneğin feodalizmde, üreticilerin üretim araçlarına belirli oranda sahip olabilmeleri, mülkiyetin mutlak bir dışlamayı içermemesi, ortak kullanılan toprakların ve geleneksel hakların bulunması dolayısıyla kendi geçimini sağlayacak araçlara belirli ölçüde erişebilen üreticinin çalışmaya zorlanması ve artık ürününe el konulması ancak ekonomi-dışı zor yoluyla sağlanmasını beraberinde getirmiştir. Kuşkusuz bu durumda toprak sahipliği önemlidir ve üretim alanı olarak toprağa erişim, feodal lordun iznine ve ona tâbi olmaya koşut gerçekleşir. Bununla birlikte feodal lordun toprak sahipliği, üretimi doğrudan yönlendirmesi ya da içinde bulunmasını içermez, toprak ile üzerinde yaşayan serfler de lord ile bir tür aitlik bağı içinde bulunur ve lordun konumu, toprak sahipliği ile birlikte toprağında bulundurduğu silahlı güçler, geleneksel yargılama hakkı, teolojik ideolojide anlamını bulan doğuştan gelen ayrıcalıklar gibi ekonomi-dışı güçlerine bağlıdır.

Kapitalist toplumsal biçimde ise gerekli üretim ve artığa el koyma ânı çalışma zamanı içinde birbirine karışırken, üretim ve ekonomi-dışı baskı ânı birbirinden ayrılmıştır. Her iki durum da, kapitalist üretim biçiminde artık değere el koymanın görünürlüğüne zorlaşmasına ve el koymanın dolayım kurumları üzerinden gerçekleştirilerek farklı içerikle sunulmasına zemin hazırlamıştır. Bir taraftan, gerekli üretim ile artık üretimin işletme içinde tek bir çalışma zamanı olarak birleşmesi ve bu

çalışma zamanı karşılığında alınan ücretin üreticiye çalışma zamanının karşılığı olarak görünmesi ve egemen ideoloji ya da “bilimin” bu görüntüyü doğrulaması, ücretin, harcanan emek gücünün tam karşılığına eşitlenmesi sebebiyle sömürüyü gizlemektedir. Söz gelimi feodal üretim biçiminde, üreticinin kendi geçimi için çalıştığı zaman ile feodal lord için çalıştığı zaman birbirinden görünür bir şekilde ayrı hatta kendisi için çalıştığı toprak ile feodal lord için çalıştığı toprak parçası bile birbirinden ayrı olabildiği için el koyma/sömürü ilişkisi görünür bir şekilde ortadadır. Kuşkusuz bu görünür sömürü, geleneksel ve teolojik öğretiler tarafından onaylanmakta ve feodal lordun maddi güçleri sebebiyle serfin katlanmak zorunda olduğu bir durumdur. Öte taraftan, kapitalizmde üretimin doğrudan ekonomi-dışı zor ile değil, ekonomik alan içinde ve sözleşme ilişkileri ile gerçekleşmesi ancak bu sözleşme ilişkilerine ve üretim araçları mülkiyetine herhangi bir karşı harekette merkezileşmiş ekonomi-dışı zorun müdahaleye hazır beklemesi, bununla birlikte merkezileşmiş ekonomi-dışı zorun kendisini tüm toplum için sunması ve biçimsel olarak da olsa oluşumuna tüm toplumu dâhil etmesi, artık değere el koymanın ekonomi-dışı unsurunu görünürde ortadan kaldırmıştır. Kuşkusuz merkezileşmiş ekonomi-dışı zor olmadan üreticileri, artık değeri kapitalist hesabına bırakmaya zorlayan ekonomik kuralların/sözleşme ilişkilerinin işlemesi mümkün değildir ancak ekonomi-dışı zorun üretim alanından çekilmiş olması, artığa el konulması ile ekonomi-dışı baskı ânının birbirinden ayrılmış olması, ekonomi-dışı baskının ekonomik alandaki ilişkilere uyulmadığında ortaya çıkması ve bambaşka bir biçimle sunulması, üreticiyi artık değerden vazgeçmesi için zorlayan ekonomi-dışı baskının görünürlüğünü ortadan kaldırmıştır. Yine feodal üretim biçiminde ekonomi-dışı zor, feodal lordun kişiliğinde somutlaşmış olarak doğrudan üretimin içindedir; bırakın artığa el koyma ile baskılamının birbirinden ayrılmasını, bu ikisi aynı anda üreticinin karşısında durmaktadır.

Üretim biçimindeki söz konusu yapı beraberinde, kapitalizmde ekonomik alan ve siyasal alanın birbirinden biçimsel olarak ayrılığını getirmiştir. Üretim, ekonomik alan içinde, sermaye sahiplerinin herhangi bir ekonomi-dışı güç ya da ayrıcalığa dayanmadığı, tamamen bireylerin “özgür” sözleşme ilişkileri temelinde gerçekleşmektedir. Ekonomik alanın itici gücü, ekonomik zor olarak görünmektedir. Hayatta kalabilmek ve kendini yeniden üretebilmek için emek güçleri dışında bir şeyi

bulunmayanların, üretim araçlarına ulaşabilmek için, üretim araçları sahipleri ile sözleşme yapmaları ve belirli koşulları kabûl ederek belirli bir ücret karşılığında çalışmaları gerekmektedir. İşçinin üretime devam etmesi için herhangi bir ekonomi-dışı zor unsuru söz konusu değildir ancak sözleşme şartlarını yerine getirmediğinde, üretim araçları sahibinin istekleri, tâlimatları, emirleri yerine getirilmediğinde işten atılma ve kendi yeniden üretimini sağlayabileceği nesnelere ulaşamama baskısıyla karşı karşıyadır. Bununla birlikte, kapitalist üretimin ve sömürünün gerçekleşmesinin temel koşulları olan mülkiyet ve sözleşme ilişkilerinin korumasının piyasa içinde üretilmesi mümkün görünmemektedir. Zira mülkiyet ve sözleşme ilişkilerinin koruması ancak ekonomi-dışı zor ile mümkündür, kapitalist piyasadan ekonomi-dışı zor dışlanmıştır ve ekonomik rekabet, kâr maksimizasyonu gibi piyasa kuralları işlemektedir. Mutlak mülkiyete ve sözleşme ilişkilerine belirli bir biçim verme ve onları ekonomi-dışı güçlerle koruma görevi siyasal alandaki dolayım kurumları ile gerçekleştirilmektedir. Siyasal alanda tüm yurttaşlar eşit kabûl edilip temsil dolayımı ile siyasal alanın oluşumuna biçimsel olarak dâhil edilirken, aynı siyasal alanda konumlanan hukuk ve kolluk güçleri ile kapitalist mutlak mülkiyet ve sözleşme ilişkileri belirli bir biçime ve koruma altına alınır. Dolayısıyla ekonomik alan ve siyasal alan biçimsel olarak ayrı görünürken, içsel bir birlikteliğe sahiptir; ekonomik alanın kendi kurallarıyla işlemesi, siyasal alanın ekonomik alanı biçimlendirmesi ile, ekonomik zorun sömürünün devamlılığını sağlaması, ekonomi-dışı zorun güvencesi ile mümkündür.

Kapitalizmdeki ekonomik alan ve siyasal alan tanımlamaları belirli sorunları da beraberinde getirmektedir. Üretenler ve üretim el koyanlar arasındaki toplumsal antagonizmada ortaya çıkan siyasal olan, siyasal alan içinde sınırlı bir şekilde yeniden tanımlanmıştır. Kapitalist siyasal alan içinde tüm bireyler biçimsel olarak eşit ve özgür olarak tanımlanmış, toplumsal konumlarına bağlı olan siyasallıkları yok sayılmıştır. Öte yandan siyasallık, siyasal alan içindeki temsil, hukuk ve yönetim dolayımına indirgenerek, yaşamın birçok alanı siyasallığın dışında bırakılmıştır. Üretim içinde, üretim araçları sahibinin mülkiyete ve sözleşmelere dayanarak artık ürüne el koyması, işletme içinde üretimi plânlaması, tâlimatnameler oluşturarak bir tür özel yasama gücü kullanması, emir ve isteklerinin acil olarak yerine getirilmesi siyasal bir güç/siyasal bir karşılaşma olmasına rağmen, tüm bu olgular ekonomik

alana özgülenerek, ekonomik ilişkilere ve “özgür” iradelerin uyumuna indirgenerek siyasallığın dışında tanımlanmıştır. Başka bir ifade biçimiyle siyasal olan özelleştirilmiştir.

Ekonomik ve siyasal olana dair bir başka tartışma ise, toplumsal gerçekliğin ekonomik yapının belirleyiciliğinde gerçekleşip siyasallığın bunun bir yansıması mı olduğu yoksa siyasal olarak iradi bir biçimleniş olarak mı ifade edilebileceğidir. Bizim savımız, toplumsal gerçekliğin yaşamsal/türsel bir insan etkinliği olarak üretim temelinde gerçekleştiği ancak üretime biçimini verenin ise siyasallık olduğu şeklindedir. Toplumsal değişim, ne basit bir şekilde sınıfsal bir iradeye ne de yapının zorunluluğuna indirgenebilir. Toplumsallık, yapı ile öznenin etkileşiminde belirli tarihsel bir içerik ile anlaşılabilir. Elbette öznenin aşamayacağı yapısal zorunluluklar yok sayılamaz ancak tüm oluş yapıya havale edilerek öznenin eylemliliği de yok sayılamaz. Bu anlamda toplumsal gerçeklik, siyasal olan ile ekonomik olanın bütünlüğünde oluşmaktadır. Siyasal olan, ekonomik olan içindeki toplumsal çelişkiyi ifade ederken, ekonomik olan, siyasal olan ile birlikte biçimini kazanır. Kapitalizmdeki biçimsel alanlar üzerinden konuya yaklaşıldığında ise, ekonomik alan ile siyasal alan arasında tamamlayıcılık ilişkisi tespit edilebilir. Üretim biçimi içinde üreticinin/işçinin artığına el koyma işlemi tamamen ekonomik zor ilişkileri ile gerçekleşir görünse de, ekonomik alandaki ilişkilere biçimini veren ve tamamlayıcısı olan siyasal alandır ve ekonomik zorun işlerliğini sağlayan, siyasal alana özgülenen ekonomi-dışı zordur. Kapitalist piyasanın ekonomik zor temelli işlerliğinin koşulları, bu işlerliğe aykırı herhangi bir eyleme anında müdahalede bulunacak olan ekonomi-dışı zor yoluyla gerçekleşir. Dolayısıyla toplumsal gerçeklik, bütünsel bir oluşu ifade etmektedir.

Toplumsallığın bütünsel oluşu, bu bütünselliğin aynı zamanda tarihsel bir zemine oturtulmasını gerektirmektedir. Bu anlamda kapitalizme dair çıkarımlarımız ideal tip bir kapitalizm ortaya koymaya yönelik değildir, kapitalizmin temel işleyişine dönük soyutlamalar ortaya konulmuştur ancak bu genel soyutlamalar, tarihsel olarak kapitalizmin oluşumsallığında somutlanabilir. Mülkiyet anlayışının içeriğinin değişmesinden kapitalist piyasa ilişkilerinin oluşmasına, mülksüzleştirilmeden biçimsel siyasallığa kadar birçok dönüşüm, İngiltere kırsalından

başlayarak kendi rekabet baskılarıyla dünyaya yayılan tarihsellikte izlenebilir. Burada belirtilmesi gereken, açıklamalarımızın oturduğu tarihsel zeminin, tarihsici yaklaşımları eleştirel bir şekilde ele aldığıdır. Bu anlamda kapitalizm, ne parçalı pazarlara ve ekonomi-dışı zora dayanan pre-kapitalist ticaretin basit bir genişlemesidir ne de sorunlu bir kavrayışla insanın varoluşuna özgülenen değişim ilişkilerinin ve türsel olarak insanın doğal gelişiminin ideal sonucudur. Bunun göstergeleri bir yandan değişim ilişkilerinin her toplumsal biçimde farklı bir biçime sahip olması ve tarih-üstü bir içerikle kullanılmasının mümkün olmaması öte yandan pre-kapitalist ticaretin kapitalist ticarettten yapısal olarak farklı olması ve kapitalizm öncesi ilişkiler ile parçalı pazar yapılarına bağlı olmasıdır. Bu anlamda kapitalizm, feodalizmin çöküşü sonrası bir zorunluluk olarak değil, tamamen kendi özgün ve tarihsel koşulları sonucu İngiltere’de oluşumsallığı gerçekleşmiş bir toplumsal olgudur.

Tarihsel olarak kapitalist toplumsal biçim izlendiğinde, mülkiyet ilişkilerinin değişimi, buna eşlik eden siyasal-hukuksal biçimlerin değişimi ve çalışmamız için odak noktası olan, hukukun ekonomi-dışı zor niteliği en görünür alanı olarak cezalandırmanın ve ceza siyasetinin değişimi de izlenebilir. Feodal dönemde cezalandırma geleneksel toprak mülkiyeti temelinde, feodal lordun yargılama gücünde somutlaşmaktadır. Yargılama, feodal lordun, artık ürünü sızdırdığı ekonomi-dışı gücünün bir parçasını oluştururken görünür bir şekilde üretimin bir parçasıdır. Feodal ceza siyaseti, feodal lordun konumunu yeniden üreten bir içeriğe sahiptir ve cezalandırma katmanlı toplumsal yapının yeniden üretimini sağlayacak bir şekilde anlam kazanmaktadır. Pre-kapitalist ticaret döneminde ise ceza siyaseti, ticarettten kazanç sağlayan sınıfların siyasallığında içerik kazanmıştır. Parçalı pazarlarda arbitraj kârı sağlanan bu dönemde, cezalandırmanın temel meselesini ekonomi-dışı zora dayanan ticaret yapısının korunması ve izinsiz ticaretin engellenmesi oluşturmakta, ticaret kumpanyaları ve loncalar belirli ölçüde yasama ve yargılama yapabilmektedir. Kapitalist mülkiyetin gelişmesiyle birlikte ise cezalandırma, mülkiyet ve kapitalist piyasa ilişkilerinin korunması temelinde içerik kazanmıştır. Ekonomik ve siyasal alanlar ayrımı ile birlikte siyasal alanda bireyler eşit olarak tanımlanmış, aynı siyasal alanın bir parçası olan hukuk, ekonomik alanı biçimlendirmeye ve ekonomik alandaki sömürünün temel koşulları olan mutlak

mülkiyet ile sözleşme ilişkilerine aykırı eylemleri cezalandırmaya odaklanmıştır. Mutlak mülkiyet ceza siyasetinin öyle bir odağı hâline gelmiştir ki, mülkiyete karşı en küçük eylem bile şiddetle cezalandırılmıştır.

Tarihsel değişimden de görüleceği üzere hukuk ve ceza siyaseti, üretim biçiminin ekonomi-dışı tamamlayıcısı olarak konumlanmaktadır ancak anaakım hukuk biliminde bunun tersi ortaya konulmaktadır. Kapitalist toplumsal biçimde ekonomik alan ile siyasal alanın ayrılmasıyla birlikte, siyasal alanda konumlanan hukuk, bireylerin toplumsal konumlarına duyarsız kapitalist siyasal alanın kabûllerine paralel olarak tüm bireylerin eşit ve özgür kabûl edildiği bir içeriğe sahip olmuştur. Üretimde ekonomi-dışı zora doğrudan ihtiyaç kalmaması ve sömürünün piyasada “eşit” bireylerin “özgür” iradelerinin uyumu ile gerçekleşmesi, hukuksal olarak da bireylerin eşit ve özgür tanımlanmasıyla tamamlanmıştır. Aynı zamanda hukuk, üstün, özerk, bağımsız, “adalet”in sağlayıcısı olarak tüm bireylerin çıkarı için işleyen, insanın varoluşunun doğal bir parçası olarak ifade edilmiştir. Hukuka dönük bu açıklama biçimi, bir taraftan açıklama çerçevesinin mevcut toplumsal biçimin veri kabûl edilerek çizilmesiyle, bireylerin toplumsal konumlarıyla ilgilenilmeden yalnızca siyasal tanımlamaları üzerinden biçimsel bir yaklaşımın aşılabilmesiyle ilgiliyken, diğer taraftan hukuk ile ilgili bilgi üretiminin salt hukuksal norm ve yargılama biçimlerinin çözümlenmesine dayalı olması, varolanın eleştirisi yerine veri olarak kabûl edilmesi ve dolayısıyla hukukun maddi/toplumsal bağlarının kurulabilmesiyle ilgilidir. Daha ötesi, bu şekilde hukuksal normlar, yargılamalar ve kuramlar üzerinden gerçeğin bilgisine ulaşma çabası hukuksal bir gerçeklik ve hukuk ideolojisini yaratmaktadır. Maddi/toplumsal bağları kurulmadan, havada asılı duran hukuksal gerçeklik, gerçekliğin çarpık bir görüntüsünü verirken, hukuk ideolojisi; bir taraftan hukukun meşruluk zeminini, bir taraftan kapitalist sınıfın nesne ile ilişkisinin bilincini, bir taraftan tüm toplum için varlığı iddialarıyla ideolojisizlik adı altında kapitalist ideolojiyi içermektedir.

Gerçekliği toplumsallık üzerinden maddi temelleri üzerine oturtmaya çalıştığımızda, yukarıdaki iddiaların birçoğu anlamsızlaşmaktadır. Toplumu oluşturan bireyler, her ne kadar siyasal alan içinde eşit tanımlanmış olsalar da, üretim araçları sahipleri ile emek gücü dışında bir şeye sahip olmayanlar olmak üzere temel

iki sınıfsal yapı içinde katmanlaşmaktadır. Eşit olmayan bireyleri eşit yargılamaya tâbi tutan hukuk, eşitsizliğin yeniden üretiminden öte bir anlam taşımamaktadır. Bireylerin özgürlüğü söylemi ise başta çalışma ve üretiminin fazlasını hayatta kalma karşılığında başkasına bırakma zorunluluğu olmak üzere, kapitalist piyasanın dayattığı birçok zorunluluk karşısında anlamsızlaşmaktadır. Hukukun sağladığı özgürlük, en fazla doğrudan ekonomi-dışı zora dayalı yaptırımların engellenmesini içermekte, ekonomik zorunlulukların bireylere yüklediği özgürsüzlük tartışma dışı bırakılmaktadır. Hukukun adaleti sağladığı iddiaları, hukuk normlarına uygunluğun adalet olduğu inancıyla totolojik bir ifadeden öteye geçememektedir. Zira veri olarak kabûl edilen hukuksal normlar, üretim biçiminin tamamlayıcısı olarak konumlanmakta, en temel anlamda kapitalizmde, mülkiyet ve sözleşme ilişkileri temelinde şekillenerek piyasanın işleyişini düzenlemektedir. Toplumsal eşitsizlikler nedeniyle, mülkiyetin korunması aynı zamanda mülksüzlüğün de korunması anlamına gelirken, sözleşme ilişkilerinin korunması, sömürü ilişkilerinin hukuksal güvenceye alınması anlamına gelmektedir. Bu açıdan hukuk toplumun üzerinde, özerk ve bağımsız bir konumda bulunmamakta, doğrudan toplumsal üretim ilişkileri ile bağlantılı bir şekilde anlam kazanmaktadır. Üretim ilişkileri ile bağlantı, basit bir şekilde üretim ilişkilerinin yansıması olması anlamını içermemektedir. Hukuk hem üretime biçimini veren bir tamamlayıcı, hem içeriğini üretimden alan bir ekonomi-dışı uğrak olarak konumlanmaktadır. Bunların ötesinde hukuk aynı zamanda bir toplumsal ilişki ve mücadele alanıdır. Ekonomik yapının nesnel koşulları hukuka belirli bir içerik sağlamakla birlikte hukuk, sınıfsal mücadelenin sonucunda gerçeklik kazanır.

Hukuka dönük çıkarımların tamamı hukukun bir kolu olan ceza hukuku için de geçerlidir. Kapitalist ceza siyaseti, ceza yargılamalarından da çıkarsanabilir ancak yargılamadaki farklılaşmaları bir kenara bıraktığımızda ve hukukun en ideal hâli olarak ifade edilen yasaları ele aldığımızda dahi ceza siyasetinin kapitalist niteliği karşımızda durmaktadır ve bu nedenle kapitalist ceza siyasetinin maddi içeriği olarak ceza hukuku incelenmiştir. Ceza hukuku baştan aşağıya kapitalist piyasanın öngörülebilirlik ihtiyaçlarını sağlayan bir içerikle, piyasanın tamamlayıcısı olarak anlam kazanmıştır. Hem ceza hukuku kapitalist piyasanın ve üretim ilişkilerinin işleyişini engelleyecek eylemleri suç olarak tanımlamakta ve cezalandırmaktadır,

hem de ceza normları üretim biçiminin ilkeleri üzerinden bir oluşumsallığa sahiptir. Kapitalist piyasada olduğu gibi, mülkiyet ve sözleşme ilişkileri -dolayısıyla emek gücünün sömürüsü- cezalandırmanın temel meselesi olmaktadır. Yine piyasa ilişkilerine benzer şekilde cezalandırma bir tür sözleşme ilişkisi şeklinde gerçekleşmekte, cezalar piyasadaki gibi bir eş-değer ile ifade edilmekte, eş-değerin hesaplanması ise kapitalist bir rasyonalite ile gerçekleştirilmektedir. Üretim içerisinde emek ve zaman arasında kurulan ilişki, cezalandırmada ceza ve zaman arasında kurularak birçok suçun tazmini belirli bir zaman özgürlükten yoksun bırakılarak gerçekleştirilmektedir. Öte yandan kapitalist piyasanın ekonomi-dışı zora doğrudan ihtiyaç duymaması ve dolayısıyla kişilik-dışı işleyiş kurallarına paralel olarak hukuk ve ceza hukuku, kişilik-dışı bir içeriğe sahiptir.

Ceza hukukuna dönük çıkarımlarımız hâlihazırda uygulamada olan bir ceza hukukuna, Türk Ceza Hukuku'na uygulandığında daha görünür hâle gelmektedir. Türk Ceza Kanunu'na bakıldığında, kapitalist üretim biçiminin merkezi ögesi olan mülkiyetin mutlak bir korumaya alındığı görülmektedir. Yasanın kişilere karşı suçlar bölümü, kapitalist üretim biçimi ile eş oluşumsallığa sahip eşit ve özgür birey kavramlaştırmasıyla örtüşmektedir ve bölümün ağırlık noktasını mülkiyete karşı suçlar oluşturmaktadır. Mülkiyetin mutlaklığına karşı işlenen her eylem suç olarak tanımlanmış ve ceza yaptırımlarına tâbi tutulmuştur. Yine Türk Ceza Hukuku içinde bulunan diğer yasalara göz atıldığında sözleşme ilişkileri ve piyasanın akışkanlığını sağlayan finansal araçlar ayrıntılı bir şekilde biçimlendirilmiş, aksi yöndeki eylemler suç kapsamına alınmış ve ayrıntılı olarak hesaplanan cezalar öngörülmüştür. Ceza hukukundaki birçok suç tanımı ve ceza yaptırımının üretim biçimi ile ilişkisi kurulabilecektir ancak üretim biçiminin temel gereklilikleri olması sebebiyle mülkiyet ve sözleşme ilişkileri ele alınmış öte yandan cezalandırma istatistiklerine bakıldığında cezaların büyük çoğunluğunu bu iki kategorinin oluşturması tercih isabetliliğini sağlamıştır. Bu iki kategori dışında, hem TCK hem de TMK'ya bakıldığında, mevcut üretim ve piyasa ilişkilerine ve bunların tamamlayıcı unsuru olarak devlete karşı sözel ya da eylemsel olarak davranışlar suç kapsamına alınmıştır. Bu anlamda, kapitalist sınıfın sömürüsünün koşulları mutlak bir korumaya alınmış ve mevcut kapitalist sınıfın siyasallığının dışında bir siyasal konumdan üretilecek siyasete kesin bir ifadeyle alan bırakılmamıştır. Siyaset ise ancak mevcut üretim

biçiminin ve ona denk düşen devlet örgütlenmesinin veri olarak alınması şartıyla, siyasal parti içi etkinliklere indirgenmiş ve bu indirgeme sonucu bir hak olarak tanınmıştır. Öte yandan söz konusu devlet örgütlenmesinin, ceza davalarında pasif bir süje olarak konumlanmasıyla, suç, kişiler arası bir ilişki olmaktan çıkıp siyasal bir ilişki olarak siyasal alana taşınmıştır.

Hem ceza hukukuna dönük genel çıkarımlara hem de Türk Ceza Hukuku'na dönük somut normlara bakıldığında görülmektedir ki, ceza siyaseti, üretim biçiminin yeniden üretimini, dolayısıyla mutlak mülkiyet ve sözleşme ilişkilerine dayanan artık ürüne el koymanın gerçekleştiği ekonomik alanın yeniden üretimini merkeze alan bir içerik taşımaktadır. Bu açıdan ceza siyaseti, basit bir araca indirgmeden ve sınıf mücadelesinin rolünü yok saymadan ifade etmek gerekirse, kapitalist mülkiyeti, kapitalist sözleşme ilişkilerini, kapitalist emek sömürünü biçimlendirmek, korumak ve yeniden üretmek temelinde, kapitalist sınıfın siyasallığında bir içerikle karşımızda durmaktadır. Bu açıdan ceza siyaseti ve maddi içeriği olarak ceza hukuku, kapitalist bir nitelik taşımaktadır, tüm toplumun çıkarına olduğu iddialarına karşın sınıfsaldır. Kapitalist sınıfın mülkiyetinin olduğu kadar işçi sınıfının mülksüzlüğü, sermaye birikiminin olduğu kadar emek gücünün sömürüsü, ceza siyaseti tarafından korunmaktadır, şimdilik...

KAYNAKÇA

- Akbaş, Kasım, “Hukukun Sefaleti” , *Liberal Hakların, Hukukun ve Devletin Sınırları*, Bora Erdağı (Ed.), NotaBene Yayınları, Ankara, 2015, s. 173-196.
- Akbaş, Kasım, *Hukukun Büyübozumu*, NotaBene Yayınları, Ankara, 2015, 152 s.
- Akbulut, Örsan Ö., *Küreselleşme, Ulus Devlet ve Kamu Yönetimi*, TODAİE Yayınları, Ankara, 2007, 390 s.
- Akbulut, Örsan Ö., *Siyaset ve Yönetim İlişkisi: Kuramsal ve Eleştirel Bir Yaklaşım*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2009, 295 s.
- Akbulut, Örsan Ö., “Siyaset Biliminin Siyaseti”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 44, S. 4, Aralık, 2011, s. 1-32.
- Akbulut, Örsan Ö., “Kapitalizm ve Uluslaşma”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 47, S. 3, Eylül, 2014, s. 19-42.
- Aktaş, Sururi, *Eleştirel Hukuk Çalışmaları*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2011, 234 s.
- Althusser, Louis, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (Çev. Alp Tümertekin), İthaki Yayınları, İstanbul, 2015, 148 s.
- Bankacılık Kanunu, Erişim Tarihi: 29.01.2017,
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/11/20051101M1-1.htm>

- Brenner, Richard ve Michael Pröbsting, *Marksist Kriz Teorisi ve Kredi Krizi*, (Çev. Senem Çakmak Şahin ve Aslı Şen Taşbaşı), Yordam Kitap, İstanbul, 2011, 219 s.
- Burkett, Paul, “Kapitalizm, Doğa ve Sınıf Mücadelesi”, *Kapitalizme Reddiye: Marksist Bir Giriş*, (Çev. Erkan Ünal), Alfredo Saad Filho (Ed.), Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s. 130-142.
- Collins, Hugh, *Marksizm ve Hukuk*, (Çev. Umre Deniz Tuna), Dipnot Yayınları, Ankara, 2016, 222 s.
- Cominell, George C., *Fransız Devrimi’ni Yeniden Düşünmek: Marksizm ve Revizyonist Meydan Okuma*, (Çev. Ali Çakıroğlu), İmkân Yayınları, İstanbul, 2016, 297 s.
- Çek Kanunu, Erişim Tarihi: 29.01.2017,
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5941.pdf>
- Dobb, Maurice, *Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler*, (Çev. F. Akar), Belge Yayınları, İstanbul, 2007, 468 s.
- Douzinas, Costas, *Hukuk, Adalet ve İnsan Hakları: Eleştirel Bir Yaklaşım*, (Çev. Rabia Sağlam ve Kasım Akbaş), NotaBene Yayınları, Ankara, 2016, 184 s.
- Erem, Faruk, “Suçun Konusu ve Hümanist Doktrin”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 25, S. 1, Ankara, 1968, s. 11-33.
- Erem, Faruk ve Nevzat Toroslu, *Türk Ceza Hukuku: Özel Hükümler*, Savaş Yayınları, Ankara, 2003, 608 s.
- Ersoy, Yüksel, *Ceza Hukuku: Genel Hükümler*, İmaj Yayınevi, Ankara, 2002, 190 s.
- Filho, Alfredo Saad, “Değer, Sermaye ve Sömürü”, *Kapitalizme Reddiye: Marksist Bir Giriş*, (Çev. Emel Kahraman), Alfredo Saad Filho (Ed.), Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s. 41-57.

- Filho, Alfredo Saad, “Giriş”, *Kapitalizme Reddiye: Marksist Bir Giriş*, (Çev. Emel Kahraman), Alfredo Saad Filho (Ed.), Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s. 11-37.
- Fine, Ben, “Rekabet Halindeki Emek Piyasaları”, *Kapitalizme Reddiye: Marksist Bir Giriş*, (Çev. Emel Kahraman), Alfredo Saad Filho (Ed.), Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s. 101-114.
- Fine, Ben ve Alfredo Saad-Filho, *Marx’ın Kapital’i*, (Çev. Nail Satlıgan), Yordam Kitap, İstanbul, 2012, 216 s.
- Fişek, Kurthan, *Yönetim*, Kilit Yayınları, Ankara, 2012, 301 s.
- Ghosh, Jayati, “Sermaye”, *Marksist İktisat Kılavuzu*, (Çev. Koray R. Yılmaz), Ben Fine ve Alfredo Saad-Filho (Ed.), Dipnot Yayınları, Ankara, 2015, s. 51-58.
- Gözübüyük, A. Şeref, *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004, 242 s.
- Gramsci, Antonio, *Hapishane Defterleri*, (Çev. Adnan Cemgil), Belge Yayınları, İstanbul, 2014, 364 s.
- Guerrero, Diego, “Kapitalist Rekabet ve Kârın Dağıtımını”, *Kapitalizme Reddiye: Marksist Bir Giriş*, (Çev. Cihan Gerçek), Alfredo Saad Filho (Ed.), Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s. 92-100.
- Güriz, Adnan, *Hukuk Felsefesi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014, 483 s.
- Hafizoğulları, Zeki, *Ceza Normu: Normatif Bir Yapı Olarak Ceza Hukuku Düzeni*, Seçkin Kitabevi, Ankara, 1987, 336 s.
- Hill, Christopher, *İngiliz Devrimler Çağı 1530-1780: Demokratik Devrimden Sanayi Devrimine*, (Çev. Lale Akalın), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2015, 373 s.
- Hilton, Rodney, “Yorum”, *Feodalizmden Kapitalizme Geçiş*, (Çev. Çetin Yetkin), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000, s. 111-122.

- Hobsbawm, Eric J., *Devrim Çağı: 1789-1848*, (Çev. Bahadır Sina Şener), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2013, 381 s.
- İcra ve İflas Kanunu, Erişim Tarihi: 29.01.2017,
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.2004.pdf>
- İş Kanunu, Erişim Tarihi: 29.01.2017,
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf>
- Jessop, Bob, *Devlet Teorisi: Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak*, (Çev. Ahmet Özcan), Epos Yayınları, Ankara, 2008, 538 s.
- Jessop, Bob, *Kapitalist Devletin Geleceği*, (Çev. Ahmet Özcan), Epos Yayınları, Ankara, 2009, 462 s.
- Karahanoğulları, Onur, “Marksizm ve Hukuk”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 57, S. 2, 2002, s. 61-92.
- Karahanoğulları, Onur, “ “Marksizm ve Hukuk” Yazın İncelemesi ”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 58, S. 3, 2003, s. 197-232.
- Karahanoğulları, Onur, “Diyalektik Hukuk Bilimi Notları”, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 2, 2015, s. 271-288.
- Kıvılcım, Zeynep, “Evrensellik, Hegemonya ve İnsan Hakları” , *Liberal Hakların, Hukukun ve Devletin Sınırları*, Bora Erdağı (Ed.), NotaBene Yayınları, Ankara, 2015, s. 85-104.
- Korsch, Karl, “Giriş Yerine”, Paşukanis, Evgeny B., *Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm içinde*, (Çev. Onur Karahanoğulları), Birikim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 13-27.
- Lapavistas, Costas, “Kapitalist Ekonomilerde Para Olarak Para ve Sermaye Olarak Para”, *Kapitalizme Reddiye: Marksist Bir Giriş*, (Çev. Cihan Gerçek), Alfredo Saad Filho (Ed.), Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s. 77-91.
- Lukács, György, *Tarih ve Sınıf Bilinci*, (Çev. Yılmaz Öner), Belge Yayınları, İstanbul, 2014, 463 s.

- Marx - Engels, *Devlet ve Hukuk Üzerine*, (Der. ve Çev. Rona Serozan), May Yayınları, İstanbul, 1977, 188 s.
- Marx, Karl, *Kapital: Ekonomi Politîğin Eleştirisi C.1*, (Çev. Mehmet Selik & Nail Satlıgan), Yordam Kitap, İstanbul, 2014, 875 s.
- Neocleous, Mark, “Polis: Savaş” , *Liberal Hakların, Hukukun ve Devletin Sınırları*, (Çev. Haluk Mert Bal), Bora Erdağı (Ed.), NotaBene Yayınları, Ankara, 2015, s. 261-276.
- Özcan, Mehmet Tevfik, *Modern Toplum ve Hukuk Devleti*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2008, 417 s.
- Özcan, Mehmet Tevfik, “Küreselleşme Sonrası Hukuk Devleti: Mit mi, Gerçeklik mi?”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 71, S. 1, 2013, s. 963-1002.
- Özdek, Yasemin, “Neoliberal Dönemde Yargının Dönüşümü” , *Liberal Hakların, Hukukun ve Devletin Sınırları*, Bora Erdağı (Ed.), NotaBene Yayınları, Ankara, 2015, s. 221-260.
- Özdemir, Ali Murat, *Sözün Mülkiyeti: Hukukun Ekonomi Politîği*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2008, 232 s.
- Özdemir, Ali Murat, “Hukukun Nesnesi Üzerine Konuşma”, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 2, 2015, s. 265-270.
- Özenç, Berke, *Hukuk Devleti: Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, 334 s.
- Özenç, Berke, “Marx, Hukuk Devletinin Kökenleri ve Liberal Hakların Sınırları”, *Liberal Hakların, Hukukun ve Devletin Sınırları*, Bora Erdağı (Ed.), NotaBene Yayınları, Ankara, 2015, s. 141-172.
- Paşukanis, Evgeny B., *Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm*, (Çev. Onur Karahanoğulları), Birikim Yayınları, İstanbul, 2011, 200 s.

- Perelman, Michael, “Kapitalizmin Tarihi”, *Kapitalizme Reddiye: Marksist Bir Giriş*, (Çev. Emel Kahraman), Alfredo Saad Filho (Ed.), Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s. 145-154.
- Polanyi, Karl, *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*, (Çev. Ayşe Buğra), İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, 411 s.
- Poulantzas, Nicos, *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar*, (Çev. Şule Ünsaldı), Epos Yayınları, Ankara, 2014, 421 s.
- Sağlam, Rabia, “Adalet Bozumuna Kışkırtıcı Bir Giriş”, Douzinas, Costas, *Hukuk, Adalet ve İnsan Hakları: Eleştirel Bir Yaklaşım* içinde, (Çev. Rabia Sağlam ve Kasım Akbaş), NotaBene Yayınları, Ankara, 2016, s. 129-134.
- Sermaye Piyasası Kanunu, Erişim Tarihi: 29.01.2017,
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6362.pdf>
- Serozan, Rona, “Çevirenin Önsözü”, Marx - Engels, *Devlet ve Hukuk Üzerine* içinde, (Der. ve Çev. Rona Serozan), May Yayınları, İstanbul, 1977, s. 9-23.
- Sever, D. Çiğdem, “İdeolojik Bir Kavram Olarak Hukuki Eşitlik”, *Liberal Hakların, Hukukun ve Devletin Sınırları*, Bora Erdağı (Ed.), NotaBene Yayınları, Ankara, 2015, s. 29-58.
- Sweezy, Paul M., “Bir Eleştiri”, *Feodalizmden Kapitalizme Geçiş*, (Çev. Çetin Yetkin), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000, s. 15-46.
- T.C. Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, *Adli İstatistikler*, Ankara, 2016, Erişim Tarihi: 07.05.2018,
http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/istatistik_2016/istatistik2016.pdf
- Takahaşi, H. K., “Tartışmaya Bir Katkı”, *Feodalizmden Kapitalizme Geçiş*, (Çev. Çetin Yetkin), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000, s. 60-96.
- Terörle Mücadele Kanunu, Erişim Tarihi: 29.01.2017,
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3713.pdf>

- Tilly, Charles, *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*, (Çev. Kudret Emiroğlu), İmge Kitabevi, Ankara, 2001, 445 s.
- Toroslu, Nevzat, *Ceza Hukuku*, Savaş Yayınları, Ankara, 1988, 349 s.
- Türk Borçlar Kanunu, Erişim Tarihi: 29.01.2017,
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6098.pdf>
- Türk Ceza Kanunu, Erişim Tarihi: 29.01.2017,
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf>
- Türkiye İstatistik Kurumu, *Suç türü ve eğitim durumuna göre ceza infaz kurumuna giren hükümlüler*, Erişim Tarihi: 07.05.2018,
http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=24
- Üşür, İşaya, “Kapitalizmin Gelişmesi Üzerine İncelemeler ve Geçiş Tartışmaları: Bir Takdim”, Dobb, Maurice, *Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler* içinde, Belge Yayınları, İstanbul, 2007, s. 355-468.
- Wallerstein, Immanuel, *Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık*, (Çev. Necmiye Alpay), Metis Yayınları, İstanbul, 2012, 144 s.
- Wood, Ellen Meiksins, *Kapitalizmin Kökeni: Geniş Bir Bakış*, (Çev. A. Cevdet Aşkın), Epos Yayınları, Ankara, 2003, 212 s.
- Wood, Ellen Meiksins, “Küreselleşme ve Devlet: Sermayenin İktidarı Nerede?”, *Kapitalizme Reddiye: Marksist Bir Giriş*, (Çev. Emel Kahraman), Alfredo Saad Filho (Ed.), Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s. 155-172.
- Wood, Ellen Meiksins, *Kapitalizm Demokrasiye Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması*, (Çev. Şahin Artan), Yordam Kitap, İstanbul, 2008, 342 s.
- Wood, Ellen Meiksins, *Kapitalizmin Arkaik Kültürü: Eski Rejimler ve Modern Devletler Üstüne Tarihsel Bir Deneme*, (Çev. Oya Köymen), Yordam Kitap, İstanbul, 2012, 238 s.

Wood, Ellen Meiksins, *Sermaye İmparatorluğu*, (Çev. Oya Köymen), Yordam Kitap, İstanbul, 2014, 192 s.

Yücel, Mustafa Tören, *Yeni Türk Ceza Siyaseti*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011, 171 s.

ÖZGEÇMİŞ

Yusuf Ziya Kınacı, 01.01.1988 tarihinde Aksaray'da dünyaya getirilmiştir. Malatya Erkenek Lisesi'ni bitirdikten sonra, 2009 yılında İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü'nden, 2016 yılında Anadolu Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun olmuştur. 2018 yılında TODAİE Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Programı'nı bitirmiştir. 2009 yılından bu yana, Milli Eğitim Bakanlığı'nın çeşitli il ve kademelerdeki okullarında öğretmen olarak görev yapan Kınacı, orta seviyede İngilizce bilmektedir. Temel ilgi alanları, ekonomi-politik ve pre-modern/modern dönem Batı Avrupa ekonomik/siyasal tarihidir.